

АГРОСВІТ

№ 4 лютий 2025

Науково-практичний журнал

ISSN 2306-6792

9 772306 679204

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР:

Васильєва Наталя Костянтинівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри інформаційних систем і технологій, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ЗАСТУПНИК ГОЛОВНОГО РЕДАКТОРА:

Вініченко Ігор Іванович, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ВІДПОВІДАЛЬНИЙ СЕКРЕТАР: Кучеренко Г. Б.

ЧЛЕНИ РЕДАКЦІЙНОЇ КОЛЕГІЇ:

Андрющенко Катерина Анатоліївна, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки та підприємництва, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Безус Роман Миколайович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Василенко Леся Олексіївна, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Гончаренко Оксана Володимирівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри економіки, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Грибчук Оксана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кадирус Ірина Григорівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Качула Світлана Валентинівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Козловський Сергій Володимирович, доктор економічних наук, професор, професор кафедри підприємництва, корпоративної та просторової економіки, Донецький національний університет імені Василя Стуса, м. Вінниця

Крючко Леся Станіславівна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Кураташвілі Альфред Анзоревич (Тбілісі, Грузія), доктор економічних, філософських і юридичних наук, професор в галузі суспільних наук, професор Грузинського технічного університету в області Публічного права (Факультет Права і Міжнародних відносин), науковий керівник Інституту Бізнесу і Права факультетів Права і Міжнародних відносин і Бізнестехнологій ІТТ, завідувач відділом економічної теорії Інституту економіки імені П.Гуцушвілі Тбіліського державного університету імені Іване Джавахішвілі

Курбацька Лариса Миколаївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри маркетингу, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Лозинський Дмитро Леонідович, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри обліку і аудиту, Державний університет «Житомирська політехніка»

Павлова Галина Євгенівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри обліку, оподаткування та управління фінансово-економічною безпекою, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Пантелеєва Наталія Миколаївна, доктор економічних наук, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи, Черкаський навчально-науковий інститут Державного вищого навчального закладу «Університет банківської справи»

Самойленко Алла Олександрівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту та туристичного бізнесу, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара

Сегеда Сергій Андрійович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри маркетингу та бізнес-аналітики, Донецький національний університет імені Василя Стуса

Трусова Наталя Вікторівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування Таврійського державного агротехнологічного університету, Таврійський державний агротехнологічний університет

Федоренко Станіслав Валентинович, кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри технологій захисту навколишнього середовища та охорона праці, Київський національний університет будівництва і архітектури, академік академії будівництва України

Фролова Тетяна Олександрівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри міжнародних фінансів, ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Халатур Світлана Миколаївна, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування, Дніпровський державний аграрно-економічний університет

Череп Олександр Григорович, доктор економічних наук, доцент, професор кафедри економіки, Запорізький національний університет

Чирва Ольга Григорівна, доктор економічних наук, професор, професор кафедри маркетингу, менеджменту та управління бізнесом, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини

Шабатура Тетяна Сергіївна, кандидат економічних наук, доцент, доцент кафедри економічної теорії і економіки підприємства, Одеський державний аграрний університет

Журнал засновано у січні 2001 року. Виходить 2 рази на місяць.

№ 4 лютий 2025 р.

Журнал включено до Переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»).

Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 975 від 11.07.2019 р.

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

ІНДЕКСАЦІЯ ВИДАННЯ В НАУКОМЕТРИЧНИХ БАЗАХ:

- Index Copernicus (IC);
- SIS;
- Google Scholar.

Свідоцтво KB № 23728-13568ПР від 27.12.2018 року
ISSN 2306-6792

Передплатний індекс: 21847

Адреса редакції:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Поштова адреса:

04112, м. Київ, вул. Дорогожицька, 18, к. 29

Телефон: (044) 458-10-73

(050) 382-06-63

E-mail: economy_2008@ukr.net

www.nayka.com.ua

www.agrosvit.info

Засновники:

*Дніпровський державний
аграрно-економічний університет,
ТОВ "ДКС Центр"*

Видавець:

ТОВ "ДКС Центр"

Передрукування дозволяється лише за згодою редакції.

Відповідальність за добір і викладення фактів несуть автори. Редакція не завжди поділяє позицію авторів публікацій.

За зміст та достовірність реклами несе відповідальність рекламодавець.

Рекомендовано до друку Вченою Радою 13.02.25 р.

Підписано до друку 13.02.25 р.

Формат 60x84 1/8, Ум. друк. арк. 24.5

Наклад — 1000 прим.

Папір крейдований, друк офсетний.

Замовлення № 1302/1.

Віддруковано у ТОВ «ДКС Центр»

м. Київ, пров. Куренівський, 17

Тел. (044) 537-14-34

© АгроСвіт, 2025

У НОМЕРІ:

<u>Павлова Г. Є., Кравченко М. В., Атамас О. П.</u> Методи та логіка наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку	4
<u>Третяк А. М., Третяк В. М., Третяк Н. А.</u> Ефективність і культура землекористування в Україні: проблеми і можливі шляхи їх вирішення	9
<u>Багорка М. О., Якубенко Ю. А.</u> Розвиток ринку органічної продукції в Україні: проблеми, перспективи та шляхи їх вирішення	16
<u>Слатвінська М. О., Шикіна Н. А., Коцюрубенко Г. М.</u> Індикатори бюджетної безпеки як складова оцінювання фінансування умов для розвитку людського капіталу	24
<u>Писаренко В. В., Орлова-Курилова О. В., Сергієнко С. С., Мацієвич Т. О.</u> Оцінювання конкурентоспроможності інноваційних проектів аграрного підприємства в умовах управління змінами та диджиталізації бізнес-процесів	31
<u>Ільчук М. М., Свиноус І. В., Маршалок М. С., Томашевська О. А.</u> Стратегічні напрями розвитку конкурентоспроможності, як чинника ефективної торгівлі сільськогосподарськими товарами	41
<u>Полінкевич О. М., Тринчук В. В., Костюк В. А., Зелениця І. М., Файчук О. В.</u> Фінансова обізнаність жінок з агропідприємництва: виклики реінтеграції ВПО у цивілізоване суспільство	48
<u>Марценюк А. В., Файфер С. М.</u> Комплексний підхід до створення бізнес-екосистеми економічної безпеки підприємств України в умовах воєнної економіки та післявоєнного відновлення	56
<u>Рибчук А. В., Дудич М. М.</u> Інституційні інновації розвитку підприємницьких структур у цифровій економіці	64
<u>Томілін О. О., Олексащенко Я. С.</u> Страхування фінансових ризиків як інструмент стабілізації фінансового стану підприємств аграрної сфери	70
<u>Яців І. Б., Іващенко М. В.</u> Формування конкурентних позицій сільськогосподарськими підприємствами Львівської області	75
<u>Поворозник М. Ю.</u> Інтелектуальна власність в умовах міжнародної інституціоналізації технологічного обміну	85
<u>Комарова Н. В., Скрипник А. Р., Камінецька О. В., Крупа Н. М.</u> Сталий розвиток садівництва в Україні: екологічні та економічні аспекти	91
<u>Олійник І. В.</u> Стратегічний розвиток і конкурентоспроможність туристичного бізнесу в умовах військового стану: ризики, пріоритети та інноваційні підходи	98
<u>Ватulyов А. В.</u> Бюджетна політика забезпечення фінансово-економічної стійкості країни	108
<u>Царук Н. Г., Жидовська Н. М.</u> Розкриття інформації про вплив діяльності агропідприємств на природне середовище в контексті розвитку галузевого обліку та звітування	114
<u>Андрусак В. М., Крачок А. І., Оляднічук Н. В.</u> Удосконалення обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності	123
<u>Олійник О. О., Олійник Є. О.</u> Фінансово-економічний механізм в управлінні конкурентоспроможністю аграрних підприємств	130
<u>Яременко А. М., Макачук І. М., Бурдонос А. І., Біденко В. І.</u> Аналіз та управління активами сучасного підприємства	139
<u>Антонченко М. Ю., Шишигіна А. С.</u> Дизайн упаковки та його вплив на вибір споживача	146
<u>Полішко Т. В., Марценюк М. М.</u> Інноваційні рішення менеджменту промислових підприємств автоматизації складів: перспективи та загрози	151
<u>Кулакова С. Ю., Міняйленко І. В., Яцкова Н. С.</u> Оцінка та діагностика конкурентоспроможності й якості продукції аграрних підприємств в умовах воєнних викликів	159
<u>Рогалєв Б. Т., Солтис В. М.</u> Створення сприятливого інвестиційного бізнес-клімату як інструмент ефективного розвитку територіальних громад	168
<u>Пушбелський В. В.</u> Зелена економіка на засадах соціальної відповідальності: екстерналії та детермінанти розвитку	175
<u>Татенко М. Ю.</u> Аналітичні процедури аудиту зовнішньоекономічної діяльності агрохолдингів	181

CONTENTS:

Pavlova H., Kravchenko M., Atamas O. METHODS AND LOGIC OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF ACCOUNTING	4
Tretiak A., Tretiak V., Tretiak N. EFFECTIVENESS AND CULTURE OF LAND USE IN UKRAINE: PROBLEMS AND POSSIBLE SOLUTIONS	9
Bahorka M., Yakubenko Yu. DEVELOPMENT OF THE ORGANIC PRODUCTS MARKET IN UKRAINE: PROBLEMS, PROSPECTS, AND WAYS TO ADDRESS THEM	16
Slatvinska M., Shykina N., Kotsiurubenko G. INDICATORS OF BUDGETARY SECURITY AS A COMPONENT OF THE ASSESSMENT OF FINANCING CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL	24
Pysarenko V., Orlova-Kurilova O., Serhiienko S., Matsiievych T. ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF INNOVATIVE PROJECTS OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF CHANGE MANAGEMENT AND DIGITALIZATION OF BUSINESS PROCESSES	31
Ilchuk M., Svytnous I., Marshalok M., Tomashevska O. STRATEGIC DIRECTIONS FOR DEVELOPING COMPETITIVENESS AS A FACTOR IN EFFECTIVE TRADE IN AGRICULTURAL GOODS	41
Polinkevych O., Trynchuk V., Kostiuk V., Zelenytsia I., Faichuk O. FINANCIAL AWARENESS OF WOMEN IN AGRI-ENTREPRENEURSHIP: CHALLENGES OF IDP REINTEGRATION INTO CIVILIZED SOCIETY	48
Martseniuk L., Faifer S. A COMPREHENSIVE APPROACH TO THE CREATION OF A BUSINESS ECOSYSTEM OF ECONOMIC SECURITY FOR UKRAINIAN ENTERPRISES IN THE MINDS OF THE WAR ECONOMY AND POST-WAR RENEWAL	56
Rybchuk A., Dudych M. INSTITUTIONAL INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF BUSINESS STRUCTURES IN THE DIGITAL ECONOMY	64
Tomilin O., Oleksashenko Y. INSURANCE OF FINANCIAL RISKS AS A TOOL FOR STABILIZING THE FINANCIAL CONDITION OF AGRARIAN ENTERPRISES	70
Yatsiv I., Ivashchenko M. FORMATION OF COMPETITIVE POSITIONS BY AGRICULTURAL ENTERPRISES IN LVIV REGION	75
Povoroznyk M. INTELLECTUAL PROPERTY IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL INSTITUTIONALIZATION OF TECHNOLOGICAL EXCHANGE	85
Komarova N., Skrypnyk L., Kaminetska O., Krupa N. SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HORTICULTURE IN UKRAINE: ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS	91
Oliinyk I. STRATEGIC DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS OF TOURISM BUSINESS UNDER MARTIAL LAW: RISKS, PRIORITIES AND INNOVATIVE APPROACHES	98
Vatulov A. BUDGETARY POLICY OF ENSURING THE FINANCIAL AND ECONOMIC STABILITY OF THE COUNTRY	108
Tsaruk N., Zhydovska N. DISCLOSURE OF ENVIRONMENTAL INDICATORS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' ACTIVITY IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INDUSTRY ACCOUNTING AND REPORTING	114
Andrusyak V., Krachok L., Olyadnichuk N. IMPROVING ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS	123
Oliynyk O., Oliynyk Ye. FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM IN MANAGING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES	130
Yaremenko L., Makarchuk I., Burdonos L., Bidenko V. ANALYSIS AND MANAGEMENT OF ASSETS OF A MODERN ENTERPRISE	139
Antonchenko M., Shyshykhina L. PACKAGING DESIGN AND ITS IMPACT ON CONSUMER CHOICE	146
Polishko T., Martseniuk M. INNOVATIVE SOLUTIONS FOR THE MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES AND WAREHOUSE AUTOMATION: PROSPECTS AND THREATS	151
Kulakova S., Miniailenko I., Yatskova N. ASSESSMENT AND DIAGNOSIS OF COMPETITIVENESS AND QUALITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' PRODUCTS IN THE CONTEXT OF WARTIME CHALLENGES	159
Rogalia B., Soltys V. CREATION OF A FAVOURABLE INVESTMENT BUSINESS CLIMATE AS A TOOL FOR EFFECTIVE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES	168
Pshybel'skyi V. GREEN ECONOMY BASED ON SOCIAL RESPONSIBILITY: EXTERNALITIES AND DETERMINANTS OF DEVELOPMENT	175
Tatenko M. ANALYTICAL PROCEDURES FOR AUDITING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL HOLDINGS	181

УДК 657(075.8)

Г. Є. Павлова,

д. е. н., професор, декан факультету обліку і фінансів,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1400-7348>

М. В. Кравченко,

д. е. н., професор, професор кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6942-0914>

О. П. Атамас,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування
та управління фінансово-економічною безпекою,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7511-8586>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.4

МЕТОДИ ТА ЛОГІКА НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СФЕРІ БУХГАЛТЕРСЬКОГО ОБЛІКУ

H. Pavlova,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Dean of the Faculty of Accounting
and Finance, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

M. Kravchenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Accounting, Taxation
and Financial and Economic Security Management, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

O. Atamas,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting, Taxation
and Financial and Economic Security Management, Dnipro State Agrarian University of Economics, Dnipro, Ukraine

METHODS AND LOGIC OF SCIENTIFIC RESEARCH IN THE FIELD OF ACCOUNTING

Бухгалтерський облік є невід'ємною частиною системи управління, яку можна сприймати як стійку та функціонуючу, а водночас таку, що постійно змінюється та розвивається. Методологія бухгалтерського обліку є частиною методології економічної науки. Її не можна розглядати у відриві, адже вивчення змін в обліковій методології потребує постійного та всебічного аналізу.

Слід зазначити, що постає питання дослідження сутності методів та логіки наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку, вивчення сукупності прийомів і засобів теоретичного пізнання господарських явищ і процесів, а також виявлення їхніх властивостей, які складають предмет бухгалтерського обліку.

Визначено, що нормативна логіка, спираючись не лише на суто логічні, а й на інші методичні та евристичні методи дослідження, викликає дискусії серед фахівців щодо доцільності використання терміна "логіка відкриття". Нормативна логіка охоплює методи, правила, прийоми й принципи, що визначають процес отримання нового знання. Її сфера охоплює весь пізнавальний процес, надаючи йому спрямованість і організованість через використання різноманітних методів і принципів. У цьому контексті особливе значення набуває логіка наукового пошуку, що була згадана на початку аналізу.

Accounting is an integral part of the management system, which can be perceived as stable and functioning, and at the same time as constantly changing and developing. Thus, in the theoretical context, the laws of the system's functioning are also the laws of its development. The methodological feature of the systemic approach is its focus on identifying the integrity of the object and the principles that ensure it, as well as on analyzing different types of relationships within a complex object and generalizing them in a single theoretical model.

The purpose of the article is to study the essence of methods and logic of scientific research in the field of accounting, to study the set of methods and means of theoretical cognition of economic phenomena and processes, and also to identify their properties which constitute the subject matter of accounting.

The methodology allows for a deeper understanding of the subject of accounting due to its twofold nature: on the one hand, it focuses on the study of the subject of accounting, and on the other hand, it uses general scientific approaches to analyze its historical development and logic of construction. It is concretized in the form of methods (the procedure for applying methods) and techniques.

It should be noted that normative logic, relying not only on purely logical but also on other methodological and heuristic research methods, causes discussions among experts about the appropriateness of using the term "logic of discovery." Some Western researchers, analyzing the process of emergence of new ideas in science, adhere to the concept expressed by the formula "discovery methodology without discovery logic". At the same time, most supporters of the methodological approach deny the possibility of creating a single methodology that would provide a universal approach to the search for new knowledge.

Thus, normative logic encompasses the methods, rules, techniques, and principles that determine the process of acquiring new knowledge. Its scope covers the entire cognitive process, giving it direction and organization through the use of various methods and principles. In this context, the logic of scientific research, which was mentioned at the beginning of the analysis, is of particular importance.

Ключові слова: методи бухгалтерського обліку, логіка наукових досліджень, сфера бухгалтерського обліку, прийом, предмет.

Keywords: methods of accounting, logic of scientific research, field of accounting, methods, subject.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Бухгалтерський облік є невід'ємною частиною системи управління, яку можна сприймати як стійку та функціонуючу, а водночас таку, що постійно змінюється та розвивається. Таким чином, у теоретичному контексті закони функціонування системи є одночасно законами її розвитку. Методологічна особливість системного підходу полягає в його спрямованості на виявлення цілісності об'єкта та принципів, що її забезпечують, а також на аналіз різних типів зв'язків у межах складного об'єкта й узагальнення їх у єдиній теоретичній моделі. Метод розуміється як "шлях досягнення" — спосіб виконання завдань, що включає сукупність пізнавальних операцій, дій, процедур, правил, прийомів і норм, спрямованих на пошук істини та досягнення поставленої мети. Він використовується для вирішення конкретних завдань і досягнення бажаних результатів. Методи є складовими методології бухгалтерського обліку та водночас інструментом реалізації завдань, які стоять перед системою бухгалтерського обліку, забезпечуючи їх виконання.

Методологія бухгалтерського обліку є частиною методології економічної науки. Її не можна розглядати у відриві, адже вивчення змін в обліковій методології потребує постійного та всебічного аналізу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Сьогодні методологічні засади системи бухгалтерського обліку викликають значний інтерес як серед науковців, так і серед практиків. Однак питання історичного розвитку, формування методології бухгалтерського обліку та її становлення залишаються недостатньо вирішеними.

Методологія бухгалтерського обліку стала об'єктом дослідження багатьох вчених, серед яких варто відзначити наступних: Т. А. Бутинець, Ф. Ф. Бутинець, Н. А. Канцедал, Л. М. Кіндрацьку, Ю. А. Кузьминського, О. А. Лаговську, С. Ф. Легенчук, Н. М. Малюга, Т. Г. Маренич, М. С. Пушкар, С. В. Свірко, Я. В. Соколов, Л. О. Чайковська, Л. В. Чижевська.

МЕТА ДОСЛІДЖЕННЯ

Метою статті є дослідження сутності методів та логіки наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку, вивчення сукупності прийомів і засобів теоретичного пізнання господарських явищ і процесів, а також виявлення їхніх властивостей, які складають предмет бухгалтерського обліку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Методологія бухгалтерського обліку являє собою вчення про методи наукового дослід-

ження, а також виявлення властивостей, які складають предмет бухгалтерського обліку. Вона визначає, що саме і яким чином вивчається за допомогою теорії.

Розвиток методів наукового пізнання, ускладнення структури будь-якої системи та поглиблення зв'язків усередині неї й з навколишнім середовищем зумовлюють необхідність удосконалення методології наукових досліджень. Це забезпечує більш глибоке розуміння сутності досліджуваних питань і проблем, від чого залежить ефективне вирішення поставлених завдань і досягнення визначених цілей.

Раціональна організація, розвиток і вдосконалення системи бухгалтерського обліку значною мірою залежать від її методології. Складність методології зумовлена постійним прогресом науки й техніки, появою нових об'єктів обліку, засобів обробки інформації, застосуванням інноваційних форм і методів організації бухгалтерського обліку, а також використанням різних способів досягнення результатів. Це спричиняє зростання кількості елементів системи, виникнення нових зв'язків і необхідність їх упорядкування та узгодження.

Динамічний характер системи управління вимагає постійного вдосконалення й розвитку системи бухгалтерського обліку. Це підкреслює важливість дослідження методології бухгалтерського обліку як складної, динамічної та цілісної системи. Такий підхід дає змогу комплексно аналізувати бухгалтерський облік у сучасних умовах господарювання та вирішувати актуальні проблеми його розвитку на достатньому теоретичному й методологічному рівні.

Методологія дозволяє осмислити предмет бухгалтерського обліку завдяки своєму двоїстому характеру: з одного боку, вона спрямована на вивчення предмета бухгалтерського обліку, а з іншого — використовує загальну методологію науки для дослідження історії та логіки його розвитку. Вона конкретизується у вигляді методики (порядку застосування методів) та техніки дій (прийомів).

Методологія бухгалтерського обліку є важливим інструментом для регулювання економіки на всіх рівнях. Її можна визначити як науку про методи дослідження, що охоплює сукупність прийомів і засобів теоретичного пізнання господарських явищ — об'єктів бухгалтерського обліку з погляду їх законності, доцільності та достовірності [3].

Наявні погляди на це питання узагальнюють методологію бухгалтерського обліку як сукупність методів і прийомів для дослідження об'єкта, проте без урахування інших компонентів, які виходять за межі усталеного сприйняття.

Методологію бухгалтерського обліку також можна визначити як "дослідження системи бухгалтерського обліку з використанням комплексу методів і засобів, розробку принципів і способів організації теоретичної та практичної діяльності, встановлення внутрішньої впорядкованості елементів системи, узгоджених і впорядкованих у часі та просторі" [4, с. 63—64].

Сильним аспектом цієї теорії є уточнення поняття методології бухгалтерського обліку, яке виділяє її структурні елементи, етапи процесу, методи, способи дослідження та завдання. Більшість науковців розглядають бухгалтерський облік як систему, пропонуючи власний набір елементів і використовуючи різні підходи.

Згідно із системним підходом, кожна система складається з елементів, між якими формуються стійкі зв'язки. Уточнення структури системи бухгалтерського обліку дозволяє краще зрозуміти природу її елементів і специфіку взаємозв'язків між ними.

Методологія дозволяє глибше зрозуміти предмет бухгалтерського обліку завдяки своєму двоаспектному характеру: з одного боку, вона зосереджена на дослідженні предмета бухгалтерського обліку, а з іншого — використовує загальні наукові підходи для аналізу його історичного розвитку та логіки побудови. Вона конкретизується у формі методик (порядку застосування методів) і технічних прийомів.

Методологія бухгалтерського обліку є ключовим інструментом регулювання економіки на різних рівнях. Її можна визначити як науку про методи дослідження, яка включає систему прийомів і засобів для теоретичного вивчення господарських явищ — об'єктів бухгалтерського обліку, з урахуванням їхньої законності, доцільності та достовірності [1].

Існуючі підходи до цього питання визначають методологію бухгалтерського обліку як сукупність методів і прийомів для вивчення об'єкта, хоча не завжди враховуються інші складові, що виходять за межі традиційного розуміння.

Головною перевагою цієї теорії є деталізація поняття методології бухгалтерського обліку, що дозволяє виділити її структурні елементи, основні етапи процесу, методи, способи дослідження та завдання. Більшість дослідників розглядають бухгалтерський облік як систему, пропонуючи власні варіанти структури її елементів і різні підходи до їх аналізу.

У межах системного підходу кожна система складається з окремих елементів, між якими встановлюються стійкі зв'язки. Уточнення структури системи бухгалтерського обліку.

Методологічний інструментарій дослідження пов'язаний насамперед із технічною стороною наукового пошуку, тобто з регламентацією дій дослідника у процесі його роботи. Іншими словами, методологічна діяльність є допоміжною складовою наукового пізнання, але вона відіграє ключову роль у розв'язанні конкретних завдань [4].

Наукові дослідження у сфері бухгалтерського обліку використовують різноманітні методи, які можна класифікувати на три основні групи: теоретичні, емпіричні та математичні й статистичні методи.

1. Теоретичні методи. Ці методи спрямовані на формування основних принципів, концепцій та моделей бухгалтерського обліку. До них належать:

— Аналіз і синтез: аналіз дозволяє розкласти облікові явища на складові частини для детального вивчення, тоді як синтез об'єднує ці частини в єдине ціле, формуючи цілісне уявлення про об'єкт дослідження.

— Індукція і дедукція: індукція полягає у виведенні загальних принципів на основі конкретних спостережень, тоді як дедукція застосовує загальні принципи для пояснення конкретних випадків.

— Абстрагування: передбачає відокремлення несуттєвих деталей для зосередження на ключових характеристиках облікових процесів.

— Моделювання: створення спрощених моделей облікових систем для їх глибокого аналізу та перевірки гіпотез.

2. Емпіричні методи. Ці методи базуються на практичному дослідженні конкретних об'єктів і явищ у сфері бухгалтерського обліку. До них належать:

— Спостереження: систематичне вивчення облікових процесів у реальних умовах з метою збору фактичних даних.

— Експеримент: створення контрольованих умов для перевірки нових облікових методів та оцінки їх ефективності.

— Опитування та анкетування: збір інформації про практичні аспекти облікової діяльності шляхом спілкування з фахівцями та зацікавленими сторонами.

— Аналіз документів: дослідження облікової, фінансової та нормативної документації для отримання необхідних висновків.

3. Математичні та статистичні методи. Використання математичних і статистичних інструментів дозволяє аналізувати великі обсяги облікових даних, виявляти закономірності та прогнозувати розвиток економічних явищ. До них належать:

— Кореляційний аналіз: визначення взаємозв'язків між різними обліковими показниками.

— Аналіз часових рядів: дослідження змін облікових даних у часі для виявлення тенденцій та сезонних коливань.

— Оптимізаційні методи: пошук найбільш ефективних рішень у сфері облікової діяльності шляхом математичного моделювання.

Застосування цих методів у комплексі сприяє глибокому розумінню та вдосконаленню бухгалтерського обліку як науки та практичної діяльності.

Термін "логіка науки" зазвичай використовується для позначення напрямку досліджень, пов'язаних із застосуванням формальної логіки для аналізу наукових знань. Крім того, логіка наукових досліджень може розглядатися як галузь знань, що вивчає закони та тенденції розвитку науки. Однак у цьому контексті увага зосереджена на двох інших аспектах, тісно пов'язаних із дослідницьким процесом [2].

Перший аспект стосується методологічних передумов наукового відкриття, тобто логіки створення нових знань. Другий — це правила та процедури, що визначають дослідницьку діяльність, або логіка наукового пошуку.

Логіка наукових досліджень у бухгалтерському обліку забезпечує послідовність і системність процесу пізнання. Вона охоплює такі основні етапи:

1. Формулювання дослідницької проблеми: визначення ключових питань і завдань, які потребують вирішення у сфері обліку.

2. Розробка гіпотез: формування припущень щодо можливих способів вирішення проблеми на основі аналізу теоретичних і практичних даних.

3. Обґрунтування методів дослідження: вибір відповідного методологічного інструментарію для аналізу об'єкта.

4. Збір та аналіз даних: систематизація інформації, отриманої у процесі дослідження, із застосуванням обраних методів.

5. Інтерпретація результатів: встановлення нових закономірностей, висновків і рекомендацій.

Дослідження в бухгалтерському обліку мають свої особливості, зумовлені його практичною спрямованістю та багатофункціональністю.

— Поєднання теоретичних і практичних підходів дозволяє враховувати специфіку облікових процесів у різних галузях економіки.

— Урахування нормативно-правових аспектів обліку сприяє забезпеченню його відповідності законодавчим вимогам.

— Використання інформаційних технологій значно розширює можливості для аналізу великих масивів даних і створення автоматизованих систем обліку.

— Інтеграція міждисциплінарних підходів (економічних, соціологічних, правових) сприяє глибшому розумінню сутності облікових явищ [4].

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ ДЛЯ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Основою наукового пошуку виступають методи, прийоми, операції та принципи пізнання, що дозволяють здійснювати дослідження не хаотично, а цілеспрямовано й організовано. У процесі наукового дослідження різні методи та принципи відіграють нерівнозначну роль. Серед них можна виділити ті, застосування яких забезпечує отримання достовірних і необхідних висновків.

Слід зауважити, що нормативна логіка, спираючись не лише на суто логічні, а й на інші методичні та евристичні методи дослідження, викликає дискусії серед фахівців щодо доцільності використання терміна "логіка відкриття". Деякі західні дослідники, аналізуючи процес виникнення нових ідей у науці, дотримуються концепції, яка виражається формулою "методологія відкриття без логіки відкриття". При цьому більшість прибічників методологічного підходу заперечують можливість створення єдиної методології, яка забезпечила б універсальний підхід до пошуку нового знання.

Таким чином, нормативна логіка охоплює методи, правила, прийоми й принципи, що визначають процес отримання нового знання. Її сфера охоплює весь пізнавальний процес, надаючи йому спрямованість і організованість через використання різноманітних методів і принципів. У цьому контексті особливе значення набуває логіка наукового пошуку, що була згадана на початку аналізу.

Хоча наукове дослідження не завжди завершується відкриттям, воно завжди є пізнавальним процесом, спрямованим на отримання нового знання. У широкому розумінні логіка наукового пошуку враховує численні фактори, які впливають на спрямованість дослідницької діяльності: стан і особливості об'єкта дослідження, вихідні позиції та установки дослідника, умови проведення дослідження, а також вплив соціокультурного середовища.

Логіка пошуку формується під впливом усіх цих факторів, а її специфіка проявляється в багатогранності. Науковий пошук можна розглядати через різні аспекти: етапи пошуку, де проявляється логіка у висуненні й обґрунтуванні проблеми, послідовному переході між етапами, впливу проблеми на вибір рішення та зворотного впливу результату на постановку проблеми, а також об'єкту дослідження, де логіка пошуку визначається логікою самого об'єкта, його зв'язками й відносинами.

Отже, логіка наукового дослідження охоплює методи, правила, прийоми й принципи, які визначають характер пізнавального процесу та спрямовують його до отримання нового знання.

Методи та логіка наукових досліджень у сфері бухгалтерського обліку є важливими інструментами, які забезпечують системність і ефективність аналізу облікових явищ. Їхнє використання сприяє розвитку облікової теорії, створенню нових підходів до організації облікових процесів і підвищенню точності фінансової інформації. У сучасних умовах глобалізації та цифровізації дослідження у цій сфері набувають нового значення, відкриваючи перспективи для подальшого вдосконалення облікової науки.

Література:

1. Бруханський Р. Ф. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. (для студ. спец. 071 Облік і оподаткування). / Р.Ф. Бруханський — Тернопіль: Осадца Ю.В., 2022. — 208 с.
2. Гетманчук К.С., Пар'єва О.О. Дослідження становлення методології бухгалтерського обліку. Матеріали VII Міжнародна науково-практична інтернет-конференція "Проблеми ринку та розвитку регіонів України в XXI столітті". 5—9 грудня 2016 р., Одеський національний політехнічний університет. С. 28—31.
3. Камінська Т. Г. Методологія бухгалтерського обліку та контролю як їх гносеологічний базис. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 8. С. 360—371.
4. Кіш Є. Б. Генезис наукової інтерпретації "Методологія бухгалтерського обліку". Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2022. № 43. С. 60—65.

References:

1. Brukhansky, R.F. (2022), *Metodolohiia naukovykh doslidzhen: navch. posib. (dlia stud. spets. 071 Oblik i opodatkuvannia)* [Methodology of scientific research: a textbook (for students of specialty 071 Accounting and taxation)], Osadtsa Y.V., Ternopil, Ukraine.
 2. Getmanchuk, K.S. and Paryeva, O.O. (2016), "Research of the formation of accounting methodology", *Materialy VII Mizhnarodna naukovo-praktychna internet-konferentsiia "Problemy rynku ta rozvytku rehioniv Ukrainy v XXI stolitti* [Materials of the VII International Scientific and Practical Internet Conference "Problems of the market and development of regions of Ukraine in the XXI century"], Odesa National Polytechnic University, Odesa, Ukraine, December 5—9, pp. 28—31.
 3. Kaminska. T.G. (2015), "Methodology of accounting and control as their epistemological basis", *Aktualni problemy ekonomiky*, Vol. 8, pp. 360—371.
 4. Kish, E.B. (2022), "Genesis of scientific interpretation of "Accounting Methodology", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu*, Vol. 43, pp. 60—65.
- Стаття надійшла до редакції 27.01.2025 р.*

УДК 332.2:332.3

А. М. Третяк,

д. е. н., професор, член-кореспондент НААН України,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1154-4797>

В. М. Третяк,

д. е. н., професор, Сумський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6779-1941>

Н. А. Третяк,

к. е. н., старший дослідник,

Інститут демографії та проблем якості життя НАН України

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7602-8606>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.9

ЕФЕКТИВНІСТЬ І КУЛЬТУРА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ І МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

A. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Chief Researcher, Bila Tserkva National Agrarian University

V. Tretiak,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Sumy National Agrarian University

N. Tretiak,

PhD in Economics, Senior Researcher, Institute for Demography and Life

Quality Problems of the National Academy of Sciences of Ukraine

EFFECTIVENESS AND CULTURE OF LAND USE IN UKRAINE: PROBLEMS AND POSSIBLE SOLUTIONS

У статті розглядаються наукова еколого-соціально-економічна експертиза землевпорядних та інших проектів, яка за М. Реймерсом виступає в якості механізму регулювання системи землекористування з врахуванням специфіки природно-ресурсного потенціалу природних систем землекористування і їх сталості (збалансованості). Подібне багаторівневе дослідження обумовлене забезпечити необхідний рівень культури землекористування та землевпорядкування. З'ясовано, що "ножниці" між збільшенням кількості продукції та ступенем ефективності її отримання, є необхідне використання все більшої кількості енергії для отримання кожної одиниці сільськогосподарської продукції. Разом з тим розмір цього збільшення значною мірою залежить від технології та організації землекористування (тобто від культури землекористування), а вони тісно пов'язані з економікою. Обґрунтовано, що заходами, які направлені на підвищення рівня культури і ефективності землекористування, є наукова еколого-соціально-економічна експертиза проектів землеустрою. Економічність землевпорядних та інших проектів рекомендовано розглядати в спектрі альтернатив з врахуванням їх динаміки в часі із використанням таких показників ефективності (економічно складових) як: екологічна ціна, соціальна ціна, аварійна ціна (ціна ризику), природно-ресурсна ефективність, енергетична ефективність, територіальна ефективність, загальноресурсна ефективність, соціально-екологічна ефективність.

The article examines the scientific ecological, social, and economic evaluation of land planning and other projects, which, according to F. Reimers, acts as a regulatory mechanism for the land use system, taking into account the specific natural resource potential of natural land use systems and their sustainability (balance). Such a multi-level study is aimed at ensuring the necessary level of land use and land planning culture. It has been determined that the "gap" between the increase in production volume and the efficiency of its achievement requires the use of an increasing amount of energy for each unit of agricultural production. At the same time, the extent of this increase largely depends on the technology and organization of land use (i.e., the culture of land use), which is closely linked to economics. A compelling example of declining energy efficiency is the trends in agricultural activities in specific regions. For instance, in Ternopil Oblast, between 1990 and 2021, the harvest of cereals and legumes increased from 1,319.1 thousand tons to 3,303.7 thousand tons (2.5 times), and the yield per hectare rose from 32.5 to 67.8 quintals per hectare (2.1 times). However, the profitability of grain production decreased from 234.9% in 1990 to 23.3% in 2020, a tenfold decrease, indicating a significant rise in energy costs [Statistical Digest "Regions of Ukraine" 2011]. Similarly, in Khmelnytskyi Oblast, from 2010 to 2021, the harvest of cereals and legumes increased from 2,063.0 thousand tons to 4,830.8 thousand tons (2.3 times), and the yield per hectare rose from 32.4 to 77.2 centners per hectare (2.4 times). However, the profitability of grain production fell from 259.9% in 2010 to 20.6% in 2020, a 12.6-fold decrease, indicating a significant increase in energy costs. It is substantiated that measures aimed at enhancing the culture and efficiency of land use include scientific ecological, social, and economic expertise of land organization projects. The economic aspects of land planning and other projects are recommended to be considered through alternatives, taking into account their dynamics over time, using such efficiency indicators (economic components) as ecological cost, social cost, risk cost, natural resource efficiency, energy efficiency, territorial efficiency, overall resource efficiency, and socio-ecological efficiency.

Ключові слова: оцінка ефективності, культура землекористування, економічність земле-впорядних проектів, наукова експертиза.

Key words: efficiency evaluation, land use culture, economic feasibility of land planning projects, scientific expertise.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

В стрімкому розвитку сучасної літератури, яка присвячена ефективності землекористування, про причини його низької культури майже не говориться. При цьому під культурою землекористування розуміється: набуті знання, вміння і навички освоєння людиною, що визначають рівні відповідальної потреби земельних та інших природних ресурсів у сфері суспільно-виробничої діяльності, спрямованої на задоволення потреб людини. Це науковий напрямок, що вивчає принципи раціонального використання земельних та інших природних ресурсів, в тому числі фактори антропогенних впливів на землекористування і їх наслідки на людину. При цьому культура землекористування являє собою систему обґрунтованих допустимих меж антропогенних навантажень на інфраструктуру, середовища проживання, організм людини. Наслідки техногенних навантажень на землекористування постійно зростають і вже загрожують існуванню життя. Культура землекористування як система заборон на безвідповідальні вторгнення в життєві простори, повинна стати реальним захистом сьогодишнього і майбутнього життя людини та зайняти стале життя в переліку прав людини.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Дослідження всієї складності еколого-соціально-економічних проблем ефективності і культури землекористування в Україні та можливих шляхів їх вирішення а також привернення уваги до екологічної теорії управління землекористуванням.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Саме культура землекористування визначає ефективність землекористування. Причини та механізми зниження ефективності, як правило, не розкриті, а лише в загальному згадані [1]. Це безумовне упущення сучасної науки про землекористування в час, коли саме процеси зниження ефективності землекористування висунулися на перший план [2]. Хорошою ілюстрацією є зниження енергетичної ефективності землекористування. Витрата енергії (у ккал. за добу) на одну людину в Кам'яному столітті була близько 4 тис., в аграрному суспільстві — 12 тис., в індустріальну епоху — 70 тис., а в передових розвинених країнах теперішнього часу — 230—250 тис., що в 58—62 рази більше, ніж у наших далеких предків [3, с. 157].

За все XX століття енергетична ефективність землеробства у США знизилася у 90 разів [4, с. 16]. Падіння енергетичної ефективності характерне для сільського господарства всіх країн світу, в тому числі і України. Так, з 1990 р. по 2021 р. збір зернових і зернобобових зріс із 51 до 86 млн т (в 1,7 рази), урожайність з 1 га зросла із 35,1 до 53,9 ц/га (в 1,5 рази) [5]. В той же час рентабельність виробництва зерна із знизилася із 275,1% в 1990 р. до 20% в 2020 р. або у 13,8 рази, що вказує значне зростання затрат енергії [6].

Досить переконливо в плані зниження енергетичної ефективності виявляють приклади діяльності деяких конкретних регіонів, зокрема:

1. В Тернопільській області з 1990 р. по 2021 р. збір зернових і зернобобових зріс із 1319,1 до 3303,7 тис. т (в 2,5 рази), урожайність з 1 га зросла із 32,5 до 67,8 ц/га (в 2,1 рази) [5]. В той же час рентабельність виробництва зерна із знизилася із 234,9% в 1990 р. до 23,3% в 2020 р. або у 10,0 рази, що вказує значне зростання затрат енергії [7, 8].

2. В Хмельницькій області з 2010 р. по 2021 р. збір зернових і зернобобових зріс із 2063,0 до 4830,8 тис. т (в 2,3 рази), урожайність з 1 га зросла із 32,4 до 77,2 ц/га (в 2,4 рази) [5]. В той же час рентабельність виробництва зерна із знизилася із 259,9% в 2010 р. до 20,6% в 2020 р. або у 12,6 рази, що вказує значне зростання затрат енергії [7, 8].

Як показує аналіз порівняння ефективності сільськогосподарського землекористування в Тернопільській та Хмельницькій областях, збільшення виробництва зерна потребує в рази більше затрат енергії.

Після розгляду двох конкретних прикладів, очевидно, можна погодитися, що "ножниці" між збільшенням кількості продукції та ступенем ефективності її отримання, є необхідне використання все більшої кількості енергії для отримання кожної одиниці сільськогосподарської продукції. Разом з тим розмір цього збільшення значною мірою залежить від технології та організації землекористування (тобто від культури землекористування), а вони тісно пов'язані з економікою.

Антропогенно створені протиріччя системи "земля — землекористування — економіка" теоретико-фундаментально слабо вивчені. Є лише численні констатації фактів, а необхідні більш широкі і науково обґрунтовані коментарі, які наведені в фундаментальних наукових працях, наприклад, у М. Реймерса [3, 10—13].

В спорах з опонентами про важливість екологічної теорії природокористування М. Реймерс часто цитував афоризм, який належав австрійському фізику Людвігу Больману: "Не має нічого практичнішого, ніж хороша теорія". Сьогодні стає все менше людей, які сумніваються у правдивості цього твердження, оскільки культуру земле- та природокористування визначають теоретичні знання — суспільні закономірності, що стосуються землекористування і поведінки людей та їх взаємозв'язку із землею і природою. Підкреслюючи виключну важливість цієї тези, М. Реймерс стверджував "Якщо люди екологічно не порозуміють, вони приречені" [9, с. 171]. Це глибоко песимістичний, але і необхідний висновок. Одночасно він і оптимістичний, оскільки перспектива все ж є. Перспектива вбачається в застосуванні теорії (законів, принципів і правил) екології у вирішенні завдань із землепорядкування та управління землекористуванням. Основні із цих закономірностей (всього 25 блоків) приведені в главі 3 книги "Екологія (теорії, закони, правила, принципи і гіпотези)" [9]. Вони відображені на узагальнюючих блок-схемах. Пряме і практичне значення для землепорядників як проєктантів мають блок-схеми 3.14 і 3.15, теоретичне — 3.10 і 3.11. Зокрема, блок-схема 3.14 "Закони природокористування" для екосистеми землекористування включає: [9]:

- Закон обмеженості (вичерпності) природних ресурсів;
- Закон відповідності між розвитком продуктивних сил та природноресурсним потенціалом суспільного прогресу;
- [Правило основного обміну];
- Закон збільшення наукомісткості суспільного розвитку;
- Правило інтегрального ресурсу;
- Закон падіння природно-ресурсного потенціалу зниження енергетичної ефективності природокористування;
- [Закон убуючої віддачі];
- Правило заходів перетворення природних систем;
- Правило (неминучих) ланцюгових реакцій "жорсткого" управління природою;
- Правило "м'якого" управління природою;
- [Закон сукупної (спільної) дії природних факторів];
- Закон максимальної (рівноважної) врожайності;
- Закон максимуму;
- [Правило (закон) територіальної екологічної рівноваги];

- Правило (закон) компонентної екологічної рівноваги;
- Закон граничної врожайності К. Пратта;
- Закон спаду (природної) родючості;
- Закон зниження природоємності готової продукції;
- Закон збільшення темпів обороту природних ресурсів, що залучаються.

Всі ці закони мають пряме і практичне значення для формування сталого (збалансованого) землекористування.

Блок-схема 3.15 "Принципи охорони середовища життя, соціальна психологія і поведінка людини" для екосистеми землекористування включає [9]:

- Закон непереборності відходів та/або побічних впливів виробництва (господарства);
- Закон сталості кількості відходів у технологічних ланцюгах. Правило "екологічне — економічне";
- [Закон внутрішнього динамічного рівноваги];
- Принцип унікальності;
- Принцип розумної достатності та допустимого ризику;
- Принцип (правило) неповноти інформації (невизначеності);
- Правило економіко-екологічного сприйняття Дж. Стайкаса;
- "Закони" (афоризми) Б. Коммонера.

Такий розподіл, на думку М. Реймерса [9, с. 172] досить умовний, так як фактично не має меж з фундаментальними і прикладними галузями знання, а наука — єдиний організм, що саморозвивається. Іншими, рівними першому по значимості, заходами, що направлені на підвищення рівня культури і ефективності землекористування, є наукова еколого-соціально-економічна експертиза проектів землеустрою і господарських починачь, методологія та загальні принципи, які теж розроблені М. Реймерсом [9, с. 338—353, 10]. Експертиза проектів землеустрою як раз і виступає в якості "мембрами" [3, с. 145] або "фільтра", крізь яких і необхідно пропускати взаємодію з природою в цілях забезпечення відповідного рівня культури землекористування.

Землевпорядні проекти за масштабом і виробничо-галузевим призначенням різноманітні. Особливе місце займають проекти землеустрою у яких реалізуються нові технології та організація сталого (збалансованого) землекористування. При достатньо великій інерційності організації використання і охорони земель безперервно проходить

їх заміна по ланцюгу "кращого із наявних (доступних) — кращого із бажаних (теоретично досяжних)". Поняття "кращого" розглядається з технічної, економічної, соціальної та екологічної точок зору одночасно, до того ж із врахуванням географічно-кліматичних і загальних соціально-економічних умов конкретних регіонів (включаючи технологічну культуру), де технології збираються використовувати.

Оцінка запропонованих соціально-економічних та екологічних заходів і організаційних, земельпорядно-правових та інженерно-технічних дій передбачених земельпорядними та іншими проектами складається із порівняння проектних даних про стан землекористування із існуючими, їх порівняння із вимогами сталого (збалансованого) розвитку землекористування та визначення справедливості оцінки дій проектних рішень на середовище землекористування.

Загальні правила наукової експертизи земельпорядних та інших проектів коротко зводиться до встановлення відповідності законам розвитку природи і суспільства [9, с. 340—344], зокрема: принципам оптимальності та достатності, розмірності природно-ресурсного (в тому числі земельного) потенціалу, правилам інтегрального ресурсу і взаємодії екологічних компонентів, законам природних і соціальних обмежень, загальноекономічним законам суспільного розвитку і т.д.

Економічність проектів М. Реймерс рекомендував розглядати в максимально широкому спектрі альтернатив з врахуванням їх динаміки в часі із використанням таких показників ефективності (економічно складових) [9, с. 345—347]:

1. Екологічна ціна — це еколого-економічні витрати сьогоdnішнього і перспективного часу, екологічна рента, екологічні збитки від використання ресурсів з врахуванням супутніх втрат.

2. Соціальна ціна — це соціальні витрати в найближчому майбутньому. Вони виникають від зміни середовища життя людей (відселення, переселення, нового способу життя, якості довкілля і т.п.), ведуть до змін у демографічних процесах, соціальних перенавантаженях (результат — стреси, антисуспільна поведінка і т.п.).

3. Аварійна ціна (ціна ризику) — це націнка, яка виникає в результаті врахування ступеню вірогідності виникнення аварії (знищення або суттєвого пошкодження земельних та інших природних ресурсів), по-

тенційно можливої в ході функціонування землекористування без вмішування катастрофічних природних факторів. Суми вартості ризиків, необхідні на ліквідацію аварій, повинні враховуватися при економічній оцінці ефективності землевпорядних та інших проектів. При визначенні аварійної ціни слід враховувати технологічну культуру регіону або території. В місцях з низькою технологічною культурою аварійна ціна різко зростає.

4. Експлуатаційні затрати з врахуванням всього циклу виробництва від часу одержання сировини до часу включення відходів, що утворюються, у відповідні природні круговороти речовин і потоки енергії.

Наряду з показниками економічної ефективності землевпорядних та інших проектів, М. Реймерс пропонує показники політекономічної і політекологічної ефективності [9, с. 350—352]:

1. Природно-ресурсна ефективність - це відповідність одержуваного ефекту ресурсним затратам. Вона кореспондується з екологічною ціною, але не завжди може бути виражена, як і інші складові блоку в економічних показниках. Понад нормативні природно-ресурсні затрати або їх недопустимі розходи, які вкрай не бажані.

2. Енергетична ефективність — це відношення витраченої і одержаної енергії у повному циклі від виробництва, від будівництва до демонтажу (для енергетичних і сільськогосподарських виробництв). Згідно статті 1 закону України "Про енергетичну ефективність" "енергетична ефективність — кількісне співвідношення між роботою, послугами, товарами або енергією на виході та витраченою енергією на вході" [11]. Тут же, економія енергії це "обсяг скорочення споживання енергії, який визначається шляхом зіставлення обсягів споживання, виміряних та/або розрахованих до та після впровадження енергоефективних заходів із забезпеченням нормалізації зовнішніх і внутрішніх умов, які впливають на енергоспоживання". Проблема коефіцієнта корисної дії від енергії, яка вкладається, актуальна для більшості типів (підтипів) землекористування, але рідко використовується в процесі експертизи проектів. Перевага повинна бути за найменш енергоємними і найбільш енергетично ефективними альтернативами.

3. Територіальна ефективність — це розмір вилученої площі суші для одержання одиниці

продукції (у всьому виробничому циклі). Вона кореспондується з екологічною ціною, ресурсною і екологічною ефективністю.

4. Загальноресурсна ефективність — це об'єм використовуваних природних (в тому числі земельних) ресурсів з врахуванням взаємозв'язку екологічних компонентів, зокрема, наприклад, водоемність з врахуванням дії цього ступеню водоемності на підтоплення земель, дії її на рослинність, тваринний світ через середовище перебування на людину і т.д. Загальноресурсна ефективність тісно зв'язана з екологічною ціною і екосовместимістю. Особливо необхідно виділити ефективність інтегрально-ресурсну як дію землевпорядних та інших проектів на інтегральний ресурс території до яких відносяться земля і екосистемні активи. Співвідношення матеріальних, людських (в тому числі інтелектуальних) і природних ресурсів, що складають інтегральний ресурс, повинно бути оптимальним з точки зору людини, а не зовнішніх політичних або економічних установок. Сумарним показником показником виступає тут максимальний термін життя людей при мінімумі їх захворюваності на фоні здорового середовища життя для майбутніх поколінь.

5. Соціально-екологічна ефективність — це ступінь "екологічної економіки". Антропосистема, як будь-яка інша система, розвивається за рахунок навколишнього її середовища і обмежена швидкістю "проїдання" цього середовища. Цей показник тісно пов'язаний з природно-ресурсною ефективністю та загальноресурсною, особливо інтегрально-ресурсною ефективністю, але розглядається історично, а не в короткому інтервалі часу.

В цьому зв'язку, постає питання методології щодо обліку і оцінки екосистемних послуг землекористування (які досліджені у працях українських вчених, зокрема: "Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні", "Облік землекористування в Україні: методологічні проблеми та соціальна земельна рента", "Формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні", "Методологічні проблеми обліку земель територіальними громадами: відсутність системи, зміни пов'язані з війною та євроінтеграцією", "Методологія інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні") [12, 13, 14, 15, 16], а відповідно є базовою основою оцінки різних видів ефективності.

Станом на 2025 р. в Україні не було проведено ні одної повної наукової експертизи зем-

левпорядних та інших проектів. Існуючі експертизи не виходять за межі експертних оцінок. Експертиза — це незалежне дослідження проектно-планового характеру з оцінкою вірогідності результатів здійснення землевпорядних та інших проектів і їх альтернатив на базі модельних і натурних опрацювань. Експертна оцінка — це судження спеціаліста про запропонований землевпорядний чи інший проект, що базується на попередньому його досвіді без глибокого опрацювання питання, а не основана на модельно=натурному дослідженні. За досвідом розвинених країн світу експертизу проводить невелика група незалежних широко освічених і високо культурних спеціалістів (чи науковців), які як правило за 0,5—2 роки досліджують математичні і натурні моделі, спеціальні полігони і т.п. Їм допомагають консультанти. Експерти несуть повну юридичну відповідальність за зроблені висновки. Експертиза є судовим юридичним документом. На її основі приймаються рішення про реалізацію проектів. Переважно завжди за проектом, який має найкращі характеристики в прогнозно-плановий термін та з найменшою шкодою за межами текучого прогнозно-планового терміну.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, наукова еколого-соціально-економічна експертиза землевпорядних та інших проектів (за М. Реймерсом) виступає в якості механізму регулювання системи землекористування з врахуванням специфіки природно-ресурсного потенціалу природних систем землекористування і їх сталості (збалансованості). Подібне багаторівневе дослідження обумовлене забезпечити необхідний рівень культури землекористування та землевпорядкування. З'ясовано, що "ножниці" між збільшенням кількості продукції та ступенем ефективності її отримання, є необхідне використання все більшої кількості енергії для отримання кожної одиниці сільськогосподарської продукції. Разом з тим розмір цього збільшення значною мірою залежить від технології та організації землекористування (тобто від культури землекористування), а вони тісно пов'язані з економікою.

Обґрунтовано, що заходами, які направлені на підвищення рівня культури і ефективності землекористування, є наукова еколого-соціально-економічна експертиза проектів землеустрою. Економічність землевпорядних та ін-

ших проектів рекомендовано розглядати в спектрі альтернатив з врахуванням їх динаміки в часі із використанням таких показників ефективності (економічно складових) як: екологічна ціна, соціальна ціна, аварійна ціна (ціна ризику), природно-ресурсна ефективність, енергетична ефективність, територіальна ефективність, загальноресурсна ефективність, соціально-екологічна ефективність.

Перспективи подальших досліджень у даному напрямі заключаються у розробленні методологій та методичних підходів оцінки вище приведених показників ефективності землекористування.

Література:

1. Про схвалення Концепції Загальнодержавної цільової програми використання та охорони земель: Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 19 січня 2022 р. № 70-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (дата звернення 25.10.2024).
2. Третяк А.М., Третяк В.М., Прядка Т.М., Трофименко П.І., Трофименко Н.В. Земельні ресурси та їх використання / [за заг. ред. А.М. Третяка]. Біла Церква: "ТОВ "Білоцерківдрук", 2022. 304 с.
3. Реймерс Н.Ф. Надежды на выживание человечества. Концептуальная экология. М. 1992. 367 с.
4. Ковда В.А. Почвенный покров, его улучшение, использование и охрана. М. 1981. 183 с.
5. Рослинництво України 2021. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. К.: 2022. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_rosl_zb.htm.
6. Рівень рентабельності виробництва продукції сільського господарства в сільськогосподарських підприємствах. Державна служба статистики України. К.: 2020. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/rrv/arh_rrv_u.html.
7. Регіони України. 2011. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. Частина II. К.: 2011. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/Arch_reg.htm.
8. Сільське господарство України за 2020 рік. Статистичний збірник. Державна служба статистики України. К.: 2021. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_sg_zb.htm.
9. Реймерс Н.Ф. Экология (теория, законы, правила, принципы и гипотезы). М. 1994. 367 с.
10. Реймерс Н.Ф. Методология научной (эколого-социально-экономической) экспер-

тизы проектов и хозяйственных начинаний. Общие принципы. М.: Экологический союз СССР, 1990. 24 с.

11. Про енергетичну ефективність: Закон України від 21 жовтня 2021 року № 1818-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> (дата звернення 25.10.2024).

12. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Місія землевпорядкування щодо розвитку екосистемних послуг в Україні. Агросвіт. 2024. № 8. С. 4—14.

13. Третяк А.М., Третяк В.М., Лобунько Ю.В., Лобунько А.В., Вольська А.О. Облік землекористування в Україні: методологічні проблеми та соціальна земельна рента. Ефективна економіка. 2024. № 5. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/149>.

14. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Р.А., Лобунько А.В., Лобунько Ю.В. Формування системи земельно-еколого-економічного обліку та звітності в Україні. Агросвіт. 2024. № 19. С. 10—20.

15. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Н.А. Методологічні проблеми обліку земель територіальними громадами: відсутність системи, зміни пов'язані з війною та євроінтеграцією. Агросвіт. 2024. № 22. С. 13—23.

16. Третяк А.М., Третяк В.М., Третяк Р.А., Третяк Н.А., Вольська А.О. Методологія інтегрованого обліку еколого-економічних активів землекористування в Україні. Агросвіт. 2024. № 23. С. 11—19.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Order "Concept of the National target program of land use and protection", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/70-2022-%D1%80#Text> (Accessed 25 October 2024).

2. Tretiak, A., Tretiak, V., Pryadka, T., Trofimenko, P. and Trofimenko, N. (2022), Zemel'ni resursy ta ikh vykorystannia [Land resources and their use], Belotserkivdruk LLC, Bila Tserkva, Ukraine.

3. Reimers, N.F. (1992), Nadezhdy na vyzhivanie chelovechestva. Conceptual'naja jekologija [Hopes for the survival of humanity. Conceptual ecology], Young Russia, Moscow, Russia.

4. Kovda, V. (1981), Pochvennyj pokrov, ego uluchshenie, ispol'zovanie i ohrana [Soil cover, its improvement, use and protection], Moscow, Russia.

5. State Statistics Service of Ukraine (2022), "Crop production of Ukraine 2021", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/07/Arch_rosl_zb.htm (Accessed 01 January 2025).

6. State Statistics Service of Ukraine (2020), "The level of profitability of agricultural production in agricultural enterprises", available at: https://www.ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2020/sg/rrv/arh_rrv_u.html (Accessed 01 January 2025).

7. State Statistics Service of Ukraine (2011), "Regions of Ukraine. 2011", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/Arhiv_u/Arch_reg.htm (Accessed 01 January 2025).

8. State Statistics Service of Ukraine (2021), "Agriculture of Ukraine 2020", available at: http://www.ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2021/zb/09/zb_sg_20.pdf (Accessed 01 January 2025).

9. Reimers, N.F. (1994), Ekologiya (teoriya, zakony, pravyla, pryntsyipy y hipotezy) [Ecology (theory, laws, rules, principles and hypotheses)], Young Russia, Moscow, Russia.

10. Reimers, N.F. (1990), Metodologija nauchnoj (jekologo-social'no-jekonomicheskoy) jekspertizy proektov i hozjajstvennyh nachinanj. Obshhie principy [Methodology of scientific (ecological-social-economic) examination of projects and business initiatives. General principles], The Ecological Union of the USSR, Moscow, Russia.

11. The Verkhovna Rada of Ukraine (1996), Law of Ukraine "On Energy Efficiency", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1818-20#Text> (Accessed 25 October 2024).

12. Tretiak, A., Tretiak, V. and Tretiak, N. (2024), "Land planning mission for the development of ecosystem services in Ukraine", Agrosvit, vol. 8. pp. 4—14.

13. Tretiak, A., Tretiak, V., Lobunko, Yu., Lobunko, A. and Volska, A. (2024), "Accounting of land use in Ukraine: methodological problems and social land rent", Efektyvna ekonomika, vol. 5, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/issue/view/149>.

14. Tretiak, A., Tretiak, V., Tretiak, R., Lobunko, A. and Lobunko, Yu. (2024), "Formation of the system of land-ecological-economic accounting and reporting in Ukraine", Agrosvit, vol. 19, pp. 10—20.

15. Tretiak, A., Tretiak, V. and Tretiak, N. (2024), "Methodological problems of land accounting by territorial communities: lack of a system, war-related changes, and European integration", Agrosvit, vol. 22, pp. 13—23.

16. Tretiak, A., Tretiak, V., Tretiak, R., Tretiak, N. and Volska, A. (2024), "Methodology of integrated accounting for ecological and economic assets of land use in Ukraine", Agrosvit, vol. 23, pp. 11—19.

Стаття надійшла до редакції 28.01.2025 р.

УДК 339.13:631.247-027.3(477)

М. О. Багорка,
д. е. н., професорка, професорка кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-3424-7488>
Ю. А. Якубенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу,
Дніпровський державний аграрно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5409-4792>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.16

РОЗВИТОК РИНКУ ОРГАНІЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ В УКРАЇНІ: ПРОБЛЕМИ, ПЕРСПЕКТИВИ ТА ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

М. Bahorka,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University
Yu. Yakubenko,
PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Marketing,
Dnipro State Agrarian and Economic University

DEVELOPMENT OF THE ORGANIC PRODUCTS MARKET IN UKRAINE: PROBLEMS, PROSPECTS, AND WAYS TO ADDRESS THEM

У статті досліджено значення органічної продукції для сталого розвитку сільського господарства. Розкрито основні переваги органічних продуктів, які зумовлюють зростання попиту на внутрішньому та зовнішньому ринках, зокрема екологічна чистота, натуральність і позитивний вплив на здоров'я. Проаналізовано ключові проблеми розвитку ринку органічної продукції в Україні, серед яких висока вартість сертифікації, недостатня обізнаність споживачів, логістичні труднощі та складність відповідності міжнародним стандартам. Обґрунтовано необхідність впровадження державної підтримки, зокрема субсидій, пільгового кредитування та податкових пільг, що сприятиме доступності сертифікації для виробників. Акцентовано увагу на важливості інноваційних технологій, маркетингових стратегій та освітніх кампаній для популяризації органічної продукції. Виокремлено перспективи розширення експорту українських органічних продуктів та розвитку внутрішнього ринку. Запропоновано комплексний підхід для подолання викликів, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності виробників, зміцнення позицій на міжнародній арені та сприятиме сталому розвитку аграрного сектору України.

The article explores the essence of the "organic products" category and its importance for the sustainable development of agriculture. The main advantages of organic products are highlighted, including environmental friendliness, natural origin, and health benefits, which drive growing demand both in domestic and international markets. The study analyzes key challenges for the development of the organic products market in Ukraine, such as the high cost of certification, limited consumer awareness, logistical difficulties, and compliance with international standards. The need for governmental support, including subsidies, preferential loans, and tax benefits, is substantiated to make certification more accessible for producers. Emphasis is placed on the importance of innovative technologies, marketing strategies, and educational campaigns for promoting organic products among consumers. The paper identifies the prospects for expanding the export of Ukrainian organic products and developing the domestic market, considering the increasing

global demand for healthy and eco-friendly food. A comprehensive approach to overcoming these challenges is proposed, which involves fostering collaboration between producers, the government, and international organizations. This approach aims to enhance the competitiveness of Ukrainian organic producers, strengthen their positions in global markets, and promote the sustainable development of Ukraine's agricultural sector. Moreover, the paper underscores the role of investments in logistics infrastructure, digital platforms, and precision farming technologies as critical drivers of efficiency and competitiveness. The adoption of blockchain technologies for product traceability is also emphasized as a key factor in building consumer trust and improving transparency in production processes. The research concludes that the implementation of a holistic strategy that combines innovative solutions, state support, and effective marketing tools will ensure the stable growth of the Ukrainian organic products market, contributing to the global recognition of Ukrainian producers and the overall improvement of public well-being.

Ключові слова: органічна продукція, експорт, внутрішній ринок, маркетингова стратегія, інновації, державна підтримка, логістика.

Key words: organic products, export, domestic market, marketing strategy, innovations, government support, logistics.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сьогодні органічна продукція набуває дедалі більшої популярності, адже споживачі прагнуть покращувати якість свого харчування та підтримувати екологічно свідомий спосіб життя. Підвищення інтересу до екологічно чистої продукції пов'язане зі зростанням обізнаності про негативний вплив хімічних добавок та пестицидів, що використовуються в традиційному сільському господарстві. Органічні продукти стають символом здоров'я, натуральності та екологічної відповідальності.

Український ринок органічної продукції має великий потенціал завдяки сприятливим природним умовам та ресурсам. Проте його розвиток супроводжується значними викликами, такими як висока вартість сертифікації, недостатня обізнаність споживачів, проблеми з логістикою та необхідність відповідності суворим міжнародним стандартам. Для вирішення цих проблем потрібен комплексний підхід, який включає маркетингові стратегії, державну підтримку та інноваційні підходи до виробництва.

Висока вартість сертифікації залишається однією з найбільших перешкод для розвитку ринку органічної продукції в Україні. Для отримання сертифіката, який підтверджує відповідність стандартам органічного виробництва, виробники повинні інвестувати значні кошти, що є складним завданням для малих і середніх фермерів. Державна підтримка у вигляді субсидій та пільгового кредитування може допомогти подолати цю проблему, забезпечивши доступність сертифікації для ширшого кола виробників.

Недостатня обізнаність споживачів також стримує розвиток внутрішнього ринку органічної продукції. Багато українців не до кінця розуміють переваги органічних продуктів, їхню користь для здоров'я та екології. Інформаційні кампанії, освітні програми та активна комунікація через соціальні мережі можуть стати ефективними інструментами для популяризації органічної продукції серед населення.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика розвитку ринку органічної продукції активно досліджується як вітчизняними, так і зарубіжними науковцями. У роботах І. Гродняк, С. Петровського та О. Сичука висвітлюються переваги органічної продукції для здоров'я споживачів, її екологічна чистота та зростаючий попит на такі товари, як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Дослідження Т. Висоцького, А. Ремізова, Н. Прокопчук акцентує увагу на високих витратах на сертифікацію, підкреслюючи необхідність субсидій та пільгового кредитування для підтримки виробників, проте залишає відкритим питання доступності сертифікації для малих фермерських господарств. А. Свистун, Ю. Попова і К. Штепенко наголошують на важливості інвестування у логістичну інфраструктуру для забезпечення якісного транспортування та зберігання продукції, однак проблема створення ефективних експортних маршрутів залишається невирішеною. Роботи Е. Пахучої та Г. Чміль, К. Олініченко розглядають маркетингові аспекти, зокрема формування стратегій просування, проте недостатньо вивчають адаптацію маркетингових інструментів до специфіки різних груп споживачів. Таким чином, стаття спрямована на розв'язання неви-

Таблиця 1. Основні проблеми та пропозиції для розвитку ринку органічної продукції в Україні

Проблема	Опис проблеми	Пропозиції для вирішення
Високі витрати на сертифікацію	Сертифікація є дорогим процесом для малих виробників, що знижує їхню конкурентоспроможність	Зниження вартості сертифікації, державні субсидії на сертифікацію
Обмежена підтримка держави	Недостатня підтримка на рівні держави для фермерів, що вирощують органіку	Розробка програм пільгового кредитування та податкових пільг
Низька обізнаність населення	Багато споживачів не до кінця розуміють переваги органічних продуктів	Проведення інформаційних кампаній для підвищення обізнаності про органіку
Проблеми з логістикою	Відсутність інфраструктури для швидкої і надійної доставки органічної продукції, особливо до ЄС	Інвестиції в інфраструктуру та логістичні ланцюги для експорту
Невідповідність стандартам ЄС	Багато продукції не відповідає суворим стандартам ЄС, що обмежує можливості виходу на зовнішній ринок	Покращення контролю за якістю, інвестиції у відповідність стандартам ЄС

Джерело: сформовано на основі [1–3].

рішених питань, зокрема забезпечення доступності сертифікації для малих виробників, розвитку логістики для внутрішнього ринку та експорту, а також удосконалення маркетингових стратегій, орієнтованих на цільові аудиторії, з метою забезпечення сталого розвитку ринку органічної продукції.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження проблем і перспектив розвитку ринку органічної продукції в Україні з акцентом на подоланні ключових викликів через впровадження державної підтримки, інноваційних технологій та маркетингових стратегій для забезпечення його сталого зростання та конкурентоспроможності на внутрішньому і зовнішньому ринках.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В останні роки попит на органічну продукцію стабільно зростає, що, на думку провідних вітчизняних та зарубіжних дослідників, пов'язано зі збільшенням обізнаності споживачів про екологічні та здорові аспекти харчування.

Так, аналіз ринку органічної продукції в Україні привертає значну увагу як самих аграріїв, так і науковців [1–3], адже попит на екологічно чисті продукти зростає як на внутрішньому ринку, так і на експортних майданчиках. Більшість дослідників відзначають, що українські споживачі все більше цінують здо-

ровий спосіб життя і схильні обирати органічні продукти. Ця тенденція спостерігається особливо серед молоді та населення великих міст. За оцінками експертів, основні покупці — це люди з середнім і високим рівнем доходу, які готові платити більше за гарантію екологічності та безпеки продукції. Однак, є ряд викликів, що стоять на перешкоді розвитку органічної продукції в Україні (табл. 1).

Серед української органічної продукції найбільшим попитом користуються зернові культури, які широко експортуються до країн Європейського Союзу. Також значний інтерес викликають органічні олії, зокрема соняшникова, яка цінується за високу якість та екологічну чистоту. Крім того, популярністю користуються українські ягоди, такі як малина, полуниця, лохина та чорниця. Український органічний мед також займає особливе місце завдяки своїм унікальним смаковим якостям і корисним властивостям. Такі продукти відповідають сучасним трендам споживання в країнах ЄС, США та Азії, де все більше споживачів віддають перевагу здоровому харчуванню [4].

Однією з ключових проблем є необхідність відповідності української органічної продукції міжнародним стандартам, зокрема стандартам ЄС. Багато науковців підкреслюють, що процес сертифікації є дорогим і складним для невеликих фермерських господарств, що ускладнює їхній доступ до ринку органіки. Уряд України вже прийняв Закон "Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції" [5], який допомагає структурувати цей ринок, але проблема залишається актуальною.

Для забезпечення конкурентоспроможності на зовнішніх ринках важливу роль відіграють інвестиції в інфраструктуру. Зокрема, необхідно розвивати сучасні склади, системи зберігання та обробки органічної продукції, які відповідають міжнародним стандартам. Логістика також є критичним фактором успішного експорту. Органічна продукція має зберігати свою якість під час транспортування, тому важливо забезпечити оптимальні умови зберігання, транспортування та доставки.

Додатково, розвиток логістичних маршрутів, які дозволяють скоротити час доставки продукції до споживачів, може значно підвищити конкурентоспроможність українських виробників.

Вихід на міжнародні ринки органічної продукції відкриває для України значний потенці-

ал економічного зростання. Експорт органіки не лише сприяє підвищенню прибутковості аграрних підприємств, але й позитивно впливає на міжнародний імідж країни. Сучасні споживачі високо цінують екологічну чистоту продукції, що дозволяє українським виробникам зайняти конкурентні позиції в сегменті преміум-класу.

Зокрема, розширення асортименту органічної продукції, інвестування в інновації та маркетинг дозволить українським підприємствам збільшити свою присутність на зовнішніх ринках. Крім того, важливим є активне залучення держави до підтримки експортерів через субсидії, гранти та програми популяризації органічної продукції на міжнародних виставках і ярмарках.

Внутрішній ринок органічної продукції в Україні розвивається повільніше, ніж експортний сегмент, що є викликом для національних виробників (рис. 1). Основною перешкодою є висока вартість органічної продукції порівняно з традиційною. Це пов'язано з більшими витратами на сертифікацію, впровадження екологічно чистих технологій, а також низьким рівнем механізації в органічному землеробстві. Крім того, обмежений попит на органіку зумовлений недостатньою поінформованістю споживачів про користь такої продукції, а також обмеженою доступністю у роздрібній мережі [6].

Одним із ключових завдань для розвитку внутрішнього ринку є робота над зниженням цін на органічну продукцію. Це можна досягти шляхом оптимізації виробничих процесів, зменшення витрат на логістику та підвищення продуктивності через впровадження нових технологій. Державна підтримка, у вигляді субсидій або податкових пільг для органічних виробників, також могла б сприяти зниженню собівартості продукції.

Розширення доступності органічної продукції у супермаркетах та спеціалізованих магазинах є ще одним важливим напрямком. Наразі така продукція представлена переважно у великих містах, що обмежує її споживання серед жителів сільської місцевості та регіонів. Розвиток мережі дистрибуції дозволить значно розширити географію продажів. Важливим завданням є також налагодження співпраці між виробниками та торговими мережами, що забезпечить постійну присутність органіки на полицях магазинів.

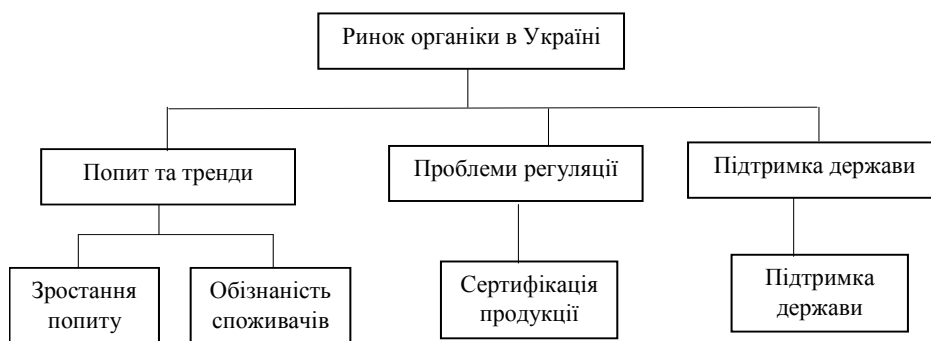

Рис. 1. Основні аспекти ринку органічної продукції України

Джерело: систематизовано, узагальнено та згруповано за даними [1—3; 6].

Онлайн-платформи стають все більш популярними серед споживачів органічної продукції. Вони надають можливість виробникам напряму взаємодіяти з кінцевими покупцями, скорочуючи ланцюг посередників. Це не лише знижує кінцеву вартість продукції, але й сприяє більш прозорій комунікації щодо її походження та якості. Важливо створювати зручні мобільні додатки та вебсайти, які пропонуватимуть широкий асортимент органіки, забезпечуючи швидку доставку та систему знижок для постійних клієнтів.

Фермерські ринки також є перспективним каналом збуту органічної продукції. Вони дозволяють споживачам безпосередньо знайомитися з виробниками, що підвищує довіру до якості продукції. На таких ринках покупці отримують змогу дізнатися більше про методи вирощування, які використовують фермери, що формує позитивне ставлення до органіки.

Важливим аспектом розвитку внутрішнього ринку органічної продукції є проведення просвітницької роботи серед населення. Багато споживачів не усвідомлюють переваг органіки, як-от відсутність пестицидів і хімічних домішок, вищий вміст корисних речовин та позитивний вплив на навколишнє середовище. Інформаційні кампанії, що популяризують органічну продукцію через соціальні мережі, телебачення та друковані видання, сприятимуть підвищенню попиту.

Маркетингові стратегії також мають бути спрямовані на формування лояльності споживачів. Наприклад, впровадження програм лояльності у супермаркетах та онлайн-платформах, які пропонуватимуть знижки на органічну продукцію, можуть стимулювати повторні покупки. Особливу увагу слід приділяти таргетованій рекламі, яка враховує потреби різних цільових груп — молодих сімей, людей, які дотримуються здорового способу життя, та екологічно свідомих споживачів [7].

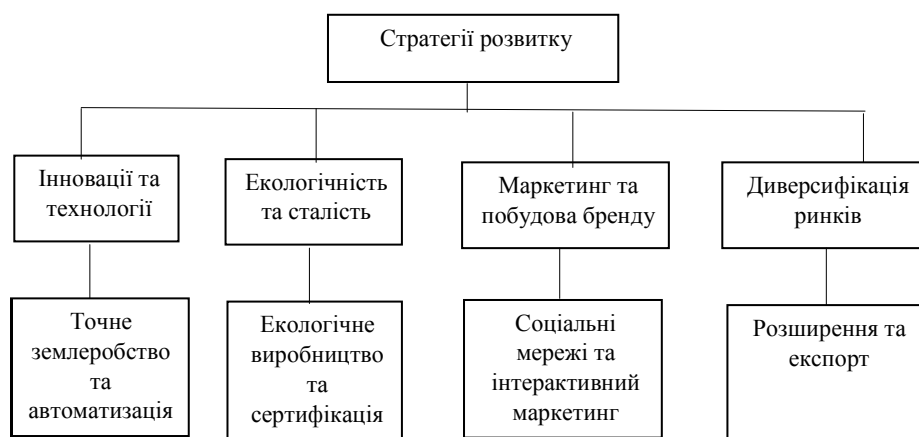

Рис. 2. Основні стратегії українських виробників органічної продукції

Джерело: узагальнено та згруповано за даними [7–10].

Ефективна маркетингова стратегія є ключем до успішного просування органічної продукції (рис. 2).

Основними елементами такої стратегії є позиціонування продукції як натуральної, екологічної та корисної для здоров'я, використання соціальних мереж для залучення молодшої аудиторії, впровадження еко-упаковки та проведення дегустацій. Освітній маркетинг, що включає публікації про переваги органічних продуктів, також сприяє формуванню довіри до бренду.

Багато компаній, розширюють свій асортимент, адаптуючи його до сезонних потреб і тенденцій на ринку. Також є тенденція до розширення лінійки товарів за рахунок органічних продуктів переробки — соків, соусів, напівфабрикатів.

Щоб покращити ефективність виробництва та якість продукції, компанії все частіше впроваджують нові технології. Інновації відіграють важливу роль у розвитку органічного сектору, забезпечуючи підвищення ефективності виробництва та сприяючи сталому розвитку аграрного бізнесу. Завдяки використанню сучасних технологій, таких як точне землеробство, виробники отримують можливість максимально раціонально використовувати природні ресурси, водночас зберігаючи екологічність виробництва. Точне землеробство дозволяє знижувати витрати на добрива, воду та інші ресурси шляхом їх локального застосування залежно від потреб конкретних ділянок поля. Це не лише сприяє економії, а й зменшує негативний вплив на навколишнє середовище.

Моніторинг ґрунтів та кліматичних умов є ще одним важливим напрямком, який дозволяє підвищити врожайність і зменшити ризики, пов'язані зі змінами погоди. Сучасні технології,

такі як сенсори для аналізу ґрунтів, дрони для спостереження за посівами та спеціалізоване програмне забезпечення для прогнозування погодних умов, забезпечують точні дані для прийняття ефективних управлінських рішень.

Інновації у сталих практиках, таких як безвідходне виробництво, відіграють важливу роль у формуванні позитивного іміджу органічних виробників. Використання відходів для виробництва

біогазу, компосту або інших продуктів забезпечує зменшення витрат і підвищує екологічну цінність виробництва.

Використання біопрепаратів для захисту рослин та підвищення їх стійкості до хвороб є ще одним важливим напрямком. Біопрепарати, такі як біофунгіциди, біоінсектициди та стимулятори росту рослин, є екологічною альтернативою традиційним хімічним засобам. Вони забезпечують не лише захист культур, але й покращують якість ґрунту, підвищуючи його біологічну активність. Це сприяє збереженню екосистем і підвищує довіру споживачів до органічної продукції.

Інновації сприяють зміцненню репутації виробників органічної продукції та довіри з боку споживачів. Сучасні підходи до виробництва, що включають сталі практики та використання екологічно чистих технологій, є ключовими аргументами на користь органічних товарів. Покупці, які обирають органіку, все частіше звертають увагу на те, як саме вирощується продукція, і надають перевагу брендам, які відкрито демонструють свою відданість екологічним принципам.

Крім того, цифровізація органічного сектору, зокрема впровадження технологій блокчейн, дозволяє підвищити прозорість виробничих процесів. За допомогою таких технологій споживачі можуть відстежувати походження продукції, її шлях від поля до полиці магазину, що сприяє зростанню довіри до брендів. Прозорість процесів також допомагає виробникам уникати підробок і посилювати свої позиції на ринку.

Використання інновацій відкриває широкі перспективи для подальшого розвитку органічного сектору. Розширення інвестицій у новітні технології, такі як автоматизовані системи уп-

равління виробничими процесами або вертикальне землеробство, дозволить виробникам підвищити ефективність та адаптивність до змінних умов ринку.

Важливим аспектом є також співпраця виробників з науково-дослідними установами для впровадження інноваційних рішень. Розробка нових сортів, які будуть стійкими до хвороб та несприятливих умов, є одним із напрямків, що забезпечить підвищення конкурентоспроможності органічного сектору України на внутрішньому та зовнішньому ринках.

Державна підтримка є невід'ємною частиною сталого розвитку органічного сектору. Оскільки органічне виробництво має специфічні вимоги та зазвичай супроводжується високими витратами на сертифікацію, інноваційні технології та екологічно чисті методи виробництва, державна підтримка стає важливою умовою для забезпечення конкурентоспроможності на ринку. Державна політика, спрямована на підтримку органічних виробників, повинна охоплювати ряд заходів, включаючи фінансову допомогу, пільгові умови оподаткування, програми підтримки експорту та розвиток необхідної інфраструктури. Тільки за умови комплексного підходу держави до цієї галузі можна забезпечити її сталий розвиток і підвищити її конкурентоспроможність на внутрішньому та зовнішньому ринках [8].

Одним із основних механізмів підтримки органічних виробників є субсидії для покриття витрат на сертифікацію. Процес сертифікації органічної продукції є складним та витратним, що може бути непідйомним для багатьох малих і середніх фермерів. Субсидії на сертифікацію дозволяють знизити фінансовий тягар і допомогти виробникам успішно пройти сертифікаційний процес, що є необхідним для виходу на ринки Європейського Союзу та інших країн, де органічна продукція користується попитом.

Крім того, пільгове оподаткування є важливим інструментом, який може значно знизити витрати виробників органічної продукції. В Україні є потенціал для введення спеціальних податкових пільг для фермерів, які займаються органічним виробництвом, що дозволить зменшити їхні витрати та підвищити рентабельність бізнесу. Це може включати знижені ставки податку на прибуток, пільгові умови оподаткування для органічних фермерських господарств або податкові канікули на певний період. Такі заходи забезпечать додаткові фінансові можливості для малих та середніх підприємств і сприятимуть залученню нових учасників на ринок органічної продукції.

Розробка та реалізація програм підтримки експорту органічної продукції також є важливим напрямом державної підтримки. На світовому ринку органічна продукція користується високим попитом, особливо в країнах Європейського Союзу та Північної Америки. Однак українські виробники стикаються з рядом труднощів при виході на ці ринки, таких як високі витрати на транспортування, відсутність доступу до міжнародних торгових майданчиків, а також конкуренція з боку інших країн-виробників. Для підтримки українських органічних виробників держава може впроваджувати програми субсидування витрат на сертифікацію міжнародних стандартів, допомогу в організації участі в міжнародних виставках та ярмарках, а також сприяння в пошуку партнерів для експорту продукції. Ці програми мають на меті зменшити бар'єри для входу на нові ринки та допомогти виробникам збудувати стабільні торгові відносини з іноземними партнерами.

Належна логістична інфраструктура є необхідною умовою для розвитку органічного сектору. Оскільки органічна продукція зазвичай має обмежений термін зберігання та потребує особливих умов транспортування, важливо створити ефективну систему логістики, яка забезпечить швидку та безпечну доставку товарів до споживачів. Держава повинна інвестувати в розвиток сучасної транспортної та складської інфраструктури, а також підтримувати ініціативи щодо зниження витрат на транспортування, зокрема шляхом створення спеціалізованих перевізників для органічної продукції. Окрім того, варто розвивати системи зберігання та пакування, які відповідають міжнародним стандартам і зберігають якість органічної продукції під час транспортування.

Крім внутрішньої державної підтримки, важливим аспектом є співпраця з міжнародними організаціями, такими як USAID, GIZ та іншими, які надають фінансову та технічну допомогу для розвитку органічного сектору в Україні. Такі організації часто пропонують гранти та кредити для підтримки екологічних ініціатив, що дозволяє фермерським господарствам отримати додаткові фінансові ресурси для розвитку органічного виробництва. Вони також надають консультаційні послуги, сприяють навчанню фермерів новим технологіям і методам ведення органічного сільського господарства, а також допомагають організовувати співпрацю з міжнародними партнерами. Завдяки цьому співробітництву українські виробники отримують доступ до нових технологій,

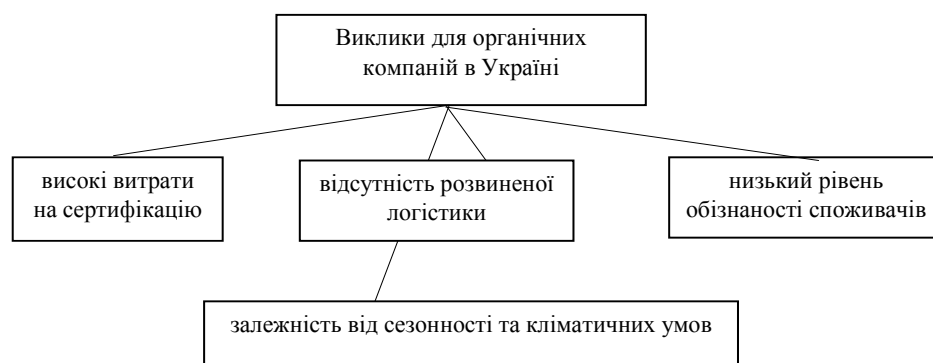

Рис. 3. Основні виклики для органічних компаній в Україні

Джерело: систематизовано за даними [1–3; 6; 8].

міжнародних стандартів та глобальних ринків, що сприяє їхньому розвитку і конкурентоспроможності.

Попри прогрес та стратегії розвитку, ринок органічної продукції стикається з певними викликами:

- багато виробників, особливо малих і середніх фермерів, не можуть дозволити собі повний процес сертифікації через його високу вартість, що знижує їхню конкурентоспроможність на експортних ринках;

- логістичні обмеження, особливо для експорту, є серйозною перешкодою. Наприклад, проблеми з транспортуванням часто підвищують кінцеву вартість продукції, що робить її менш конкурентоспроможною за кордоном;

- на внутрішньому ринку все ще є брак знань про переваги органічної продукції, через що попит на неї залишається обмеженим;

- органічні виробники значною мірою залежать від природних умов, що призводить до нестабільності у виробництві та постачанні (рис. 3).

Таким чином, компанії в органічному сегменті активно працюють над диверсифікацією продуктів та ринків збуту, покращенням маркетингу та інвестуванням в екологічність і сталість, а також над подоланням проблем із сертифікацією та логістикою. Вони розуміють важливість державної підтримки і сподіваються на подальше поліпшення законодавчої бази для стимулювання розвитку органічного сектора.

Органічна продукція має значний потенціал для зростання на внутрішньому та зовнішньому ринках. Успішне просування цієї продукції вимагає інтеграції маркетингових інструментів, державної підтримки та впровадження інноваційних технологій. Завдяки комплексному підходу Україна може стати одним із лідерів у виробництві органічної продукції, забезпечуючи сталий розвиток сільського гос-

подарства та підвищуючи якість життя населення.

Задля зміцнення позицій українських виробників на ринку доцільно вжити наступні заходи:

- продовження реформування процесу сертифікації та спрощення його для малих фермерів, а також збільшення державних субсидій для підтримки органічного сектору. Це дозволить змен-

шити витрати на виробництво та зробити українську продукцію більш конкурентоспроможною;

- проведення освітніх кампаній, що інформують про переваги органічної продукції, допоможе збільшити попит серед українських споживачів. Також важливо залучати засоби масової інформації та соціальні мережі для просування органічних продуктів. Це сприятиме формуванню позитивного іміджу органічного сектору серед населення;

- інвестиції у виробництво та партнерства з іноземними компаніями, що зацікавлені в органічній продукції з України, можуть допомогти збільшити обсяги виробництва та вивести продукцію на нові ринки;

- інноваційні технології, такі як точне землеробство, моніторинг клімату та автоматизація, дозволять знизити витрати на вирощування органічної продукції та підвищити якість.

Загалом, Україна має значні перспективи для розвитку ринку органічної продукції завдяки природним умовам, сприятливим міжнародним факторам та підтримці з боку держави й міжнародних організацій. Інтеграція сучасних технологій, маркетинг та освітні ініціативи сприятимуть розвитку галузі та формуванню конкурентоспроможного ринку органічних продуктів в Україні.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Український ринок органічної продукції має значний потенціал для зростання. Завдяки природним ресурсам, географічному розташуванню та міжнародній підтримці Україна може стати одним із лідерів у сфері виробництва органічної продукції. Для досягнення цієї мети необхідно: розробити дієві програми державної підтримки; впроваджувати інноваційні технології; підвищувати обізнаність споживачів

через освітні та інформаційні кампанії; розвивати логістичну інфраструктуру та спрощувати процес сертифікації. Із впровадженням комплексного підходу ринок органічної продукції України може забезпечити сталий розвиток, зміцнити позиції на міжнародній арені та сприяти поліпшенню якості життя населення.

Література:

1. Городняк І., Петровський С. Аналіз ринку органічної продукції в Україні. Економічний простір. 2023. № 184. С. 3135. DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/184-5>
2. Сичук О. В. Діагностика розвитку ринку органічної продукції в Україні. Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління. 2024. (15). DOI: 10.54929/2786-5738-2024-15-03-02
3. Амонс С. Е. Стан та перспективи розвитку виробництва органічної продукції в Україні. Сільське господарство та лісівництво. 2021. № 3 (22). С. 221—236.
4. Україна торік збільшила експорт органічної продукції до ЄС та Швейцарії. 2023. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3670525-ukraina-torik-zbilsila-eksport-organichnoiprodukcii-do-es-ta-svejcarii.html>
5. Про основні принципи та вимоги до органічного виробництва, обігу та маркування органічної продукції: Закон України від 10.07.2018 № 2496-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text>
6. Висоцький Т., Ремізов А., Прокопчук Н. Органічний сектор в Україні, 2023. URL: <https://organicinfo.ua/news/biofach2023-opened/>
7. Якубенко Ю., Польова Н. Інструментарій підвищення конкурентоспроможності підприємств засобами маркетингових комунікацій. Вісник Хмельницького національного університету. 2023. № 1 (314). С. 266—272. URL: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-40>
8. Свистун Л. А., Попова Ю. М., Штепенко К. П. Державне регулювання аграрного сектора економіки в контексті забезпечення завдань сталого розвитку. Ефективна економіка. 2020. № 11. DOI: 10.32702/2307-2105-2020.11.93 URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8371>
9. Пахуча Е. В., Чміль Г. А., Олініченко К. С. Маркетингові технології просування органічної продукції в умовах цифровізації. Економіка і регіон. 2022. Вип. 3 (86). С. 72—79.
10. Багорка М. О., Устік Т. В., Юрченко Н. І. Формування маркетингової стратегії та шляхи її імплементації в систему управління аграрних підприємств. Проблеми сучасних трансформацій. 2023. № 7. DOI: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-04-10>

2786-5738-2023-7-04-10 URL: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-04-10>

References:

1. Ghorodnjak, I. and Petrovsjkyj, S. (2023), "Analysis of the market of organic products in Ukraine", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 184, pp. 3135.
 2. Sychuk, O.V. (2024), "Diagnostics of the development of the organic market in Ukraine", *Problemy suchasnykh transformatsij. Serii: ekonomika ta upravlinnia*, vol. 15.
 3. Amons, S. E. (2021), "State and prospects for the development of organic production in Ukraine". *Siljske gospodarstvo ta lisivnytvo*, vol. 3 (22), pp. 221—236.
 4. Ukrinform (2023), "Last year Ukraine increased exports of organic products to the EU and Switzerland", available at: <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3670525-ukrainatorik-zbilsila-eksport-organichnoiprodukcii-do-es-ta-svejcarii.html> (Accessed 14 January 2025).
 5. The Verkhovna Rada of Ukraine (2018), The Law of Ukraine "On the basic principles and requirements for organic production, circulation and labeling of organic products", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2496-19#Text> (Accessed 16 January 2025).
 6. Vysotskyi T., Remizov A., and Prokopchuk N. (2023), "Organic sector in Ukraine", available at: <https://organicinfo.ua/news/biofach2023-opened/> (Accessed 20 January 2025).
 7. Yakubenko Y., and Poleva N. (2023), "Tools for increasing the competitiveness of enterprises by means of marketing communications", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu*, [Online], vol. 1 (314), pp. 266-272, available at: <https://doi.org/10.31891/2307-5740-2023-314-1-40> (Accessed 22 January 2025).
 8. Svystun L. A., Popova Yu. M., and Shtepenko K. P. (2020), "State regulation of the agrarian sector of the economy in the context of ensuring the tasks of sustainable development", *Efektivna ekonomika*, [Online], vol. 11, available at: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8371> (Accessed 24 January 2025).
 9. Pakhucha E.V., Chmil H.L., and Olinichenko K.S. (2022), "Marketing technologies for promoting organic products in the context of digitalization", *Ekonomika i rehion*, vol. 3 (86), pp. 72—79.
 10. Bagorka M.O., Ustik T.V., and Yurchenko N.I. (2023), "Formation of marketing strategy and ways of its implementation in the management system of agricultural enterprises", *Problemy suchasnykh transformatsij*, [Online], vol. 7, available at: <https://doi.org/10.54929/2786-5738-2023-7-04-10> (Accessed 25 January 2025).
- Стаття надійшла до редакції 29.01.2025 р.

УДК 336.143.1:331.5

М. О. Слатвінська,
д. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7356-1189>
Н. А. Шикіна,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0120-6540>
Г. М. Коцюрубенко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,
Одеський національний економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9604-5083>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.24

ІНДИКАТОРИ БЮДЖЕТНОЇ БЕЗПЕКИ ЯК СКЛАДОВА ОЦІНЮВАННЯ ФІНАНСУВАННЯ УМОВ ДЛЯ РОЗВИТКУ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ

М. Slatvinska,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Finance, Odessa National Economic University
N. Shykina,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University
G. Kotsiurubenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Finance, Odessa National Economic University

INDICATORS OF BUDGETARY SECURITY AS A COMPONENT OF THE ASSESSMENT OF FINANCING CONDITIONS FOR THE DEVELOPMENT OF HUMAN CAPITAL

Стаття присвячена аналізу ролі бюджетної безпеки в забезпеченні розвитку людського капіталу. Акцентовано, що людський капітал як результативний ресурс, значною мірою залежить від умов його розвитку, які формуються через бюджетну систему держави.

У дослідженні визначено, що показники бюджетної безпеки, такі як дефіцит/профіцит бюджету, рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет та індикатори обслуговування державного боргу, є базисом для оцінювання спроможності держави створювати умови для розвитку людського капіталу.

Запропоновано поділ індикаторів бюджетної безпеки на дві групи: ті, що мають прямий та ті, що мають опосередкований вплив на людський капітал. Отримані висновки можуть бути використані для розробки рекомендацій щодо вдосконалення бюджетної та фінансової політики України з метою забезпечення сталого розвитку людського капіталу.

This article examines the critical role of budgetary security in fostering the development of human capital. It underscores the premise that human capital, as a pivotal resource, is contingent on the conditions created through the state budget system. The budget serves as a fundamental instrument for resource allocation and redistribution, underpinning the sustainability of national development and reflecting the state's fiscal capacity to achieve its strategic goals. The study highlights Ukraine's prioritization of socio-economic development, conceptualized as a systematic process of transforming economic and social spheres to enhance their efficiency.

Particular attention is given to human capital, identified as the cornerstone of civil society, a mechanism for public engagement in economic processes, and a benchmark for assessing socio-economic progress. Budgetary security is positioned as a key determinant of the state's capacity to finance socio-economic development. The analysis reveals that budget security indicators, including the budget deficit/surplus, the extent of GDP redistribution through the consolidated budget, and public debt servicing metrics, are foundational for evaluating the state's ability to foster human capital development.

The research places significant emphasis on the allocation of budgetary resources to education, healthcare, social protection, and pension systems, identifying these areas as essential for advancing human capital. The findings underscore the necessity of balanced resource distribution and a strategic approach to financing social sectors. A classification of budget security indicators into direct and indirect influences (the significant volume of the deficit and its growth trends potentially create trends to increase the public debt, which requires resources to cover and service and reduces potential resources for financing the conditions for the development of human capital) on human capital is proposed. The conclusions provide a basis for formulating recommendations to enhance Ukraine's budgetary and financial policies, ensuring the sustainable development of human capital.

Ключові слова: бюджет, соціальні витрати бюджету, бюджетна безпека, людський капітал.
Key words: budget, social spending of the budget, budget security, human capital.

АКТУАЛЬНІСТЬ

Бюджет, як один із головних інструментів розподілу та перерозподілу ресурсів, є важливою складовою забезпечення сталого розвитку держави та фінансовим відображенням спроможності забезпечувати досягнення цілей національної доктрини розвитку. Важливим орієнтиром, за яким рухається українська держава, є забезпечення соціально-економічного розвитку країни як "комплексний цілеспрямований процес трансформації соціальної та економічної сфер задля підвищення ефективності їх функціонування з кінцевою метою покращення якісних та кількісних характеристик громадського суспільств" [1]. Економічна змога держави включатись у процеси та забезпечувати засади соціально-економічного розвитку у перспективі, характеризується як структурою бюджетної системи, так і тенденціями формування основних макропоказників, що фактично відображається у показниках та індикаторах бюджетної безпеки. Відтак, "бюджетна безпека є запорукою соціально-економічного розвитку країни різноаспектно" та виконує роль "ключової детермінанти творчого процесу в соціальній та економічній сферах життя нашої країни" [1]. Ефективність реалізації соціально-економічного розвитку держави має чіткі виміри, важливим критерієм яких є людський капітал, як безпосередня складова громадянського суспільства соціальної держави та інструмент проявлення населення в економічних процесах країни.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретико-методичні доробки та практичні напрацювання щодо формування й обрахунку індексів бюджетної безпеки є актуальним напрямом наукового пізнання, зокрема у напрацюваннях В. Виноградня, О. Деменюк, К. Захожай, О. Ковпак, А. Кулінської, О. Ладюк, І. Марчук, В. Малишко, О. Марценюк, С. Свірко, Н. Ситник, О. Рудої та інших. Важливість формування потенційних можливостей для розвитку людського капіталу визначають актуальність дослідження для науковців-економістів, зокрема різними аспектами формування, розвитку та використання людського капіталу займалися Я. Жаліло, С. Кожем'якіна, В. Лисак, О. Піщуліна, М. Міщенко, В. Семендяк, А. Шахно, Н. Шабранська, Т. Юрочко та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ ПИТАНЬ

Для конкретної галузі наукового пошуку, дослідження людського капіталу потребує розгляду цього явища з урахуванням особливостей прояву, характерних для вихідної сфери оцінювання та аналізу. Людський капітал, у результативності свого функціонування, займає вагомий роль у формуванні фінансових основ функціонування держави та наповненні бюджету, поряд з тим, як об'єкт дослідження фінансової науки, має дуалізм свого прояву та реалізації, адже, формування державою умов для розвитку людського капіталу є важливим напрямом здійснення витрат держави за допо-

могою бюджетної системи. Натомість, бюджетна безпека формує базис для оцінювання спроможності держави, за рахунок бюджетних пропорцій розподілу, фінансувати процеси створення та забезпечення умови для розвитку людського капіталу в контексті його розгляду як об'єкта фінансової науки та важливої ключової цілі соціально-економічного розвитку держави.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є окреслення ролі та значення бюджетної безпеки для оцінювання перспектив забезпечення розвитку людського капіталу та аналіз індикаторів бюджетної безпеки України з метою дослідження потенціалу фінансування умов для розвитку людського капіталу, відповідно до сучасного стану розподільчих відносин в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Колектив авторів (Макарчук І.Н., Виноградна В.М., Малишко В.В.) звертають увагу на те, що "практично всі науковці виокремлюють такі підходи до трактування сутності бюджетної безпеки:

- як стан забезпечення платоспроможності держави;
- як фінансові умови, виражені в обсягах бюджетних ресурсів і принципах їх формування та розподілу;
- як державна політика, орієнтована на реалізацію національних економічних інтересів країни;
- як співвідношення параметрів формування бюджетних коштів та сумарних потреб одержувачів цих коштів;
- як рівень виконання державою своїх функцій з урахуванням балансу доходів і видатків державного та місцевого бюджетів;
- як процес розроблення, прийняття і контролю (моніторингу) виконання бюджету;
- як ступінь збалансування бюджету" [2].

Наведені визначення дають змогу розкрити бюджету як багатогранного явища, що обумовлює таку широку варіативність тлумачень бюджетної безпеки як індикатора функціонування та інструменту для оцінювання бюджету та бюджетних відносин. У кінцевому підсумку, функціонування бюджету забезпечує змогу держави виконувати покладені на неї функції, що нерозривно пов'язано з формуванням умов для життєзабезпечення населення, яке є головним носієм людського капіталу держави, що обрала демократичний шлях функціонування й орієнтована на соціальний розвиток.

Отже, економічне зростання держави залежить від ефективності функціонування людського капіталу, натомість, людський капітал потребує умов для свого розвитку, фінансове забезпечення яких, в значному ступені, обумовлюється здатністю бюджетної системи дієво виконувати покладені на неї функції відповідно до обраної моделі економічного розвитку країни та розподільчих відносин бюджетної системи.

Відповідно до визначення, що його наводить Світовий банк, людський капітал (human capital) — "це комбінація знань, навичок, здоров'я та соціального захисту, що впливає на потенціал і спроможність людини до генерації більшого економічного заробітку, розвитку і збагачення країни"[3]. Наведене визначення дає змогу окреслити сфери, що є безпосередньо включеними у процеси формування та розвитку людського капіталу, а саме: освіта (знання та навички), медицина та охорона здоров'я, а також сфери соціального захисту та забезпечення. Перераховані напрями знайшли відображення у Стратегії людського розвитку (затверджена Радою національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року), досягнення стратегічних і тактичних цілей якої, забезпечує бюджетна безпека[1,4].

Відповідно до затверджених і діючих в Україні "Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України", бюджетна безпека аналізується за чотирма індикаторами, а саме: 1) Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, відсотків; 2) Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП; 3) Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків; 4) Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, відсотків [5].

Перший індикатор бюджетної безпеки дає змогу проаналізувати два макропоказники, що мають вагоме значення у формуванні бюджетних ресурсів держави, зокрема з позиції потенціалу залучення (ВВП) та обсягів недоотримання (дефіцит) фінансових ресурсів (Табл. 1).

Тривале відхилення значень даного індикатора від оптимальних показників також свідчить про відсутність належних обсягів доходів державного бюджету, які могли бути спрямовані на розвиток людського капіталу, зокрема, на освіту та охорону здоров'я. Погіршення даного показника особливо простежується з 2020 року з початком пандемії Covid-

19 та ще більше з початком у 2022 році повномасштабного вторгнення на територію України. Але основна проблема мала місце протягом тривалого періоду ще до 2020 року та пов'язана з тим, що велика частка доходів державного бюджету спрямовується на фінансування пенсійних програм (Табл. 2).

Особливістю такого фінансування є не тільки те, що значна частка доходів державного бюджету спрямовується на покриття витрат по пенсійним програмам, але й те, що гідне пенсійне забезпечення в Україні є таким самим пріоритетним напрямком розвитку людського капіталу, як охорони здоров'я та освіта [9]. Поряд з тим, значна залежність Пенсійної системи від дотацій з Державного бюджету свідчить про її неспроможність ефективно функціонувати та адекватно реагувати на виклики, що формуються у сучасному суспільстві (зміни вікової структури населення, скорочення кількості платників порівняно з кількістю отримувачів тощо).

Крім того, варто звернути увагу на той факт, Національна пенсійна система є одним з "основних чинників, які призводять до фіскальної вразливості економіки" [10], тобто мова йде про "негарантовану спроможність уряду досягти макроекономічних цілей його діяльності з використанням інструментів фіскальної політики і задовольнити міжчасове бюджетне обмеження держави" [11]. Таки стан впливає на необхідність коригування податкової та бюджетної політик у короткостроковому періоді, що є вкрай неефективним з точки зору планування, в першу чергу для суб'єктів господарювання, адже активізує додаткове навантаження на бізнес процеси і погіршує загальний економічний клімат, і як наслідок — впливає на добробут населення — носіїв людського капіталу.

Узагальнюючим показником для дослідження даних тенденцій, через призму фінансових можливостей держави фор-

Таблиця 1. Індикатор бюджетної безпеки України "Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %" у 2013–2022 рр.

Рік	Дефіцит державного бюджету, млрд грн	ВВП, млрд грн	Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП, %	
			Розрахункове значення	Стан безпеки
2013	-64,7	1454,9	-4,4%	Крит.
2014	-78,1	1566,7	-5,0%	Крит.
2015	-45,2	1979,5	-2,3%	Задов.
2016	-70,1	2383,2	-2,9%	Задов.
2017	-47,8	2982,9	-1,6%	Опт.
2018	-59,2	3558,7	-1,7%	Опт.
2019	-78	3974,6	-2,0%	Опт.
2020	-217,1	4194,1	-5,2%	Крит.
2021	-197,94	5459,6	-3,6%	Задов.
2022	-914,7	5191,0	-17,6%	Крит.

Джерело: розраховано авторами на основі [6].

мувати умови для розвитку людського капіталу, може виступати індикатор бюджетної безпеки "Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління у відсотках до ВВП" (Табл. 3).

Варто зазначити, що до складу сектору загального державного управління включаються Державний бюджет України, місцеві бюджети

Таблиця 2. Показники фінансового навантаження на Державний бюджет України з боку ПФУ (вибірково)

Рік	2009	2011	2013	2015	2017	2019	2020	2021	2022
Доходи Держ. Бюджету України, млрд грн	209,7	314,6	339,2	534,7	793,4	998,3	1076,2	1296,9	1787,1
Темпи росту доходів Держ. Бюджету України, % (до попереднього періоду)	126,4	150,0	107,8	157,6	148,4	125,8	107,8	120,5	137,8
Фінансування пенсійних програм з Держ. Бюджету України, млрд грн	48,5	58,3	83,2	94,8	133,5	181,8	180,7	174,7	209,3
Частка обсягів фінансування пенсійних програм з Держ. Бюджету України у доходах Держ. бюджету, %	23,1	18,5	24,5	17,7	16,8	18,2	16,8	13,5	11,7
Темпи росту обсягів фінансування пенсійних програм з Держ. Бюджету України, % (до попереднього періоду)	189,5	120,2	142,7	113,9	140,8	136,2	99,4	96,7	119,8
Дефіцит Держ. Бюджету України, млрд грн	35,5	23,6	64,7	45,2	47,9	80,9	217,6	198,8	914,7
Частка обсягів фінансування пенсійних програм з Держ. Бюджету України у дефіциті Держ. бюджету, %	136,6	247,0	128,6	209,7	278,7	224,7	83,0	87,9	22,3

Джерело: складено та розраховано авторами на основі [6–8].

Таблиця 3. Значення показника рівня бюджетної безпеки "Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП"

Показник	Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління, відсотків до ВВП	Значення рівня безпеки
2013	0,1	оптимальне
2014	-0,2	оптимальне
2015	-0,1	оптимальне
2016	0,1	оптимальне
2017	0,03	оптимальне
2018	-0,2	оптимальне
2019	0,01	оптимальне
2020	-0,3	оптимальне
2021	0,1	оптимальне
2022	8,4	критичне

Джерело: побудова на основі даних [13].

Таблиця 4. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, відсотків

	Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, %	
2013	30,4	задовільний
2014	29,1	оптимальний
2015	32,9	задовільний
2016	32,8	задовільний
2017	34,1	незадовільний
2018	33,3	незадовільний
2019	32,5	задовільний
2020	32,8	задовільний
2021	30,4	задовільний
2022	42,3	критичний

Джерело: побудова на основі даних [13].

та фонди загальнообов'язкового державного соціального та пенсійного страхування [12]. Отже, виходячи із алгоритму розрахунку, динаміка даного показника дає змогу проаналізувати тенденції дефіцитності фондів соціального та пенсійного страхування в їх прямому прояві щодо фінансування умов для розвитку людського капіталу.

Як свідчать дані аналізу, значення показника, хоч і залишалось в межах оптимальних значень, поряд з тим, демонструє загальну негативну тенденцію. Критичне значення у 2022 році тісно пов'язана з російсько-українською війною та орієнтацією на фінансування, в першу чергу, оборонних напрямів життя держави, а також тенденціями до зменшення ВВП на тлі зростання потреб у соціальній підтримці ВПО та постраждалих у наслідок військових дій.

ВВП є важливим показником для аналізу потенційних можливостей держави залучати фінансування для розвитку людського капіталу, виступаючи як результатом того, як функціонує людський капітал в економіці, так і безпосередньо, джерелом фінансових ресурсів, які

через механізм бюджетної системи, можуть бути спрямовані на фінансування умов для розвитку людського капіталу. Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет, як індикатор бюджетної безпеки, наведено у таблиці 4.

Відповідно до порогових значень Методичних рекомендацій, встановлено значення показника — 30%. З наведеного аналізу, доцільно констатувати, що прослідковується стабільна тенденція до перевищення порогового значення, що свідчить про підвищення рівня централізації ресурсів, хоча, треба зазначити, що на зміну тенденцій мають вплив і адміністративно-законодавчі зміни, зокрема зростання ставок податків, обумовлені змінами у Податковому кодексі у 2015 р., вплинули на збільшення показника [2].

Водночас, важливо враховувати форс мажорні обставин, зокрема, активізація військової агресії істотно вплинула на необхідність підвищення централізації ресурсів з метою підтримки обороноздатності країни, що відобразилось у критичному значенні показника у 2022 році, проте є цілком обґрунтованим кроком, що треба враховувати при характеристиці показника перерозподілу. Крім того, важливо наголосити, що розмір перерозподілу ВВП через зведений бюджет держави є одним із ключових чинників, який обумовлює, при відсутності форс мажорів, темпи економічного зростання країни, саме через включення держави через економічні та фінансові важелі та стимули, до процесів соціально-економічного розвитку, який неможливий без створення умов для розвитку людського капіталу як безпосереднього рушія змін і зростання.

Четвертий показники аналізу бюджетної безпеки, як і перший індикатор, дає змогу проаналізувати один із перманентних і важливих факторів впливу на потенційні ресурси бюджетної системи — державний борг і платежі по його обслуговуванню та погашенню (Табл. 5).

Перевищення 16-ти відсоткового значення свідчить про критичний рівень бюджетної безпеки по даному індикатору. Занадто великий відсоток доходів державного бюджету, який спрямовується на погашення та обслуговування державного боргу, є прямим свідченням недофінансування певних складових видатків державного бюджету та дає змогу сформулювати гіпотезу про досить значні обсяги державної заборгованості порівняно з динамікою формування централізованих доходів держави. Такий стан обумовлює тенденцію до зменшення відносно "вільних" ресурсів, які можуть розподілятися всередині бюджетної системи на

потреби розвитку та поточного фінансування, що несе опосередковану загрозу для скорочення фінансової підтримки процесів формування умов для розвитку людського капіталу.

ВИСНОВКИ

Розкриття та дослідження взаємозв'язку між показниками, що підсвічують прогалини у безпеці функціонування, бюджетної системи та людського капіталу є важливою складовою для формування стратегічних цілей і прийняття обґрунтованих рішень в області бюджетної політики. Фінансування витрат, що направлені на формування умов для розвитку людського капіталу, виступає інвестиційним ресурсом, який має значний вплив на формування засад соціально-економічного розвитку країни. Акцентування уваги на коливаннях бюджетної безпеки по конкретних індикаторах дає змогу виділити тенденції впливу на фінансові можливості створення умов для розвитку людського капіталу відповідно до діючої системи бюджетних відносин та макроекономічної ситуації в країні.

Відповідно до рівня впливу на людський капітал, показники бюджетної безпеки умовно можна поділити на дві групи:

— показники, що мають безпосередній вплив на потенційні обсяги державного фінансування умов для розвитку людського капіталу, а саме показник 2 "Дефіцит/профіцит бюджетних та позабюджетних фондів сектору загальнодержавного управління" (дефіцитність фондів соціального та пенсійного страхування є вагомим недоліком для здійснення фінансування умов для розвитку людського капіталу, адже свідчить про обмеженість фінансових ресурсів для покриття потреб соціального спрямування) та показник 3 "Рівень перерозподілу ВВП через зведений бюджет" (чим більше коштів розподіляється через бюджетну систему, тим більше потенційних можливостей у держави здійснювати фінансування умов для розвитку людського капіталу);

— показники, що мають опосередкований вплив на фінансові можливості держави формувати умови для розвитку людського капіталу, відповідно показники 1 "Відношення дефіциту/профіциту державного бюджету до ВВП" та 4 "Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету" (значний обсяг дефіциту та тенденції

**Таблиця 5. Індикатор бюджетної безпеки України
"Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %" у 2013–2022 рр.**

Рік	Погашення державного боргу, млрд грн	Обслуговування державного боргу, млрд грн	Доходи державного бюджету, млрд грн	Відношення обсягу сукупних платежів з обслуговування та погашення державного боргу до доходів державного бюджету, %	
				Розрахункове значення	Стан безпеки
2013	81,1	31,7	339,2	33,2%	Крит.
2014	120,8	48,0	357,1	47,3%	Крит.
2015	116,4	84,5	534,7	37,6%	Крит.
2016	111,4	95,8	616,3	33,6%	Крит.
2017	363,5	110,5	793,3	59,7%	Крит.
2018	234,5	115,4	928,1	37,7%	Крит.
2019	345,2	119,2	998,3	46,5%	Крит.
2020	385,5	119,7	1076	47,0%	Крит.
2021	441,1	155,7	1296,9	46,0%	Крит.
2022	448,6	157,9	1787,4	33,9%	Крит.

Джерело: розраховано авторами на основі [6].

до його зростання потенційно формують тренди до збільшення державного боргу, який вимагає ресурсів для покриття й обслуговування та зменшує потенційні ресурси фінансування умов для розвитку людського капіталу).

Література:

1. Свірко С.В., Дика О.С., Дикий А.П., Тро-стенюк Т.М. Бюджетна безпека як динамічна детермінанта соціально-економічного розвитку України. Фінансово-кредитна діяльність: проблеми теорії і практики. 2022. № 6 (47). С. 280—293.
2. Макачук І.Н., Виноградня В.М., Малишко В.В. Оцінка та шляхи забезпечення бюджетної безпеки України. Економіка і суспільство. 2017. Випуск # 12. URL: https://economyand-society.in.ua/journals/12_ukr/93.pdf (дата звернення 29.12.24 р.).
3. Ливч Д., Яценко Я. Людський капітал України та розвиток бізнесу: як зберегти та помножити? Економічна правда URL: <https://pravda.com.ua/publications/2024/01/18/708883/> (дата звернення 29.12.24 р.).
4. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 14 травня 2021 року "Про Стратегію людського розвитку" URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (дата звернення 29.12.24 р.).
5. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо розрахунку рівня економічної безпеки України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (дата звернення 29.12.24 р.).

6. Державна служба статистики України: офіційний сайт. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення 20.10.24 р.).

7. Пенсійний фонд України. URL: <https://www.pfu.gov.ua/byudzheth/> (дата звернення 20.10.2024 р.).

8. Національний банк України. URL: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (дата звернення 20.10.2024 р.).

9. Урядовий портал. Розвиток людського капіталу. URL: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu> (дата звернення 20.10.24 р.).

10. "Аналіз та оцінка бюджетних ризиків в контексті підвищення рівня фінансової безпеки держави". Аналітична записка. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/analiz-ta-ocinka-byudzhethnikh-rizikiv-v-konteksti-pidvischennya-rivnya> (дата звернення 03.01.25 р.).

11. Фіскальна та монетарна безпека національної економіки в умовах глобальних викликів і загроз [Електронний ресурс] / за ред. Т. І. Єфименко. Київ: ДННУ "Акад. фін. управління", 2023. — 1157 с. URL: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=1118&num=4 (дата звернення 03.01.25 р.).

12. Операції сектору загальнодержавного управління. Офіційний сайт міністерства фінансів України. URL: <https://mof.gov.ua/uk/news/operacii-sektoru-zagalnodержavnogo-upravlinnja> (дата звернення 03.01.25 р.).

13. Шикіна Н. А., Сіренко А. О. Дефіцит державного бюджету як провідний індикатор бюджетної безпеки держави. Науковий вісник Одеського національного економічного університету: збірник наукових праць; за ред.: В.В. Коваленко (голов. ред.).— Одеса: Одеський національний економічний університет, 2024. № 7—8. — С. 108—113.

References:

1. Svirko, S.V. Dyka, O.S. Dykyj, A.P. and Trositeniuk, T.M. (2022), "Budget security as a dynamic determinant of socio-economic development of Ukraine", *Finansovo-kredytna diial'nist': problemy teorii i praktyky*, vol.6(47), pp. 280—293.

2. Makarchuk, I.N. Vynohradnia, V.M. and Malyshko V.V. (2017), "Assessment and ways of ensuring budgetary security of Ukraine", *Ekonomika i suspil'stvo*, vol. 12, available at: https://economyandsociety.in.ua/journals/12_ukr/93.pdf (Accessed 29 December 2024 p.).

3. Lyvch, D. and Yaschenko, Ya. (2024), "Human capital of Ukraine and business development: how to preserve and multiply?", *Ekonomichna*

pravda, available at: <https://epravda.com.ua/publications/2024/01/18/708883/> (Accessed 29 December 2024 p.).

4. Official website of the Supreme Council of Ukraine (2021), "On the decision of the National Security and Defense Council of Ukraine dated May 14, 2021 "On the Strategy of Human Development", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/225/2021#Text> (Accessed 29 December 2024 p.).

5. Official website of the Supreme Council of Ukraine (2013), "On the approval of Methodological recommendations for calculating the level of economic security of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1277731-13#Text> (Accessed 29 December 2024 p.).

6. State Statistics Service of Ukraine: official website (2024), available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 20 November 2024 p.).

7. Pension Fund of Ukraine (2024), available at: <https://www.pfu.gov.ua/byudzheth/> (Accessed 20 November 2024 p.).

8. National Bank of Ukraine (2024), available at: <https://bank.gov.ua/ua/statistic/macro-indicators> (Accessed 20 November 2024 p.).

9. Government portal (2024), "Development of human capital", available at: <https://www.kmu.gov.ua/reformi/rozvitok-lyudskogo-kapitalu> (Accessed 20 November 2024 p.).

10. Official website of the National Institute of Strategic Studies (2016), "Analysis and assessment of budgetary risks in the context of increasing the level of financial security of the state. Analytical note", available at: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/analiz-ta-ocinka-byudzhethnikh-rizikiv-v-konteksti-pidvischennya-rivnya> (Accessed 03 January 2025 p.).

11. Yefymenko, T. I. (2023), *Fiskal'na ta monetarna bezpeka natsional'noi ekonomiky v umovakh hlobal'nykh vyklykiv i zahroz* [Fiscal and monetary security of the national economy in the face of global challenges and threats], DNNU "Akad. fin. upravlinnia", Kyiv, Ukraine, available at: https://afu.kiev.ua/getfile.php?page_id=1118&num=4 (Accessed 03 January 2025 p.).

12. Official website of the Ministry of Finance of Ukraine (2019), "Operations of the public administration sector", available at: <https://mof.gov.ua/uk/news/operacii-sektoru-zagalnodержavnogo-upravlinnja> (Accessed 03 January 2025 p.).

13. Shykina, N. A. and Sirenko A. O. "The state budget deficit as a leading indicator of the state's budgetary security", *Naukovy visnyk Odes'koho natsional'noho ekonomichnoho universytetu: zbirnyk naukovykh prats'*; vol. 7—8, p. 108—113. *Стаття надійшла до редакції 28.01.2025 р.*

УДК 338.43: 631.1:355

В. В. Писаренко,д. е. н., професор, завідувач кафедри маркетингу,
Полтавський державний аграрний університет, м. Полтава, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9484-3476>**О. В. Орлова-Курилова,**д. е. н., доцент, професор кафедри інформаційного менеджменту, математики та статистики,
ВНЗ Університет економіки та права "КРОК", м Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8382-8070>**С. С. Сергієнко,**доктор філософії з менеджменту, фахівець відділу технологій дистанційного навчання
Інституту післядипломної освіти, Національний технічний університет України
"Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-0587-6039>**Т. О. Мацієвич,**к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,
Одеський державний аграрний університет, м. Одеса, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1240-1875>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.31

ОЦІНЮВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ІННОВАЦІЙНИХ ПРОЕКТІВ АГРАРНОГО ПІДПРИЄМСТВА В УМОВАХ УПРАВЛІННЯ ЗМІНАМИ ТА ДИДЖИТАЛІЗАЦІЇ БІЗНЕС-ПРОЦЕСІВ

V. Pysarenko,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department
of Marketing, Poltava State Agrarian University, Ukraine, Poltava

O. Orlova-Kurilova,

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor, Professor of the Department of Information Management,
Mathematics and Statistics, Higher educational institution University of Economics and Law "KROK", Kyiv, Ukraine

S. Serhiienko,

PhD in Management, Specialist of the Department of Distance Learning Technologies, Institute of Continuing
Education, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, Ukraine

T. Matsiievych,

PhD in Economic, Associated Professor, Associated Professor of the Department of Management,
Odesa State Agrarian University, Odesa, Ukraine

ASSESSING THE COMPETITIVENESS OF INNOVATIVE PROJECTS OF AN AGRICULTURAL ENTERPRISE IN THE CONTEXT OF CHANGE MANAGEMENT AND DIGITALIZATION OF BUSINESS PROCESSES

В статті розглянуто оцінювання конкурентоспроможності інноваційних проектів аграрного підприємства в умовах управління змінами та диджиталізації бізнес-процесів. Аграрні підприємства мають швидко адаптуватися до змін, реагуючи на нові тренди, вимоги споживачів та регуляторні обмеження. В цих умовах оцінювання конкурентоспро-

можності інноваційних проєктів допомагає визначити найбільш перспективні напрямки розвитку. Впровадження інновацій часто пов'язане з необхідністю змін організаційної структури, підходів до управління персоналом та фінансами. Тому важливо враховувати ці фактори при оцінюванні проєктів, щоб забезпечити їхню реалістичність та життєздатність. Інноваційні проєкти в аграрному секторі мають бути спрямовані не лише на отримання економічного прибутку, а й на досягнення екологічної та соціальної стійкості. Це вимагає інтеграції принципів сталого розвитку в оцінювання проєктів. Отже, дослідження методів і підходів до оцінювання конкурентоспроможності інноваційних проєктів аграрного підприємства в умовах управління змінами та цифровізації є важливим і затребуваним для забезпечення довгострокового успіху в умовах сучасних викликів. Досліджено сучасні управлінські тренди інновітунгу хакатонів в землекористуванні аграрних підприємств, що може допомогти аграрним підприємствам знайти нові та інноваційні способи покращення своєї ефективності, стійкості та рентабельності. Систематизовано сучасні управлінські тренди інноваційних хакатонів в землекористуванні аграрних підприємств, зокрема: фокус на конкретних проблемах; використання даних; міждисциплінарні команди; відкритий код та спільний доступ; навчання та наставництво; присудження та нагороди; довгострокова підтримка. Хакатони можуть бути цінним інструментом для стимулювання інновацій в землекористуванні аграрних підприємств. Використовуючи сучасні управлінські тренди, хакатони можуть допомогти аграрним підприємствам знайти нові та інноваційні способи покращення своєї ефективності, стійкості та рентабельності. Представлено фактичне використання блокчейну в аграрних підприємствах. Це розширює уявлення про інноваційні можливості аграрного підприємства як структури, що складається з трьох основних елементів: інноваційний потенціал; інноваційна активність; інноваційний результат.

The article considers the assessment of the competitiveness of innovative projects of an agricultural enterprise in the context of change management and digitalization of business processes. Agricultural enterprises must quickly adapt to changes, responding to new trends, consumer demands, and regulatory restrictions. In these conditions, assessing the competitiveness of innovative projects helps to identify the most promising areas of development. The introduction of innovations is often associated with the need to change the organizational structure, approaches to personnel management, and finances. Therefore, it is important to take these factors into account when evaluating projects to ensure their realism and viability. Innovative projects in the agricultural sector should be aimed not only at obtaining economic profit, but also at achieving environmental and social sustainability. This requires the integration of the principles of sustainable development into project evaluation. Therefore, research into methods and approaches to assessing the competitiveness of innovative projects of an agricultural enterprise in the context of change management and digitalization is important and in demand to ensure long-term success in the face of modern challenges. Modern management trends of innovation hackathons in land use of agricultural enterprises are investigated, which can help agricultural enterprises find new and innovative ways to improve their efficiency, sustainability and profitability. Modern management trends of innovation hackathons in land use of agricultural enterprises are systematized, in particular: focus on specific problems; use of data; interdisciplinary teams; open source and shared access; training and mentoring; awards and prizes; long-term support. Hackathons can be a valuable tool for stimulating innovation in land use of agricultural enterprises. Using modern management trends, hackathons can help agricultural enterprises find new and innovative ways to improve their efficiency, sustainability and profitability. The actual use of blockchain in agricultural enterprises is presented. This expands the idea of the innovative capabilities of an agricultural enterprise as a structure consisting of three main elements: innovative potential; innovative activity; innovative result.

Ключові слова: оцінювання, конкурентоспроможність, інноваційні проєкти, аграрні підприємства, управління змінами, диджиталізація, бізнес-процеси.

Key words: evaluation, competitiveness, innovative projects, agricultural enterprises, change management, digitalization, business processes.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасне аграрне підприємство стикається з необхідністю підвищення ефективності виробництва, зменшення витрат та збереження природних ресурсів. Інноваційні проєкти стають основою для розвитку галузі та забезпечення її стійкості в умовах глобальних викликів, таких як зміни клімату, зростання чисельності населення та конкуренція за ресурси. Диджи-

талізація бізнес-процесів відкриває нові можливості для управління аграрними підприємствами, такі як впровадження точного землеробства, автоматизація процесів, використання великих даних (Big Data) та штучного інтелекту. Це вимагає відповідних змін у підходах до оцінювання інноваційних проєктів, оскільки традиційні методи аналізу можуть не враховувати всі переваги цифрових технологій. Глобалізація та інтеграція економік призводять до зростання конкуренції. Аграрні підприємства мають швидко адаптуватися до змін, реа-

гуючи на нові тренди, вимоги споживачів та регуляторні обмеження. В цих умовах оцінювання конкурентоспроможності інноваційних проєктів допомагає визначити найбільш перспективні напрямки розвитку. Впровадження інновацій часто пов'язане з необхідністю змін організаційної структури, підходів до управління персоналом та фінансами. Тому важливо враховувати ці фактори при оцінюванні проєктів, щоб забезпечити їхню реалістичність та життєздатність. Інноваційні проєкти в аграрному секторі мають бути спрямовані не лише на отримання економічного прибутку, а й на досягнення екологічної та соціальної стійкості. Це вимагає інтеграції принципів сталого розвитку в оцінювання проєктів. Отже, дослідження методів і підходів до оцінювання конкурентоспроможності інноваційних проєктів аграрного підприємства в умовах управління змінами та цифровізації є важливим і затребуваним для забезпечення довгострокового успіху в умовах сучасних викликів.

**АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ
І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО
РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ
І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ
НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН
ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ
ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ**

В останні роки хакатони стали популярним інструментом для стимулювання інновацій в різних сферах, включаючи агросектор. Хакатони в землекористуванні аграрних підприємств збирають разом фахівців з різних галузей, таких як сільське господарство, інформаційні технології, геоінформатика, економіка та екологія, для вирішення складних проблем, пов'язаних з використанням землі. Ці події можуть допомогти аграрним підприємствам знайти нові та інноваційні способи покращення своєї ефективності, стійкості та рентабельності.

Ось деякі з сучасних управлінських трендів інноваційних хакатонів в землекористуванні аграрних підприємств:

1. Фокус на конкретних проблемах. Замість того, щоб пропонувати загальні теми, хакатони тепер все частіше зосереджуються на конкретних проблемах, з якими стикаються аграрні підприємства. Це допомагає забезпечити більш цілеспрямоване та продуктивне співпрацю між учасниками.

2. Використання даних. Великі дані та аналітика відіграють все більшу роль в хакатонах. Учасникам надається доступ до великих на-

борів даних, таких як дані про врожайність ґрунту, погодні дані та дані про ціни на продукцію, які вони можуть використовувати для розробки своїх рішень.

3. Міждисциплінарні команди. Хакатони все частіше заохочують формування міждисциплінарних команд, які включають фахівців з різних галузей. Це допомагає забезпечити більш різноманітні та креативні рішення.

4. Відкритий код та спільний доступ. Багато хакатонів тепер заохочують учасників ділитися своїм кодом та даними з відкритим доступом. Це допомагає стимулювати співпрацю та інновації в ширшому співтоваристві.

5. Навчання та наставництво. Хакатони часто пропонують учасникам можливості для навчання та наставництва від експертів у галузі. Це допомагає їм розвивати свої навички та знання, необхідні для розробки успішних рішень.

6. Присудження та нагороди. Багато хакатонів пропонують призи та нагороди для кращих команд. Це допомагає мотивувати учасників та стимулювати конкуренцію.

7. Довгострокова підтримка. Деякі хакатони тепер пропонують довгострокову підтримку командам, які розробляють перспективні рішення. Це може включати фінансування, наставництво та допомогу в комерціалізації їхніх технологій.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) — дослідити систему оцінювання конкурентоспроможності інноваційних проєктів аграрного підприємства в умовах управління змінами та диджиталізації бізнес-процесів.

**ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ
ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ
ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ
НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ**

Хакатони можуть бути цінним інструментом для стимулювання інновацій в землекористуванні аграрних підприємств. Використовуючи сучасні управлінські тренди, хакатони можуть допомогти аграрним підприємствам знайти нові та інноваційні способи покращення своєї ефективності, стійкості та рентабельності.

У зв'язку із війною, для українських аграрних підприємств існують законодавчо закріплені особливості використання земель сільськогосподарського призначення. Узагальню-

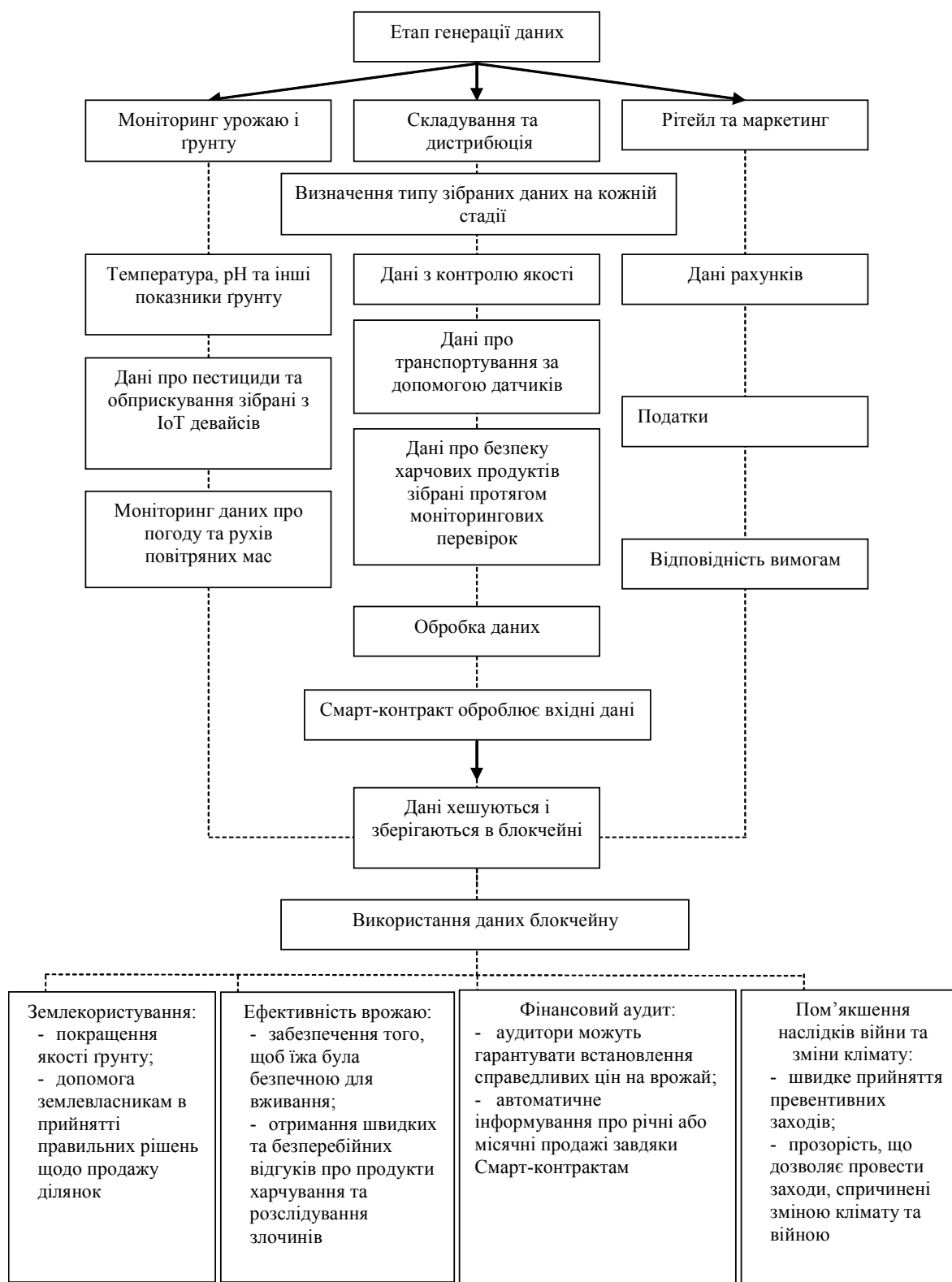

Рис. 1. Фактичне використання блокчейну в аграрних підприємствах

Джерело: [31; 47].

ючи праці вчених і практиків, результати власних досліджень, можна дійти висновку, що наразі аграрні підприємства в Україні активно використовують:
системи точного землеробства;

супутниковий моніторинг у онлайн-режимі;
GPS-навігацію, картування, безпілотники, квадрокоптери;
мережі метеостанцій;
власні науково-дослідні центри;

ведення історії полів для вибору оптимальної культури;

лабораторні дослідження ґрунту для отримання інформації щодо біохімічного складу [20, с. 9; 44, с. 102, 104].

Ці технології дають можливість збільшити врожайність та знизити собівартість продукції завдяки скороченню витрат на паливо, насіння й добрива [28]. Розрахунки показали, що за допомогою грамотного і своєчасного застосування агроновацій можна знизити матеріальні витрати до 35% [52, с. 14], що наразі в умовах їх дефіциту та здорожчання дуже актуально. Наприклад, використання ресурсозберігаючих технологій та комбінованих ґрунтообробних агрегатів знижує загальні витрати на 15 %, а технології мінімального обробітку ґрунту та точного землеробства — на 20 %. [15, с. 67; 52, с. 16]. Через високу вартість впровадження технологій точного землеробства його застосування обмежене великими підприємствами та агрохолдингами. Найбільш інноваційно активними були: "Кернел" — 2,7 млн дол. США за 540 га; AR Group — 2,0 млн доларів США за 400 га; МХП — 2,5 млн дол. США за 360 га; Астарт — 1,0 млн доларів США за 250 га; ІМК — 1,0 млн дол. США за 124 га; Урожай — 1,0 млн дол. США за 123 га; Епіцентр — 420 тис. дол. США за 112 га [51].

Отож, структура аграрного виробництва змінюється, особливо під впливом перелічених світових тенденцій, а саме: відбувається збільшення масштабу та вертикальної скоординованості, а також динамічно розвиваються такі сегменти, як міське сільське господарство (Urban Agriculture, Urban Farming, сітіфермерство) та регульоване виробництво харчових продуктів без сонячного світла та ґрунту (Indoor Cultivation Systems), вертикальне фермерство (Vertical Farming) тощо [25].

Тенденція до біофортифікації (відбір культур з метою збагачення їх вітамінами та мікроелементами в процесі росту) посилилася під впливом зростання попиту на збалансовану за поживністю продукцію. Швидкими темпами розвивається виробництво альтернативних білків. Очікується, що до 2030 року ціна на ці білки буде вп'ятеро нижчою, ніж тваринний білок, і в десять разів нижчою до 2035 року [25].

Зрозуміло, що зміни у сільськогосподарському виробництві, включно з внутрішнім виробництвом, також можуть бути викликані збільшенням попиту на здорову дієтичну їжу (наприклад, вегетаріанську, веганську, з низьким

вмістом вуглеводів, індивідуальну), тим більше, що це стосується вже не лише глобального, а і внутрішнього продовольчого попиту [31].

На рис. 1 нами було досліджено як блокчейн-технологія в поєднанні з Інтернетом речей може сприяти аграрним підприємствам та іншим стейкхолдерам в прийнятті оптимальних рішень [47]. За розрахунками Кучер Л.Ю. найвищий рівень готовності до впровадження інноваційних проектів та управління ними спостерігається у Полтавській області [19]. Тож саме серед інноваційно орієнтованих аграрних підприємств даної області було обрано 6 за критеріями в першу чергу ефективної співпраці.

Узагальнюючи вищенаведені дослідження [52], інноваційні можливості аграрного підприємства можна представити як структуру, що складається з трьох основних елементів:

1. Інноваційний потенціал — сукупність ресурсів та факторів, які дають підприємству можливість генерувати та впроваджувати інновації. До них належать:

науково-технічний потенціал (рівень розвитку науково-дослідницької та конструкторської діяльності на підприємстві, наявність кваліфікованих кадрів, доступ до науково-технічної інформації);

виробничо-технологічний потенціал (технічний рівень виробничого обладнання, наявність технологій, що забезпечують випуск інноваційної продукції);

інформаційний потенціал (наявність інформаційних систем, що забезпечують збір, обробку та аналіз інформації, необхідної для інноваційної діяльності);

фінансовий потенціал (наявність фінансових ресурсів, необхідних для інвестування в дослідження та розробки, а також впровадження нових технологій);

маркетинговий потенціал (здатність підприємства виводити на ринок нові продукти та послуги);

організаційно-управлінський потенціал (ефективність системи управління підприємством, наявність чіткої стратегії інноваційного розвитку).

2. Інноваційна активність — рівень та інтенсивність інноваційної діяльності на підприємстві. До неї належать:

кількість інновацій, що впроваджуються (кількість нових продуктів, послуг, технологій, що впроваджуються на підприємстві протягом певного періоду часу);

витрати на інновації (обсяг коштів, що виділяються на дослідження та розробки, а також впровадження нових технологій);

рівень ризику (рівень ризику, пов'язаний з інноваційною діяльністю);

швидкість впровадження інновацій (час, необхідний для розробки та впровадження нових продуктів, послуг, технологій);

ефективність інновацій (рівень віддачі від інвестицій в інновації).

3. Інноваційний результат — економічний та соціальний ефект від інноваційної діяльності. До нього належать:

зростання прибутку (збільшення доходу підприємства за рахунок продажу нових продуктів та послуг);

підвищення конкурентоспроможності (збільшення частки ринку підприємства за рахунок випуску більш конкурентоспроможної продукції);

зниження витрат (зменшення витрат на виробництво за рахунок впровадження нових технологій);

покращення якості продукції (підвищення якості продукції, що випускається підприємством);

створення нових робочих місць (створення нових робочих місць в результаті інноваційної діяльності).

Для визначення комплексу показників інтегрального оцінювання ефективності інноваційного менеджменту в землекористуванні в 2020, 2021 і в 2022 роках були експертне дослідження 18 керівників та спеціалістів 6 інноваційно орієнтованих аграрних підприємств Полтавської області (по 3 з кожного підприємства). За результатами дослідження були визначені перелік відповідних показників та їх значимість для складових, що приймають участь у інтегральній оцінці та кожного показника у відповідній складовій.

За результатами даного аналізу, пропонуємо при оцінюванні ефективності інноваційного менеджменту в землекористуванні аграрних підприємств розраховувати:

кадрову складову спроможності підприємства до інноваційної діяльності в землекористуванні;

інвестиційну складову спроможності підприємства до інноваційної діяльності в землекористуванні;

техніко-технологічну складову спроможності підприємства до інноваційної діяльності в землекористуванні;

ринково-інформаційну складову спроможності до інноваційної діяльності в землекористуванні;

інституційно-безпекову складову спроможності до інноваційної діяльності в землекористуванні.

Для оцінювання ефективності інноваційного менеджменту в землекористуванні аграрних підприємств необхідно визначити оцінки кадрової, інвестиційної, техніко-технологічної, ринково-інформаційної та інституційно-безпекової складових спроможності підприємства до інноваційної діяльності в даній галузі. Кожна із цих складових визначається певною множиною показників. Позначимо множину показників для оцінювання кадрової складової через G_1 , інвестиційної складової — через G_2 , техніко-технологічної складової — через G_3 , ринково-інформаційної складової — через G_4 , інституційно-безпекової складової — через G_5 , а множину всіх показників, на основі яких визначається ефективність інноваційного менеджменту в землекористуванні аграрних підприємств, — через G . Показники, що включаються до множини G_i , позначимо через g_{ij} . Мають місце співвідношення:

$$G_i = \{g_{ij}\}_{j=1}^{n_i} \quad (1).$$

$$G = \bigcup_{i=1}^5 G_i = \{\{g_{ij}\}_{j=1}^{n_i}\}_{i=1}^5 \quad (2),$$

де n_i — кількість показників в множині G_i .

Відібрані для дослідження показники та їх розподіл між множинами G_i зображені в табл. 1.

На основі даних показників визначаємо інтегральні оцінки для кожної складової спроможності підприємства до інноваційної діяльності. Позначимо інтегральну оцінку складової, що визначається множиною показників G_i , через W_i . Ця оцінка являє собою функцію від показників g_{ij} , тобто $W_i = f_i(g_{i1}, g_{i2}, \dots, g_{in_i})$. Щоб визначити дану функцію візьмемо значення показників для шести аграрних підприємств Полтавської області за 2020, 2021 та 2022 роки. Позначимо ці значення через $g_{ij}(q, t)$, де q — номер підприємства, а t — порядковий номер року. Параметр t приймає значення 1 для 2020 року, 2 для 2021 року та 3 для 2022 року.

Для одержання інтегральних оцінок різних складових спроможності підприємства до інноваційної діяльності показники g_{ij} нормалізувати, тобто поставити їм у відповідність такі безрозмірні показники $\varphi_{ij} = \varphi_{ij}(g_{ij})$, які змінювалися б на відрізьку $[0;1]$, причому кращому стосовно спроможності підприємства до інноваційної діяльності значенню показника відповідало б більше значення показника φ_{ij} .

Таблиця 1. Показники для оцінювання спроможності аграрного підприємства до інноваційної діяльності в землекористуванні

Позначення	Показник	Одиниця вимірювання
Кадрова складова		
g ₁₁	Питома вага персоналу підприємства, здатного до впровадження інновацій в землекористуванні	Відсотки
g ₁₂	Інвестиційна складова спроможності підприємства до інноваційної діяльності в землекористуванні	Відсотки
Інвестиційна складова		
g ₂₁	Власні інвестиції підприємства, залучені в інновації в землекористуванні	Тис. грн на гектар
g ₂₂	Запозичені підприємством інвестиції, залучені в інновації в землекористуванні	Тис. грн на гектар
g ₂₃	Коефіцієнт достатності власних коштів підприємства для впровадження інновацій в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₂₄	Коефіцієнт доступності кредиту для здійснення підприємством інноваційної діяльності в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₂₅	Коефіцієнт прозорості процедури подання та реєстрації кредитної заявки від підприємства для здійснення інноваційної діяльності в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
Техніко-технологічна складова		
g ₃₁	Кількість інноваційних проектів в землекористуванні, що реалізуються підприємством	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₃₂	Питома вага впроваджених нових технологічних процесів у землекористуванні до загальної кількості впроваджених нових технологічних процесів на підприємстві	Відсотки
g ₃₃	Питома вага вартості придбаної підприємством нової техніки та технологій у землекористуванні до загальної кількості	Відсотки
g ₃₄	Рівень ефективності інноваційного менеджменту в землекористуванні підприємства	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
Ринково-інформаційна складова		
g ₄₁	Коефіцієнт наявного досвіду у підприємств із програм мобільності зі стейкхолдерами щодо інноваційної діяльності в галузі землекористування	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₄₂	Частка використання аутсорсингу в інноваційній діяльності у землекористуванні підприємства	Відсотки
g ₄₃	Рівень достатності ЗМІ у регіоні, орієнтованих на розвиток інновацій в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₄₄	Рівень обізнаності підприємців про заходи, програми та інноваційні проекти в землекористуванні, які реалізуються на державному та регіональному рівні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₄₅	Рівень обізнаності підприємців про наявні та перспективні кредитні програми, інвестиційні заходи з підтримки інноваційного розвитку в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₄₆	Коефіцієнт частоти взаємодій підприємців в галузі землекористування із ЗМІ	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₄₇	Коефіцієнт частоти участі підприємців у ярмарках, виставках, на яких представлені інноваційні продукти в галузі землекористування	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
Інституційно-безпекова складова		
g ₅₁	Коефіцієнт ефективності нормативно-правових актів, що регулюють інноваційну діяльність у землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₅₂	Коефіцієнт правозастосовних механізмів щодо інноваційної діяльності у землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₅₃	Коефіцієнт узгодженості державних та регіональних нормативно-правових актів у землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₅₄	Коефіцієнт інституційної забезпеченості послуг підприємству-новатору на усіх етапах життєвого циклу інновацій в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₅₅	Коефіцієнт ефективності хеджування ризиків в процесі здійснення інноваційної діяльності в землекористуванні підприємства	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₅₆	Коефіцієнт захищеності інформації підприємства щодо інновацій в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₅₇	Рівень достатності розвитку стимулюючих інституцій щодо впровадження підприємством інновацій в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]
g ₅₈	Рівень задоволення потреб підприємства в інноваційних центрах, провайдингу та комерціалізації інновацій в землекористуванні	Безрозмірний коефіцієнт, область зміни [0; 1]

Джерело: складено автором.

Оскільки всі показники g_{ij} є стимуляторами, тобто їх зростання сприяє підвищенню спроможності підприємства до інноваційної діяльності, то нормалізацію можна здійснити за формулою:

$$\varphi_{ij}(q, t) = \frac{g_{ij}(q, t) - \min_{q, t} g_{ij}(q, t)}{\max_{q, t} g_{ij}(q, t) - \min_{q, t} g_{ij}(q, t)} \quad (3).$$

Інтегральні оцінки W_i визначаємо в вигляді лінійних комбінацій нормалізованих показників φ_{ij} .

$$W_i(q, t) = \sum_{j=1}^{n_i} a_{ij} \varphi_{ij}(q, t) \quad (4).$$

Таким чином при відомих значеннях нормалізованих показників $\varphi_{ij}(q, t)$ значення інтегральної оцінки W_i залежить лише від вагових коефіцієнтів a_{ij} .

Для визначення вагових коефіцієнтів можна використати метод аналізу ієрархій, що передбачає експертне оцінювання, та метод модифікованої головної компоненти, заснований на аналізі статистичних даних.

При визначенні вагових коефіцієнтів a_{ij} методом модифікованої головної компоненти знаходимо коефіцієнти коваріації між нормалізованими показниками φ_{ij} . Ці коефіцієнти утворюють коваріаційну матрицю K_i розмірності $n_i \times n_i$. Визначаємо власні значення цієї матриці. Для цього знаходимо корені рівняння $\det(K_i - \lambda E) = 0$, де E — одинична матриця розмірності $n_i \times n_i$, а $\det(K_i - \lambda E)$ — визначник матриці $K_i - \lambda E$. Розв'язки λ_{ij} цього рівняння є власними значеннями матриці K_i . Максимальне власне значення цієї матриці позначимо через λ_i^{max} . Цьому значенню відповідає власний вектор $L_i = \{l_{i1}, l_{i2}, \dots, l_{in_i}\}$. Для визначення цього вектору знайдемо ненульовий розв'язок системи рівнянь, яка в матричній формі має вигляд $K_i L_i = \lambda_i^{max} L_i$. Вагові коефіцієнти в інтегральній оцінці W_i вибираємо пропорційними квадратам проєкцій l_{ij} власного вектора L_i . При цьому для того, щоб одержані оцінки належали проміжку $[0;1]$, нормалізуємо одержані коефіцієнти, тобто поділимо кожен із них на їх суму. Таким чином інтегральна оцінка W_i і-тої складової спроможності підприємства до інноваційної діяльності, обчислена методом модифікованої головної ком-

поненти має вигляд:

$$W_i(q, t) = \sum_{j=1}^{n_i} \alpha_{ij} \varphi_{ij}(q, t) \quad (5).$$

де вагові коефіцієнти α_{ij} визначаються із рівності

$$\alpha_{ij} = \frac{l_{ij}^2}{\sum_{j=1}^{n_i} l_{ij}^2} \quad (6).$$

При використанні методу аналізу ієрархій для визначення вагових коефіцієнтів в інтегральних оцінках W_i для множин показників G_i створюються матриці $M_i = \|m_i^{jj'}\|_{j, j'=1}^{n_i}$ порівнянь важливості показників, що включаються до цих множин. Елементи цих матриць визначаються експертами. Якщо експерти вважають, що показники g_{ij} та $g_{ij'}$ мають однакову важливість, то відповідні елементи матриці приймають значення $m_i^{jj'} = m_i^{j'j} = 1$. Якщо ж експерти вважають, що показник g_{ij} важливіший від $g_{ij'}$, то елементу $m_i^{jj'}$ вони присвоюють ціле значення, яке вказує на ступінь переваги цього показника, в межах від 2 (слабка перевага) до 9 (екстремальна перевага), а симетричний відносно головної діагоналі елемент $m_i^{j'j}$ одержує значення $m_i^{j'j} = \frac{1}{m_i^{jj'}}$. Вагові коефіцієнти β_{ij} в інтегральній оцінці вибираємо пропорційними проєкціям $f_{i1}, f_{i2}, \dots, f_{in_i}$ власного вектора $F_i = \{f_{i1}, f_{i2}, \dots, f_{in_i}\}$ матриці M_i , який відповідає максимальному власному значенню цієї матриці, причому сума цих коефіцієнтів повинна дорівнювати одиниці. Таким чином інтегральна оцінка W_i і-тої складової спроможності підприємства до інноваційної діяльності, обчислена методом аналізу ієрархій, має вигляд:

$$W_i(q, t) = \sum_{j=1}^{n_i} \beta_{ij} \varphi_{ij}(q, t) \quad (7).$$

де вагові коефіцієнти β_{ij} визначаються із рівності:

$$\beta_{ij} = \frac{f_{ij}}{\sum_{j=1}^{n_i} f_{ij}} \quad (8).$$

Перевагами методу аналізу ієрархій є відсутність необхідності отримання початко-

вих даних за певний ретроспективний період та відображення в інтегральній оцінці порівняльної важливості факторів, що впливають на ефективність інноваційного менеджменту в землекористуванні аграрних підприємств. Недоліками цього методу є необхідність звертання до кваліфікованих експертів та можлива суб'єктивність їх оцінок.

Перевагами методу модифікованої головної компоненти є об'єктивність одержаної оцінки, визначення вагових коефіцієнтів на основі науково обґрунтованих математичних методів та врахування в даній оцінці наявних кореляційних зв'язків між факторами, що на неї впливають. Недоліками даного методу є необхідність наявності початкових даних щодо значень ряду показників на різних підприємствах протягом кількох років та високі вимоги до точності цих даних.

ВИСНОВКИ З ДАНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Досліджено сучасні управлінські тренди інновігу хакатонів в землекористуванні аграрних підприємств, що може допомогти аграрним підприємствам знайти нові та інноваційні способи покращення своєї ефективності, стійкості та рентабельності. Систематизовано сучасні управлінські тренди інноваційних хакатонів в землекористуванні аграрних підприємств, зокрема: фокус на конкретних проблемах; використання даних; міждисциплінарні команди; відкритий код та спільний доступ; навчання та наставництво; присудження та нагороди; довгострокова підтримка. Хакатони можуть бути цінним інструментом для стимулювання інновацій в землекористуванні аграрних підприємств. Використовуючи сучасні управлінські тренди, хакатони можуть допомогти аграрним підприємствам знайти нові та інноваційні способи покращення своєї ефективності, стійкості та рентабельності. Представлено фактичне використання блокчейну в аграрних підприємствах. Це розширює уявлення про інноваційні можливості аграрного підприємства як структури, що складається з трьох основних елементів: інноваційний потенціал; інноваційна активність; інноваційний результат.

Література:

1. Воронько-Невіднича Т. В., Лещин Д. І., Василенко М. В. Управління конкурентоспроможністю підприємства в умовах нестабільного ринкового середовища. Глобальні та національні проблеми економіки. 2018. № 15. С. 23—27.

2. Кожем'якіна С. М., Ільїн В. Ю., Іщейкін Т. Є. Інвестиційна стратегія формування конкурентоспроможного потенціалу інноваційно орієнтованих підприємств в умовах управління змінами. Формування ринкових відносин в Україні. 2022. № 7—8. С. 74—80.

3. Орлова-Курилова О. В. Теоретико-методичні аспекти управління персоналом інноваційного підприємства. Науковий вісник Херсонського державного університету. 2016. Вип. 19, Ч. 2. С. 86—91.

4. Орлова-Курилова О. В., Таран-Лала О. М., Іванова Л. С., Сафронська І. М., Кондріков І. Д. Моделі управління змінами споживчих переваг та інноваційним підприємництвом в умовах глобалізації: формування інституціональної системи цільової стратегії державної політики. Агросвіт. 2021. № 20. С. 8—13.

5. Серпійко С. С. Розвиток інноваційного менеджменту в землекористуванні аграрних підприємств. Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 073 "Менеджмент". Полтавський державний аграрний університет, Полтава, 2024. 289 с.

6. Lozhachevska O., Navrotska T., Melnyk O., Kapinus L., Zos-Kior M., Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market. *Laplace In Review*. 2021. № 7 (3). pp. 315—323.

7. Mayovets Y., Vdovenko N., Shevchuk H., Zos-Kior M., Hnatenko I. Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. vol. 36. pp. 192—198.

8. Mykhailichenko M., Lozhachevska O., Smagin V., Krasnoshtan O., Zos-Kior M., Hnatenko I. Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization. *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*. 2021. № 43 (3). pp. 403—414.

9. Pysarenko V., Pronko L., Pidvalna O., Lozhachevska O., Fastovets N., Ribeiro Ramos O. Marketing management of the bioeconomic potential of enterprises and the quality of their innovative products in the post-war recovery strategy. *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*. 2024. vol. 6 (59). pp. 648—664.

10. Rossokha V., Mykhaylov S., Bolshaia O., Diukariyev D., Galtsova O., Trokhymets O., Ilin V., Zos-Kior M., Hnatenko I., Rubezhanska V. Mana-

gement of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition. *Journal of Hygienic Engineering and Design*. 2021. vol. 36. pp. 199—205.

References:

1. Voronko-Nevidnycha, T.V., Leshchyn, D.I. and Vasylenko, M.V. (2018), "Management of enterprise competitiveness in an unstable market environment", *Hlobal'ni ta natsional'ni problemy ekonomiky*, vol. 15, pp. 23—27.

2. Kozhemiakina, S., Ilin, V., and Ishcheikin, T. (2022), "Investment strategy for the formation of the competitive potential of innovatively oriented enterprises in the conditions of change management", *Formuvannya rynkovykh vidnosyn v Ukraini*, vol. 7—8, pp. 74—80.

3. Orlova-Kurilova, O. (2016), "Theoretical and methodological aspects of personnel management of an innovative enterprise", *Naukovyy visnyk Kherson's'koho derzhavnoho universytetu*, vol. 19.2, pp. 86—91.

4. Orlova-Kurilova, O., Taran-Lala, O., Ivanova, L., Safronska, I. and Kondrikov, I. (2021), "Models of management of changes in consumer preferences and innovative entrepreneurship in the conditions of globalization: formation of an institutional system of a target strategy of state policy", *Ahrosvit*, vol. 20, pp. 8—13.

5. Sergienko, S. S. (2024), "Development of innovative management in land use of agricultural enterprises", Abstract of Ph.D. dissertation, Management, Poltava, Ukraine.

6. Lozhachevska, O., Navrotska, T., Melnyk, O., Kapinus, L. and Zos-Kior, M. (2021), "Hnatenko I. Management of the logistical and marketing behavior of innovation clusters in territorial communities in the context of digitalization of society and the online market", *Laplace In Review*, vol. 7(3), pp. 315—323.

7. Mayovets, Y., Vdovenko, N., Shevchuk, H., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Simulation modeling of the financial risk of bankruptcy of agricultural enterprises in the context of COVID-19", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 36, pp. 192—198.

8. Mykhailichenko, M., Lozhachevska, O., Smagin, V., Krasnoshtan, O., Zos-Kior, M. and Hnatenko, I. (2021), "Competitive strategies of personnel management in business processes of agricultural enterprises focused on digitalization", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 43 (3), pp. 403—414.

11. Pysarenko, V., Pronko, L., Pidvalna, O., Lozhachevska, O., Fastovets, N., & Ribeiro Ramos, O. (2024), "Marketing management of the bioeconomic potential of enterprises and the quality of their innovative products in the post-war recovery strategy", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 6 (59), pp. 648—664.

9. Rossokha, V., Mykhaylov, S., Bolshaia, O., Diukariev, D., Galtsova, O., Trokhymets, O., Ilin, V., Zos-Kior, M., Hnatenko, I., and Rubzhanska, V. (2021), "Management of simultaneous strategizing of innovative projects of agricultural enterprises responsive to risks, outsourcing and competition", *Journal of Hygienic Engineering and Design*, vol. 36, pp. 199—205.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2025 р.

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 339.13.012.42:005.21:338.433

М. М. Ільчук,д. е. н., професор, завідувач кафедри організації підприємництва та біржової діяльності,
Національний університет біоресурсів і природокористування УкраїниORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5129-6110>**І. В. Свиноус,**д. е. н., професор кафедри обліку і оподаткування,
Білоцерківський національний аграрний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0346-1596>**М. С. Маршалок,**к. е. н., доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності
Національний університет біоресурсів і природокористування УкраїниORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4980-1469>**О. А. Томашевська,**к. е. н., доцент кафедри організації підприємництва та біржової діяльності
Національний університет біоресурсів і природокористування УкраїниORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2444-7259>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.41

СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ РОЗВИТКУ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ, ЯК ЧИННИКА ЕФЕКТИВНОЇ ТОРГІВЛІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ТОВАРАМИ

М. Ilchuk,Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Business Organization and Exchange Activity,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine**I. Svyous,**Doctor of Economic Sciences, Professor of the Department of Accounting and Taxation, Bila Tserkva National Agrarian
University**M. Marshalok,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Organization and Exchange
Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine**O. Tomashevskaya,**PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Business Organization and Exchange
Activity, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

STRATEGIC DIRECTIONS FOR DEVELOPING COMPETITIVENESS AS A FACTOR IN EFFECTIVE TRADE IN AGRICULTURAL GOODS

У ринкових умовах найбільш важливою є проблема досягнення стійкої конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників. Перебуваючи під впливом численних негативних факторів природного, макроекономічного, соціального і техногенного характеру, сільськогосподарське підприємство не може ефективно функціонувати без державної підтримки та інших мотиваційних заходів різного рівня.

Встановлено, об'єкти розподільчо-збутової інфраструктури агропродовольчого ринку не зорієнтовані на повне виконання функцій щодо просування сільськогосподарської продукції до споживачів, а це стимулює сільськогосподарських товаровиробників використовувати неорганізовані канали збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу та диктатом посередника, внаслідок чого споживачі змушені купувати продукцію часто сумнівної якості за вищими цінами.

Важливою стратегією забезпечення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів аграрної сфери, є стратегія зниження трансакційних витрат, ефективність якої можлива для більшості із них лише в поєднанні із стратегією взаємодії. Зазначимо, що невирішеною залишається проблема раціонального поєднання різних методів впливу на колектив — адміністративно-розпорядчих, соціально-психологічних та економічних. Послідовне використання цих методів дасть змогу створити умови для вирішення одного з основних завдань управління персоналом — мотивування працівників підприємства до більш інтенсивної та продуктивної праці. Очевидно, що визначення стратегії для будь-якого господарюючого суб'єкта принципово залежить від конкретної ситуації, в якій воно перебуває.

In market conditions, the most important problem is achieving sustainable competitiveness of agricultural producers. Being under the influence of numerous negative factors of natural, macroeconomic, social and technogenic nature, an agricultural enterprise cannot function effectively without state support and other motivational measures of various levels.

In conditions of increasing crisis phenomena, one of the main tasks of the development of agricultural enterprises is to determine the main strategies for increasing their competitiveness. In the current conditions, a business entity that constantly adapts to environmental conditions and forms competitive advantages, provides a systematic approach to the development of organizational and economic measures aimed at supporting its competitiveness, is kept on the market. The competitiveness of an enterprise is a complex economic category with such basic characteristics as adaptability to changes in the external environment; competitive advantages; results of economic activity. It has been established that the distribution and marketing infrastructure of the agri-food market is not focused on fully fulfilling its functions of promoting agricultural products to consumers, which stimulates agricultural producers to use unorganized sales channels with opaque terms of purchase and sale and the dictates of intermediaries, as a result of which consumers are forced to buy products of often dubious quality at higher prices.

We believe that when making strategic decisions regarding the product range in crop production, it is advisable to assess land fertility, zonal features, the possibility of purchasing the necessary volumes of mineral fertilizers and other resources, forms and methods of state support for strategically important types of agricultural products, primarily grain. The livestock industry deserves special attention, since the consumption of its products is an indicator that characterizes the well-being of the country's population.

An important strategy for ensuring the competitiveness of business entities in the agricultural sector is the strategy of reducing transaction costs, the effectiveness of which is possible for most of them only in combination with the strategy of interaction. It should be noted that the problem of rationally combining different methods of influencing the team — administrative, socio-psychological and economic — remains unresolved. The consistent use of these methods will create conditions for solving one of the main tasks of personnel management — motivating employees of the enterprise to work more intensively and productively. It is obvious that determining the strategy for any business entity fundamentally depends on the specific situation in which it is located.

Ключові слова: конкурентоспроможність, торгівля, сільськогосподарські товари, сільськогосподарські підприємства, стратегія, трансакційні витрати.

Key words: competitiveness, trade, agricultural goods, agricultural enterprises, strategy, transaction costs.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У ринкових умовах найбільш важливою є проблема досягнення стійкої конкурентоспроможності сільськогосподарських товаровиробників. Перебуваючи під впливом численних негативних факторів природного, макроекономічного, соціального і техногенного характеру, сільськогосподарське підприємство не

може ефективно функціонувати без державної підтримки та інших мотиваційних заходів різного рівня. За слабкої державної підтримки, яка характерна для нинішнього періоду, більшість сільськогосподарських підприємств є низькорентабельними і фактично не спроможними вести конкурентну боротьбу. У результаті загострення конкуренції формуються більш високі параметри ефективності економічної системи в цілому, визначаються види і способи виробництва, рівень витрат.

Практика функціонування суб'єктів агрогосподарювання останніх років показує, що складність проблем виходу із кризи визначається не лише відсутністю досвіду ринкової діяльності в нових умовах, а й слабкою діагностикою конкурентних умов і низьким рівнем адаптації до них виробничих можливостей.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств висвітлюються у працях А.С. Даниленка, Н.М. Дмитренка, І.З. Должанського, С.М. Кваші, С.А. Кравченко, Д.Ф. Крисанова, В.В. Липчука, М.Й. Маліка, В.Я. Месель-Веселяка, І.М. Паски, Б.Й. Пасхавера, І.О.М. Шпичака, Г.В. Черевка, І.Б.Яців та ін.

Водночас недостатньо розробленими як у методичному, так і практичному аспектах залишаються питання формування конкурентоспроможності суб'єктів підприємницької діяльності в сфері аграрного бізнесу при реалізації сільськогосподарських товарів.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

На основі результатів проведеного дослідження запропонувати теоретичні підходи до формування стратегічних напрямів розвитку конкурентоспроможності, як чинника ефективної торгівлі сільськогосподарськими товарами.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах посилення кризових явищ одним із головних завдань розвитку сільськогосподарських підприємств є визначення основних стратегій підвищення їх конкурентоспроможності. У нинішніх умовах втримується на ринку суб'єкт господарювання, який постійно адаптується до умов зовнішнього середовища та формує конкурентні переваги, забезпечує системний підхід до розробки організаційно-економічних заходів, спрямованих на підтримку його конкурентоспроможності. Конкурентоспроможність підприємства є складною економічною категорією з такими основними характеристиками, як адаптивність до змін зовнішнього середовища; конкурентні переваги; результати економічної діяльності [1].

До конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств доцільно застосовувати підходи як до багатокомпонентної концепції. На нашу думку, основними видами адап-

тації можна вважати адаптацію до змін кон'юнктури ринку; до нововведень організаційно-технологічного характеру; до політико-правових, соціально-демографічних умов.

Стратегічні цілі адаптації визначаються для кожного її виду. Стратегічні цілі першого виду полягають у наступному: збереження зайнятих та освоєння нових сегментів ринку; диверсифікація виробництва; освоєння виробництва нових видів продукції; підтримка сформованих переваг продукції.

До стратегічних цілей другого виду відносять: реалізацію нових ідей і технологій; підвищення якості продукції, збереження родючості земель; підвищення соціальних стандартів життя сільського населення.

Для адаптації третього виду доцільно виділити такі стратегічні цілі: використання переваг економічного механізму регулювання сільськогосподарського виробництва; одержання гарантій та використання протекційно-стських заходів органів регіональної влади.

Наступною важливою характеристикою конкурентоспроможності суб'єктів є конкурентні переваги, які можна поділити на дві категорії: переваги у набутому досвіді працівників і менеджерів; переваги у виробничих ресурсах. Вважаємо, що перша група зумовлена ефективністю роботи працівників служби маркетингу і збуту, а саме: запровадження інструментів маркетингу в практичну діяльність підприємства; обґрунтоване використання інструментів ФОПСТИЗу (формування попиту та стимулювання збуту).

Другу групу переваг визначають: фінанси, кадровий склад та його кваліфікація; родючість земельних ресурсів; породний склад худоби; інноваційний рівень технічних ресурсів; сформована система науково-технічної, виробничої та комерційної співпраці та ін.

Однак, на нашу думку, адаптивність і конкурентні переваги — це лише потенційна сторона конкурентоспроможності, яка за певних умов може бути не реалізованою. Водночас лише результати економічної діяльності безпосередньо відображають реальні досягнення в області забезпечення конкурентоспроможності, тому їх слід використати як її оцінку [3]. Вважаємо, що забезпечення конкурентоспроможності суб'єктів господарювання в умовах посилення невизначеності має охоплювати: питання якості продукції, її формування та зберігання, ресурсозбереження, вивчення розподільчо-збутової внутрішньої та зовнішньої інфраструктури; оптимізацію витрат товароруху; загальні функції управління — стратегічний

Таблиця 1. Структура трансакційних витрат сільськогосподарських підприємств, %

Витрати	2023 р.	2024 р.
Витрати при укладанні контрактів	18,0	15,0
Витрати моніторингу і пошуку інформації	33,0	30,0
Витрати опортуністичної поведінки	9,0	7,0
Інші види витрат	40,0	48,0

Джерело: складено автором.

маркетинг, планування, організацію виробничо-збутових процесів; мотивацію і регулювання.

Перейдемо до оцінки функціонування організаційно-збутової інфраструктури як одного із важливих елементів забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Характерною особливістю розвитку агропродовольчого ринку є повільне формування розподільчо-збутової інфраструктури, яка б сприяла скороченню трансакційних витрат, збереженню та підвищенню якості сільськогосподарської продукції. Слід зазначати, що об'єкти розподільчо-збутової інфраструктури агропродовольчого ринку не зорієнтовані на повне виконання функцій щодо просування сільськогосподарської продукції до споживачів, а це стимулює сільськогосподарських товаровиробників використовувати неорганізовані канали збуту з непрозорими умовами купівлі-продажу та диктатом посередника, внаслідок чого споживачі змушені купувати продукцію часто сумнівної якості за вищими цінами [4]. Отже, за таких умов розвитку розподільчо-збутової інфраструктури в Україні практично відсутні цивілізовані прозорі канали просування сільськогосподарської продукції від виробника до кінцевого споживача на вигідних для всіх учасників процесу умовах, а особливо стабільних зв'язків у ланцюгу "виробник — оптовик — роздрібний продавець — споживач".

Окрім цього, такий стан справ є причиною великих цінових коливань на ринку сільськогосподарської продукції, призводить до неефективного використання ресурсів, звужує можливості щодо забезпечення населення якісною продовольчою продукцією у широкому асортименті за доступною ціною, зумовлює додаткові витрати для виробників, переробників, споживачів, втрати державного та місцевих бюджетів.

Збільшення обсягів продукції виробництва та збуту, від яких прямо пропорційно залежить грошова виручка, не завжди забезпечує позитивний результат. Це пояснюється тим, що зростання врожайності сільськогосподарських

культур і продуктивності тварин пов'язане із додатковими витратами (мінеральні добрива, засоби захисту рослин, пально-мастильні матеріали, корми), які не завжди можуть бути відшкодовані, що може призвести до збитковості виробництва певних видів продукції.

Поряд із загальновідомими напрямками зниження собівартості виробництва і реалізації сільськогосподарської продукції на ґрунті удосконалення галузевої структури підприємств із орієнтацією на вимоги ринку, підвищення продуктивності праці на основі комплексної автоматизації та механізації виробництва, дотримання режиму економії при використанні матеріально-грошових ресурсів, удосконалення маркетингової діяльності сільськогосподарських підприємств, у сучасних умовах доцільно приділити увагу скороченню трансакційних витрат, що виникають у процесі продажу сільськогосподарської продукції.

Більшість науковців відносять до складу трансакційних витрат — витрати на пошук інформації, організацію і ведення переговорів, юридичне обслуговування, витрати на оцінку та контроль за виконанням контрактів, втрати від опортуністичної поведінки тощо [5].

Рівень і структура витрат, що зумовлені трансакціями, залежить від повноти й достовірності інформації про ринок, фаховості учасників договірної процесу, юридичного забезпечення угод та повноти їх виконання. У процесі опитування керівників сільськогосподарських підприємств нами з'ясовано основні групи трансакційних витрат (табл. 1).

У підприємствах знизився загальний рівень трансакційних витрат унаслідок зменшення витрат укладання контрактів із 18 до 15%, витрат моніторингу та пошуку інформації — із 33 до 30%, витрат опортуністичного поведінки — із 9 до 7%.

Отже, у процесі опитування було з'ясовано, що найбільшу частку впродовж досліджуваного періоду становили витрати, пов'язані з моніторингом сегментів ринку сільськогосподарської продукції й пошуком інформації про потенційних клієнтів. Нині провідні консалтингові агентства та науково-дослідні установи НААН пропонують купувати інформацію про стан ринків продукції сільського господарства. Проте через нестачу коштів, а також через високу вартість аналітичних матеріалів більшість керівників сільськогосподарських підприємств відмовляються її купувати.

Нині в Україні не сформовано базу даних про потенційних контрагентів сільськогосподарських товаровиробників, а рекламні пропо-

зиції в засобах масової інформації не відображають реальний стан справ. Як свідчать дослідження, рівень закупівельних цін, зазначених в оголошенні, суттєво відрізняються від реальної дійсності [6]. Ця обставина вимагає від керівників господарств корпоративного сектору значних фінансових витрат на пошук вигідного покупця, що позначається на величині трансакційних витрат.

Зазначимо, що сільськогосподарські підприємства несуть значні витрати на укладання контрактів з реалізації продукції, що пояснюється здебільшого короткостковістю дії договорів [7]. Основними причинами формування цих витрат керівники назвали — відсутність гарантій виконання укладених контрактів; низька заінтересованості переробників в укладанні довгострокових контрактів; диктат покупців при встановленні термінів і умов контрактів; низька економічна привабливість короткострокових контрактів для сільськогосподарських товаровиробників.

Проведене дослідження дозволило встановити рівень пріоритетності витрат, які характеризують не використані можливості. Натомість позитивний аспект трансакційних витрат виявляється у вигляді витрат на ринкову адаптацію підприємства, а отже на формування та закріплення його конкурентної позиції, тому їх можна інтерпретувати як видатки.

Одним із підходів щодо зниження трансакційних витрат є зменшення кількості посередників. Так, у результаті скорочення довжини каналів реалізації продукції можна подолати асиметрію інформації на продовольчому ринку регіону; впровадити систему електронної торгівлі на основі діючих електронних бірж, що дозволить скоротити довжину каналів реалізації сільськогосподарської продукції та приведе до зниження витрат на пошук інформації; побудувати вертикальні маркетингові системи. Сільськогосподарські товаровиробники продукції, переробні підприємства та сфера обігу, інтегруючись, матимуть більший обсяг інформації й швидше обмінюватимуться нею [8].

Основним чинником, який визначає ефективність товароруху сільськогосподарської продукції від виробника до споживача, є фаховий рівень підготовки спеціалістів, які виконують функції по збуту продукції. Зважаючи на це, сільськогосподарським підприємствам доцільно створити маркетинговий підрозділ (службу/відділ маркетингу) і в межах цього структурного утворення залучити до роботи спеціально підготовлених фахівців. У нинішніх умовах товаровиробники мають обмежені

можливості для створення таких підрозділів, тому доцільно, на першому етапі ці функції можуть виконуватися на основі делегування фахівцям окремої служби (наприклад, виробничого, планово-економічного) здійснювати координацію та цілеспрямований розвиток збутової політики на підприємстві.

Результати дослідження свідчать, що ліву частку обсягів виробленої продукції сільськогосподарські господарства досліджуваної області збувають іншим суб'єктам підприємницької діяльності, які в процесі подальшого товароруху отримують маржу, не створюючи при цьому доданої вартості. За таких умов сільськогосподарським товаровиробникам доцільно вести пошук прямих каналів збуту з укладання таких контрактів: контракти із визначеними умовами закупівель продукції; контракти, на основі яких інтегратор (промислове або торговельне підприємство) поставляє сільськогосподарському товаровиробникові засоби виробництва і бере участь у прийнятті рішень щодо виробництва, причому він не є власником сільськогосподарської продукції поки вона знаходиться у господарстві; контракти, на основі яких споживач поставляє більшість засобів виробництва, визначає особливості процесу виробництва.

Формування конкурентних стратегій суб'єкта господарювання забезпечується на основі реалізації таких заходів: дослідження зовнішнього макро- і мікросередовища, а також оцінки конкурентних переваг інших товаровиробників; обґрунтування конкурентних стратегій для використання у різних секторах ринку (секторальні) і/або для різних продуктів (продуктові стратегії); забезпечення єдності стратегічного розвитку підприємства, який забезпечує відповідність комплексу конкурентних стратегій місії підприємства та їх інтеграцію у базову корпоративну стратегію.

Для забезпечення ефективності розробленої стратегії та її відповідності поставленим цілям і довгостроковим інтересам сільськогосподарського підприємства нами запропоновано методику контролю за процесом стратегічного планування, що базується на структурно-логічній фільтрації зовнішніх і внутрішніх факторів несприятливого впливу, що забезпечує ефективне управління процесом розробки стратегії на всіх етапах.

Важливим і складним компонентом розробки стратегічного управління підприємств є стратегічний вибір його місії, цілей та стратегії. Сільськогосподарським підприємствам при визначенні своєї місії, яка у концентро-

ваній формі відображає їх призначення, доцільно враховувати такі наступні основні галузеві цілі та завдання: задоволення потреб і запитів населення в якісних продуктах харчування, а промисловості — сільськогосподарською сировиною; розвиток сільських територій і підвищення якості життя працівників; використання переваг великотоварного механізованого та інтегрованого виробництва; досягнення взаємовигідних економічних відносин між учасниками ринку в середньостроковій перспективі та ін. При визначенні довгострокових цілей та формуванні стратегії підприємства менеджерам необхідно поміркувати над тим, як і якими засобами забезпечувати досягнення цілей і виконання стратегії. Господарючі суб'єкти можуть конкурувати локально, регіонально або глобально, тому їм необхідно використовувати надто багато способів ведення бізнесу та позиціювання, у зв'язку із чим опис стратегії має бути детальним і відображати галузеву специфіку.

У процесі реалізації стратегії необхідно для кожного рівня менеджменту підприємства визначити відповідні завдання, розподілити функції та відповідальність. При цьому провідна роль в організації реалізації стратегії повинна належати вищому керівництву, оскільки саме на цьому етапі матеріалізуються всі розробки і наміри попередніх етапів.

Розробка конкурентних стратегій сільськогосподарськими підприємствами значною мірою зумовлена галузевою специфікою: сільське господарство — стратегічно важлива галузь економіки, оскільки виробляє необхідні для життєдіяльності населення продукти харчування і сільськогосподарську сировину для переробної промисловості; сільське господарство є не лише галуззю економіки, а й середовищем життя значної частини населення; залежність галузі від природно-кліматичних факторів, відсутність прямої залежності між обсягом ресурсів, що використовуються, та одержаною продукцією; сезонність виробництва, яка знаходить прояв у нерівномірному впродовж року використанні ресурсів, а також нерівномірній реалізації продукції та надходження коштів; територіальна розпорошеність виробничих підрозділів; велика кількість розрізнених сільськогосподарських товаровиробників, які посилюють рівень конкуренції на аграрному ринку; цінова нееластичність попиту на продукцію сільськогосподарської сировини та ін.

В умовах скорочення державної підтримки сільське господарство потребує розробки стратегій взаємодії сільськогосподарських товаровиробників між собою з метою формування конкурентних переваг на основі синергії (шляхом кооперації та інтеграції), а також із підприємствами, що забезпечують їх матеріально-технічними ресурсами, і з переробниками сільськогосподарської сировини.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Вважаємо, що при прийнятті стратегічних рішень щодо товарного асортименту в рослинництві доцільно оцінювати родючість земель, зональні особливості, можливість придбання необхідних обсягів мінеральних добрив та інших ресурсів, форми і методи державної підтримки стратегічно важливих видів сільськогосподарської продукції, насамперед зерна. Особливої уваги заслуговує галузь тваринництва, оскільки споживання виробленою нею продукції є показником, який характеризує добробут населення країни.

Важливою стратегією забезпечення конкурентоспроможності господарюючих суб'єктів аграрної сфери, є стратегія зниження трансакційних витрат, ефективність якої можлива для більшості із них лише в поєднанні із стратегією взаємодії. Зазначимо, що не вирішеною залишається проблема раціонального поєднання різних методів впливу на колектив — адміністративно-розпорядчих, соціально-психологічних та економічних. Послідовне використання цих методів дасть змогу створити умови для вирішення одного з основних завдань управління персоналом — мотивування працівників підприємства до більш інтенсивної та продуктивної праці. Очевидно, що визначення стратегії для будь-якого господарюючого суб'єкта принципово залежить від конкретної ситуації, в якій воно перебуває.

Література:

1. Бойко В., Бойко А. Сучасні підходи до визначення поняття "конкурентоспроможність аграрних підприємств". Фінансовий простір. 2019. № 3 (35). С. 23—31.
2. Лавриненко С. О. Конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції: принципи формування. Економічний форум, 2017. № 2. С. 23—30.
3. Непочатенко О. О., Чекалюк С. А. Конкурентоспроможність сільськогосподарських

підприємств України. Економіка АПК. 2015. 7. С. 41—46.

4. Бугас Н. В., Вовк Т. І. Фактори впливу на конкурентоспроможність продукції сільськогосподарства. Вісник Київського національного університету технологій та дизайну. 2014. № 1. С. 153—161.

5. Польова О. Л., Ліцький В. О. Конкурентоспроможність АПК у контексті євроінтеграційних процесів України. Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2016. № 7. С. 7—17.

6. Строченко Н. І., Ковальова О. М. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: сутність та напрямки зміцнення. Таврійський науковий вісник. Серія: Економіка. 2024. № 19. С. 114—121.

7. Соловей І. С., Соловей І. М. Сутність конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції. Інноваційна економіка. 2015. № 5. С. 152—155.

8. Богданюк О. В. Удосконалення оцінки конкурентоспроможності сільськогосподарської продукції в контексті підвищення її якості та безпеки. Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Економіка, аграрний менеджмент, бізнес. 2016. № 249. С. 44—53.

References:

1. Boiko, V. and Boiko, L. (2019), "Modern approaches to defining the concept "competitiveness of agrarian enterprises", Financial space, vol. 3 (35), pp. 23—31.

2. Lavrynenko, S.O. (2017), "Competitiveness of agricultural products: principles of formation", Ekonomichnyj forum, vol. 2, pp. 23—30.

3. Nepochatenko, O.O. and Chekaliuk, S.A. (2015), "Competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine", Ekonomika APK, vol. 7, pp. 41—46.

4. Buhas, N.V. and Vovk, T.I. (2014), "Factors affecting the competitiveness of agricultural products", Visnyk Kyivs'koho natsional'noho universytetu tekhnolohij ta dyzajnu, vol. 1, pp. 153—161.

5. Pol'ova, O.L. and Lits'kyj, V.O. (2016), "Competitiveness of the agro-industrial complex in the context of the European integration processes of Ukraine", Ekonomika. Finansy. Menedzhment: aktual'ni pytannia nauky i praktyky, vol. 7, pp. 7—17.

6. Strochenko, N.I. and Koval'ova, O.M. (2024), "Competitiveness of agricultural enterprises: the essence and directions of strengthening", Tavrijs'kyj naukovyj visnyk. Serii: Ekonomika, vol. 19, pp. 114—121.

7. Solovej, I.S. and Solovej, I.M. (2015), "The essence of the competitiveness of agricultural products", Innovatsijna ekonomika, vol. 5, pp. 152—155.

8. Bohdaniuk, O.V. (2016), "Improving the assessment of the competitiveness of agricultural products in the context of improving their quality and safety", Naukovyj visnyk Natsional'noho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy. Serii: Ekonomika, ahrarnyj menedzhment, biznes, vol. 249, pp. 44—53.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2025 р.

Передплатний індекс: 23892

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України (Категорія «Б») з

ЕКОНОМІЧНИХ НАУК та ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ

(Наказ Міністерства освіти і науки України
№ 886 від 02.07.2020)

Спеціальності - 051, 071, 072, 073, 075, 076, 281, 292

УДК 336.71

О. М. Полінкевич,**д. е. н., професор, завідувач кафедри підприємництва, торгівлі та логістики,
Луцький національний технічний університет****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6924-7296>****В. В. Тринчук,****к. е. н., професор, завідувач кафедри фінансів, обліку та банківської справи,
Луганський національний університет імені Тараса Шевченка****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7435-0159>****В. А. Костюк,****к. е. н., доцент, завідувач кафедри банківської справи та страхування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7671-3603>****І. М. Зелениця,****старший викладач кафедри фінансів, обліку та банківської справи
Луганського національного університету імені Тараса Шевченка****ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8259-4281>****О. В. Файчук,****к. е. н., доцент, доцент кафедри банківської справи та страхування,
Національний університет біоресурсів і природокористування України****ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4056-0849>**

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.48

ФІНАНСОВА ОБІЗНАНІСТЬ ЖІНОК З АГРОПІДПРИЄМНИЦТВА: ВИКЛИКИ РЕІНТЕГРАЦІЇ ВПО У ЦИВІЛІЗОВАНЕ СУСПІЛЬСТВО

О. Polinkevych,**Doctor of Economic Sciences, Professor, Head of the Department of Entrepreneurship,
Trade and Logistics, Lutsk National Technical University****V. Trynchuk,****PhD in Economics, Professor, Head of the Department of Finance, Accounting and Banking,
Luhansk Taras Shevchenko National University****V. Kostiuk,****PhD in Economics, Associate Professor, Head of Department of Banking and Insurance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine****I. Zelenytsia,****Senior lecturer of the department of finance, accounting and banking, Luhansk Taras Shevchenko National University****O. Faichuk,****PhD in Economics, Associate Professor, Department of Banking and Insurance,
National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine**

FINANCIAL AWARENESS OF WOMEN IN AGRI-ENTREPRENEURSHIP: CHALLENGES OF IDP REINTEGRATION INTO CIVILIZED SOCIETY

У статті розглядається проблема фінансової обізнаності жінок із агропідприємництва. Дослідження авторами проведено на прикладі економіки України, в умовах військових дій та економічної нестабільності. Автори аргументують, що фінансова грамотність є ключовим фактором ефективного управління агропідприємствами, підвищення їхньої продуктивності та стійкості до кризових явищ. При розгляді цієї проблематики важливим є те, що Україна

залишається провідним агроекспортером, проте агробізнес має обмежений доступ до фінансових ресурсів. Однією з головних проблем, що йому перешкоджають — це нестача знань з фінансового планування та управління ризиками. Війна посилила роль жінок в агропідприємництві, оскільки вони стали активніше залучатися до ведення бізнесу, прийняття стратегічних рішень та управління фінансами. Метою цього дослідження є аналіз факторів, що впливають на рівень фінансової обізнаності жінок в агропідприємстві, та виявлення можливостей для його підвищення через освітні програми, консультаційні послуги та державні ініціативи. Для досягнення цієї мети проаналізовано останні дослідження у сфері фінансової грамотності та аграрного підприємництва, визначено основні проблеми та бар'єри, з якими стикаються жінки в управлінні фінансами. Результати дослідження показують, що рівень фінансової обізнаності і жіно і чоловіків є практично подібними. Він підвищився у 2021 році порівняно з 2018 роком. Проте в агробізнесі все ще бракує знань у сфері фінансового менеджменту, інвестування, кредитування та цифрових технологій. Це є основними перешкодами для розвитку агропідприємництва. Доведено, що підвищення фінансової обізнаності жінок можна досягти через використання різних освітніх курсів, які розроблені та реалізовані за сприяння практиків та міжнародних організацій. Запропоновано низку заходів для покращення фінансової обізнаності жінок-агропідприємців, зокрема розробку спеціалізованих тренінгів, створення онлайн-платформ для навчання та впровадження консультаційних програм за підтримки держави та міжнародних організацій. Впровадження освітніх ініціатив допоможе жінкам ефективно управляти агробізнесом, підвищити їхню фінансову незалежність та сприятиме економічному відновленню України.

The article examines the issue of financial awareness among women in agribusiness. The research is conducted in the context of Ukraine's economy, considering the challenges posed by military actions and economic instability. The authors argue that financial literacy is a key factor in the effective management of agricultural enterprises, enhancing their productivity and resilience to crises. A crucial aspect of this issue is that Ukraine remains a leading agro-exporter, yet the agribusiness sector faces limited access to financial resources. One of the main obstacles is the lack of knowledge in financial planning and risk management. The war has amplified the role of women in agribusiness, as they have become more actively involved in running businesses, making strategic decisions, and managing finances. The aim of this study is to analyze the factors influencing the level of financial awareness among women in agribusiness and to identify opportunities for its improvement through educational programs, advisory services, and government initiatives. To achieve this goal, recent research on financial literacy and agricultural entrepreneurship has been analyzed, highlighting key challenges and barriers faced by women in financial management. The study results show that the financial awareness levels of both men and women are nearly identical. It increased in 2021 compared to 2018. However, the agribusiness sector still lacks sufficient knowledge in financial management, investment, lending, and digital technologies, which remain major obstacles to the development of agricultural entrepreneurship. It has been proven that increasing women's financial awareness can be achieved through various educational courses developed and implemented with the support of practitioners and international organizations. A number of measures have been proposed to improve financial literacy among women entrepreneurs in agriculture, including the development of specialized training programs, the creation of online learning platforms, and the implementation of advisory programs supported by the government and international organizations. The implementation of educational initiatives will help women effectively manage agribusinesses, enhance their financial independence, and contribute to Ukraine's economic recovery.

Ключові слова: фінансова обізнаність, гендерна рівність, ВПО, Індекс фінансово грамотності, реінтеграція, агропідприємництво, освітні курси

Keywords: Financial awareness, gender equality, IDPs (Internally Displaced Persons), Financial Literacy Index, reintegration, agri-entrepreneurship, educational courses.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Останні десятиліття, на тлі фінансових потрясінь та невизначеності як у розвинених, так і в країнах, що розвиваються, зростає стурбованість рівнем фінансової грамотності суспільства з боку урядів, органів влади, громадських установ та освітніх центрів. Рівень фінансових знань суспільства, а також відповідні відносини та поведінкові моделі суттєво впливають на загальну економічну ситуацію, особливо під

час глобальних фінансових криз. Економічна нестабільність, сучасний стан світового фінансової системи та військові конфлікти, зокрема в Україні, підкреслюють значення фінансових можливостей не лише на особистому, а й на глобальному рівні. Підприємництво і фінансова грамотність визнані важливими навичками для людей, які стикаються зі складними фінансовими викликами сучасного світу [1].

Україна є потужним агровиробником та експортером основних продовольчих культур в багато країн світу (Індії, Нідерландів, Єгипту, Туреччини, Іспанії, Польщі, Німеччини,

Індонезії та Італії) [3]. Агропідприємства в Україні зіштовхуються з низкою викликів, що впливають на їхню продуктивність і стійкість. Ефективне управління, застосування сучасних агротехнологій і впровадження інноваційних виробничих методів є ключовими завданнями для багатьох фермерських господарств. Недостатній розвиток транспортної та соціальної інфраструктури в сільській місцевості ускладнює логістику та постачання продукції, що підвищує витрати та знижує конкурентоспроможність. Висока залежність від кліматичних умов і погодних змін становить загрозу для врожайності та може призводити до фінансових втрат фермерів. Обмежені можливості доступу до фінансових ресурсів значно ускладнюють придбання необхідної техніки та матеріалів для ведення сільськогосподарської діяльності. Тому, зважаючи на сьогоденні реалії, військові дії в Україні, жінки є зайняті у агropідприємстві у більшій мірі, ніж до 2022 року. Звідси виникає необхідність підвищення їхньої фінансової обізнаності.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями дослідження фінансової обізнаності жінок у агropідприємстві займалися дослідники протягом тривалого періоду.

А.С. Козакевич зазначила, що фінансова безграмотність спричиняє легковажне відношення як до власних, так і до позикових коштів. Це сприяє завищеним очікуванням та розчаруванню. Приймати виважені та обґрунтовані рішення у сучасному фінансовому світі стає все складніше через зростання ризиків. Крім того, вартість помилки є досить високою. Тому її краще попередити, ніж виправити. Формування правильного ставлення до грошей та фінансових ринків повинно супроводжувати підвищення загального рівня культури та соціальної відповідальності. Якщо ж зосередитися виключно на практичних аспектах і прикладних знаннях, існує ризик виховати "одновимірну людину", яка, за визначенням західного соціолога Герберта Маркузе, виступає лише як споживач [1].

К. Пелех відзначила важливість розвитку агropідприємства. Рівень ефективності аграрних підприємств залежить від їхньої здатності раціонально використовувати ресурси для досягнення максимального результату. Це включає не лише економічну вигоду, а й врахування соціальних та екологічних факторів, що сприяють сталому розвитку сільськогосподарського сектору. Висока конкурентоспроможність агро-

компаній є ключовим чинником їхнього успіху на ринку [2]. Тому фінансова обізнаність з агropідприємництва є ключовим показником відновлення та розбудови економіки України.

М. Стегней, Т. Черничко, Г. Михайляк, А. Медвідь зазначили, що використання цифрових технологій у агropідприємстві сприяє зниженню застосування екологічно небезпечних засобів захисту рослин і підвищенню ефективності використання ресурсів. Аграрний сектор активно трансформується під впливом цифрових інновацій, що дозволяє значно покращити продуктивність та оптимізувати виробничі процеси. Впровадження сучасних технологій у агropідприємство позитивно впливає на обсяги та якість продукції, знижує виробничі витрати та розширює експортні можливості українських аграрних підприємств. Це, у свою чергу, є важливим чинником економічного розвитку країни [3].

О. Кушнір, О. Завада, Т. Сазонова, О. Свідер, О. Баула, Б. Коломієць визначили, що політична нестабільність та слабкість інституцій можуть стати перешкодою для стабільного розвитку ринку та залучення інвестицій. Обмежені фінансові можливості та обмежений доступ до сучасних технологій у дрібних фермерів ускладнюють процес упровадження інновацій. Взаємозв'язок між фінансовою та кадровою безпекою варіюється залежно від типу використаних регресійних моделей. Найбільший вплив кадрового потенціалу на фінансову стабільність спостерігається у параболічних моделях другого порядку. Ці моделі підтверджують, що рівень забезпеченості персоналом може суттєво впливати на фінансову стійкість підприємств, оскільки зміни у кадровій політиці можуть спричинити значні коливання у фінансовій безпеці [4]. Звідси можемо припустити, що фінансова обізнаність у питаннях агropідприємства, інновацій та інвестування зменшувала б негативні впливи на їх розвиток. Завдяки дослідженню авторів кадровий потенціал впливає на фінансову безпеку агробізнесу.

А. Золковер, Р. Овчаренко зазначили, що відмінності в доступі до фінансових ресурсів, освіти та сучасних технологій між великими та малими фермерами створюють значні бар'єри для їхнього розвитку та впровадження інновацій [5].

А.Г. Ліпич, О.С. Гринькевич, О.М. Полінкевич, О.М. Кузьмак, О. Павліха, М. Войчук висвітлили питання управління розвитком персоналу в контексті різноманітності, розкрили підходи до навчання впродовж життя та здобуття важливих компетенцій щодо фінансової

обізнаності, підприємництва, цифрової грамотності [6; 7; 8; 9; 10; 11].

Зважаючи на проведений аналіз джерел за тематикою дослідження, варто зауважити, що агропідприємництвом та фінансовою обізнаністю займалися багато дослідників. Вітчизняні наукові роботи розглядають ці питання відособлено. Не пов'язуючи їх один із одним. Проте у працях авторів уже простежується залежність фінансової обізнаності від результатів роботи агропідприємств. Зважаючи на ситуацію, яка склалася в Україні варто зазначити, що в Україні спостерігається гендерна нерівність в агробізнесі. Через військові дії жінки стали займатися агробізнесом та потребують освітніх програм із підвищення фінансової обізнаності з агропідприємництва.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою статті є дослідження передумов та можливостей підвищення фінансової обізнаності жінок із агропідприємництва.

Завдання дослідження полягає у дослідженні стану фінансової обізнаності з агропідприємництва в Україні через показники індекс фінансової грамотності, визначенні особливостей надання освітніх послуг в формальній та неформальній освіті, окреслення перспектив їх використання для жінок, у т.ч. ВПО.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У сучасному світі, що стрімко змінюється, підприємливість і фінансова обізнаність стали важливими навичками для життя. Завдяки глобалізації та цифровим технологіям фінансові продукти та послуги стали більш доступними, але водночас і складнішими. Люди різного віку ухвалюють фінансові рішення: від дітей, які вирішують, як витратити кишенькові гроші, до підлітків, що роблять перші кроки в професійній діяльності; від дорослих, які купують автомобіль або житло, до літніх людей, які керують своїми пенсійними накопиченнями; від жінок, які прагнуть зекономити та грамотно розподілити сімейний бюджет до чоловіків, які прагнули стати фінансово незалежними та забезпечити родині комфортні умови життя з позиції фінансів. Рівень фінансової грамотності формується під впливом нових соціально-економічних реалій, змін у законодавстві та трансформації ціннісних орієнтирів. Це сприяє фінансовій стабільності, всебічному розвитку особистості та зміцненню економічної стійкості як окремих громадян, так і країни загалом.

А.С. Козакевич на підставі аналізу стану фінансової обізнаності та грамотності в Україні виділила дві основні проблеми: 1) нестача необхідних знань і навичок для здійснення фінансових операцій зумовлена відсутністю системного підходу до навчання фінансової грамотності, браком відповідних освітніх програм і матеріалів; 2) проблема негативного ставлення до фінансової сфери виникає через перекладання суспільством особистої фінансової відповідальності на державу (патерналізм), низький рівень довіри до фінансових інституцій, відсутність ефективних механізмів формування фінансової обізнаності, а також недостатню поінформованість суспільства щодо правового захисту у фінансових питаннях [1].

За оцінками фахівців, аграрний сектор відіграє ключову роль у формуванні державного бюджету, генеруючи приблизно 20% валової доданої вартості в національній економіці України. Його частка у зведеному бюджеті країни складає 12%, а внесок у загальний обсяг експорту перевищує 30% [12].

Проблема гендерної нерівності на ринку праці залишається актуальною для України. Середній рівень заробітної плати жінок на 18,6% нижчий, ніж у чоловіків, а їхня присутність на керівних посадах залишається обмеженою — лише 18,3% серед членів правління компаній становлять жінки. Повномасштабна війна ще більше загострила ситуацію: станом на квітень 2022 року роботу втратили 39% українців, серед яких значну частку становили жінки, що опинилися в особливо вразливому становищі [13]. За даними Управління ООН з координації гуманітарних питань (ОСНА), кількість внутрішньо переміщених осіб перевищує 5,4 мільйона, з яких 63% становлять жінки, а 37% — чоловіки [14]. За оцінками ОСНА, серед дорослих, які виїхали за кордон, 83% складають жінки, більшість з яких (42%) — у віці 35-49 років. Згідно з дослідженням Інституту демографії та соціальних досліджень, 70% українок, які стали біженками, мають вищу освіту [15]. До початку війни жінки складали 54% населення України (23,69 млн), а чоловіки — 46% (20,45 млн) [16]. Такий гендерний дисбаланс пояснюється вищим рівнем міграції молодих чоловіків у порівнянні з жінками, а також значною різницею у середній тривалості життя: станом на 2021 рік вона становила 76,2 роки для жінок та 66,4 роки для чоловіків [17]. На той час 69,3% населення країни проживало в містах, тоді як 30,7% — у сільській місцевості. Таким чином, сільські території залишалися і є перспективною для відбудови та розвитку агробізнесу.

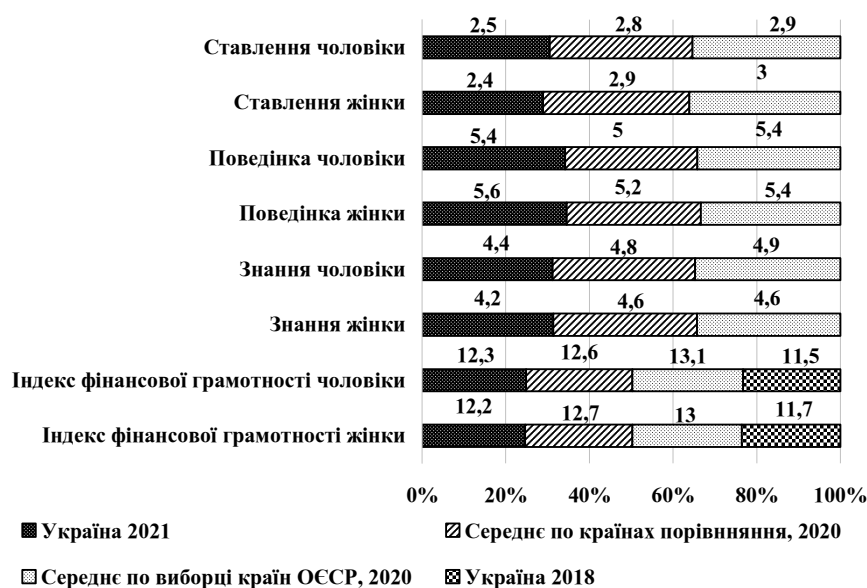

Рис. 1. Індекс фінансового грамотності в Україні за статтю

Джерело: сформовано авторами за даними [19].

Таблиця 1. Освітні осередки підвищення фінансової обізнаності жінок в світі

Освітній осередок	Суть послуги	Можливість використання в Україні
BASF	Надає широкий вибір освітніх і тренінгових програм для фермерів та спеціалістів у сфері аграрного бізнесу. Ці курси охоплюють теми від контролю застосування пестицидів до впровадження передових агротехнологій	Представництво в Україні https://www.basf.com/ua/uk
Центри навчання Monsanto (зараз частина Bayer)	Пропонують широкий спектр освітніх і консультативних послуг з питань рослинництва, застосування генетично модифікованих організмів та інших аспектів агротехнологій.	Тренінговий центр та партнер у світовому проєкті «Агрокебети» https://www.bayer.com/uk/ua/crop-science НУБІП, Сумський національний аграрний університет, Вінницький національний аграрний університет, Таврійський державний агротехнологічний університет, Херсонський державний аграрний університет, Луганський національний аграрний університет. Навчання складається з теоретичної частини та 6-місячної практики в одній із компаній
Syngenta Learning Centers	Його освітні центри надають інформацію та консультації щодо впровадження наукових досліджень у рослинництві, використання засобів захисту та сучасних агротехнічних методів.	Syngenta Training Center https://www.syngenta.ua/welcome-syngenta-training-center
Місцеві офіси сільськогосподарського розширення (Local Agricultural Extension Offices)	Офіси пропонують освітні та консультативні послуги для фермерів у США – система Cooperative Extension System співпрацює з університетами та організаціями, забезпечуючи доступ до інформації та навчальних програм з аграрної тематики	Відсутні

Джерело: сформовано на основі [2; 19].

Відповідно до методології ОЕСР, рівень фінансової грамотності населення України оцінюється у 12,3 бала, що становить 58% від максимального можливого показника.

За останні три роки цей індекс продемонстрував позитивну динаміку, зрісши на 6%. Хоча загальний показник не виявив суттєвих гендерних відмінностей, аналіз засвідчив значні розбіжності за віком, регіоном, типом населеного пункту, рівнем доходу та освіти, а також за рівнем використання технологій і наявністю заощаджень. Як і у 2018, так і у 2021 році спостерігається пряма залежність між рівнем освіти та фінансовою грамотністю: чим вищий рівень освіти, тим вищий бал. Варто зазначити, що підвищення фінансової грамотності відбулося на всіх освітніх рівнях, за винятком осіб із неповною середньою освітою. Крім того, 48% дорослого населення змогли правильно відповісти на щонайменше 5 із 7 тестових питань, що є цільовим мінімумом, тоді як у 2018 році цей показник становив 43% [18].

З даних рис. 1 можна зробити висновок, що рівень фінансової обізнаності у 2021 році проти 2018 року зріс серед жінок 0,8 одиниці, а серед чоловіків на 0,5 одиниці. Варто відмітити, що у 2018 році вищу фінансову грамотність мали чоловіки, а у 2021 році — жінки. Таким чином, рівень фінансової грамотності у жінок зростає за рахунок фінансової поведінки. Проте він все ще залишається нижчим за такими факторами, як ставлення та знання.

Фінансову обізнаність жінок з агропідприємництва можна підвищити через надання доступу до освіти, навчання та консультування у цій сфері. Забезпечення доступу до

освітніх програм, тренінгів та консультацій для жінок із агросектору та підприємців сприяє підвищенню їхніх професійних компетенцій та знань у сфері агробізнесу. Освітні ініціативи відіграють важливу роль у розвитку агропідприємництва, допомагаючи вдосконалювати управлінські навички, впроваджувати сучасні технології та ефективно адаптуватися до змін у секторі.

Дослідимо освітні осередки, де можна підвищити фінансову обізнаність жінок. Освітні послуги та консультативна підтримка є ключовими чинниками сталого розвитку агропідприємництва, сприяючи впровадженню інноваційних технологій та покращенню якості продукції. У сфері агробізнесу діє багато організацій, що пропонують освітні та консультаційні послуги. Деякі з них зосереджуються на впровадженні сучасних агротехнологій, інші надають рекомендації щодо ефективного управління фермерськими господарствами та використання новітніх рішень у сільському господарстві. Дані зведемо у табл. 1.

З даних табл. 1 можна зробити висновок, що жінки мають змогу підвищити рівень фінансової обізнаності з агропідприємництва. Крім центрів освіти ЗВО надають послуги, які допоможуть зрозуміти механізми бюджетування, інвестування, розвитку та модернізації агропідприємництва.

Крім класичних закладів освіти та осередків великих сільськогосподарських підприємств існують курси з неформальної освіти, де жінки можуть підвищити рівень фінансової обізнаності. Згрупуємо перелік курсів неформальної освіти з підвищення фінансової обізнаності в агропідприємстві у табл. 2.

З даних табл. 2 можна зробити висновки, що в Україні створено достатньо навчальних курсів як у формальній освіті, так і неформальній, щоб можна було підвищити рівень фінансової обізнаності жінок, особливо ВПО.

Таблиця 2. Освітні осередки підвищення фінансової обізнаності жінок в світі

Назва	Суть	Посилання
Open Agro University	Спільна ініціатива EBRD, DELOITTE та PROMETHEUS. Участь можуть взяти жінки, які навчаються на 4-5 курсах відповідних спеціальностей або є випускницями перших двох років після завершення навчання. Унікальна освітня програма від Kemel	https://prometheus.org.ua/prometheus-plus/oau/
Освітній курс «Бізнес в аграрній сфері Grow up: Agro»	Сприяти підприємцям у започаткуванні та розвитку власного аграрного бізнесу. Охоплює фінансовий менеджмент і стратегічне управління, правові аспекти агробізнесу, маркетинг і комунікації, управління персоналом, сертифікацію та логістичні процеси, аналіз міжнародних ринків та ключові принципи ефективних переговорів	https://business.diaa.gov.ua/education/biznes_v_agro/
Онлайн-курс «Агропідприємництво»	Освітній проєкт «АгрокебетиPRO: навчання, менторство, працевлаштування та підприємництва», реалізований у співпраці з Асоціацією «Український клуб аграрного бізнесу» за підтримки USAID «Економічна підтримка України». Програма поєднує теоретичні знання з практичними завданнями. У межах курсу розглядаються реальні бізнес-кейси, представлені засновниками успішних малих аграрних підприємств України.	https://courses.agrokebety.com/login/index.php
SEED 4.0	Освітній проєкт від Глобального договору ООН в Україні, спрямований на розвиток малого агробізнесу та впровадження найкращих підприємницьких ідей в аграрній сфері. Ініціатива допомагає зміцнити, відновити або створити бізнес з нуля в агросекторі та суміжних секторах економіки. Участь можуть взяти підприємці, які вже мають малий або мікробізнес у сфері агро та суміжних напрямках (фермерство, агротехнології, агротуризм, гастрономія, переробка продукції, органічне виробництво, водоочищення тощо) або планують його заснувати	https://globalcompact.org.ua/projects/seed/
Навчальна платформа «АгрокебетиPRO»	Веб-платформа, що надає відкритий доступ до навчальних онлайн-курсів та всіх необхідних матеріалів для дистанційного навчання студентів, викладачів і спеціалістів у сфері агробізнесу	https://courses.agrokebety.com/
Культиварій. Аграрна онлайн-освіта	Онлайн-портал мінікурсів, комплексних курсів, корпоративного навчання з аграрного бізнесу	https://cultivariy.com/

Джерело: сформовано на основі вказаних інтернет джерел.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

У підсумку, важливо відзначити, що рівень фінансової обізнаності суспільства з агропідприємництва зростає. Цього сприяють численні курси та освітні проєкти, які реалізуються за підтримки міжнародних корпорацій та грантових коштів. Відповідно важливим напрямком підвищення рівня фінансової обізнаності є жінки, особливо ті, які були переміщені з територій, де ведуться військові дії. Враховуючи, що переважна більшість жінок, які вимушено покинули Україну була з вищою освітою, то припущено, що рівень фінансової обізнаності тих, які залишилися на території України є нижчим. Тому наразі створено багато освітніх проєктів із його підвищення та нарощення обсягу робочої сили серед жінок в аграрному бізнесі.

Подальші дослідження повинні, серед іншого, передбачати механізми реалізації ефектив-

ної взаємодії закладів освіти на освітніх платформах, центрів підвищення кваліфікації при агропідприємствах, які спроможні забезпечити поживлення аграрного бізнесу та сприяти мують розвитку агропідприємництва в Україні.

Література:

1. Козакевич А.С. Формування підприємливості та фінансової грамотності як фундамент економічної освіти дітей шкільного віку. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 38. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-38-43>
2. Пелех К. Інтегровані підходи до розвитку агропідприємництва. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-75>
3. Стегней М., Черничко Т., Михайляк Г., Медвідь Л. Агропідприємництво в умовах розвитку цифрової економіки та в контексті забезпечення продовольчої безпеки. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2023. Том 8. № 1. С. 115—119. <https://doi.org/10.36887/2415-8453-2023-1-16>
4. Kushnir O., Zavada O., Sazonova T., Svider O., Baula O., Kolomiiets, B. Modelling of organizational and managerial security of financial and personnel support of innovative agribusiness. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2024. № 5 (58). P. 534—552. <https://doi.org/10.55643/fcaptop.5.58.2024.4590>
5. Zolkover A., Ovcharenko P. Modelling A Comprehensive Assessment Of The Level Of Innovation Security. Smart Economy, Entrepreneurship and Security. 2024. № 2(1). P. 50-57. [https://doi.org/10.60022/sis.2.\(01\).5](https://doi.org/10.60022/sis.2.(01).5)
6. Polinkevych O. Przedsiębiorstwo w warunkach niepewności. Buznes w erze wiedzy i w warunkach niepewności / Red. naukowa Ryszard Kaminski, Poznan: PTE, 2024. S. 135—151.
7. Полінкевич О., Камінські Р., Ліпич Л. Управління економічною поведінкою підприємства в умовах соціально-психологічної напруги. Вісник Львівського університету. Серія Економічна. 2021. Вип. 61. С. 214—224. <http://dx.doi.org/10.30970/ves.2021.61.0.6117>
8. Полінкевич О.М. Критерії оцінювання якості бізнес-освіти у підприємницьких системах в умовах війни. Науковий вісник Міжнародної асоціації науковців. Серія: економіка, управління, безпека, технології. 2022. Т. 1 (№ 3). <https://doi.org/10.56197/2786-5827/2022-1-3-7>
9. Polinkevych O., Pavlikha H., Voichuk M. Quality management of the education in higher education institutions of Ukraine on the principles of business socially responsibility. National Interest. 2022. # 2 (7). P. 30-40. [https://sc01.tci-](https://sc01.tci-thaijo.org/index.php/NIT/article/view/240178)

[thaijo.org/index.php/NIT/article/view/240178](https://sc01.tci-thaijo.org/index.php/NIT/article/view/240178)

10. Polinkevych O.M., Kuzmak O.M. Marketing triggers of effective team building as factors of ensuring the quality of education. Економічний форум. 2022. № 4. С. 83—89 <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-4-10>
11. Ліпич Л.Г., Гринькевич О.С., Полінкевич О.М. Управління різноманітністю в контексті розвитку персоналу. Економічний форум. 2022. № 2. С. 50—58. <https://doi.org/10.36910/6775-2308-8559-2022-2-7>
12. Про схвалення концепції державної цільової програми розвитку аграрного сектору економіки на період до 2022 року: розпорядженням Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 р. № 1437-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80?v=617d3c0773158#Text> (дата звернення: 28.01.2025)/
13. Як український бізнес підтримує жінок? Історії партнерів проекту Women For The Future... URL: <https://happymonday.ua/istoriyi-partneriv-proyektu-women-for-the-future> (дата звернення: 28.01.2025).
14. Базова оцінка ситуації на територіях, де проживають зареєстровані ВПО, Україна — 21 раунд, Міжнародна організація з міграції ІОМ, Женева, Лютий 2023. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-area-baseline-assessment-raion-level-round-21?close=true> (дата звернення: 28.01.2025).
15. Ситуація з біженцями в Україні. УВКБ ООН. 2023.18 липня. URL: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (дата звернення: 28.01.2025).
16. Всесвітній економічний форум, Звіт про глобальний гендерний розрив 2023, ВЕФ, 2023. URL: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf (дата звернення: 28.01.2025).
17. Ukraine: Life expectancy at birth from 2012 to 2022, by gender. URL: <https://www.statista.com/statistics/974733/life-expectancy-at-birth-in-ukraine-by-gender> (дата звернення: 28.01.2025).
18. Фінансова грамотність, фінансова інклюзія та фінансовий добробут в Україні у 2021. Звіт за результатами дослідження Проекту USAID "Трансформація фінансового сектору". URL: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (дата звернення: 28.01.2025).
19. Інтерв'ю з керівником проекту "Агрокебети" від "Байер" Наталією Гусевою "Байер" продовжує трансформувати аграрну освіту. URL: <https://www.bayer.com/uk/ua/bayer-transforms-agrarian-education> (дата звернення: 28.01.2025).

References:

1. Kozakevych, A.S. (2022), "Formation of entrepreneurship and financial literacy as a foundation for economic education of school-age children", *Ekonomika ta suspilstvo* [Online], vol. 38, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/1298> (Accessed 15 January 2025).
2. Pelech, K. (2023), "Integrated approaches to the development of agribusiness", *Ekonomika ta suspilstvo* [Online], vol. 57, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/3197/3120> (Accessed 15 January 2025).
3. Stegney, M., Chernychko, T., Mykhailiak, G. and Medvid, L. (2023), "Agribusiness in the context of the development of the digital economy and in the context of ensuring food security", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 8. (1), pp. 115—119.
4. Kushnir, O., Zavada, O., Sazonova, T., Svider, O., Baula, O. and Kolomiets, B. (2024), "Modelling of organizational and managerial security of financial and personnel support of innovative agribusiness", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, vol. 5 (58), pp. 534—552.
5. Zolkover, A., Ovcharenko, P. And Modelling, A. (2024), "Comprehensive Assessment Of The Level Of Innovation Security", *Smart Economy, Entrepreneurship and Security*, vol. 2 (1), pp. 50—57.
6. Polinkevych, O. (2024). "Przedsiębiorstwo w warunkach niepewności". In: Kaminski, R. (2024), *Biznes w erze wiedzy i w warunkach niepewności [Business in the Age of Knowledge in Conditions of Uncertainty]*, PTE, Poznan, Poland:
7. Polinkevych, O., Kaminsky, R. and Lipych, L. (2021), "Management of the economic behavior of an enterprise in conditions of socio-psychological stress", *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii Ekonomichna*, vol. 61, pp. 214—224.
8. Polinkevych, O.M. (2022), "Criteria for assessing the quality of business education in business systems in wartime", *Naukovyi visnyk Mizhnarodnoi asotsiatsii naukivtsiv. Serii: ekonomika, upravlinnia, bezpeka, tekhnolohii*, [Online], vol. 1 (3), available at: <https://man.org.ua/nv/index.php/about/article/view/23> (Accessed 15 January 2025).
9. Polinkevych, O., Pavlikha, H. and Voichuk, M. (2022), "Quality management of the education in higher education institutions of Ukraine on the principles of business socially responsibility", *National Interest* [Online], vol. 2 (7), 30-40, available at: <https://sc01.tci-thaijo.org/index.php/NIT/article/view/240178> (Accessed 15 January 2025).
10. Polinkevych, O.M. and Kuzmak, O.M. (2022), "Marketing triggers of effective team building as factors of ensuring the quality of education", *Ekonomichnyi forum*, vol. 4, pp. 83—89.
11. Lipych, L.G., Hrynkevych, O.S. & Polinkevych, O.M. (2022), "Diversity management in the context of personnel development", *Ekonomichnyi forum*, vol. 2, pp. 50—58.
12. Cabinet of Ministers of Ukraine (2015), "On approval of the concept of the state target program for the development of the agrarian sector of the economy for the period until 2022", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1437-2015-%D1%80?v=617d3c0773158#Text> (Accessed 15 January 2025).
13. The official site of Happymonday (2023), "How does Ukrainian business support women? Stories of partners of the Women For The Future project...", available at: <https://happymonday.ua/istoriyi-partneriv-proyektu-women-for-the-future> (Accessed 15 January 2025).
14. The official site of DTM (2023), "Baseline Assessment of the Situation in Areas Hosted by Registered IDPs", available at: <https://dtm-iom.int/reports/ukraine-area-baseline-assessment-raion-level-round-21?close=true> (Accessed 15 January 2025).
15. The official site of Operational Data Portal (2023), "Situation of refugees in Ukraine", available at: <https://data2.unhcr.org/en/situations/ukraine> (Accessed 15 January 2025).
16. The official site of World Economic Forum (2023), "Global Gender Gap Report 2023", available at: https://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2022.pdf (Accessed 15 January 2025).
17. The official site of Statista (2022), "Ukraine: Life expectancy at birth from 2012 to 2022, by gender", available at: <https://www.statista.com/statistics/974733/life-expectancy-at-birth-in-ukraine-by-gender> (Accessed 15 January 2025).
18. The official site of National Bank of Ukraine (2021), "Financial Literacy, Financial Inclusion, and Financial Welfare in Ukraine in 2021. Report on the results of the USAID Financial Sector Transformation Project". available at: https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Research_-_Financial_Literacy_Inclusion_Welfare_2021.pdf (Accessed 15 January 2025).
19. The official site of Bayer (2020), "Interview with Natalia Guseva, Head of the Agrokebety Project from Bayer Bayer continues to transform agricultural education", available at: <https://www.bayer.com/uk/ua/bayer-transforms-agrarian-education> (Accessed 15 January 2025).

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025 р.

УДК 338.24

Л. В. Марценюк,

д. е. н., професор, Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4121-8826>**С. М. Файфер,**

аспірант, Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-2788-5200>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.56

КОМПЛЕКСНИЙ ПІДХІД ДО СТВОРЕННЯ БІЗНЕС-ЕКОСИСТЕМИ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ПІДПРИЄМСТВ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВОЄННОЇ ЕКОНОМІКИ ТА ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

L. Martseniuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies

S. Faifer,

Postgraduate student, Ukrainian State University of Science and Technologies

A COMPREHENSIVE APPROACH TO THE CREATION OF A BUSINESS ECOSYSTEM OF ECONOMIC SECURITY FOR UKRAINIAN ENTERPRISES IN THE MINDS OF THE WAR ECONOMY AND POST-WAR RENEWAL

У статті досліджено сутність комплексного підходу до побудови бізнес-екосистеми економічної безпеки підприємства України в умовах воєнної економіки. Економічна безпека підприємств є фундаментальною складником їхнього сталого розвитку в умовах війни, повоєнного відновлення та складних викликів сучасності. Сучасний світ стикається з численними ризиками, такими як військові конфлікти, цифрові трансформації, соціальні потрясіння та економічні кризи. У таких умовах підприємства мають пристосувати свої системи керування до навколишнього середовища, виявляючи та класифікуючи ризики безпеки для мінімізації їхнього впливу. В статті вдосконалено модель екосистеми управління економічною безпекою підприємства в умовах воєнної економіки та післявоєнного відновлення, яка враховує фінансові, операційні, ризикові та зовнішні чинники. Визначено ключових акторів системи, таких як підприємства, банки, уряд, міжнародні організації, органи безпеки, військові структури. Запропоновано динамічну модель взаємодії між учасниками економічної безпеки з урахуванням воєнних ризиків. Очікуваними результатами впровадження моделі є підвищення стійкості підприємства до кризових явищ, забезпечення безпеки у довгостроковій перспективі та активна участь підприємства у повоєнному відновленні країни.

The article explores the essence of a comprehensive approach to building a business ecosystem of economic security of an enterprise in Ukraine in the conditions of a war economy. Economic security of enterprises is a fundamental component of their sustainable development in the conditions of war, post-war recovery and complex challenges of modernity. The modern world faces numerous risks, such as military conflicts, digital transformations, social upheavals and economic crises. In such conditions, enterprises must adapt their management systems to the environment, identifying and classifying security risks to minimize their impact. The article improves the model of the ecosystem of economic security management of an enterprise in the conditions of a war economy and post-war recovery, which takes into account financial, operational, risk and external factors. Key actors of the system are identified, such as enterprises, banks, government, international organizations, security agencies, military structures. includes 23 different actors — subjects of the security system, which were grouped into six categories: customers, suppliers and partners, military and security actors, support and state institutional environment, critical infrastructure and assistance, components of the information system for monitoring the state of economic security. A dynamic model of interaction between participants in economic security is proposed, taking into account military risks. The expected results of implementing the model are increasing the enterprise's resilience to crisis phenomena, ensuring security in the long term, and the enterprise's active participation in the country's post-war reconstruction. The formation of such innovative ecosystems in the field of economic security

will allow creating an intellectual and digital environment that will make it possible to synergistically integrate unique technological, professional, and information resources, as well as build effective strategies for protecting one's interests for the future.

Ключові слова: модель бізнес-екосистеми, економічна безпека, військова економіка, ризики.
Key words: business ecosystem model, economic security, military economy, risks.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Економічна безпека підприємств є фундаментальною складником їхнього сталого розвитку в умовах війни, повоєнного відновлення та складних викликів сучасності. Сучасний світ стикається з численними ризиками, такими як військові конфлікти, цифрові трансформації, соціальні потрясіння та економічні кризи [1]. У таких умовах підприємства мають пристосувати свої системи керування до навколишнього середовища, виявляючи та класифікуючи ризики безпеки для мінімізації їхнього впливу.

Складність структурних взаємозв'язків та багатокомпонентність факторів зовнішнього середовища зумовлюють необхідність побудови такої системи економічної безпеки для підприємства, яка б сприяла зменшенню їх негативного впливу. Для ефективного забезпечення економічної безпеки підприємства завжди необхідно застосовувати системний підхід, враховуючи всі аспекти, обставини, умови та фактори діяльності [2]. Однією з найбільш обговорюваних моделей інноваційного розвитку підприємств є формування бізнес екосистеми [3]. Екосистеми — це не просте об'єднання якихось учасників, а утворення інтелектуального середовища між акторами [4, 5]. Можемо вважати, що екосистеми з погляду організаційного дизайну є еволюційним розвитком бізнес кластерів і мереж. У цих системах кожен учасник займає унікальну нішу, розвиваючи можливості відповідно до цілей, поставлених дизайнерами, разом створюючи цінність для всієї мережі. Саме це робить актуальним дослідження використання моделей бізнес-екосистем актуальним для побудови систем економічної безпеки в умовах воєнної економіки України. Екосистеми є складовою принципів втілення програми сталого розвитку планети, ці принципи важливо запроваджувати на підприємствах різних галузей, адже різні галузі сумарно впливають на навколишнє середовище [6]. Програми сталого розвитку на рівні як держав, так і галузей повинні корегуватися в залеж-

ності від зовнішніх та внутрішніх умов, якщо вести мову про Україну, то варто брати до уваги воєнний стан [7].

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблемам визначення сутності та факторів економічної безпеки також приділяли увагу багато українських вчених, серед них: В. Мунтян [5], Д. Ковальов і Т. Сухорукова [8], Г. Козаченко, В. Пономарьов та А. Ляшенко [9], Е. Рудинченко [10] та інших вітчизняних вчених. В їх роботах розглядалась сутність економічної безпеки, класифікації факторів, які на неї впливають, а також підходи до її дослідження.

В роботі [11] було визначено внутрішні складові економічної безпеки підприємства, які під впливом різних факторів регулюють її рівень: фінансова, ринкова, товарна, інтерфейсна, інтелектуально-кадрова, технологічна, політико-правова та інформаційна.

В [12, 13] при втіленні заходів, спрямованих на досягнення економічної безпеки підприємств рекомендовано окрему увагу приділяти побудові безбар'єрного середовища, тобто свою діяльність підприємство повинно спрямовувати таким чином, аби не тільки фокусуватися на показниках економічного, а й соціального характеру.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає в побудові модифікованої моделі бізнес екосистеми управління економічною безпекою, яка спрямована на забезпечення стійкості економічної діяльності підприємства в умовах воєнної економіки та ефективного відновлення після кризових ситуацій. Модель має забезпечувати проактивні механізми реагування на загрози.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

У стані війни до бізнес-екосистеми управління економічною безпекою підприємства додаються додаткові актори, які відповідають специфічним викликам, пов'язаним із військовими

Таблиця 1. Оцінювання ризиків економічної безпеки для промисловості України

Галузь	Основні ризики	Ступінь впливу (1 – низький, 4 – високий)	Пріоритет заходів
Металургія	Фізичне руйнування, перебої у постачанні сировини, кібератаки	4	Високий
Машинобудування	Логістичні перебої, загроза кібератак, втрата кваліфікованої робочої сили	3	Середній
Хімічна промисловість	Небезпека аварій, екологічні ризики, руйнування технологічних ланцюгів	4	Високий
Енергетика	Перебої в постачанні енергії, атаки на енергетичну інфраструктуру, кіберзагроза	4	Високий
Легка промисловість	Логістичні проблеми, зниження внутрішнього та зовнішнього попиту, менш виражені, але існуючі ризики	2	Низький

Джерело: сформовано авторами з використанням [14, 15, 16].

загрозами, нестабільністю та необхідністю адаптації до змін середовища. Так, за даними опитування, проведеного американською торгівельною палатою серед директорів та керівників підприємств українського бізнесу [14] було доведено, що структура ключових викликів для економічної безпеки підприємств змінилася з початком бойових дій. Ключовими викликами

Таблиця 2. Групи акторів моделі екосистеми управління економічною безпекою

Групи акторів	Функції
Підприємство	Розробляє та впроваджує стратегії управління. Створює резерви для мінімізації ризиків та забезпечує адаптацію до кризових ситуацій.
Державні органи	Розробляють нормативно-правову базу для підтримки економічної стійкості підприємств. Забезпечують фінансову та організаційну підтримку через гранти, субсидії та пільги.
Міжнародні організації та державні органи країн-донорів	Фінансова допомога та інвестиції для відновлення підприємств і економіки загалом. Організують освітні програми та тренінги для підприємств.
Навчальні заклади та дослідницькі інститути	Займаються підготовкою фахівців у сфері управління кризами та економічною безпекою. Проводять дослідження для розробки інноваційних рішень.
Підприємства критичної інфраструктури	Забезпечення підприємства та працівників енергетичними ресурсами, продовольством та медичним обслуговуванням в умовах нестабільних поставок.
Громадські організації	Сприяють підтримці соціальної стабільності та захисту трудових колективів. Виступають посередниками між бізнесом, державою та міжнародними партнерами.
Інвестори та бізнес-партнери	Забезпечують фінансову підтримку для розвитку підприємств. Бере участь у спільних проектах та створенні інноваційних продуктів.
Трудові колективи	Є основною рушійною силою для забезпечення виробничої діяльності. Вимагають соціального захисту, мотивації та умов для безпечної праці.

Джерело: сформовано Файфером С.М.

для компаній щодо ведення бізнесу у 2024 році є бронювання військовозобов'язаних працівників (80% опитуваних), безпека та захист співробітників (75% опитуваних), здоров'я та психічний стан співробітників (50% опитуваних), перебої в електропостачанні (50% опитуваних), ракетні атаки з боку агресора на критичну інфраструктуру та бізнес-активи (45% опитуваних) [14].

Найбільшою загрозою для макроекономічної безпеки, з огляду на потенційний негативний вплив, залишатиметься скорочення трудового потенціалу через активні процеси міграції населення за кордон, значну кількість внутрішньо переміщених осіб та втрати серед цивільного населення внаслідок бойових дій. Цей ризик отримав максимальну

оцінку в 5 балів від 20 % експертів, 4 бали — від 55 %, а середня оцінка склала 3,9 бали.

До наступних найбільш загрозливих чинників погіршення макроекономічної безпеки експерти віднесли ризик різкого економічного спаду (15 % експертів оцінили його у 5 балів, 58 % — у 4 бали, середня оцінка — 3,8) та ризик значного скорочення інвестиційної активності (15% експертів дали 5 балів, 56 % — 4 бали, середня оцінка — 3,8) [15].

Ці три ризики були визначені експертами як найбільш впливові у період 2025—2027 років [15].

Найбільшою загрозою для економічної безпеки, з огляду на потенційний негативний вплив, залишатиметься скорочення трудового потенціалу через масову міграцію населення за кордон, значну кількість внутрішньо переміщених осіб та втрати серед цивільного населення внаслідок бойових дій (20 % експертів оцінили його вплив у максимальні 5 балів та 55 % експертів — у 4 бали, а середня оцінка склала 3,9 бали) [16].

Під час війни доцільно розглядати не лише економічні втрати, а й питання безпеки виробничих об'єктів. Оцінка ризиків за ключовими галузями виглядає наступним чином, як показано в табл. 1.

Визначені авторами основні актори моделі екосистеми управління економічною безпекою для промислового підприємства наведено в табл. 2.

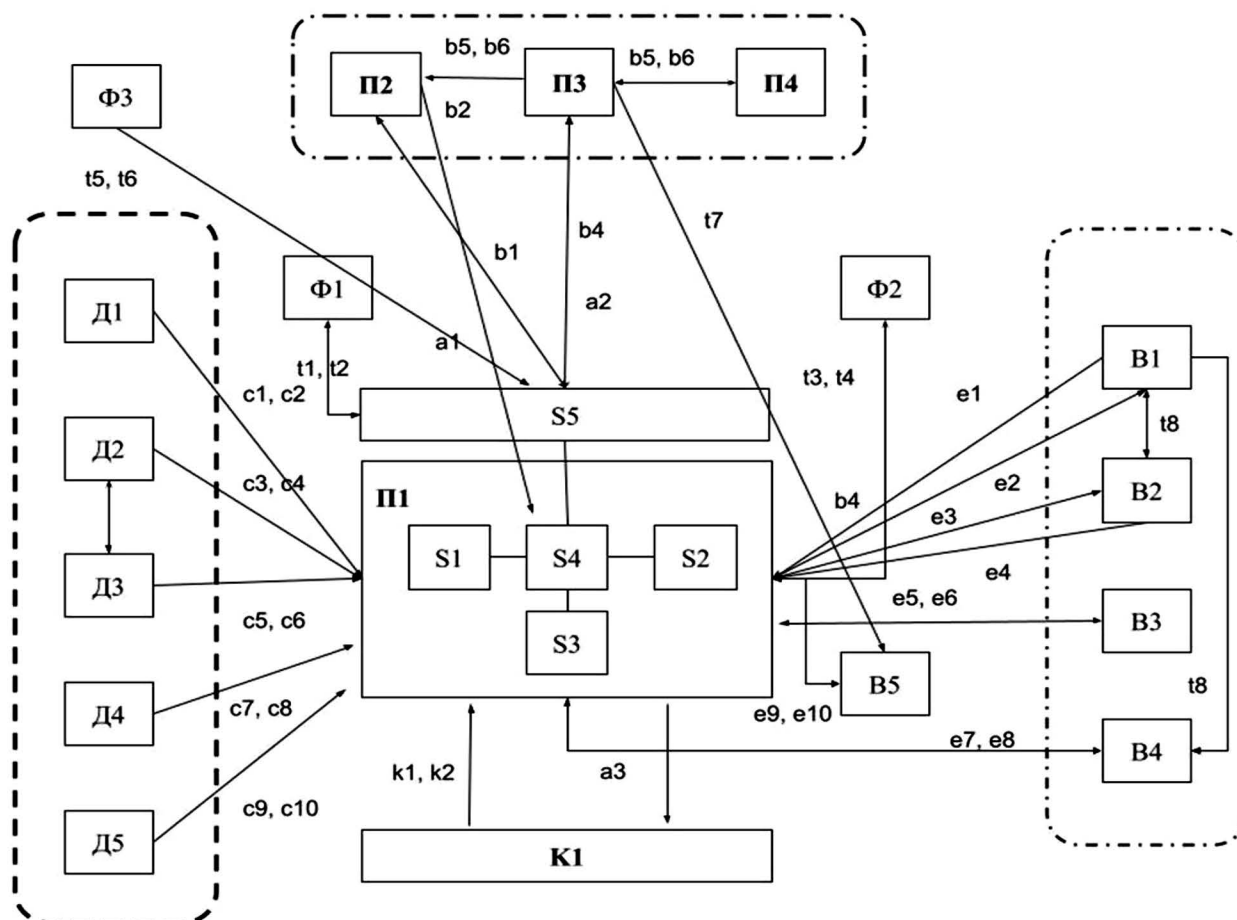

Рис. 1. Модель бізнес-екосистеми управління економічною безпекою підприємства в умовах воєнної економіки та повоєнного відновлення

- Де:
- П1 — підприємство (центральный актор), є ядром екосистеми, формує стратегію, встановлює правила взаємодії та координує роботу інших учасників;
 - П2 — постачальники, постачають матеріальні та нематеріальні ресурси (сировина, обладнання, технології);
 - П3 — підприємства-партнери, які співпрацюють із підприємством у розробці продуктів, інноваціях і захисті від спільних ризиків;
 - К1 — клієнти, споживачі послуг або продуктів підприємства;
 - П4 — конкуренти, можуть брати участь у спільному вирішенні галузевих ризиків;
 - Д1 — державні регулюючі органи, забезпечують дотримання законів, стандартів безпеки та правил;
 - Д2 — консалтингові компанії надають експертні послуги у сфері ризик-менеджменту, аналітики та аудиту;
 - Д3 — технологічні постачальники (ІТ-компанії), які розробляють технології для моніторингу, кібербезпеки, автоматизації процесів;
 - Д4 — фінансові установи, підтримують фінансову стабільність через кредити та страхування;
 - Д5 — академічні установи та дослідницькі організації, які проводять дослідження у сфері економічної безпеки та інновацій;
 - В1 — органи державної безпеки, які здійснюють моніторинг ризиків, пов'язаних із військовими діями (наприклад, захист об'єктів критичної інфраструктури) та забезпечення фізичної та кібернетичної безпеки підприємства;
 - В2 — військові структури та органи цивільного захисту, які забезпечують безпеку територій, на яких працює підприємство, займаються питаннями мобілізації, та надають допомогу у евакуації персоналу або матеріальних цінностей;
 - В3 — волонтерські та громадські організації, роль яких надання підтримки працівникам підприємства (наприклад, гуманітарна допомога чи психологічна підтримка), а також участь у відновленні підприємств, постраждалих від війни;
 - В4 — логістичні компанії спеціалізованого призначення, роль яких забезпечення безпечного транспортування товарів і сировини в умовах бойових дій та організація альтернативних логістичних маршрутів;
 - В5 — ІТ-компанії з фокусом на воєнні умови, які розробляють технології для захисту даних та кібербезпеки під час посиленних загроз, та створюють системи моніторингу фізичних та кібернетичних атак;
 - Ф1 — Енергетичні компанії та підприємства критичної інфраструктури, їх роль полягає у забезпеченні підприємства енергетичними ресурсами в умовах нестабільних поставок, організації резервних джерел енергії (генератори, відновлювані джерела);
 - Ф2 — Страхові компанії з воєнними ризиками, які можуть забезпечити страхування від ризиків, пов'язаних із бойовими діями, а також провести оцінювання і компенсацію збитків, завданих війною;
 - Ф3 — міжнародні організації, які надають гранти і фінансування для підтримки економічної стійкості підприємств у зоні війни, а також координують гуманітарні ініціативи та допомогу з відновленням;
 - С1 — аналітичний модуль інформаційної системи управління інформаційною безпекою;
 - С2 — стратегічний модуль інформаційної системи управління інформаційною безпекою;
 - С3 — операційний модуль інформаційної системи управління інформаційною безпекою;
 - С4 — координаційний модуль, цифрова платформа;
 - С5 — цифровий модуль (веб-портал) інформаційної системи управління інформаційною безпекою.

Зв'язки

- a1 — комунікація з постачальниками для контролю ланцюгів постачання;
- a2 — спільне планування ризиків із партнерами;
- a3 — надання клієнтам безпечних послуг/продуктів;
- b1 — інформаційний обмін з підприємством для своєчасного виявлення ризиків;
- b2 — інтеграція систем моніторингу для прогнозування проблем із поставками;
- b3 — спільні інвестиції в технології безпеки (наприклад, кіберзахист);
- b4 — співпраця у створенні кризових планів;
- b5 — співпраця у створенні галузевих стандартів безпеки;
- b6 — обмін інформацією через галузеві асоціації;
- k1 — надання зворотного зв'язку про якість та безпеку продуктів;
- k2 — участь у тестуванні безпечних продуктів;
- c1 — моніторинг відповідності діяльності підприємства регуляторним вимогам;
- c2 — надання рекомендацій для зменшення ризиків;
- c3 — аналіз ризиків підприємства;
- c4 — впровадження рішень для автоматизації процесів безпеки;
- c5 — впровадження інструментів аналізу даних і управління ризиками;
- c6 — надання технічної підтримки;
- c7 — забезпечення страхування від фінансових ризиків;
- c8 — контроль фінансових потоків підприємства;
- c9 — співпраця у розробці нових методів управління ризиками;
- c10 — навчання кадрів для підприємства;
- e1 — налагодження оперативного обміну інформацією щодо загроз;
- e2 — координація дій у випадку надзвичайних ситуацій;
- e3 — спільне планування дій під час атак чи бойових дій;
- e4 — інформаційна взаємодія для оцінки рівня загроз;
- e5 — координація гуманітарних ініціатив з підприємством;
- e6 — співпраця у логістичних і транспортних питаннях;
- e7 — інтеграція в логістичний ланцюг підприємства;
- e8 — координація безпечних поставок;
- e9 — надання технологій для аналізу та прогнозування ризиків;
- e10 — співпраця з підприємством для інтеграції систем раннього попередження;
- t1 — укладання угод на постачання альтернативних джерел енергії;
- t2 — підтримка резервних систем енергозабезпечення;
- t3 — надання страхового захисту підприємству;
- t4 — консультації з управління ризиками, пов'язаними з війною;
- t5 — фінансова та матеріальна допомога підприємству;
- t6 — співпраця у проєктах з відновлення інфраструктури;
- t7 — використання спільних технологічних рішень між підприємством, постачальниками та партнерами;
- t8 — створення кризових команд із представників ключових акторів.

Джерело: сформовано Файфером С.М.

Авторами розроблено модифіковану модель бізнес-екосистеми управління економічною безпекою підприємства в умовах воєнної економіки та повоєнного відновлення (рис. 1), яка включає 23 різних актора — суб'єктів системи безпеки, які було згруповано у шість категорій: клієнти (K_1), постачальники та партнери (P_1 – P_4), військові та безпекові актори (B_1 – B_5), підтримка та державне інституційне середовище (A_1 – A_5), критична інфраструктура та допомога (Φ_1 – Φ_3), компоненти інформаційної системи моніторингу стану економічної безпеки (S_1 – S_5).

Модель дозволяє зробити висновки, що через стан війни змінюється характер взаємодії між акторами, зокрема, інформаційний обмін між акторами має відбуватися через спільні платформи або цифрові системи для моніторингу ризиків.

Фінансова підтримка між підприємством і фінансовими установами (страхування, кредити) та технологічна інтеграція теж змінює засоби комунікації шляхом використання спільних технологічних рішень між підприємством, постачальниками, партнерами та дослідницькими установами.

В умовах стану воєнної економіки або під час повоєнного відновлення особлива увага приділяється координації акторів в кризових ситуаціях, що вимагає створення кризових команд із представників ключових акторів. Також важливого значення набуває інтеграція кризового управління через спільну координацію дій між підприємством, військовими структурами та регуляторами. Логістичні компанії стають ключовими для безперебійного постачання

Вимагає посилення сфера кібербезпеки, що призводить до більшої ролі ІТ-компаній та органів державної безпеки в захисті даних.

Основними завданнями на повоєнне відновлення для підприємства становляться:

— Відновлення логістичних ланцюгів, тобто пошук нових постачальників та розвиток внутрішніх ресурсів;

— Інвестиційні програми, тобто залучення коштів від міжнародних донорів та інвесторів [17];

— Відновлення інфраструктурних об'єктів [18];

— Інтеграція з національними стратегічними програмами;

— Участь в проєктах реконструкції інфраструктури [19];

— Мотивація та соціальна підтримка трудових колективів [20];

— Формування мережі для обміну досвідом і ресурсами [21].

Очікуваними результатами впровадження моделі є підвищення стійкості підприємства до кризових явищ, забезпечення безпеки у довгостроковій перспективі та активна участь підприємства у повоєнному відновленні країни. Одним із основних напрямів, на яке потрібно приділити увагу, нарівні з будівництвом повоєнного відновлення, є відбудова транспортної інфраструктури в контексті європейської інтеграції [22]. При цьому при запровадженні традиційних та інноваційних механізмів на підприємствах задля досягнення економічної безпеки менеджерам необхідно враховувати юридичні та економічні ризики [23]. За можливості, сучасний менеджер повинен використовувати сучасні інноваційні підходи в менеджменті, аби залучити якомога більше сторонніх ресурсів та якомога ефективніше використовувати власні ресурси підприємства [24].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

В межах майбутньої нової промислової революції екосистеми стануть основними бізнес-моделями, оскільки вони включатимуть усі передові розробки нашого часу, такі як штучний інтелект, великі дані, цифровізація в екосистемах тощо. Формування таких інноваційних екосистем в галузі економічної безпеки дозволить створити інтелектуальне та цифрове середовище, яке дасть можливість синергетично інтегрувати унікальні технологічні, професійних та інформаційних ресурсів, а також побудувати ефективні стратегії захисту своїх інтересів на майбутнє.

Подальші розвідки в даному напрямку будуть сфокусовані на дослідження гібридних екосистем, які поєднують елементи традиційного бізнесу та цифрової економіки, а також на використання блокчейн-технологій для створення прозорих і безпечних бізнес-взаємодій між акторами такої екосистеми.

Література:

1. Martseniuk, L., Cherniak, N., Tishchenkova, S., & Botvinov, R. (2020). Economy, public administration and legal relations under the permanent armed conflicts: paradoxes and regularities of development. *Economic Annals-XXI*, 181 (1-2), 4—17.
2. Pilipenko, N. M., & Pilipenko V. V. (2017). Economic security as a dynamic characteristic of an enterprise. *Economy and Society*, no. 10, pp. 338—342.

3. Sussan, F., & Acs, Z. J. (2017). "The digital entrepreneurial ecosystem." *Small Business Economics* 49 (1): 55—73.

4. Farhadi, N. (2019). "Cross-Industry Ecosystems: Grundlagen, Archetypen, Modelle und strategische Ansätze" Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH. <https://www.springerprofessional.de/cross-industry-ecosystems/17251654>

5. Мунтян В. І. Економічна безпека України. Київ: КВІЦ, 1999. 462 с.

6. Марценюк А., Шніпов В. Напрями сталого розвитку залізничного транспорту України. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ: Науковий журнал. 2024. № 2 (129). С. 153—163.

7. Марценюк А. В., Сидорчук А. О. Напрями реалізації цілей сталого розвитку України на залізничному транспорті та їх адаптація до умов воєнного стану. *Інвестиції: практика та досвід*. 2024. № 16. С. 88—97. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.16.88> <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/4362/4397>

8. Kovalev, D., Sukhorukova, T. (1998), "Economic security of the enterprise", *Economy of Ukraine*, No. 10, pp. 48—51.

9. Козаченко А. В., Пономарьов В. П., А. Н. Лещенко. Економічна безпека підприємства. Сутність і механізм забезпечення: монографія. Київ: Видавництво "Лібра", 2003. 280 с.

10. Рудніченко Є. М. Аналіз нормативного забезпечення системи економічної безпеки підприємств / Є. М. Рудніченко // Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2013. Т. 1. № 5. С. 33—140.

11. Sosnovska, O. O. (2019). The system of economic security of communication enterprises: monograph. Kyiv, 440 p. (in Ukrainian).

12. Наливайко, А. Р., & Марценюк, А. В. "Безбар'єрна Україна": проблеми та перспективи. *Нове українське право*. 2023. № 4. С. 82—93.

13. Марценюк А., Файфер С. Створення безбар'єрного доступу маломобільних груп населення до транспортних об'єктів. Верховенство права: доктрина і практика в умовах сучасних світових викликів: матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 лют. 2023 р.). Дніпро: ДДУВС, 2023. С. 77—80.

14. "Оцінка стану бізнесу в воєнній Україні" (2024). Звіт Американської торговельної палати та Citi Україна. https://chamber.ua/wp-content/uploads/2024/06/AmCham_Citi_Survey_Results_11_06_UA.pdf

15. Огляд безпекових аспектів діяльності бізнесу в контексті суспільно-політичної та фінансово-економічної ситуації в державі в період з 19 по 26 січня 2025 року. Український

інститут майбутнього. <https://uifuture.org/publications/oglyad-biznesu-v-period-z-19-ro-26-sichnya-2025-roku/>

16. Економічна безпека України в умовах довготривалої війни. Експертно-аналітична доповідь. К.: НІСД, 2024. 71 с. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>

17. Марценюк А. Важливість збереження економічної безпеки українських залізниць в умовах реформування та відновлення. Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ. 2023. № 3 (124). С. 26—33.

18. Марценюк А., Батмангліч К. Економічна безпека українських залізниць: шляхи виходу з кризи. Наук. вісн. Дніпропетр. держ. ун-ту внутр. справ. 2021. № 3. С. 304—311. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-304-311.

19. Марценюк, А., Кокітко, О., & Скубченко, Д. (2024). Економічна безпека на залізничному транспорті як ефективна складова стабільного розвитку залізничних перевезень. Науковий вісник Дніпровського державного університету внутрішніх справ. № 1. С. 307—315. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-1-307-315>

20. Марценюк, А., Матусевич, О., & Лебедєва, В. К. Інтелектуальний капітал: теоретико-прикладний аспект застосування в умовах діджиталізації економічних процесів. Review of transport economics and management. 2024. № 10 (26). С. 39—45. <https://doi.org/10.15802/rtem2023/300141>

21. Марценюк А. В., Файфер С. М. Напрями забезпечення економічної безпеки суб'єкта господарювання в умовах воєнного стану. The 2nd International scientific and practical conference "Science in the modern world: innovations and challenges" (October 24-26, 2024). Perfect Publishing, Toronto, Canada. 2024. 730 p. P. 571-576. <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/science-in-the-modern-world-innovations-and-challenges-24-26.10.-24.pdf#page=571>

22. Міщенко, М. І., Марценюк, А. В., Чернова, Н. С., & Грінченко, М. О. Теоретичні підходи до управління економічною безпекою транспортних підприємств у сучасних умовах. Економіка та держава. 2020. № 11. С. 35—40.

23. Наливайко А. Р., Марценюк А. В. Мінімізація юридичних ризиків суб'єктів господарювання як важливий аспект національної безпеки України. Вісник Запорізького національного університету. Юридичні науки. Запоріжжя, 2021. № 2. С. 11—18. DOI 10.26661/2616-9444-2021-2-02.

24. Чаркіна Т. Ю., Марценюк А. В., Задоя В. О., Токмакова І. В., Жернова Є. В. Менеджмент: інноваційний аспект: монографія / за заг. ред. А. В. Марценюк. Дніпро: Журфонд, 2022. 136 с. ISBN 978-966-934-352-9.

References:

1. Martseniuk, L. Cherniak, N. Tishchenko, S. and Botvinov, R. (2020), "Economy, public administration and legal relations under the permanent armed conflicts: paradoxes and regularities of development", *Economic Annals-XXI*, vol. 181 (1—2), pp. 4—17.

2. Pilipenko, N.M. and Pilipenko V.V. (2017), "Economic security as a dynamic characteristic of an enterprise", *Economy and Society*, vol. 10, pp. 338—342.

3. Sussan, F., & Acs, Z. J. (2017), "The digital entrepreneurial ecosystem", *Small Business Economics*, vol. 49 (1), pp. 55—73.

4. Farhadi, N. (2019), "Cross-Industry Ecosystems: Grundlagen, Archetypen, Modelle und strategische Ansätze", Springer Fachmedien Wiesbaden GmbH, available at: <https://www.springer-professional.de/cross-industry-ecosystems/17251654> (Accessed 25 Jan 2025).

5. Muntian, V.I. (1999), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy [Economic security of Ukraine]*, KVITs, Kyiv, Ukraine.

6. Martseniuk, L. and Shnipov, V. (2024), "Directions of sustainable development of railway transport of Ukraine", *Naukovyj visnyk Dniprovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav: Naukovyj zhurnal*, vol. 2 (129), pp. 153—163.

7. Martseniuk, L.V. and Sydorchuk, A.O. (2024), "Directions for the implementation of the goals of sustainable development of Ukraine in railway transport and adaptation of these goals to the conditions of martial law", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 16, pp. 88—97, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/investplan/article/view/4362/4397> (Accessed 25 Jan 2025). DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.16.88>

8. Kovalev, D. and Sukhorukova, T. (1998), "Economic security of the enterprise", *Economy of Ukraine*, vol. 10, pp. 48—51.

9. Kozachenko, A.V. Ponomar'ov, V.P. and Leschenko, A.N. (2003), *Ekonomichna bezpeka pidpriemstva. Sutnist' i mekhanizm zabezpechenia [Economic security of the enterprise. Essence and mechanism of provision]*, Libra, Kyiv, Ukraine.

10. Rudnichenko, Ye.M. (2013), "Analysis of regulatory support of the system of economic security of enterprises", *Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky*, vol. 1, no. 5, pp. 33—140.

11. Sosnovska, O.O. (2019), The system of economic security of communication enterprises, Kyiv, Ukraine.

12. Nalyvaiko, L.R. and Martseniuk, L.V. (2023), "Barrier-free Ukraine": problems and prospects", *Nove ukrainske parvo*, vol. 4, pp. 82—93.

13. Martseniuk, L.V. and Faifer, S.M. (2023), "Creation of barrier-free access to transport facilities for people with limited mobility", *Verkhovenstvo prava: doktryna i praktyka v umovakh suchasnykh svitovykh vyklykiv. Zbirka dopovidej na Mizhnarodnij konferentsii* [The rule of law: doctrine and practice in the context of modern world challenges. Conference Proceedings of the International Conference], Dnipro State University of Internal Affairs, pp. 77—80.

14. American Chamber of Commerce in Ukraine (2024), "Assessment of the state of business in wartime Ukraine", available at: https://chamber.ua/wp-content/uploads/2024/06/AmCham_Citi_Survey_Results_11_06_UA.pdf (Accessed 25 Jan 2025).

15. Ukrain's'kyj instytut majbutn'oho (2025), "Review of security aspects of business activities in the context of the socio-political and financial and economic situation in the state from January 19 to 26, 2025", available at: <https://uifuture.org/publications/oglyad-biznesu-v-period-z-19-po-26-sichnya-2025-roku/> (Accessed 25 Jan 2025).

16. NISD (2024), *Ekonomichna bezpeka Ukrainy v umovakh dovhotryvaloi vijny. Ekspertno-analitychna dopovid'* [Economic security of Ukraine in conditions of a long-term war. Expert and analytical report], NISD, Kyiv, Ukraine. <https://doi.org/10.53679/NISS-analytrep.2024.08>

17. Martseniuk, L. (2023), "The importance of maintaining the economic security of Ukrainian railways in conditions of reform and restoration", *Naukovyj visnyk Dnipropetrovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 3 (124), pp. 26—33.

18. Martseniuk, L. and Batmanhlich, K. (2021), "Economic security of Ukrainian railways: ways out of the crisis", *Nauk. visn. Dnipropetr. derzh. un-tu vnutr. sprav*, vol. 3, pp. 304—311. DOI: 10.31733/2078-3566-2021-3-304-311.

19. Martseniuk, L. Kokitko, O. and Skubchenko, D. (2024), "Economic security in railway transport as an effective component of stable development of railway transport", *Naukovyj visnyk Dniprovs'koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, vol. 1, pp. 307—315. <https://doi.org/10.31733/2078-3566-2021-1-307-315>

20. Martseniuk, L. Matusevych, O. and Lebedieva, V.K. (2024), "Intellectual capital: theoretical and applied aspect of use in the era of digitalization of economic processes", *Review of transport economics and management*, vol. 10 (26), pp. 39—45. <https://doi.org/10.15802/rtem2023/300141>

21. Martseniuk L.V. and Fajfer S.M. (2024), "Directions of ensuring the economic security of a business entity in conditions of martial law", *The 2nd International scientific and practical conference "Science in the modern world: innovations and challenges"*, Perfect Publishing, Toronto, Canada, October 24—26, pp. 571—576, available at: <https://sci-conf.com.ua/wp-content/uploads/2024/10/science-in-the-modern-world-innovations-and-challenges-24-26.10.24.pdf#page=571> (Accessed 25 Jan 2025).

22. Mishchenko, M. Martseniuk, L. Chernova, N. and Grinenko, M. (2020), "Theoretical approaches to economic security management of transport enterprises in modern conditions", *Ekonomika ta derzhava*, vol. 11, pp. 35—40.

23. Nalyvajko, L.R. and Martseniuk, L.V. (2021), "Minimizing legal risks of business entities as an important aspect of Ukraine's national security", *Visnyk Zaporiz'koho natsional'noho universytetu. Yurydychni nauky*, vol. 2, pp. 11—18. DOI 10.26661/2616-9444-2021-2-02.

24. Charkina, T.Yu. Martseniuk, L.V. Zadoia, V.O. Tokmakova, I.V. and Zhernova, Ye.V. (2022), *Menedzhment: innovatsijnyj aspekt* [Management: an innovative aspect], Zhurfond, Dnipro, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

Ефективна
ЕКОНОМІКА

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б») Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

viber: +38 050 3820663

УДК 330.341

А. В. Рибчук,

д. е. н., професор, професор кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0377-7881>

М. М. Дудич,

аспірант кафедри математики та економіки,
Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0009-5201-9575>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.64

ІНСТИТУЦІЙНІ ІННОВАЦІЇ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ СТРУКТУР У ЦИФРОВІЙ ЕКОНОМІЦІ

A. Rybchuk,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Mathematics and Economics,
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk

M. Dudych,

Postgraduate student of the Department of Mathematics and Economics,
Ivan Franko State Pedagogical University of Drohobyt'sk

INSTITUTIONAL INNOVATIONS IN THE DEVELOPMENT OF BUSINESS STRUCTURES IN THE DIGITAL ECONOMY

У статті досліджено інституційні інновації як найважливіший елемент ресурсної системи підприємництва та визначальний чинник його конкурентоспроможності. Зазначено, що в умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, котрі докорінно змінюють підходи до ведення бізнесу, саме інституційні інновації відіграють ключову роль у формуванні стійких та ефективних підприємницьких структур. Акцентовано увагу на новітніх інституційних інноваціях, котрі суттєво змінюють підходи до організації бізнесу та взаємодії між підприємницькими структурами. Одним із ключових проявів цих змін є поява та поширення віртуальних компаній, які кардинально відрізняються від традиційних організацій за своїм способом функціонування. Показано, що на сьогодні значну популярність набуває інституційна інновація у вигляді дистанційної форми підприємництва, котра включає в себе віддалену роботу — фріланс як новий підхід до організації праці все активніше проникає в різні сфери бізнесу через чітко виражену мережеву форму. Підкреслено, що сучасні підприємницькі структури активно впроваджують інноваційні технології для вирішення складних завдань, серед яких краудсорсинг займає важливе місце, оскільки передбачає залучення широкої громадськості через Інтернет для виконання певних завдань. Підтверджено, що цифрові технології трансформують інституційне середовище підприємництва, оскільки з'являються нові правила і норми, які регулюють економічні, юридичні, соціальні та політичні аспекти взаємодії між людьми та організаціями та змінюють традиційні методи підприємницької діяльності.

The article examines institutional innovations as the most important element of the resource system of entrepreneurship and a determining factor of its competitiveness. It is noted that in the conditions of the rapid development of digital technologies, which radically change approaches to doing business, it is institutional innovations that play a key role in the formation of sustainable and effective business structures. The emphasis is on the latest institutional innovations that significantly change approaches to business organization and interaction between business structures. One of the key manifestations of these changes is the emergence and spread of virtual companies, which are fundamentally different from traditional organizations in their way of functioning. It is proven that in the conditions of digitalization, the institution of Internet auctions, which represent a public sale of consumer goods, securities, property rights and

other objects using the Internet, is actively developing. Thanks to the use of modern digital technologies, such auctions provide wide access to the market, increase the transparency of trade and contribute to the formation of a competitive environment in the field of entrepreneurship. It is shown that today, institutional innovation in the form of a remote form of entrepreneurship, which includes remote work — freelance as a new approach to labor organization is increasingly penetrating various areas of business through a clearly expressed network form. It is emphasized that modern business structures are actively implementing innovative technologies to solve complex tasks, among which crowdsourcing occupies an important place, since it involves the involvement of the general public via the Internet to perform certain tasks. It is confirmed that digital technologies are transforming the institutional environment of entrepreneurship, as new rules and norms are emerging that regulate the economic, legal, social and political aspects of interaction between people and organizations and change traditional methods of entrepreneurial activity.

Ключові слова: інституційні інновації, підприємницькі структури, інституційне середовище підприємництва, електронна комерція, віртуальні компанії, інтернет-аукціони, фріланс, краудсорсинг.

Key words: institutional innovations, entrepreneurial structures, institutional environment of entrepreneurship, e-commerce, virtual companies, online auctions, freelance, crowdsourcing.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

У добу цифровізації підприємницькі структури зазнають значних змін, впроваджуючи інноваційні технології та нові організаційні підходи. Інтеграція сучасних технологій у виробничі процеси, формування стратегій управління бізнесом у цифровому середовищі та трансформація неформальних механізмів взаємодії, заснованих на довірі між учасниками, сприяють підвищенню продуктивності підприємницьких структур. Під впливом цифрових рішень змінюються як формальні, так і неформальні інститути, а також виникають нові мережеві моделі, такі як електронні біржі, корпоративні маркетплейси, платіжні платформи тощо. Завдяки цифровим технологіям бізнес отримав можливість обмінюватися інформацією на глобальному рівні та реалізовувати інноваційні проекти у міжнародному просторі. Використання інституційних інновацій у розвитку ІТ-рішень у підприємницькій сфері сприятиме зміцненню конкурентних позицій підприємницьких структур та підвищенню їхньої інвестиційної привабливості.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

У процесі цифровізації з'являються нові інституційні інновації, які суттєво змінюють підходи до організації бізнесу та взаємодії між

підприємницькими структурами. Цей процес відбувається під впливом різноманітних чинників, серед яких варто виокремити технологічний прогрес, зміну споживчих переваг, розвиток цифрових платформ і глобалізацію ринків. Дослідженням інституційних інновацій в умовах подальшої цифровізації підприємницької діяльності займаються відомі зарубіжні вчені — П. Беннуорт [8], Дж. Брук [8], М. Веррейн [12], Т. Гегенхубер [10], М. Глінн [13], Р. Грінвуд [10], Б. Джонсон [9], К. Едквіст [9], М. Індульська [12], Д. Норт [11], Б. Нотебумб [14], Р. Олівейра [12], Р. Рафаеллі [13], Р. Руттен [8], Е. Стама [14], Д. Стін [12], С. Фігейра [12], Б. Хайнінгс [10].

Цифрові інновації відкривають нові горизонти для розвитку економічних процесів, змінюючи підходи до виробництва, обміну інформацією та надання послуг. У першу чергу, ці технології трансформують інституційне середовище підприємництва, що часто є об'єктом наукового аналізу українських дослідників — І. Гнатенка [1], І. Бодні [6], І. Зварича, [2], О. Зварича [2], І. Кержзваса [6], О. Коломійця, Н. Крауса [3], О. Манжури [3], В. Ляшенка, І. Мойсеєнка [4], О. Орлова-Курилової [5], І. Прилуцької, К. Серебряка [6], О. Фрідмана [7] та інших.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є дослідження функцій цифрових інституційних інновацій у розвитку підприємництва в національній економіці.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інституційні інновації за умов цифровізації є найважливішим елементом ресурсної системи підприємництва і визначальним чинником його конкурентоспроможності. У сучасних умовах стрімкого розвитку цифрових технологій, які докорінно змінюють підходи до ведення бізнесу, саме інституційні інновації відіграють ключову роль у формуванні стійких та ефективних підприємницьких структур [1, с. 71]. Вони охоплюють широкий спектр змін, включаючи трансформацію організаційних моделей, впровадження нових механізмів управління, адаптацію до змін у нормативно-правовому полі та вдосконалення внутрішніх бізнес-процесів. Незважаючи на те, що цифрові технології вже зараз є затребуваними, а в майбутньому їх значення лише зростатиме, підприємницьким структурам необхідно не лише інтегрувати новітні технології у свою діяльність, але й розробляти і впроваджувати інституційні інновації [4, с. 26], які забезпечать їм стратегічну гнучкість і адаптивність. Це включає цифрову трансформацію бізнесу, автоматизацію процесів, використання Big data для прийняття рішень, застосування штучного інтелекту у виробничих та сервісних ланцюгах, а також розвиток нових моделей співпраці між компаніями, державними інституціями та споживачами [3, с. 18].

Окрім того, інституційні інновації [5, с. 35] повинні охоплювати не тільки управлінські аспекти, але й безпосередньо впливати на якість продуктів і послуг, що пропонуються споживачам. Це передбачає розробку та впровадження нових стратегій, технологій і бізнес-моделей, спрямованих на підвищення ефективності виробничих і операційних процесів, оптимізацію ресурсів та вдосконалення взаємодії з клієнтами. Успіх у конкурентному інституційному середовищі [11, с. 99] залежить від здатності підприємницьких структур швидко адаптуватися до змін ринку, відповідати на зростаючі запити клієнтів, підвищувати рівень персоналізації сервісів та забезпечувати безпеку даних. Сучасні споживачі очікують не лише високої якості продукції, а й гнучкості у задоволенні їхніх індивідуальних потреб, що вимагає впровадження інноваційних підходів до аналізу поведінки клієнтів, автоматизації процесів та інтеграції штучного інтелекту в обслуговування. Впровадження таких інновацій дозволяє компаніям не тільки зберігати свої позиції на ринку, але й нарощувати конкурентні переваги, створюючи нові можливості для сталого

розвитку. Розвиток цифрових платформ і впровадження екологічно відповідальних рішень сприяють не лише підвищенню продуктивності бізнесу, а й зміцненню довіри споживачів та партнерів. Отже, стратегічний підхід до інноваційного розвитку стає ключовим фактором довгострокового успіху та стабільності підприємства у динамічному ринковому середовищі [7, с. 14].

Традиційні бізнес-моделі зазнають значних змін, адаптуючись до нових викликів цифрової епохи. На даний час активно розвивається такий вид підприємництва, як електронна комерція. Вона охоплює не лише класичний процес купівлі-продажу товарів і послуг через Інтернет, а й комплексну екосистему цифрових рішень, що сприяють ефективному веденню бізнесу. Електронна комерція включає різні форми діяльності, такі як онлайн-магазини, маркетплейси, дропшипінг, електронні платежі та мобільний банкінг. Прикладами успішної електронної комерції можуть бути такі компанії, як OZON, який є одним із провідних маркетплейсів, Microsoft Market, що спеціалізується на продажу програмного забезпечення та цифрових послуг, а також Avito, що пропонує зручну платформу для купівлі-продажу товарів між користувачами [9, с. 47].

Електронна комерція як інноваційна форма підприємництва має різні інституційні наслідки, оскільки змінюється сама структура підприємницької діяльності. Реальна фірма є ієрархією, а віртуальна — мережою. Ієрархії координуються з допомогою адміністративних механізмів, а мережі це стає неможливо, оскільки відносини тут лише частково формалізовані. Таким чином, у мережі використовуються механізми, що ґрунтуються на довірі. З цим пов'язано також те, що в мережі, на відміну від ієрархії, повноваження делегуються добровільно на користь координуючої інстанції. Також ці структури відрізняються ризиками, які можуть виникнути при функціонуванні будь-якої компанії, та способами запобігання конфліктам. У реальній фірмі найбільш вірогідний ризик неефективності, а мережевої структури — конфлікт інтересів. В межах ієрархії здійснюється внутрішньофірмовий контроль для запобігання конфліктам, неможливий для мережевих організацій через відсутність у них чітко визначеного центру координації. Враховуючи те, що взаємодії в мережі засновані на довірі, найбільш ефективним способом запобігання конфліктам будуть внутрішньомережеві формальні норми і неформальні правила [10, с. 58].

У контексті цифровізації з'являються нові інституційні інновації, які суттєво змінюють підходи до організації бізнесу та взаємодії між підприємницькими структурами. Цей процес відбувається під впливом різноманітних чинників, серед яких варто виокремити технологічний прогрес, зміну споживчих преференцій, розвиток цифрових платформ і глобалізацію ринків. Одним із ключових проявів цих змін є поява та поширення віртуальних компаній, які кардинально відрізняються від традиційних організацій за своїм способом функціонування [6, с. 83]. Зокрема, віртуальні компанії уникають значних витрат, пов'язаних з орендою офісних приміщень, утриманням великого штату співробітників, закупівлею обладнання та іншими матеріальними ресурсами, які є невід'ємною частиною традиційного бізнесу. Натомість вони роблять акцент на цифрових інструментах, що забезпечують ефективну діяльність без прив'язки до фізичного простору. Для таких компаній критично важливими є елементи цифрової інфраструктури, такі як якісний вебсайт, функціональна система електронної пошти, платформи для комунікації з клієнтами, автоматизовані CRM-системи, хмарні технології та ефективні логістичні рішення. Саме ці фактори визначають їхню конкурентоспроможність на сучасному ринку. Отже, цифровізація змінює не лише окремі аспекти ведення бізнесу, але й спричиняє фундаментальні перетворення в економічній системі загалом, формуючи нові можливості та виклики для підприємницької діяльності [14, с. 16].

В умовах цифровізації активний розвиток отримує інститут Інтернет-аукціонів, які представляють собою публічний продаж споживчих товарів, цінних паперів, майнових прав та інших об'єктів за допомогою мережі Інтернет. Завдяки використанню сучасних цифрових технологій, такі аукціони забезпечують широкий доступ до ринку, підвищують прозорість торгівлі та сприяють формуванню конкурентного середовища. На сьогодні існує безліч класифікацій віртуальних аукціонів залежно від різних критеріїв, зокрема механізму торгів, типу товарів, географічного охоплення та аудиторії учасників. За останнім критерієм Інтернет-аукціони поділяються на три основні групи відповідно до сегмента віртуального простору:

а) B2B (Business-to-Business) — аукціони, що об'єднують компанії та організації, які здійснюють закупівлю та продаж товарів і послуг для комерційних потреб;

б) B2C (Business-to-Consumer) — платформи, на яких бізнес реалізує товари та послуги кінцевим споживачам;

в) C2C (Consumer-to-Consumer) — аукціони, що дозволяють окремим користувачам продавати товари та послуги іншим споживачам без залучення компаній-посередників. Завдяки гнучкості, доступності та високій швидкості операцій Інтернет-аукціони стають все більш популярним інструментом електронної комерції, сприяючи розвитку глобального ринку та створенню нових можливостей для бізнесу та споживачів [10, с. 55].

Інституційне середовище віртуальних аукціонів як підприємницької діяльності має низку суттєвих відмінностей від традиційних аукціонів, і ці відмінності зумовлені специфікою онлайн-платформ. У традиційних аукціонах учасники фізично присутні на місці проведення торгів, що дозволяє встановити певний рівень особистого контакту між продавцем і покупцями. Натомість віртуальні аукціони дозволяють підприємницьким структурам чи іншим учасникам брати участь у торгах без необхідності перебувати в одному фізичному місці, що значно розширює їх географічні можливості. Учасники можуть подати свої ставки з будь-якої точки світу, скориставшись комп'ютерними програмами або інтернет-сайтами, спеціально створеними для організації таких аукціонів. Такий підхід також відкриває нові можливості для аукціонних платформ, дозволяючи застосовувати різноманітні інноваційні функції, як-от автоматичне підвищення ставки, збереження анонімності учасників, або ж інтеграцію з іншими онлайн-сервісами, що полегшує процес участі в торгах. Віртуальні аукціони зазвичай мають мінімальні витрати на організацію, тому вони можуть залучити більше учасників та забезпечити більшу конкуренцію. Однак це також створює нові виклики, як-от необхідність забезпечення безпеки даних, протидія шахрайству, а також оптимізація алгоритмів, які визначають кінцеву вартість товару. Тому, інституційне середовище [2, с. 27] віртуальних аукціонів вимагає специфічних правил та механізмів, адаптованих до нових умов і технологій, що робить цей вид торгів більш доступним, але водночас і більш складним для управління та моніторингу.

На сьогодні значну популярність набуває інституційна інновація у вигляді дистанційної форми підприємництва, яка включає в себе віддалену роботу — фріланс. Цей новий підхід до організації праці все активніше проникає в різні сфери бізнесу. Структура таких організацій має чітко виражену мережеву форму, що дозволяє їм здійснювати ефективну діяльність навіть у найрізноманітніших регіонах світу [12,

с. 1421]. Процес набору персоналу для таких компаній здійснюється переважно за допомогою онлайн-комунікацій, зокрема через відеоконференції, що проводяться через Skype чи інші платформи для відеозв'язку. Це дозволяє швидко та зручно знайомитись з кандидатами, навіть якщо вони знаходяться на великій відстані від головного офісу. Для ефективної координації діяльності філій, головна компанія активно використовує різні засоби зв'язку, серед яких домінує Інтернет. Це дозволяє значно прискорити процеси комунікації, знижуючи час, витрачений на організаційні моменти. Переваги такої моделі організації підприємницької діяльності очевидні. Вона дозволяє не лише зберегти високу мобільність та адаптивність, але й надає можливість працевлаштування для місцевого населення, навіть у віддалених або економічно нестабільних регіонах. Тобто віддалена робота сприяє подоланню традиційних географічних та соціальних бар'єрів, створюючи нові можливості для співпраці та розвитку в умовах глобалізації [8, с. 59].

Сучасні підприємницькі структури активно впроваджують інноваційні технології для вирішення складних завдань, серед яких краудсорсинг займає важливе місце. Це концепція залучення широкої громадськості через Інтернет для виконання певних завдань, що виходять за межі можливостей окремих професіоналів або вузько спеціалізованих команд. Зазвичай, такий підхід передбачає використання інтелектуальної потужності великої кількості людей для досягнення спільних цілей. Термін "краудсорсинг" можна трактувати як процес, в якому колективна праця та думки тисяч учасників можуть привести до створення нових ідей, вирішення складних проблем, а також пошуку нестандартних рішень. Основною перевагою краудсорсингу є те, що він дозволяє об'єднати безмежну кількість думок, ідей та рішень, які можуть бути куди ефективнішими, ніж те, що може запропонувати навіть найталановитіша особистість. Цей процес зазвичай відбувається через спеціалізовані платформи, де люди зі всієї планети можуть вносити свої пропозиції, шукати нові варіанти рішення або виконувати конкретні завдання. Таким чином, краудсорсинг стає не лише інструментом для залучення зовнішніх ресурсів, але й потужним механізмом для вдосконалення інсорсингу — моделі, в якій використовуються внутрішні ресурси організації [13, с. 16].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Впровадження цифрових інновацій у підприємницькі структури та соціальну взаємодію людей суттєво змінює існуючі норми та правила взаємодії. Сучасний світ все більше залежить від цифрових технологій, які не лише змінюють традиційні способи комунікації, але й впливають на основні сфери діяльності: підприємництво, державне управління, культуру та соціальні відносини. Цифрові інновації відкривають нові горизонти для розвитку економічних процесів, змінюючи підходи до виробництва, обміну інформацією та надання послуг. У першу чергу, ці технології трансформують інституційне середовище підприємництва, тому що з'являються нові правила і норми, які регулюють економічні, юридичні, соціальні та політичні аспекти взаємодії між людьми та організаціями. Цифрові платформи і онлайн-бізнес не тільки змінюють традиційні методи підприємницької діяльності, але й ставлять нові вимоги до законодавчої бази, захисту прав споживачів, конфіденційності даних і боротьби з кіберзлочинністю. З іншого боку, цифрові інновації сприяють зростанню глобальної інтеграції, дозволяючи підприємствам виходити на нові ринки, розширювати бізнес-можливості та налагоджувати ефективнішу співпрацю між державами, компаніями і громадянами. Водночас, цифрові інновації не лише відкривають нові можливості, але й вимагають переосмислення існуючих норм та стандартів, зокрема в аспектах регулювання підприємництва, правового захисту та соціальної інтеграції.

Література:

1. Гнатенко І.А., Методологічні основи інституціонального аналізу національної системи інноваційного підприємництва. Економічний вісник запорізької державної інженерної академії. Випуск 6 (18). 2018. С. 70—74.
2. Зварич, І., & Зварич, О. (2021). Інституційні засади економічного розвитку регіонів України у світлі формування інноваційних систем. Підприємництво та інновації. (16). С. 26—31.
3. Краус Н. М., Манжура О.В. Теоретико-методологічний контент інституціонального зрізу економіки інноваційного типу в умовах хаотично-структурованої трансформації. Економіка і суспільство. 2017. № 12. С. 16—21.
4. Мойсеєнко І. П. Інституційні основи регулювання інноваційного розвитку. Інноваційна економіка: науково-виробничий журнал.

Економіка та інноваційний розвиток національного господарства. 2019. № 1—2 (78). С. 25—32.

5. Орлова-Курилова О.В. Інституціональний підхід як методологічна основа дослідження системи інноваційного підприємництва. Причорноморські економічні студії. Випуск 49. 2020. С. 34—38.

6. Сereбряк К.І., Бодня І.О., Керезвас І.А. Характеристики та властивості інституційного середовища інноваційного розвитку підприємств регіону. Науково-виробничий журнал "Бізнес-навігатор". Випуск 2 (72). 2023. С. 82—86.

7. Фрідман О. А. Інституційне середовище інноваційного підприємництва. Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського. Серія: Економіка і управління. Том 31 (70). № 3. 2020. С. 12—17.

8. Broek, J., Benneworth, P., & Rutten, R. (2019). Institutionalization of cross-border regional innovation systems: the Role of university institutional entrepreneurs. *Regional Studies, Regional Science*, 6 (1), 55—69.

9. Edquist, C. and B. Johnson (1997) "Institutions and Organizations in Systems of Innovation", *Systems of Innovations: Technologies, Institutions, and Organizations*. London and Washington. pp. 41—63.

10. Hinings, B. Gegenhuber, T. and Greenwood, R. (2018). Digital innovation and transformation: An institutional perspective. *Information and Organization*. Volume 28, pp. 52—61.

11. North, D. C. (1991). *Institutions*. *Journal of Economic Perspectives*, 5 (1), 97—112.

12. Oliveira, Rui Torres & Verreyne, Martine-Louise & Figueira, Sandra & Indulska, Marta & Steen, John. (2022). "How do institutional innovation systems affect open innovation?" *Journal of Small Business Management*, vol. 60 (6), pages 1404—1448.

13. Raffaelli, Ryan, and Mary Ann Glynn. (2013). *Institutional Innovation: Novel, Useful, and Legitimate*. Oxford University Press, pp. 1—35.

14. Stama, Erik. Nooteboom, Bart. (2010). *Entrepreneurship. Innovation and Institutions*. Utrecht University. pp. 1—21.

References:

1. Gnatenko, I. (2018), "Methodological foundations of institutional analysis of the national system of innovative entrepreneurship", *Economic Bulletin of the Zaporizhzhia State Engineering Academy*, vol. 6, pp. 70—74.

2. Zvarych, I. and Zvarych, O. (2021), "Institutional foundations of economic development of

regions of Ukraine in the light of the formation of innovation systems", *Entrepreneurship and Innovation*, vol. 16, pp. 26—31.

3. Kraus, N. and Manzhura, O. (2017), "Theoretical and methodological content of the institutional section of the innovation-type economy in conditions of chaotic-structured transformation", *Economy and Society*, vol. 12, pp. 16—21.

4. Moiseenko, I. (2019), "Institutional foundations of regulation of innovative development", *Innovative Economics: Scientific and Production Journal. Economics and Innovative Development of the National Economy*, vol. 1—2, pp. 25—32.

5. Orlova-Kurylova, O. (2020), "Institutional approach as a methodological basis for studying the system of innovative entrepreneurship", *Black Sea Economic Studies*, vol. 49, pp. 34—38.

6. Serebryak, K. Bodnya, I. and Kerezvas, I. (2023), "Characteristics and properties of the institutional environment of innovative development of enterprises in the region", *Scientific and Production Journal "Business Navigator"*, vol. 2, pp. 82—86.

7. Fridman, O. (2020), "Institutional environment of innovative entrepreneurship", *Scientific notes of V. I. Vernadsky TNU. Series: Economics and Management*, vol. 31, pp. 12—17.

8. Broek, J. Benneworth, P. and Rutten, R. (2019), "Institutionalization of cross-border regional innovation systems: the role of university institutional entrepreneurs", *Regional Studies, Regional Science*, vol. 6, pp. 55—69.

9. Edquist, C. and Johnson, B. (1997), "Institutions and Organizations in Systems of Innovation", *Systems of Innovations: Technologies, Institutions, and Organizations*. London and Washington, vol. 1, pp. 41—63.

10. Hinings, B. Gegenhuber, T. and Greenwood, R. (2018), "Digital innovation and transformation: An institutional perspective", *Information and Organization*, vol. 28, pp. 52—61.

11. North, D. (1991), "Institutions", *Journal of Economic Perspectives*, vol. 5, pp. 97—112.

12. Oliveira, R. Verreyne, M. Figueira, S. Indulska, M. and Steen, J. (2022), "How do institutional innovation systems affect open innovation?", *Journal of Small Business Management*, vol. 60, pp. 1404—1448.

13. Raffaelli, R. and Glynn, M. (2013), "Institutional Innovation: Novel, Useful, and Legitimate", Oxford University Press, vol. 1, pp. 1—35.

14. Stama, E. and Nooteboom, B. (2013), "Entrepreneurship. Innovation and Institutions", Utrecht University, vol. 1, pp. 1—21.

Стаття надійшла до редакції 08.02.2025 р.

УДК 368.025.6:336:338.432

О. О. Томілін,

д. е. н., професор, професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування,
Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-6454-1154>

Я. С. Олексашенко,

здобувач вищої освіти, Полтавський державний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-3925-5510>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.70

СТРАХУВАННЯ ФІНАНСОВИХ РИЗИКІВ ЯК ІНСТРУМЕНТ СТАБІЛІЗАЦІЇ ФІНАНСОВОГО СТАНУ ПІДПРИЄМСТВ АГРАРНОЇ СФЕРИ

O. Tomilin,

Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Finance,
Banking and Insurance, Poltava State Agrarian University

Y. Oleksashenko,

Graduate of higher education, Poltava State Agrarian University

INSURANCE OF FINANCIAL RISKS AS A TOOL FOR STABILIZING THE FINANCIAL CONDITION OF AGRARIAN ENTERPRISES

У статті визначено основи страхування фінансових ризиків як інструменту стабілізації фінансового стану підприємств аграрної сфери. Визначено підходи до трактування сутності поняття "страхування", а також показано основні типи фінансових ризиків підприємства. Досліджено капітальні інвестиції за видами економічної діяльності за період з 2018 по 2023 рр. Доведено, що найбільше капітальних інвестицій вкладено у фінансову та страхову діяльність у 2023 році, яких було в 1,6 р. б., у порівнянні до базового 2018 року. Досліджено визначальні інструментарії стабілізації фінансового стану підприємства. В дослідженні підкреслюється важливість індивідуального підходу до вибору страхового фінансового ризику. Показано необхідність у комбінованому застосуванні визначених видів страхування з метою забезпечення комплексного захисту підприємства від фінансових ризиків. Доведено, що фінансові ризики спонукають до порушення процесу економічного відтворення продуктивних сил підприємства, призводять до зменшення ефективності роботи підприємства.

The use of effective insurance mechanisms can reduce the risks associated with unforeseen financial losses and ensure the financial stability of agrarian business. The article examines the basics of financial risk insurance as a tool for stabilizing the financial condition of agrarian enterprises. Approaches to the interpretation of the essence of the definition of "insurance" are defined, as well as the main types of financial risks. Investigated capital investments by types of economic activity for the period from 2018 to 2023. It has been proven that the largest amount of capital investment was invested in financial and insurance activities in 2023, which in 1.6 b., compared to the base year of 2018. The general dynamics of capital investments in financial and insurance activities is greater, compared to other types of economic activity that we have studied. This may indicate the stability and prospects of further functioning and development of financial risk insurance as a tool for stabilizing the financial condition of enterprises in conditions of economic instability. The results of the study show that with the effective management of financial risks, with the help of the use of financial

and economic tools, it is possible to expect an increase in the financial stability of enterprises in the current market conditions of business. Financial insurance instruments can be used to minimize their impact on the formation and further development of agro-industrial enterprises. Issues of developing more effective mechanisms and strategies for ensuring the financial stability of enterprises remain insufficiently researched. Prospective areas of further scientific research should be the issue of improving insurance methods, and based on them, conducting analyzes of the effectiveness of existing methods and creating new models of financial risk insurance — as tools for stabilizing enterprises in the agrarian sector of the national economy in changing economic conditions. It is indicated that the use of effective insurance mechanisms can reduce the risks associated with unforeseen financial losses and ensure the financial stability of agrarian business. It has been proven that insurance is an integral part of the economic system that protects the interests of individuals and legal entities from various risks.

Ключові слова: страхування, фінансові ризики, фінансова стійкість, управління ризиками, аграрна сфера.

Key words: insurance, financial risks, financial stability, risk management, agricultural sphere.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Фінансовий ризик є невід'ємною частиною будь-якої підприємницької діяльності. Ризики можуть бути викликані різними факторами, наприклад: коливання динаміки перемін обмінного курсу; зміни відсоткових ставок відносно валютного курсу; непередбачувані асиметричні стратегії росту бізнесу; зміни на ринку праці в умовах воєнного стану; проблеми у формуванні інвестиційної привабливості підприємств аграрної сфери. Існуючі проблеми впливу ризику на фінансово-господарську діяльність підприємств, несвоєчасне управління ризиками можуть призвести до значних фінансових втрат, зниження ліквідності або навіть банкрутства підприємств аграрної сфери. В умовах глобалізації та стрімких змін у фінансовому середовищі роль страхування фінансових ризиків стала надзвичайно важливою. Однак, незважаючи на широку доступність страхових послуг, певна кількість підприємств не застосовують страхування фінансових ризиків належним чином або повністю ігнорують його, що призводить до можливих збитків і неефективного використання фінансових ресурсів. Нестабільність грошового та валютного ринків в Україні протягом останніх років та загальносвітові кризові явища є наслідками фінансових ризиків [1]. Проблема полягає в тому, що навіть при наявності можливості страхування ризиків окремі підприємства не в змозі правильно оцінити власні фінансові ризики. Крім того, у товаровиробників виникають

складності у виборі найбільш оптимального механізму андерайтингу. Це збільшує ймовірність фінансової кризи та перешкоджає у довгостроковому стабільному веденню бізнесу. Зважаючи на це, важливого значення набуває вивчення та аналіз ролі страхування фінансових ризиків у стабілізації фінансового стану підприємств та визначення методів його ефективного застосування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання страхування фінансових ризиків як інструменту стабілізації фінансового стану підприємств досліджували: А.Є. Громова, С.С. Осадець, В. М. Юрах, Н. Б. Пансурія, Н.Л. Марусяк, В.А. Кавун та інші вчені-економісти. Дослідження науковців підкреслюють важливість страхування фінансових ризиків та їх використання з метою фінансової стабільності підприємств в різних сферах і галузях, зокрема в аграрній сфері. Існуюча невизначеність товаровиробників щодо науково-обґрунтованих організаційно-економічних механізмів регулюючого механізму спричинила до некерованості дій у аграрній сфері, виникнення несприятливих фінансово-економічних підсумків у формі втрат доходів та фінансових ризиків в аграрному секторі економіки [2, с. 225—226]. Однак незважаючи на глибину наукових досліджень основ фінансової стійкості та ефективного використання страхування в аграрному секторі економіки, недостатньо вивченими залишаються питання формування та розвитку страхування фінансових ризиків як інструменту стабілізації фінансового стану підприємства аграрної сфери.

Таблиця 1. Підходи до трактування сутності поняття "страхування"

Автор	Зміст поняття
Осадець С.С. [3]	Страховання – це вигідний економічний механізм, який вбезпечує розподіл та перерозподіл прибутку і захист життя та здоров'я працездатного населення.
Господарський кодекс України [4]	Страховання – це правовідносини, які уберігають інтереси як фізичних, так і юридичних осіб шляхом страхування різноманітних ризиків.
Юрах В.М. [5]	Страховання – це комплексна система правил, яка регулює створення фондів з метою компенсації збитків від різних видів фінансових ризиків.
Пацурія Н.Б. [6]	Страховання – це дієвий фінансовий інструмент управління ризиками у виробничій сфері аграрного сектору економіки.
Закон України "Про страхування" [7]	Страховання – це вид суспільних відносин щодо захисту страхових інтересів громадян при страхуванні ризиків.
Марусяк Н.Л. [8]	Страховання – це один з основних заходів, який спрямований на покриття фінансових ризиків, який застосовується товаровиробниками.
Кавун В. А., Кравченко М. О. [9]	Страховання є перспективним методом компенсації фінансових ризиків підприємств в умовах різкого коливання курсу валюти, знецінення гривні та зростання відсоткових ставок.

Джерела: [3; 4; 5; 6; 7; 8; 9].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою даної статті є наукове обґрунтування теорії та практики використання страхування фінансових ризиків, які виникають в процесі фінансово-господарської діяльності підприємств аграрної сфери.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Фінансові ризики можуть серйозно вплинути на здатність підприємства виконувати свої фінансові зобов'язання та підтримувати стабільність у відтворювальному процесі. Для зменшення негативних наслідків у виробничій діяльності підприємства саме страхування фінансових ризиків є одним із головних інструментів, який допоможе аграрному бізнесу

зменшити можливі збитки та забезпечить захист фінансового стану підприємства в невизначених ситуаціях. Цей механізм сприятиме фінансовій стабільності та подальшому соціальному розвитку. В економічній науковій літературі та чинному законодавстві країни існує певна кількість трактувань щодо поняття страхування. Розглянемо основні визначення страхування, які пропонуються в наукових джерелах і нормативно-правових актах. Підходи до трактування сутності поняття "страхування" нами наведено в табл. 1.

На нашу думку, страхування — це різнобічний фінансово-економічний механізм, що забезпечує захист прав та інтересів громадян через акумулювання фінансових ресурсів у страхових спеціалізованих фондах. Фінансово-економічний механізм має бути спрямований для убезпечення ризиків агропромислової галузі, а саме: мінімізація ризиків; компенсація збитків; стабілізація фінансового стану підприємства з метою сприяння сталому розвитку та ефективному управлінню фінансовими ризиками. Необхідно виокремити такий фінансово-економічний регулюючий інструмент, який зможе об'єднувати економічні, правові та соціальні аспекти і дозволить спрямувати його до вимог сучасного українського суспільства. Визначення страхування демонструє його різносторонність і універсальність, однак особливості його використання в сучасній національній економіці потребують більш детального аналізу та вивчення. Страхування фінансових ризиків — це відшкодування втрат доходів

особи на користь якої було укладено договір страхування, які викликані зупинкою виробничого процесу або неочікуваними фінансовими втратами [10, с. 85].

Отже, сутність страхування фінансових ризиків полягає у своєчасному відшкодуванні можливих збитків у той період, коли попередньо застраховані угоди не дали очікуваної продуктивності. Саме при такій формі страхової виплати встановлюється різниця між страховою сумою та отриманим прибутком. За-

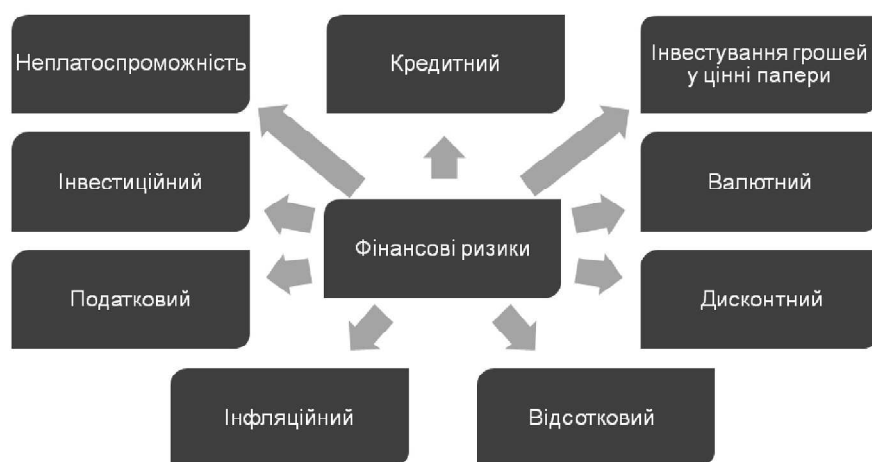

Рис. 1. Основні види фінансових ризиків підприємства

Джерело: сформовано авторами на основі [1; 3; 5; 8; 9].

лежно від типу ризику підприємства можуть використовувати різні фінансово-економічні інструменти страхування — це страхування від кредитного ризику, коливання валют на ринку або ризику ліквідності. Фінансові ризики призводять до порушення процесу відтворення та відновлення виробничих чинників підприємства, призводять до зменшення ефективності роботи підприємства та втрат конкурентоспроможних позицій як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринку. Через відсутність або недостатню кількість фінансових ресурсів відбувається порушення абсолютної або нормальної фінансової стабільності підприємства.

Далі на рис. 1, нами наведено основні види фінансових ризиків у підприємницькій діяльності.

Класичним фактором, який перешкоджає подальшому розвитку виробничих процесів, а також можливість вільного використання грошових активів підприємства є недосконале інвестиційне забезпечення. Важливими також залишаються питаннями освоєння капітальних інвестицій у фінансову та страхову діяльність. Капітальні інвестиції в Україні за видами економічної діяльності за період з 2018 по 2023 рр. нами представлено в табл.2. На основі даних табл. 2, у варіанті із залученням капітальних інвестицій у фінансову та страхову діяльність за період з 2018 по 2023 рр. можна констатувати, що капітальне інвестування фінансової та страхової сфер мали суттєвий спад до 83,6% у 2022 році та стрімке його зростання у 2023 році до 17339 млн грн, у порівнянні до базового 2018 року. Отже, найбільше капітальних інвестицій вкладено у фінансову та страхову діяльність у 2023 році, яка була в 1,6 р.б., у порівнянні до базового 2018 року. Тобто капітальні інвестиції у фінансову та страхову діяльність суттєво зросли протягом аналізованого нами періоду, у порівнянні до інших видів економічної діяльності. Це можна пояснити тим, що існує високий кредит довіри інвесторів до фінансової та страхової сфер у розрізі галузей національної економіки країни.

На нашу думку, одним із передумов залучення нинішніх капітальних інвестицій має бути страхування воєнних ризиків. Таким чином, можна зробити висновок, що фінансова та страхова діяльність залучала дедалі більше капітальних інвестицій протягом 2018—2023 років,

Таблиця 2. Капітальні інвестиції за видами економічної діяльності, 2018—2023 рр., млн грн

Види економічної діяльності	Роки						2023 р. у % до 2018 р.
	2018	2019	2020	2021	2022	2023	
Сільське, лісове та рибне господарство	66104	59130	2050680	69950	51439	65432	в 1,0 р.б
Промисловість	199896	254196	180537	242923	126113	220652	в 1,1 р.б
Фінансова та страхова діяльність	10652	11246	11979	10160	8907	17339	в 1,6 р.б

Примітка: ¹ складено авторами на основі даних міністерства фінансів України за відповідні роки.

² статистичні дані без урахування окупованих територій (Криму, Севастополя, частини Донбасу).

Джерело: [11].

демонструючи перспективи зростання та їх важливість для національної економіки країни.

На нашу думку, до основних вагомих інструментів по запобіганню наслідків фінансових ризиків є:

— інформаційно-роз'яснювальна робота серед громадян у важливості проведення страхування фінансових ризиків для підприємств;

— удосконалення чинного законодавства України з позиції страхування фінансових ризиків;

— контроль на державному рівні роботи страхових посередників щодо здійснення гарантійних матеріальних виплат страхувальникам;

— професійна підготовка та перепідготовка кадрового складу страхових компаній та організацій;

— повне виконання страховиками своїх зобов'язань перед страхувальниками у повному обсязі.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

З метою забезпечення фінансової стійкості та ефективного використання страхування необхідно не тільки застосовувати відповідні фінансово-економічні інструменти, а й проводити глибокий комплексний аналіз ризиків з якими стикається підприємство, а також визначати ефективність страхування в конкретних умовах. Стримуючим фактором ефективного розвитку аграрної сфери є практична відсутність необхідних структурних змін в частині страхування фінансових ризиків. Перспективним напрямком подальших наукових досліджень мають бути системи механізмів та методів нейтралізації фінансових ризиків з метою формування резервного капіталу, який зможе забезпечити сталий розвиток підприємств в аграрній сфері.

Література:

1. Громова А. Є. Особливості страхування фінансових ризиків в Україні. Молодий вчений. 2018. № 5 (1). С. 285—288. [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5\(1\)_72](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5(1)_72).

2. Томілін О., Краснікова О., Гечбаія Б., Зоря С., Дроботя Я., Синиця Ю. Управління ризиками в аграрному секторі: фінансовий аспект. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice. 2023. Vol. 4 (51). РР. 147—162. DOI: 10.55643/fcaptp.4.51.2023.4096

3. Осадець С. С., Артюх Т. М., Гаманкова О. О., Страхові послуги: навч. посіб. К.: КНЕУ, 2007. 464 с.

4. Господарський кодекс України від 16 січ. 2003 р. № 436-IV. Редакція від 15.11.2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>

5. Юрах В. М. Фінансово-правові засади страхування в Україні: автореф. дис.... канд. юрид. наук: 12.00.07 / В. М. Юрах; кер. роботи Л. К. Царьова; Нац. ун.-т "Одеська юридична академія". Одеса, 2008. 19 с.

6. Панцурія Н. Б. Генезис і сутність страхування: аналіз наукових концепцій. Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2011. № 87. С. 38—42.

7. Про страхування: Закон України від 18.11.2021 № 1909-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (дата звернення 31.01.2025).

8. Марусяк Н. А., Фінансові ризики та їх вплив на фінансовий стан підприємства. Ефективна економіка. 2024. № 1. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.39>

9. Кавун В. А., Кравченко М. О. Перспективи страхування фінансових ризиків. Актуальні проблеми економіки та управління: збір. наук. праць молодих вчених. 2015. Вип. 9. НТУУ "КПІ". <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/14357>

10. Томілін О. О., Тютюнник Ю. М., Бражник Л. В., Дроботя Я. А. Фінансово-економічний словник — довідник / за наук. ред. проф. О. О. Томіліна / Полтава: ПДАУ. 2023. 108 с. URL: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15028> (дата звернення: 30.01.2025).

11. Статистичний щорічник України за 2023 рік / Державна служба статистики України. Київ. 2024. 265 с. URL: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf (дата звернення: 30.01.2025).

References:

1. Gromova, A. (2018), "Peculiarities of financial risk insurance in Ukraine", A young scientist, vol. 5(1), pp. 285—288, available at: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5\(1\)_72](http://nbuv.gov.ua/UJRN/molv_2018_5(1)_72) (Accessed 31 January 2025).

2. Tomilin, O., Krasnikova, O., Gechbaiya, B., Zorya S., Drobotya, Ya. and Synytsia Yu. (2023), "Risk management in the agricultural sector: financial aspect", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 4 (51), pp. 147—162. <http://doi.org/10.55643/fcaptp-4.51.2023.4096>.

3. Osadets, S., Artyukh, T., and Hamankova, O. (2007), Strakhovi posluhy [Insurance services], KNEU, Kyiv, Ukraine.

4. Verkhovna Rada of Ukraine (2003), "Economic Code of Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (Accessed 31 January 2025).

5. Yurakh, V. (2007), "Financial and legal principles of insurance in Ukraine", Ph.D. Thesis, Management theory, Odesa Law Academy, Odesa, Ukraine, available at: <http://hdl.handle.net/11300/835> (Accessed 31 January 2025).

6. Pantsuria, N. (2011), "Genesis and essence of insurance: analysis of scientific concepts", Bulletin of Taras Shevchenko Kyiv National University, vol. 87, pp. 38—42.

7. Verkhovna Rada of Ukraine (2021), The Law of Ukraine "On Insurance", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1909-20#Text> (Accessed 31 January 2025).

8. Marusiak, N. (2024), "Financial risks and their influence on the financial condition of the enterprise", Efficient economy, vol. 1. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.1.39>

9. Kavun, V. and Kravchenko, M. (2015), "Prospects of financial risk insurance", Actual problems of economy and management, NTUU "KPI", vol. 9, available at: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/14357>

10. Tomilin, O., Tyutyunnyk, Yu., Brazhnyk, L. and Drobotya, Ya. (2023), Finansovo-ekonomichnyy slovnyk — dovidnyk [Financial and economic dictionary — reference], PDAU, Poltava, Ukraine, available at: <https://dspace.pdau.edu.ua/handle/123456789/15028> (Accessed 31 January 2025).

11. State Statistics Service of Ukraine (2024), "Statistical Yearbook of Ukraine for 2023", available at: https://ukrstat.gov.ua/druk/publicat/kat_u/2023/zb/11/year_23_u.pdf (Accessed 31 January 2025).

Стаття надійшла до редакції 04.02.2025 р.

УДК 631.11.009.12

І. Б. Яців,
д. е. н., професор, професор кафедри підприємництва та торгівлі,
Львівський національний університет природокористування
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-2370-6351>
М. В. Іващенко,
здобувач ступеня доктор філософії,
Львівський національний університет природокористування
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-1579-5275>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.75

ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТНИХ ПОЗИЦІЙ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИМИ ПІДПРИЄМСТВАМИ ЛЬВІВСЬКОЇ ОБЛАСТІ

I. Yatsiv,
Doctor of Economic Sciences, Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship
and Trade, Lviv National Environmental University
M. Ivashchenko,
Postgraduate student, Lviv National Environmental University

FORMATION OF COMPETITIVE POSITIONS BY AGRICULTURAL ENTERPRISES IN LVIV REGION

Викладено результати дослідження особливостей формування конкурентних позицій сільськогосподарськими підприємствами. Для виконання дослідження використані матеріали опитування керівників сільськогосподарських підприємств Львівської області. Опрацьовано інформацію, отриману від 73 респондентів. Аналізували залежність отриманих даних від розмірів сільськогосподарських підприємств за кількістю працівників.

Відмічено стійкі конкурентні позиції сільськогосподарських підприємств Львівської області. Їх індикаторами є збільшення обсягів виробництва продукції, відносно високі показники економічної ефективності діяльності цих підприємств. Майже 30% респондентів вказали, що протягом останніх років реалізовували стратегію зростання, тоді як стратегії скорочення змушені були дотримуватися лише 3% підприємств.

Респонденти висловили свою думку про важливість окремих компонентів конкурентного потенціалу сільськогосподарських підприємств. Вони дали оцінку впливу окремих чинників на конкурентоспроможність їхніх підприємств. За результатами опитування з'ясовано, що практичні дії та міркування керівників сільськогосподарських підприємств не зовсім відповідають науковим рекомендаціям щодо набуття конкурентних переваг. Зокрема, керівники схильні особливо високо оцінювати значимість ресурсів, технічних та технологічних чинників у формуванні конкурентних позицій і недооцінювали роль інновацій, інтелектуального потенціалу, фаховості персоналу. Вони не відносили до числа пріоритетних конкурентну стратегію низьких витрат, яка є рекомендованою для більшості сільськогосподарських підприємств. Значна частка респондентів не надали конкретної відповіді щодо застосування ними маркетингових стратегій.

Зроблено висновок про необхідність розробки механізмів ефективнішої імплементації в діяльність сільськогосподарських підприємств положень теорії науки і передової практики щодо зміцнення конкурентних позицій суб'єктів аграрного бізнесу.

The results of a study on the characteristic of the formation of competitive positions by agricultural enterprises have been presented. The study was conducted using survey data from managers of agricultural enterprises in Lviv region. Information received from 73 respondents was processed. The dependence of the obtained data on the size of agricultural enterprises, measured by the number of employees, was analyzed.

Stable competitive positions of agricultural enterprises of Lviv region have been noted. Indicators of this stability include an increase in production volumes and relatively high economic efficiency of these enterprises. Almost 30% of the respondents indicated that in recent years they had implemented a growth strategy, while only 3% of enterprises were forced to follow reduction strategies.

The respondents expressed their opinion on the importance of specific components of the competitive potential of agricultural enterprises. They assessed the impact of certain factors on the competitiveness of their enterprises. The survey results revealed that the practical actions and reasoning of agricultural enterprise managers do not fully comply with scientific recommendations for gaining competitive advantages. In particular, managers tend to particularly highly assess the importance of resources, technical and technological factors in the formation of competitive positions and underestimate the role of innovations, intellectual potential, and professionalism of personnel. They did not consider the low-cost competitive strategy — a widely-recommended approach for most agricultural enterprises — as a priority. A significant proportion of respondents did not provide a clear answer regarding their use of marketing strategies.

It was concluded that there is a need to develop mechanisms for more effective implementation of scientific theory and best practices into the operations of agricultural enterprises to strengthen the competitive positions of agricultural business entities.

Ключові слова: сільськогосподарські підприємства, конкурентоспроможність, конкурентні стратегії, конкурентні позиції, опитування.

Key words: agricultural enterprises, competitiveness, competitive strategies, competitive positions, survey.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Кожне підприємство прагне зміцнити свої ринкові позиції, сформувати потенціал, який забезпечуватиме його здатність здійснювати ефективну діяльність у конкурентному середовищі. Суб'єкт господарювання може орієнтуватися на різні підходи й інструменти для зміцнення своєї конкурентоспроможності. Відповідні заходи знаходять відображення в конкурентних стратегіях, зміст яких залежить від багатьох чинників. Серед них — тенденції в макросередовищі, характеристики економічного потенціалу підприємства, схильність його менеджерів до інноваційної діяльності та ризиків тощо. Накопичення та опрацювання інформації про конкурентну поведінку підприємств, з'ясування мотивів, якими керуються їхні керівники, є важливими для розробки теоретичних і методологічних аспектів управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання.

Існують суттєві відмінності у прояві впливу чинників конкурентного середовища в різних галузях економіки [3, с. 277]. Низкою особливостей відзначається й формування цього середовища в сільському господарстві. Варто відзначити відносно високу інвестиційну привабливість аграрного бізнесу. Сільськогосподарські підприємства демонструють високу

економічну стійкість в умовах війни. Водночас сукупність сільськогосподарських товаровиробників дуже неоднорідна, вона представлена різними за розмірами підприємствами — від невеликих фермерських господарств сімейного типу до великих агрохолдингових компаній. З'ясування практики та мотивів конкурентної поведінки сільськогосподарських підприємств у складних умовах воєнного стану допоможе визначити ймовірні варіанти повоєнного розвитку аграрного сектору економіки, перспективи окремих векторів цього розвитку.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Вітчизняні вчені ґрунтовно опрацювали теоретичні та методологічні аспекти забезпечення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. У низці праць розглянуті принципи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств [10, с. 21; 19]. Дослідники пропонують класифікацію чинників, що впливають на формування цієї конкурентоспроможності [3, с. 49—57; 13, с. 74—79; 22, с. 103].

Виходячи з хрестоматійного твердження, що для забезпечення своєї конкурентоспроможності підприємства повинні сформувати певні конкурентні переваги, вчені розглядають

сутність конкурентних переваг та засади їх формування в сільськогосподарських підприємствах [8; 2; 23], пропонують класифікацію конкурентних переваг цих підприємств [9, с. 35]. Грановська В. вважає, що головних конкурентних переваг підприємства досягають унаслідок орієнтації передусім на внутрішні інтелектуальні ресурси, тобто знання й мистецтво діяти [2, с. 97]. Такої ж думки дотримуються дослідники, котрі вважають, що людські ресурси є основним ресурсом у сільськогосподарських підприємствах, здатним забезпечити стійкі конкурентні переваги в умовах швидких технологічних змін [26, с. 135].

Значну увагу дослідники приділяють розгляду конкурентних стратегій як ключового інструменту набуття підприємствами конкурентних переваг. Міненко С. та Миколенко І. розглядають зміст окремих видів конкурентних стратегій при реалізації їх сільськогосподарськими підприємствами [12]. Dovgal O. та ін. розглядають зв'язок між типами конкурентних переваг і конкурентних стратегій сільськогосподарських підприємств [24, с. 235—236]. Гончарук І. та Томашук І. вважають, що в сільському господарстві лише поодинокі підприємства приділяють велику увагу розробці та реалізації конкурентної стратегії. Керівники більшості з них не мають достатніх знань, умінь і навичок стратегічного менеджменту [1, с. 15].

Розглядаючи специфіку конкурентних відносин у сільському господарстві, Райтер Н. серед обставин, що впливають на їх формування, виділяє: низький рівень монополізації галузі на тлі високої її фрагментарності, значну частку продукції, виробленої господарствами населення, особливості збуту продукції, залежність галузі від реалізації державної аграрної політики [16, с. 81]. Скупейко В. розглядає залежність конкурентних відносин від таких особливостей аграрного виробництва, як монофункціональний характер економіки сільських поселень, вплив сільськогосподарського виробництва на довкілля, стан здоров'я населення та споживачів продукції, обмеження площі та родючості земель сільськогосподарського призначення [19, с. 110]. Шобаніна О. та Федосєєва Г. підкреслюють значимість при формуванні конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції результатів зовнішньоекономічної діяльності [23, с. 261].

Дослідники розглядають чинники, що ускладнюють формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств та їхньої продукції як на внутрішніх, так і на зовнішніх ринках. Ці чинники пов'язані з про-

блемами розвитку вітчизняної фінансово-кредитної системи, нерозвиненістю інфраструктури аграрного сектора, недостатньою гармонізацією українських стандартів якості з міжнародними, недостатньою активністю застосування методів державної підтримки, низьким рівнем сільськогосподарської кооперації [4, с. 381], низькою ефективністю виробництва продукції тваринництва, зумовленою недостатнім рівнем техніко-технологічних інновацій у тваринницьких галузях, переважанням в українському агропродовольчому експорті товарів з низькою часткою доданої вартості [11, с. 21] та ін. Ці проблеми аграрного сектору економіки України мають хронічний характер. У низці публікацій висвітлені особливості й проблеми формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств в умовах війни [7; 21; 27].

У наукових публікаціях висвітлені основні напрями зміцнення конкурентоспроможності аграрного сектору економіки України загалом та конкурентних позицій агровиробників [7, с. 29; 18, с. 138; 20, с. 186; 22, с. 106; 26, с. 134; 25, с. 545 та ін.]. Напрацювання вчених стосуються заходів на різних організаційних рівнях: реалізації конкурентних стратегій підприємствами, розвитку окремих галузей сільськогосподарського виробництва (наприклад, біоенергетики, органічного виробництва), сільськогосподарської кооперації, поліпшення інвестиційного забезпечення, удосконалення функцій державного регулювання, використання можливостей глобалізації.

Окремі вчені, досліджуючи проблеми формування конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств, здійснювали опитування їхніх керівників [6; 15]. Така практика через технічну складність її застосування не набула значного поширення. Водночас отримані за допомогою опитування матеріали, безумовно, важливі для з'ясування перспектив розвитку сільськогосподарських підприємств з урахуванням практичних кроків і намірів їхніх керівників.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою статті є висвітлення за результатами опитування представників менеджменту сільськогосподарських підприємств Львівської області особливостей формування цими підприємствами їхніх конкурентних позицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

У нашому дослідженні використані результати опитування керівників сільськогоспо-

Таблиця 1. Стан та ефективність функціонування сільськогосподарських підприємств Львівської області*

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	2023 р.
Кількість діючих сільськогосподарських підприємств, одиниць	1314	1365	1078	1333
Обсяг виробництва продукції сільського господарства в постійних цінах 2021 р., млн грн	21803,9	25064,6	26840,4	27621,7
у т. ч. продукції рослинництва	17004,6	19325,3	20691,4	21044,8
продукції тваринництва	4799,3	5739,3	6149,0	6576,9
Кількість працівників, осіб: зайнятих	9734	10533	10124	10188**
найманих працівників у еквіваленті повної зайнятості	8331	8986	9313	9255**
Питома вага підприємств***, які одержали збиток, %	18,2	16,9	19,0	19,3
Рівень рентабельності операційної діяльності підприємств***, %	13,7	24,0	21,4	16,9
Рівень рентабельності всієї діяльності підприємств***, %	...	21,1	13,3	12,0

* Сформовано за даними джерел [5; 14; 17].

** Сільське господарство, мисливство та пов'язані з ними послуги.

*** Сільське, лісове та рибне господарство.

дарських підприємств Львівської області. Опитування здійснили у червні-липні 2024 року за допомогою Головного управління статистики у Львівській області. За сприяння управління розроблений авторами бланк опитування був надісланий у різні за розмірами сільськогосподарські підприємства області з проханням надати відповіді на сформульовані в ньому запитання. Від респондентів отримали 73 придатні для опрацювання заповнені бланки. Загальна кількість отриманих відповідей та частка обстежених підприємств у генеральній їх сукупності дають підстави для висновку про високу репрезентативність одержаних результатів.

В умовах воєнного стану соціально-економічна ситуація в окремих регіонах України помітно різнилася, що обумовлює відмінності в поведінці суб'єктів господарювання, у тому числі сільськогосподарських підприємств. Аграрний сектор Львівської області не зазнав прямого руйнівного впливу бойових дій, хоча макроекономічні умови для ведення бізнесу є складними. Аналіз основних показників функ-

ціонування сільськогосподарських підприємств області (табл. 1) дає змогу оцінити ефективність моделі товарного аграрного виробництва, яка склалася в Україні.

У 2023 році порівняно з 2020 роком обсяг виробництва продукції сільського господарства (в постійних цінах) у сільськогосподарських підприємствах Львівської області зріс на 26,7%, причому зростання обсягів виробництва спостерігалось як у рослинницькій, так і у тваринницькій галузях. Простежувалася тенденція до збільшення чисельності зайнятих у цих підприємствах працівників. Відносно високими були показники економічної ефективності діяльності досліджуваних підприємств. Вони переважали середні значення аналогічних показників за всіма підприємствами області.

Наведені дані свідчать, що підприємства Львівської області зуміли адаптуватися до складних умов воєнного стану, проявляють високу стійкість, здатність досягати поставлені перед собою цілі. Водночас їм доводиться функціонувати в умовах жорсткої конкуренції — за

Таблиця 2. Корпоративні стратегії, яких притримувалися сільськогосподарські підприємства Львівської області упродовж останніх років*

Варіант відповіді	За обстеженою сукупністю		У тому числі в підприємствах з кількістю працівників			
	кількість відповідей	частка респондентів, %	не більше 10 осіб		понад 10 осіб	
			кількість відповідей	частка респондентів, %	кількість відповідей	частка респондентів, %
Стратегія зростання	21	28,8	12	32,4	9	25,0
Стратегія стабілізації	49	67,1	24	64,9	25	69,4
Стратегія скорочення	3	4,1	1	2,7	2	5,6
Всього відповідей	73	100,0	37	100,0	36	100,0

* За результатами проведеного у 2024 році опитування керівників сільськогосподарських підприємств Львівської області

Таблиця 3. Використання маркетингових стратегій сільськогосподарськими підприємствами Львівської області упродовж останніх років*

Вид стратегії	Кількість відповідей	Частка респондентів, %
Стратегія посилення ринкових позицій (збільшення частки ринку)	16	21,9
Стратегія розвитку ринку (освоєння нових сегментів ринку)	9	12,3
Стратегія розвитку продукту (впровадження інноваційних товарів, модифікація асортименту)	7	9,6
Стратегія чистої диверсифікації (освоєння абсолютно нових видів діяльності)	1	1,4
Досягнення низьких витрат на виробництво і реалізацію своєї продукції	9	12,3
Стратегія продуктового лідерства (виготовлення товарів з унікальними характеристиками)	1	1,4
Зосередження зусиль на потребах вибраного сегмента ринку	2	2,7
Жодна з перелічених стратегій	4	5,5
Важко відповісти	24	32,9
Всього відповідей	73	100,0

* За результатами проведеного у 2024 році опитування керівників сільськогосподарських підприємств Львівської області

доступ до ресурсів, вигідні умови реалізації продукції, покупців тощо. Позитивні фінансові результати діяльності переважної більшості сільськогосподарських підприємств дають їм змогу розробляти певні конкурентні стратегії, інвестиційні проекти, результатом реалізації яких буде набуття конкурентних переваг.

Окремі питання в бланках опитування стосувалися стратегій, на які орієнтувалися сільськогосподарські підприємства в останні роки. Для зручності в цих бланках респондентам запропонували лаконічні роз'яснення щодо змісту окремих стратегій.

У табл. 2 наведені відповіді респондентів на питання щодо основних корпоративних стратегій, які протягом останніх років реалізовували їхні підприємства. Більшість респондентів зазначили, що орієнтувалися на стратегію стабілізації. Стратегії скорочення змушені були притримуватися лише 4% опитаних керівників сільськогосподарських підприємств. Натомість значно більшою була частка респондентів, котрі вказали, що реалізовували стратегію зростання. Такий розподіл відповідей узгоджується з даними, наведеними в табл. 1, які вказують на збільшення протягом останніх років виробництва продукції сільськогосподарськими підприємствами Львівської області.

Обстежувану сукупність суб'єктів господарювання розділили на дві групи: з кількістю працівників, що не перевищувала 10 осіб (мікропідприємства за критерієм, визначеним у Господарському кодексі України) та більші за розмірами підприємства. Встановлено, що принципових відмінностей у застосуванні корпоративних стратегій між цими двома групами суб'єктів

господарювання не спостерігалось, та дещо впевненіше себе почували менші за чисельністю працівників підприємства. Вони демонстрували вищу здатність пристосовуватися до складних макроекономічних умов.

Респондентам задали питання про маркетингові стратегії, які застосовували їхні підприємства протягом останніх років (табл. 3). Майже третина респондентів вказали, що їм важко визначитися з відповіддю, ще кілька — що не застосовували певної маркетингової стратегії. Це, вважаємо, вказує на недостатню обізнаність керівників багатьох сільськогосподарських підприємств із завданнями та потенційними можливостями застосування маркетингових стратегій для зміцнення своїх ринкових позицій.

Найчастіше опитані керівники сільськогосподарських підприємств орієнтувалися на стратегію збільшення частки ринку, що узгоджується з інформацією про застосування ними стратегії зростання. Відповідний варіант відповіді вибрав щоп'ятий респондент. Лише 12,3% респондентів зазначили, що реалізовували стратегію низьких витрат, хоча нижчі витрати є конкурентною перевагою, досягнення якої рекомендовано для більшості аграрних підприємств, які реалізують стандартну сільськогосподарську продукцію гуртовим покупцям. Такою ж була частка керівників сільськогосподарських підприємств, котрі вказали, що орієнтувалися на освоєння нових сегментів ринку. Дії останніх пов'язані з реакцією на виклики воєнного стану. Зокрема, у 2022—2023 роках сільськогосподарські підприємства Львівської області помітно збільшили виробництво картоплі та овочів, за-

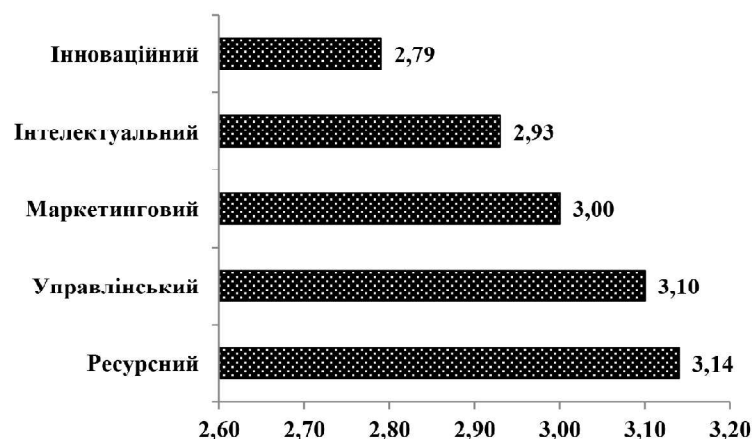

Рис. 1. Оцінка респондентами важливості окремих компонентів конкурентного потенціалу сільськогосподарських підприємств (за 4-бальною шкалою)*

* За результатами проведеного у 2024 році опитування керівників сільськогосподарських підприємств Львівської області.

мінювали вирощування зернових культур виробництвом бобів сої. Такі зміни у виробничій програмі передбачали вихід на нові ринки збуту.

Респондентам задали питання, наскільки важливими для їхнього підприємства вони вважають окремі компоненти конкурентного потенціалу. Запропоновані варіанти ступеня важливості (неважливий, низький, середній, високий) були трансформовані в числову шкалу послідовно від 1 до 4 за зазначеними варіантами. Це дало змогу відобразити результати опитування за 4-бальною шкалою (рис. 1).

З'ясовано, що принципової різниці в оцінці респондентами важливості окремих компонентів конкурентного потенціалу сільськогосподарських підприємств не спостерігається.

Найвищими оцінками керівники цих підприємств відзначили значимість ресурсного та управлінського компонентів. Натомість найнижче оцінена важливість інноваційного та інтелектуального компонентів. Це не узгоджується з частково розглянутими нами вище міркуваннями вчених, котрі підкреслюють значимість інноваційного розвитку підприємств та важливість інтелектуальних ресурсів для здобуття вагомих конкурентних переваг.

Респондентам запропонували оцінити вплив низки чинників на конкурентоспроможність їхнього підприємства. Оцінку здійснювали за 5-бальною шкалою: вищий бал відображав сильніший вплив чинника. Опрацьовані результати опитування відображені на рис. 2.

Рис. 2. Оцінка респондентами впливу окремих чинників на конкурентоспроможність їхніх підприємств (за 5-бальною шкалою)*

* За результатами проведеного у 2024 році опитування керівників сільськогосподарських підприємств Львівської області.

Таблиця 4. Відповіді респондентів щодо основного чинника, який справляє визначальний вплив на конкурентний статус підприємства

Варіант відповіді	За обстеженою сукупністю		У тому числі в підприємствах з кількістю працівників			
	кількість відповідей	частка респондентів, %	не більше 10 осіб		понад 10 осіб	
			кількість відповідей	частка респондентів, %	кількість відповідей	частка респондентів, %
Впровадження прогресивних технологій	21	28,8	11	29,7	10	27,8
Використання високопродуктивної техніки	33	45,2	17	45,9	16	44,4
Впровадження новітніх форм організації праці та методів господарської діяльності	13	17,8	9	24,3	4	11,1
Залучення персоналу, здатного адаптуватися до змінних умов конкурентного простору	6	8,2	-	-	6	16,7
Всього відповідей	73	100,0	37	100,0	36	100,0

* За результатами проведеного у 2024 році опитування керівників сільськогосподарських підприємств Львівської області.

Найбільше керівників сільськогосподарських підприємств турбував ріст цін на критично важливі для забезпечення аграрного виробництва ресурси. При цьому вони не відзначають як надто помітний вплив ускладнення імпорту, хоча чимало потрібних їм товарів — саме зарубіжного виробництва. Це означає, що завдяки діяльності суб'єктів ринкової інфраструктури не спостерігалось дефіциту відповідних товарів. Однак зниження курсу гривні відносно основних валют, ускладнення логістики призвели до помітного подорожчання пально-мастильних матеріалів, агрохімікатів, ветпрепаратів та інших ресурсів.

Респонденти відзначили негативний вплив звуження ринків збуту продукції їхніх підприємств. Водночас ускладнення експорту агропродовольчої продукції вони не віднесли до основних своїх проблем. Безпосередньо експорт здійснює відносно невелика частка сільськогосподарських підприємств, більшою мірою цим займаються спеціалізовані організації. Труднощі, які їм доводиться долати, зумовили погіршення ринкової кон'юнктури для агровиробників.

Частина респондентів відзначили негативний вплив нестачі персоналу, яка проявляється в умовах воєнного стану, на конкурентоспроможність їхніх підприємств. Загалом менше їх турбував рівень фаховості персоналу. Опрацювання отриманих відповідей показало, що принципової відмінності в оцінках цих чинників залежно від розмірів підприємства за чисельністю працівників не спостерігалось, хоча нестача персоналу дещо більше турбує керівників тих підприємств, де було зайнято

понад 10 працівників (середній бал оцінки впливу чинника — 2,75).

На формування конкурентних позицій підприємства впливає чимало чинників. Респондентам запропонували виділити основний із них з визначеного переліку. Опрацювання результатів відповідей наведено в табл. 4.

Майже половина респондентів відзначили важливість забезпечення їхніх підприємств високопродуктивною технікою. Зазначена проблема однаковою мірою актуальна для різних за чисельністю персоналу підприємств. Більше чверті керівників підприємств вважають особливо важливим впровадження прогресивних технологій виробництва продукції. Значно менше респондентів пов'язують залежність конкурентного статусу підприємства від характеристик персоналу підприємства та організації його використання.

Опрацювання результатів опитування показало, що міркування керівників сільськогосподарських підприємств щодо інструментарію забезпечення міцних конкурентних позицій очолюваних ними підприємств не зовсім узгоджуються з рекомендаціями вчених та передовим досвідом. Водночас слід враховувати вплив екстремальних умов воєнного стану на поведінку суб'єктів аграрного бізнесу.

ВИСНОВКИ

Протягом останніх років, у тому числі в умовах воєнного стану, сільськогосподарські підприємства Львівської області збільшили обсяги виробництва продукції, демонстрували відносно високі показники економічної ефективності діяльності. Частка сільськогоспо-

дарських підприємств, що реалізовували стратегію зростання, помітно перевищувала частку суб'єктів галузі, які змушені були притримуватися стратегії скорочення. Це позитивно характеризує сформовану в Україні систему товарного аграрного виробництва. Рівень отримуваних більшість сільськогосподарських підприємств доходів давав їм змогу розглядати варіанти інвестицій у зміцнення власного конкурентного потенціалу.

За результатами опитування з'ясовано, що практичні дії та міркування керівників сільськогосподарських підприємств не зовсім відповідають науковим рекомендаціям щодо набуття конкурентних переваг. Зокрема, керівники схильні особливо високо оцінювати значимість ресурсів, технічних та технологічних чинників у формуванні конкурентних позицій і недооцінювали роль інновацій, інтелектуального потенціалу, фаховості персоналу. Вони не відносили до числа пріоритетних стратегію низьких витрат. Значна частка респондентів не надали конкретної відповіді щодо застосування ними маркетингових стратегій.

Доходимо висновку про необхідність розробки механізмів ефективнішої імплементації в діяльність сільськогосподарських підприємств положень теорії науки і передової практики щодо зміцнення конкурентних позицій суб'єктів аграрного бізнесу. Ці механізми повинні враховувати очікуване загострення конкуренції для українських сільськогосподарських підприємств на внутрішньому та зовнішньому аграрних ринках у повоєнний період під час реалізації євроінтеграційних планів країни.

Література:

1. Гончарук І. В., Томашук І. В. Формування стратегії економічного розвитку сільськогосподарського підприємства для підвищення його конкурентоспроможності. Економіка, фінанси, менеджмент: актуальні питання науки і практики. 2022. № 4. С. 7—24.
2. Грановська В. Г. Теоретична конструкція формування конкурентних переваг аграрних підприємств. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. 2016. Вип. 10 (1). С. 94—98.
3. Данько Ю. І. Формування систем забезпечення конкурентоспроможності аграрних підприємств: монографія. Суми: Університетська книга, 2016. 301 с.
4. Данько Ю. І., Слюсарєва А. В. Механізми підвищення конкурентоспроможності та якості продукції підприємств аграрного сектору еко-

номіки. Український журнал прикладної економіки. 2020. Т. 5, № 1. С. 379—387.

5. Діяльність підприємств. Державна служба статистики України [Сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 01.02.2025).

6. Іванова Л. С. Організаційно-економічні засади підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2019. № 11. С. 45—51.

7. Ігнатенко М. М., Леваєва А. Ю., Астаф'єв А. О., Розовик О. Г. Управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств в умовах війни. Агросвіт. 2024. № 7. С. 23—31.

8. Ігнатенко М. М., Леваєва А. Ю., Мамуль А. О. Конкурентні переваги як джерела організаційно-економічних пріоритетів розвитку фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств. Агросвіт. 2020. № 10. С. 4—10.

9. Колодій І., Колодій А., Войничка Л. Формування конкурентних переваг у системі антикризового управління в сільськогосподарських підприємствах. Аграрна економіка. 2023. Т. 16, № 1—2. С. 32—40.

10. Красноручський О. О., Міненко С. І. Побудова комплексного механізму управління конкурентоспроможністю аграрного підприємства в умовах еволюції ринкових відносин. Актуальні проблеми інноваційної економіки. 2020. № 3. С. 18—24.

11. Лупенко Ю. О., Патики Н. І. Роль інновацій у забезпеченні конкурентоспроможності України на світових ринках сільськогосподарської продукції. Агросвіт. 2019. № 11. С. 16—23.

12. Міненко С. І., Миколенко І. Г. Організаційні засади формування стратегії підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Український журнал прикладної економіки та техніки. 2022. Том 7. № 2. С. 38—45.

13. Николук О. М. Управління конкурентоспроможністю сільськогосподарського підприємства: теоретико-методологічні основи: монографія. Житомир: ЖНАЕУ, 2016. 316 с.

14. Продукція сільського господарства у постійних цінах. Державна служба статистики України [Сайт]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення 01.02.2025).

15. Прокопець А. В. Підвищення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств: автореф. дис. ... канд. екон. наук: 08.00.04. Тернопіль, 2015. 20 с.

16. Райтер Н. Оцінка конкурентного середовища сільськогосподарських підприємств як інструмент ефективного стратегічного управ-

ління. Аграрна економіка. 2016. Т. 9, № 1—2. С. 75—82.

17. Рентабельність операційної діяльності за видами економічної діяльності. Головне управління статистики у Львівській області [Сайт]. URL: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/st_inf.php?1311127 (дата звернення 02.02.2025).

18. Скрипник С. В. Підвищення конкурентоспроможності продукції фермерських господарств і сільськогосподарських підприємств як організаційно-економічний пріоритет їх функціонування та розвитку. Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент. 2019. Вип. 3. С. 136—140.

19. Скупейко В. В. Базові принципи управління конкурентоспроможністю сільськогосподарських підприємств. Причорноморські економічні студії. 2018. Вип. 25. С. 108—113.

20. Скупейко В. В. Домінантні напрями зміцнення конкурентоспроможності сільськогосподарських підприємств. Бізнес-навігатор. 2018. Вип. 1-1. С. 185—188.

21. Томчук О. В., Поліщук Н. О. Проблеми конкурентоспроможності аграрних підприємств України під час воєнного стану. Економіка і організація управління. 2023. Вип. 4. С. 49—58.

22. Хаєцька О. П. Конкурентоспроможність аграрних підприємств в умовах інноваційного середовища. Бізнес-навігатор. 2022. Вип. 2. С. 101—107.

23. Шебаніна О. В., Федосєєва Г. С. Формування конкурентних переваг виробників сільськогосподарської продукції на світовому ринку: теоретичний аспект. Вісник ХНАУ. Серія: Економічні науки. 2016. № 2. С. 259—266.

24. Dovgal O. V., Kravchenko M. V., Demchuk N. I., Odnoshevnaya O. A., Novikov O. Y., Andrusiv U. Y., Lesik I. M., Popadynets I. R. Methods of competitiveness assessment of agricultural enterprise in Eastern Europe. Regional Science Inquiry. 2017. Vol. 9 (2). P. 231—242.

25. Haidai O., Bahorka M., Satyr L., Bondarchuk N., Yurchenko N. Complex procedure for implementation of the strategy of competitiveness ensuring of Ukraine's agrarian sector. Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development. 2020. Vol. 41 (4). P. 537—546.

26. Pylypenko N., Klietsova N., Stoianenko I. An empirical analysis of competitiveness factors of the region's agrarian sector. Baltic Journal of Economic Studies. 2019. Vol. 5 (5). P. 128—135.

27. Shahini E., Shtal, T. Assessment of the level of competitiveness of Ukrainian agricultural

holdings in international markets. Ekonomika APK. 2023. Vol. 30 (6). P. 45—56.

References:

1. Honcharuk, I.V. and Tomashuk, I.V. (2022), "Development of an agricultural enterprise's economic development strategy to increase its competitiveness", *Ekonomika, finansy, menedzhment: aktualni pytannia nauky i praktyky*, vol. 4, pp. 7—24.

2. Hranovska, V.H. (2016), "Theoretical design of formation of competitive advantages of agricultural enterprises", *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo*, vol. 10, no. 1, pp. 94—98.

3. Danko, Yu.I. (2016), *Formuvannia system zabezpechennia konkurentospromozhnosti ahrarnykh pidpriemstv* [Formation of systems for ensuring the competitiveness of agricultural enterprises], *Universytetska knyha*, Sumy, Ukraine.

4. Danko, Yu.I. and Sliusareva, L.V. (2020), "Mechanisms for increasing the competitiveness and product quality of enterprises of the agricultural sector of the economy", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky*, vol. 5, no. 1, pp. 379—387.

5. The State Statistics Service of Ukraine (2024), "Monetary and finance statistics", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 01 February 2025).

6. Ivanova, L.S. (2019), "Organizational and economic principles of increasing the competitiveness of agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 11, pp. 45—51.

7. Ihnatenko, M.M., Levaieva, L.Yu., Astafiev, A.O. and Rozovyk, O.H. (2024), "Managing the competitiveness of agricultural enterprises in the time of war", *Agrosvit*, vol. 7, pp. 23—31.

8. Ihnatenko, M.M., Levaieva, L.Yu. and Marmul, L.O. (2020), "Competitive advantages as a source of organizational and economic priorities for the development of farms and agricultural enterprises", *Agrosvit*, vol. 10, pp. 4—10.

9. Kolodii, I., Kolodii, A. and Voinycha, L. (2023), "Formation of competitive advantages in the system of anti-crisis management at agricultural enterprises", *Agrarna ekonomika*, vol. 16, no. 1—2, pp. 32—40.

10. Krasnorutskyy, O.O. and Minenko, S.I. (2020), "Construction of a comprehensive mechanism for managing the competitiveness of an agricultural enterprise in the conditions of the evolution of market relations", *Aktualni problemy innovatsiinoi ekonomiky*, vol. 3, pp. 18—24.

11. Lupenko, Yu.O. and Patyka, N.I. (2019), "The role of innovations in ensuring Ukraine's competitiveness on world agrarian markets", *Agrosvit*, vol. 11, pp. 16—23.

12. Minenko, S.I. and Mykolenko, I.H. (2022), "Organizational principles of formation of strategies for increasing the competitiveness of agricultural enterprises", *Ukrainskyi zhurnal prykladnoi ekonomiky ta tekhniky*, vol. 7, no. 2, pp. 38—45.

13. Nykoliuk, O.M. (2016), *Upravlinnia konkurentospromozhnistiu silskohospodarskoho pidpryemstva: teoretyko-metodolohichni osnovy* [Managing the competitiveness of an agricultural enterprise: theoretical and methodological foundations], *ZhNAEU, Zhytomyr, Ukraine*.

14. The State Statistics Service of Ukraine (2024), "Agricultural production at constant prices", available at: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed 01 February 2025).

15. Prokopets, L.V. (2015), "Improving of the competitiveness of agricultural enterprises", Ph.D. Thesis, Economics and enterprise management (according to the type of economic activity), Ternopil National Economic University, Ternopil, Ukraine.

16. Raiter, N. (2016), "Estimation of agricultural enterprises competitive environment as a tool for effective strategic management", *Agrarna ekonomika*, vol. 9, no. 1—2, pp. 75—82.

17. Main Statistical Office in Lviv Region (2024), "Profitability of operating activities by the type of economic activity", available at: https://www.lv.ukrstat.gov.ua/ukr/si/st_inf.php?1311127 (Accessed 02 February 2025).

18. Scrypnik, S.V. (2019), "Improving the competitiveness of farm products and agricultural enterprises as an organizational and economic priority for their functioning and development", *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, vol. 3, pp. 136—140.

19. Skupeiko, V.V. (2018), "Fundamental principles of the competitiveness management in agricultural firms", *Prychornomorski ekonomichni studii*, vol. 25, pp. 108—113.

20. Skupeiko, V.V. (2018), "Primary ways for enhancing the competitiveness of agricultural firms", *Biznes-navihator*, vol. 1-1, pp. 185—188.

21. Tomchuk, O.V. and Polishchuk, N.O. (2023), "Problems of the competitiveness of agricultural enterprises of Ukraine during the time of marital status", *Ekonomika i orhanizatsiia upravlinnia*, vol. 4, pp. 49—58.

22. Khaietska, O.P. (2022), "Competitiveness of agricultural enterprises in terms of innovation

environment", *Biznes-navihator*, vol. 2, pp. 101—107.

23. Shebanina, O.V. and Fedosieieva H.S. (2016), "Formation of competitive advantages of agricultural producer on the world market: theoretical aspect", *Visnyk KhNAU. Serii: Ekonomichni nauky*, vol. 2, pp. 259—266.

24. Dovgal, O.V., Kravchenko, M.V., Demchuk, N.I., Odnoshevnaya, O.A., Novikov, O.Y., Andrusiv, U.Y., Lesik, I.M. and Popadynets, I.R. (2017), "Methods of competitiveness assessment of agricultural enterprise in Eastern Europe", *Regional Science Inquiry*, vol. 9, no. 2, pp. 231—242.

25. Haidai, O., Bahorka, M., Satyr, L., Bondarchuk, N. and Yurchenko, N. (2020), "Complex procedure for implementation of the strategy of competitiveness ensuring of Ukraine's agrarian sector", *Management Theory and Studies for Rural Business and Infrastructure Development*, vol. 41, no. 4, pp. 537—546.

26. Pylypenko, N., Klietsova, N. and Stoianenko, I. (2019), "An empirical analysis of competitiveness factors of the region's agrarian sector", *Baltic Journal of Economic Studies*, vol. 5, no. 5, pp. 128—135.

27. Shahini, E. and Shtal, T. (2023), "Assessment of the level of competitiveness of Ukrainian agricultural holdings in international markets", *Ekonomika APK*, vol. 30, no. 6, pp. 45—56.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 339.944

М. Ю. Поворозник,
доктор філософії, докторант кафедри міжнародного обліку та аудиту,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6345-4777>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.85

ІНТЕЛЕКТУАЛЬНА ВЛАСНІСТЬ В УМОВАХ МІЖНАРОДНОЇ ІНСТИТУЦІОНАЛІЗАЦІЇ ТЕХНОЛОГІЧНОГО ОБМІНУ

М. Povoroznyk,
PhD in Economics, Doctoral student of the Department of International Accounting
and Auditing, Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

INTELLECTUAL PROPERTY IN THE CONDITIONS OF INTERNATIONAL INSTITUTIONALIZATION OF TECHNOLOGICAL EXCHANGE

У статті досліджено місце інтелектуальної власності в умовах міжнародної інституціоналізації технологічного обміну. Актуалізовано, що правовою охороною охоплені на сьогодні ті об'єкти інтелектуальної власності, котрі забезпечують найвищий приріст продуктивності суспільної праці та забезпечують високу динаміку глобального інноваційного поступу. Підтверджено, що за умов системних техноглобалізаційних трансформацій міжнародного науково-технологічного обміну щорічні втрати держав та бізнес-сектору від нена належного захисту прав інтелектуальної власності оцінюються сотнями мільярдів доларів США. Доведено, що чинні на сьогодні багатосторонні міжнародні договори у сфері захисту інтелектуальної власності, з одного боку, унормовують на глобальному рівні міжнародні системи та стандарти охорони різних її об'єктів, а з другого — інституціоналізують міжнародні класифікації інтелектуальної власності та виконують допоміжні функції у її захисті.

The article describes the place of intellectual property in the context of international institutionalization of technological exchange. It is emphasized that legal protection currently covers those intellectual property objects that provide the highest increase in the productivity of social labor and ensure high dynamics of global innovative progress. It is proven that under the conditions of systemic techno-globalization transformations of international scientific and technological exchange, annual losses of states and the business sector from improper protection of intellectual property rights are estimated at hundreds of billions of US dollars. It is confirmed that in the last decade, a deep structural modernization of global production has taken place towards an ever-increasing intensification of international trade in knowledge and scientific ideas, as well as an increase in the scale of cross-border movement of intangible assets such as technological knowledge, software and know-how. A comprehensive analysis and assessment of the effectiveness of existing national systems for the protection of intellectual property rights gives grounds to assert the highest level of their development in the leading countries of global innovative progress. It is proven that all currently valid multilateral international treaties in the field of intellectual property protection, on the one hand, regulate international systems and standards for the protection of various objects at the global level, and on the other hand, institutionalize international classifications of intellectual property and perform auxiliary functions in its protection. The achievement of maximum supranational regulation of the system of protection of industrial property, copyright and related rights on the basis of the synergistic action of relevant

international agreements throughout the world, their unification into a single global system of protection of intellectual property rights, as well as a significant simplification of all economic transactions related to the market circulation of the results of intellectual and creative activity is confirmed.

Ключові слова: інтелектуальна власність, об'єкт інтелектуальної власності, техноглобалізм, захист прав інтелектуальної власності, патентна система.

Key words: intellectual property, intellectual property object, technoglobalism, protection of intellectual property rights, patent system.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Упродовж останніх десятиліть потужною рушійною силою нарощування масштабів і системної диверсифікації міжнародного науково-технологічного обміну є динамічна і всеохоплююча інтернаціоналізація ДіР усіх суб'єктів глобальних інноваційних процесів. Вона об'єктивно вимагає суттєвого посилення правового захисту прав інтелектуальної власності (ІВ) як одного з головних механізмів динамізації конкурентного розвитку держав і регіонів, стратегічного пріоритету розбудови ефективної інституційно-регуляторної конфігурації міжнародного науково-технологічного обміну та забезпечення безбар'єрного транскордонного руху результатів інноваційної діяльності у глобальних координатах. Як свідчить світовий досвід, правовою охороною охоплені на сьогодні ті об'єкти інтелектуальної власності, котрі забезпечують найвищий приріст продуктивності суспільної праці та забезпечують високу динаміку глобального інноваційного поступу.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування та функціонування ринку інноваційно-інтелектуальних технологій досліджувалися в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: Г. Андрощук, А. Антонюк, К. Бояринова, А. Грабченко, С. Грицуленко, С. Гордієнко, Д. Дудко, О. Захаркін, І. Каленюк, Т. Кальченко, С. Ілляшенко, П. Перерва, Ю. Полякова, Е. Смирнов, В. Столярчук та інші.

ВИДІЛЕННЯ НЕВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ

Водночас необхідно подальше дослідження діяльності інститутів, що регулюють глобальний ринок інтелектуальної власності та формують його суб'єктно-об'єктну й регіональну структуру.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Формулювання цілей статті (постановка завдання) є аналіз ролі інтелектуальної власності в умовах міжнародної інституціоналізації технологічного обміну.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інноваційні чинники відіграють ключову роль у сучасних моделях економічного розвитку країн та забезпеченні їхньої міжнародної конкурентоспроможності. Особливе значення серед цих чинників має здатність держав створювати високотехнологічні товари та об'єкти інтелектуальної власності.

Ринок об'єктів інтелектуальної власності займає унікальне місце серед сегментів світового ринку, оскільки тут об'єктами купівлі-продажу є не звичайні товари чи послуги, а науково-технічні знання. Ці знання є результатом інноваційних розробок, досліджень, проектної та конструкторської діяльності, а також досвіду їх практичного застосування. Вони оформлені у вигляді охоронних документів, таких як патенти, ліцензії, промислові зразки, наукові звіти, торговельні секрети тощо. Таким чином, цей ринок виступає основою для інтернаціоналізації інтелектуального виробництва та глобального розподілу інтелектуальної праці. Достатньо сказати, що тільки упродовж 2005—2022 рр. світовий вартісний обсяг транскордонних платежів за експорт та імпорт інтелектуальної власності зріс з 361 млрд до понад 1 трлн дол. США у рік, подвоївшись порівняно з 2010 р. та демонструючи середньорічний темп приросту даного показника на рівні 6,5% за вказаний період (рис. 1).

У результаті сума платежів, здійснених економічними суб'єктами різної національної належності за об'єкти інтелектуальної власності, досягла на кінець періоду 7,5% загального вартісного обсягу міжнародної торгівлі комерційними послугами [1]. Даний тренд, на нашу думку, з усією очевидністю підтверджує глибоку структурну модер-

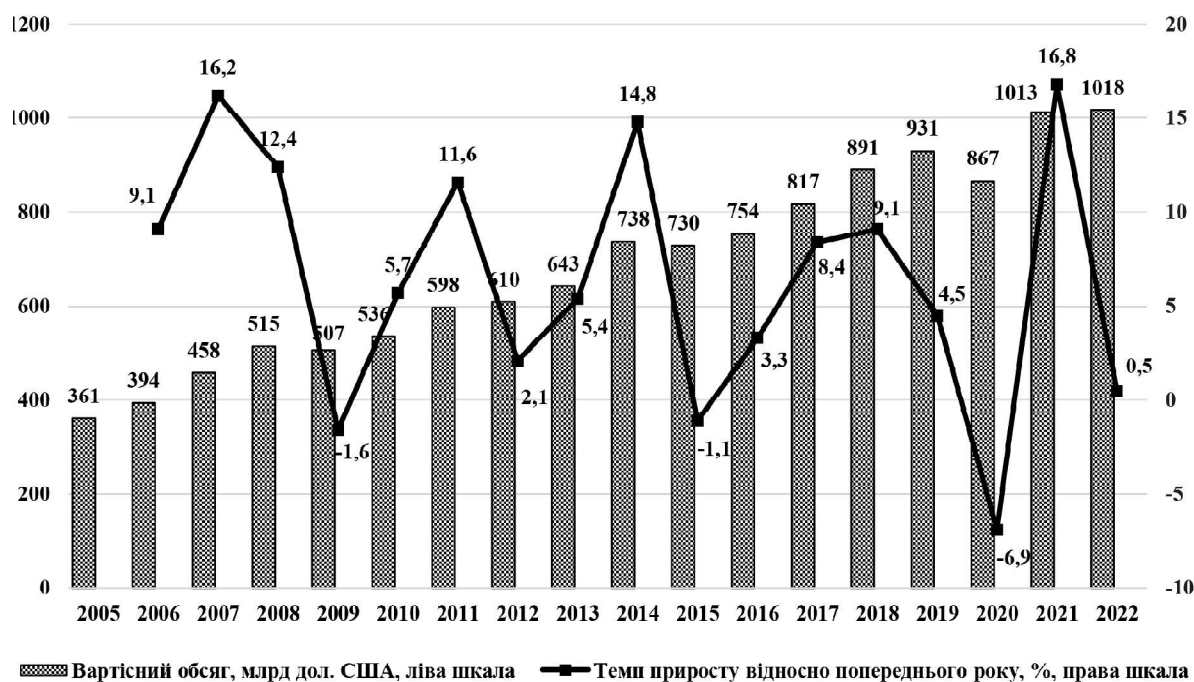

Рис. 1. Світовий вартісний обсяг транскордонних платежів за експорт та імпорт інтелектуальної власності у період 2005–2022 рр., млрд дол. США

Джерело: розраховано і побудовано автором за даними [1].

нізацію в останнє десятиліття глобального виробництва у бік дедалі більшої інтенсифікації міжнародної торгівлі знаннями і науковими ідеями, а також нарощування масштабів транскордонного руху нематеріальних активів на кшталт технологічних знань, програмного забезпечення та ноу-хау.

Не випадково, за умов системних техноглобалізаційних трансформацій міжнародного науково-технологічного обміну щорічні втрати держав та бізнес-сектору від неналежного захисту прав інтелектуальної власності оцінюються сотнями мільярдів доларів США. Так, згідно експертних оцінок консалтингової компанії NERA Economic Consulting та Центру глобальної інноваційної політики (англ. — Global Innovation Policy Center — GIPC), світова комерційна вартість піратського цифрового кіноконенту становить нині близько 285,7 млрд дол. США, а піратського цифрового телебачення — 280,5 млрд, що справляє у край негативний вплив на структурну динаміку світового інноваційного розвитку. Своєю чергою, дослідження Університету Карнегі-Меллона підтверджує той факт, що за умов усунення піратського цифрового кіноконенту касові збори у Сполучених Штатах Америки та Канаді зросли б на 14-15%, що становить у вартісних показниках понад 1,5 млрд дол. США у рік. Водночас у 2020 р. при майже 76% відвідуваннях канадцями сайтів з метою онлайн-піратства використовувались потокові сайти та сайти кіберлокерів (хостів), здатні імітувати зовнішній виг-

ляд законних поточкових служб для канадців, котрі шукають преміум-контент англійською та французькою мовами [2, с. 120, 121].

Окремої уваги у контексті оцінки щорічних втрат держав та бізнес-сектору від неналежного захисту прав інтелектуальної власності заслуговують також досягнуті на сьогодні масштаби виробництва фальсифікованої продукції. Її питома вага становить 3,3% загального вартісного обсягу світової торгівлі (або 464 млрд дол. США у 2019 р.) та з року в рік демонструє неухильне зростання. Більше того, згідно експертних даних Комісії з інтелектуальної власності Європейського Союзу, на контрафактну продукцію припадає нині майже 7% імпорتنих товарних поставок у держави даного інтеграційного угруповання, що оцінюється у понад 120 млрд євро у рік. При цьому близько 90% конфіскованих митницями різних держав світу контрафактних товарів припадає на експортні поставки Китаю, Гонконгу, Туреччини, Сінгапуру та Об'єднаних Арабських Еміратів [3, с. 13, 14].

Про усвідомлення на найвищому державному рівні загроз неналежного захисту прав ІВ є, зокрема, той факт, що згідно даних Всесвітньої організації інтелектуальної власності (ВОІВ), вже на початку 2020 р. національні стратегії у сфері захисту прав ІВ реалізовували 64 найменш розвинутих держав світу і країн, що розвиваються, а також 29 держав з перехідною економікою [4, с. 72]. Окрім того, за 2020 р. було зафіксовано

45 приєднань і ратифікацій договорів ВОІВ її державами-членами, а також набули чинності Пекінський договір щодо аудіовізуальних виконань і Женевський акт Лісабонської угоди про найменування місць походження та географічні зазначення [5, с. 2]. Своєю чергою, у Річному звіті інтелектуальної власності Конгресу Сполучених Штатів Америки за 2020 р. наголошувалось на нагальній необхідності максимальної концентрації зусиль Офісу Координатора з питань захисту прав інтелектуальної власності цієї держави на питаннях щодо розроблення й імплементації ефективної політики у даній сфері, суворого дотримання торговельних законів та зміцнення кіберінфраструктури, всебічної підтримки добре оплачуваних робочих місць, мистецтва, науки та технологій, а також забезпечення ефективного захисту інтелектуальної власності всередині США та за кордоном з метою "покладення краю крадіжці інтелектуальної власності, прискорення зростання та збереження конкурентоспроможності США у все більш глобальній і технологічно керованій економіці" [6, с. 2].

Характеризуючи досягнуті світовою спільнотою успіхи у царині захисту прав інтелектуальної власності, слід відзначити насамперед чітке виокремлення у сучасній господарській практиці трьох її рівнів — глобального, регіонального та національного. Вони принципово відрізняються між собою за домінуючими механізмами і правовими нормами захисту ІВ, рівнем міждержавного співробітництва з адміністративних питань інтелектуальної власності, ступенем диверсифікації інституційної структури її захисту, специфікою урегулювання пов'язаних з ІВ комерційних спорів тощо. Що стосується глобального рівня, то його формування відноситься ще до останньої чверті ХІХ ст. та знаменується укладенням цілої низки міжнародних договорів, котрі у своїй сукупності сформували розгалужений "каркас" системи наднаціонального правового регулювання питань у сфері інтелектуальної власності. Йдеться насамперед про Паризьку конвенцію з охорони промислової власності (1883 р.) та Бернську конвенцію з охорони літературних та художніх творів (1886 р.).

Так, Паризька конвенція, членами якої є на сьогодні понад 160 держав світу, вже у той далекий час не тільки інституціоналізувала міжнародні стандарти у сфері ІВ, але й забезпечила нівелювання транскордонних бар'єрів дії виключних прав на об'єкти інтелектуальної власності та всеохоплюючий захист її прав на міжнародному рівні. Згідно Паризької конвенції держави зобов'язуються дотримуватися

принципів недискримінації з одночасним урахуванням специфіки національних режимів та пріоритетності, за яких країни володіють достатнім рівнем гнучкості своїх організаційно-економічних та інституційно-регуляторних дій щодо адаптації ухвалених на наднаціональному рівні режимів захисту прав ІВ відповідно до власних національних інтересів у цій сфері. Інакше кажучи, кожна країна користується правом виведення окремих, стратегічно важливих секторів національної економіки, з-під дії патентного захисту та визначення періоду дії охорони відповідних прав інтелектуальної власності [7, с. 186].

Своєю чергою, Бернська конвенція стала по суті першим у світовій історії уніфікованим міжнародним нормативно-правовим документом, який інституціоналізував на наднаціональному рівні уніфіковані стандарти у сфері захисту авторського права на літературні і художні твори. Варто додати, що дана конвенція містить так звані "відсільні норми", котрі спрямовані на усунення колізій національних законодавств у сфері захисту авторських прав на основі відсилання до правових норм держав, де потрібен захист, або ж до законодавств країн, де були зроблені перші публікації літературних і художніх творів. Таким чином, у 1893 р. Бернське та Паризьке бюро заснували міжнародну організацію під назвою Об'єднане міжнародне бюро з охорони інтелектуальної власності (штаб-квартира у м. Берні), яке стало по суті попередником Всесвітньої організації інтелектуальної власності [8, с. 3].

З-поміж інших, не менш важливих міжнародних угод у сфері захисту інтелектуальної власності, слід відзначити також Мадридську угоду про міжнародну реєстрацію знаків (1891 р.), Всесвітню конвенцію про авторське право (1952 р.), Міжнародну конвенцію про захист прав виконавців, виробників фонограм та мовних організацій (1961 р.), Міжнародну конвенцію з охорони нових сортів рослин (1961 р.), Договір про патентну кооперацію (1970 р.), Страсбурзьку угоду про міжнародну патентну класифікацію (1971 р.), Конвенцію про охорону інтересів виробників фонограм від незаконного відтворення їх фонограм (1971 р.), Віденську угоду про встановлення міжнародної класифікації зображувальних елементів знаків (1973 р.), Будапештський договір про міжнародне визнання депонування мікроорганізмів для цілей патентної процедури (1977 р.), Багатосторонню конвенцію з уникнення подвійного оподаткування роялті на об'єкти авторського права (1979 р.), Вашингтонський договір про інтелектуальну власність щодо інтегральних схем (1989 р.), Договір про міжнародну реєстрацію

аудіовізуальних творів (1989 р.), Договір ВОІВ з авторського права (1996 р.), Договір ВОІВ про виконання і фонограми (1996 р.), Договір про патентне право (2005 р.) та багато інших [9]. Як бачимо, усі чинні на сьогодні багатосторонні міжнародні договори у сфері захисту інтелектуальної власності, з одного боку, унормовують на глобальному рівні міжнародні системи та стандарти охорони різних її об'єктів, а з другого — інституціоналізують міжнародні класифікації ІВ та виконують допоміжні функції у її захисті.

Центральним інститутом захисту ІВ на глобальному рівні є Всесвітня організація інтелектуальної власності, під егідою якої в останні десятиліття було ухвалено велику кількість міжнародних угод, договорів і конвенцій щодо захисту об'єктів ІВ — винаходів, промислових зразків, торговельних знаків, корисних моделей. Важко переоцінити роль і значення ВОІВ і у царині формування глобальної політики у сфері ІВ; конвергенції чинних у державах національних систем її захисту; забезпеченні міждержавного обміну патентною інформацією; координуванні діяльності держав-учасниць і численних міжнародних союзів у царині захисту ІВ; обслуговуванні міжнародних заявників на предмет отримання ними прав на об'єкти промислової власності; наданні технічної, організаційної та консультаційної підтримки країнам-членам з питань захисту інтелектуальної власності; сприянні у вирішенні спорів у сфері ІВ між суб'єктами приватного права та ін. [10]. Так, саме Всесвітня організація інтелектуальної власності забезпечує на сьогодні динамічне розширення міжнародної патентної системи через реалізацію Договору про патентну кооперацію (англ. — Patent Cooperation Treaty — РСТ). Він забезпечує винахідникам та заявникам спрощену процедуру запитування патентної охорони та її отримання на основі подання однієї міжнародної заявки, яка замінює безліч національних заявок та за якою можна згодом вести відповідне діловодство у кожній із договірних держав-учасниць РСТ.

Завдяки зазначеним рисам Договір про патентну кооперацію забезпечує по суті єдину й загальноновизнану процедуру подачі заявок на патентування винаходів у будь-якій технологічній сфері у кожній з таких країн за умови, якщо вони є принципово новими, роблять вагомий внесок у науково-технічний прогрес та можуть бути використані у промисловості. Станом на тепер підписантами РСТ є 186 держав світу (або 96% їх загальної кількості), тоді як у 1997 р. — 94, а у 1978 р. — 20 [11, с. 10]. Як показують дані, подані на рис. 2, у групу Топ-5 країн за кількістю поданих заявок на патентування винаходів за системою РСТ у період 1979—2023 рр. входять США, Китай, Німеччина,

Японія та Респ. Корея, економічні суб'єкти яких подали сукупно понад 213 тис заявок у 2023 р. [12, с. 34].

Комплексний аналіз та оцінка ефективності чинних національних систем захисту прав інтелектуальної власності дає підстави стверджувати про найвищий рівень їх розвитку у державах-лідерах світового інноваційного поступу. Це засвідчує не тільки високий ресурсний потенціал цих країн щодо довгострокового утримання високих конкурентних позицій на глобальних ринках, але й виключну досконалість сформованого у їх національних економіках інституційно-регуляторного середовища реалізації правовідносин інтелектуальної власності відносно усіх її об'єктів.

ВИСНОВКИ

Узагальнюючи вищенаведене, маємо наголосити, що у процесі багаторічного співробітництва держав у сфері захисту ІВ була сформована міцна і диверсифікована нормативно-правова база у регулюванні даної сфери міжнародного науково-технологічного обміну. Результатом цього є досягнення максимального наднаціонального регламентування системи охорони промислової власності, авторських та суміжних прав на основі синергетичної дії по усьому світу відповідних міжнародних угод, їх об'єднання в єдину глобальну систему захисту прав інтелектуальної власності, а також значного спрощення усіх господарських операцій, пов'язаних з ринковим обігом результатів інтелектуальної та креативної діяльності.

Література:

1. Bonaglia D., Wunsch-Vincent S. Cross-border Payments for the Use of Intellectual Property (IP) surpass 1 trillion US Dollars in 2022, a record high. WIPO, June 28, 2024. URL: <https://www.wipo.int/en/web/global-innovation-index/w/blogs/2024/cross-border-payments-ip> (дата звернення 02.01.2025 р.).
2. Special 301 Report on Copyright Protection and Enforcement. Submitted January 30, 2024 To the United States Trade Representative by the International Intellectual Property Alliance. International Intellectual Property Alliance. 2024. URL: <https://www.iipa.org/files/uploads/2024/01/Final-PDF-for-Website-1.pdf> (дата звернення 06.01.2025 р.).
3. Сай Л. П., Юрчук Х. Г. Міжнародна торгівля контрафактною продукцією: структура та методи митного регулювання. Приазовський економічний вісник. 2021. Випуск 5 (28). С. 11—17. URL: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/5_28_ukr/4.pdf (дата звернення 02.01.2025 р.).

4. Report of the Director General to the 2020 WIPO Assemblies Retrospective 2008-2020. WIPO. 2020. URL: <https://tind.wipo.int/record/42418?v=pdf> (дата звернення 02.01.2025 р.).

5. Report of the Director General to the 2021 WIPO Assemblies: IP for the Good of Everyone. WIPO. 2021. URL: <https://tind.wipo.int/record/44413?v=pdf> (дата звернення 02.01.2025 р.).

6. Annual Intellectual Property Report to Congress, March 2020. United States Intellectual Property Enforcement Coordinator. URL: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/09/2019-IPEC-Annual-Report-March-2020_Redacted.pdf (дата звернення 02.01.2025 р.).

7. Пашков В. М. Проблеми застосування окремих положень Угоди TRIPS на фармацевтичному ринку. Вісник Національного університету "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". 2013. № 4 (15). С. 184—195.

8. Скалецька З. Міжнародний захист права інтелектуальної власності в умовах воєнного стану. Академічні візії. 2022. Випуск 14. URL: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/210/184/187> (дата звернення 06.01.2025 р.).

9. Список міжнародно-правових документів у галузі інтелектуальної власності. URL: <http://surl.li/uaewxn> (дата звернення 03.01.2025 р.).

10. Всесвітня організація інтелектуальної власності (ВОІВ). Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організаціях у Женеві. URL: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2610-wipo> (дата звернення 02.01.2025 р.).

11. Patent Cooperation Treaty Yearly Review 2023. The International Patent System. WIPO. 2023. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-901-2023-en-patent-cooperation-treaty-yearly-review-2023.pdf> (дата звернення 03.01.2025 р.).

12. Patent Cooperation Treaty Yearly Review 2024. The International Patent System. WIPO. 2024. URL: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-901-2024-en-patent-cooperation-treaty-yearly-review-2024.pdf> (дата звернення 03.01.2025 р.).

References:

1. Bonaglia, D. and Wunsch-Vincent, S. (2024), "Cross-border Payments for the Use of Intellectual Property (IP) surpass 1 trillion US Dollars in 2022, a record high", available at: <https://www.wipo.int/en/web/global-innovation-index/w/blogs/2024/cross-border-payments-ip> (Accessed 2 Jan 2025).

2. International Intellectual Property Alliance (2024), "Special 301 Report on Copyright Pro-

tection and Enforcement. United States Trade Representative by the International Intellectual Property Alliance", available at: <https://www.iipa.org/files/uploads/2024/01/Final-PDF-for-Website-1.pdf> (Accessed 6 Jan 2025).

3. Sai, L, pp. and Yurchuk, Kh. H. (2021), "International trade in counterfeit products: structure and methods of customs regulation", Pryazovskyi ekonomichnyi visnyk, vol. 5 (28), pp. 11—17. available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2021/5_28_ukr/4.pdf (Accessed 3 Jan 2025).

4. WIPO (2020), "Report of the Director General to the 2020 WIPO Assemblies Retrospective 2008—2020", available at: <https://tind.wipo.int/record/42418?v=pdf> (Accessed 2 Jan 2025).

5. WIPO (2021), "Report of the Director General to the 2021 WIPO Assemblies: IP for the Good of Everyone", available at: <https://tind.wipo.int/record/44413?v=pdf> (Accessed 2 Jan 2025).

6. United States Intellectual Property Enforcement Coordinator (2020), "Annual Intellectual Property Report to Congress", available at: https://www.whitehouse.gov/wp-content/uploads/2022/09/2019-IPEC-Annual-Report-March-2020_Redacted.pdf (Accessed 2 Jan 2025).

7. Pashkov, V. M. (2013), "Problems of applying certain provisions of the TRIPS Agreement in the pharmaceutical market", Visnyk Natsionalnoho universytetu "Yurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho", vol. 4 (15), pp. 184—195.

8. Skaletska, Z. (2022), "International protection of intellectual property rights under martial law", Akademichni vizii, vol. 14. available at: <https://academy-vision.org/index.php/av/article/download/210/184/187> (Accessed 6 Jan 2025).

9. wikipedia (2025), "List of international legal documents in the field of intellectual property", available at: <http://surl.li/uaewxn> (Accessed 3 Jan 2025).

10. Permanent Mission of Ukraine to the UN Office and other international organizations in Geneva (2025), available at: <https://geneva.mfa.gov.ua/posolstvo/2610-wipo> (Accessed 2 Jan 2025).

11. WIPO (2023), "Patent Cooperation Treaty Yearly Review 2023", The International Patent System, available at: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-901-2023-en-patent-cooperation-treaty-yearly-review-2023.pdf> (Accessed 3 Jan 2025).

12. WIPO (2024), "Patent Cooperation Treaty Yearly Review", The International Patent System, available at: <https://www.wipo.int/edocs/pubdocs/en/wipo-pub-901-2024-en-patent-cooperation-treaty-yearly-review-2024.pdf> (Accessed 3 Jan 2025).

Стаття надійшла до редакції 28.01.2025 р.

УДК 631.95:635:502.131.1(477)

Н. В. Комарова,

д. філос. з економіки, доцент, доцент кафедри геодезії та землеустрою,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9347-455X>

Л. Р. Скрипник,

д. філос. з економіки, доцент, доцент кафедри аерокосмічної геодезії та землеустрою,

Національний авіаційний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7349-9496>

О. В. Камінецька,

к. е. н., доцент, доцент кафедри геодезії та землеустрою,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1576-64772>

Н. М. Крупа,

к. б. н., доцент, доцент кафедри садово-паркового господарства,

Білоцерківський національний аграрний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5299-3580>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.91

СТАЛИЙ РОЗВИТОК САДІВНИЦТВА В УКРАЇНІ: ЕКОЛОГІЧНІ ТА ЕКОНОМІЧНІ АСПЕКТИ

N. Komarova,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geodesy and Land Management,

Bila Tserkva National Agrarian University

L. Skrypnyk,

PhD in Economics, Associate Professor, National Aviation University

O. Kaminetska,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Geodesy and Land Management,

Bila Tserkva National Agrarian University

N. Krupa,

PhD, Associate Professor of the Department of Landscape Gardening,

Bila Tserkva National Agrarian University

SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF HORTICULTURE IN UKRAINE: ENVIRONMENTAL AND ECONOMIC ASPECTS

Сталий розвиток сільського господарства, зокрема садівництва, є одним із важливих напрямків євроінтеграційної політики України. Важливим орієнтиром для нашої держави є Цілі сталого розвитку (ЦСР), ухвалені ООН у 2015 році. Вони спрямовані на забезпечення економічного зростання, охорону навколишнього середовища та соціальний добробут населення. Стаття присвячена аналізу розвитку садівництва в Україні, зокрема в умовах війни, яка суттєво вплинула на аграрний сектор. У дослідженні розглядається сучасний стан галузі, що характеризується скороченням площ багаторічних насаджень внаслідок окупації окремих областей, а також збільшенням валових зборів завдяки державній підтримці галузі.

У статті також обговорюється ринок плодово-ягідної продукції, який зазнає коливань через проблеми логістики, збуту продукції, збільшення собівартості продукції та підвищення цін.

Досліджено вплив державної підтримки на розвиток садівництва в Україні. З початку 2024 року уряд надав гранти 111 агровиrobникам для розвитку садів і теплиць, загальна сума яких склала 477,2 млн грн. З цієї суми 320,2 млн грн отримали 78 підприємств на садівництво, ягідництво та виноградарство, а 157 млн грн спрямовано на підтримку 34 тепличних господарств.

За останні два роки в країні висаджено близько 3,5 тисячі гектарів нових садів. Загалом на розвиток садівництва виділено 993,5 млн грн, а ще 394 млн грн — на будівництво теплиць.

Sustainable development of agriculture, in particular horticulture, is one of the important areas of Ukraine's European integration policy. An important benchmark for our country is the Sustainable Development Goals adopted by the UN in 2015. They are aimed at ensuring economic growth, environmental protection and social well-being of the population. The article analyses the development of horticulture in Ukraine, in particular in the context of the war, which has significantly affected the agricultural sector. The study examines the current state of the industry, which is characterised by a reduction in the area of perennial plantations due to the occupation and an increase in gross harvest due to state support for the industry.

The article also discusses the market for fruit and berry products, which is subject to fluctuations due to logistics and sales problems, increased production costs and rising prices.

The impact of state support on the development of horticulture in Ukraine is investigated. Since the beginning of 2024, the government has provided grants to 111 agricultural producers for the development of orchards and greenhouses, totalling UAH 477.2 million. Of this amount, UAH 320.2 million was allocated to 78 enterprises for horticulture, berry growing and viticulture, and UAH 157 million was allocated to support 34 greenhouse farms.

Over the past two years, about 3,500 hectares of new gardens have been planted in the country. A total of UAH 993.5 million has been allocated for the development of horticulture, and another UAH 394 million has been allocated for the construction of greenhouses.

The development of the stone fruit market requires the creation of an adequate infrastructure and improvement of legislation on state financial support for horticulture. The immediate priorities of government policy should include a review of the regulations governing the financing of the industry, the introduction of transparent mechanisms for the distribution of funds, and the promotion of price policy stabilisation for producers and consumers. It is also important to stimulate the development of crop insurance for perennial plantations and expand lending opportunities for horticultural enterprises to plant new orchards and create modern production infrastructure.

Ключові слова: збалансованого використання земельних ресурсів, сталий розвиток, садівництво, органічне садівництво, плодово-ягідна культура.

Key words: balanced use of land resources, sustainable development, horticulture, organic horticulture, fruit and berry culture.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сталий розвиток садівництва в Україні є надзвичайно важливим у сучасних умовах, враховуючи економічні та екологічні виклики, з якими стикається країна в умовах воєнного стану.

Виробництво плодів і ягід в Україні є традиційною сільськогосподарською галуззю з багатовіковою історією. Найкращими регіонами для вирощування цих культур є ті, де спостерігається м'який клімат, достатнє зволоження та висока кількість сонячних днів. Лідерами за обсягами виробництва плодів і ягід з 2022 року є Вінницька, Хмельницька, Чернівецька, Дніпропетровська, Закарпатська, Львівська, Полтавська та Рівненська області.

Згідно зі статистикою Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), Україна займає дев'яте місце у світі за площею орних земель і двадцять п'яте — за площею

сільськогосподарських угідь. Проте за площею багаторічних насаджень країна займає лише 35-те місце, а за їх часткою в загальному обсязі сільськогосподарських угідь — 145-те.

Ведення сучасного садівництва в Україні стикається з низкою негативних проблем, які стримують його сталий розвиток. Серед основних проблем можна виділити низьку продуктивність садів і скорочення площ багаторічних насаджень внаслідок збройної агресії росії. Висока собівартість органічного виробництва через дорожчі органічні добрива та сертифікацію. Відсутність належної інфраструктури для зберігання, переробки та транспортування продукції ускладнює доступ до ринків збуту та знижує економічну ефективність садівництва.

Недостатньо дослідженими залишаються питання аналізу поточної ситуації сталого розвитку садівництва та перспектив його розвитку з урахуванням наслідків війни. Зокрема, було проведено аналіз попередніх досліджень, пов'язаних із галуззю садівництва та збереженням на-

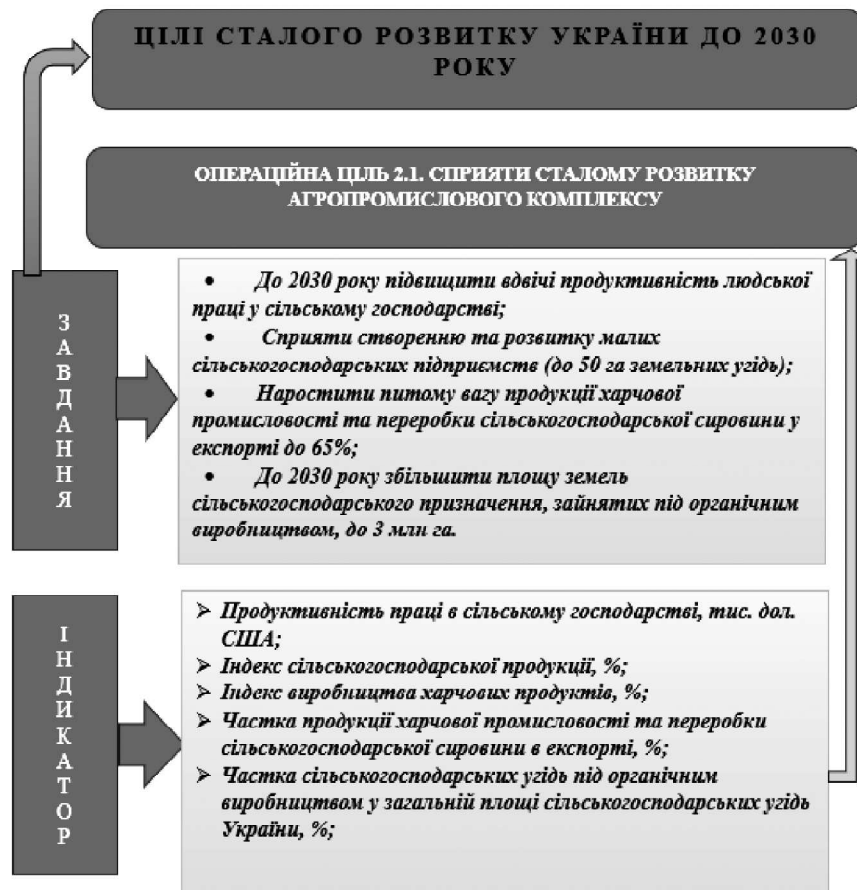

Рис. 1. Схема комплексного зв'язку сталого розвитку садівництва та формування екологістійких агроландшафтів

вколишнього середовища, а також розглянуто статистику у сфері аграрного сектора.

виросування, зрошення та захисту рослин, використовувати інноваційні технології.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ДАНОЇ ПРОБЛЕМИ

Проблеми сталого розвитку садівництва, розробка еколого-економічних важелів забезпечення екологічної безпеки продукції широко висвітлюються у працях В. Борисова, В. Гапотій, М. Гладий, Б. Данилишин, А. Іванченко, М. Калінчик, О. Карасьов, А. Орлов, Г. Погріщук, О. Ульянченко та О. Фурдичка. Окрему увагу питанням екологічно збалансованого садівництва та вивченню впливу хімічних і антропогенних чинників на навколишнє середовище приділяли С. Руденко, О. Баглей та М. Федоряк.

Попри значну кількість досліджень, залишаються невирішеними питання удосконалення та виконання пріоритетів цілей сталого розвитку та ефективного використання науково-технологічного потенціалу в галузі садівництва. Для досягнення високих показників продуктивності та підвищення ефективності садівництва необхідно впроваджувати сучасні методи

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є аналіз основних викликів і можливостей розвитку садівництва в умовах сучасних економічних, екологічних і соціальних змін, включаючи вплив збройної агресії росії проти України. У роботі розглядаються наслідки війни, зокрема руйнування інфраструктури, порушення логістичних ланцюгів, а також шляхи адаптації галузі до цих умов. Особлива увага приділяється впровадженню принципів сталого розвитку, ефективному використанню ресурсів, збереженню екологічної рівноваги, та підвищенню конкурентоспроможності продукції садівництва в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Враховуючи важливість відновлення та збереження земельно-ресурсного потенціалу для забезпечення сталого еколого-економічного розвитку України в умовах Євроінтеграції, особливого значення набувають вимоги ЄС

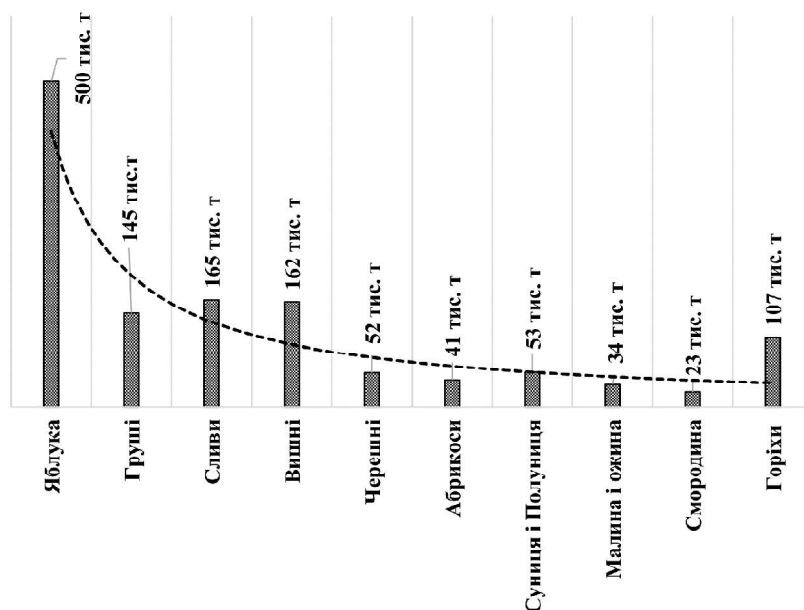

Рис. 2. Валовий збір продуктів садівництва в Україні станом на 2023 рік

щодо сталого розвитку у сфері використання сільськогосподарських земель, зокрема у садівництві. Цілі сталого розвитку (ЦСР), або Глобальні цілі, були затверджені Організацією Об'єднаних Націй у 2015 році як спільний план дій, спрямований на подолання бідності, захист довкілля та створення умов для мирного і гідного життя всіх людей до 2030 року [9, 10].

На поточний момент є підстави стверджувати, що Україна ще не повною мірою виконала всі висунуті вимоги, про що свідчать результати досліджень. Перелік встановлених цілей складається із 17 позицій, серед яких у контексті нашого дослідження окремо можемо підкреслити цілі, які максимально впливають на сталий розвиток садівництва в Україні (рис 1).

— Ціль № 2 "Подолання голоду, розвиток сільського господарства", яке включає завдання "Захист та відновлення екосистем суші", у межах якої зазначено завдання:

— Завдання 2.2 "Підвищити вдвічі продуктивність сільського господарства, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій" у якості індикаторів виконання якого зазначено:

1. Продуктивність праці в сільському господарстві, тис. дол. США на одного зайнятого;

2. Індекс сільськогосподарської продукції, %;

— Завдання 2.3. "Забезпечити створення стійких систем виробництва харчових продуктів, що сприяють збереженню екосистем і поступово покращують якість земель та ґрунтів, насамперед за рахунок використання інноваційних технологій", індикаторами досягнення якого визначено:

1. Індекс виробництва харчових продуктів, %;

2. Частка продукції харчової промисловості та переробки сільськогосподарської сировини в експорті груп 1-24 УКТЗЕД, %;

3. Частка сільськогосподарських угідь під органічним виробництвом у загальній площі сільськогосподарських угідь України, %.

У контексті сталого розвитку садівництва це передбачає забезпечення збалансованого використання земельних ресурсів, впровадження екологічно безпечних технологій вирощування та дотримання стандартів ЄС щодо якості продукції садівництва [5, 11].

Війна в Україні суттєво вплинула на галузь садівництва, викликавши численні зміни в галузі.

До 2022 року Херсонська область була основним регіоном промислового виробництва кісточкових культур в Україні, забезпечуючи близько 30 % валового збору, що становило понад 4,5 тис. тонн. Значні обсяги вирощування також були зосереджені в Одеській області (до 20 %, або близько 3 тис. тонн), Вінницькій області (понад 15 %, або 2,5 тис. тонн) та Запорізькій області (близько 10 %, або 1,5 тис. тонн). Загалом ці регіони разом виробляли понад 70 % усіх кісточкових плодів в Україні. У 2022 році Україна втратила близько 40% промислового овочівництва, особливо в окупованих регіонах, таких як Херсонська та Запорізька області [12].

Основний урожай почали забезпечувати сільськогосподарські підприємства Вінницької, Черкаської та Львівської областей, які разом виростили 55,7 % загального обсягу, що становило лише 10,8 тис. тонн плодів.

За даними Державної служби статистики, у 2023 році сукупний валовий збір плодово-ягідних культур у всіх категоріях господарств України становив майже 2 мільйони тонн, що дорівнює показникам 2022 року.

За 2023 рік площа насаджень зменшилась на 3,3% до 187,1 тисячі гектарів, в той самий час середня урожайність збільшилась на 2,5% і склала 119 центнерів з гектара [12].

Основними тут звично стали зерняткові культури, зібрані в обсязі 1323 тис. т, серед яких виділялись яблука (500 тис. т) і груші (145 тис. т). Урожай кісточкових склав 445 тис. т, в тому числі слив — 165 тис. т, вишень — 162 тис. т, черешень — 53 тис. т, абрикосів — 41 тис. т. Ягід було вироблено близько 121 тис. т, включаючи 53 тис. т суниць і полуниць, 34 тис. т малини й ожини, 23 тис. т смородини. Валовий збір горіхів дорівнював 107 тис. т. (рис. 2).

Станом на 2024 рік площі молодих насаджень збільшились на 1175 га, зокрема 348 га зерняткових культур, 345 га горіхів, 316 га ягідників та 166 га кісточкових.

З економічної точки зору, розвиток садівництва в Україні гальмується недостатнім доступом до фінансування, що обмежує можливості модернізації виробництва та впровадження інноваційних технологій. Підприємствам доводиться відповідати високим стандартам якості продукції, що є необхідною умовою для виходу на європейські та міжнародні ринки, але створює додаткові витрати. Слабка інфраструктура та обмежений доступ до ефективних систем зберігання і транспортування продукції збільшують собівартість виробництва та знижують його рентабельність. Крім того, постійне зростання цін на енергоносії, добрива та паливо створює додаткові економічні труднощі [3].

Таким чином, економічні аспекти розвитку садівництва в Україні тісно пов'язані з екологічними факторами, оскільки забезпечення стабільного виробництва потребує не лише фінансової підтримки, а й збалансованого використання природних ресурсів [7]. Подолання цих викликів потребує комплексного підходу, включаючи розвиток інфраструктури, стимулювання інвестицій, впровадження державних програм підтримки та перехід до екологічно безпечного ведення господарства. Тому нами представлено екологічні та економічні важелі, які впливають на сталий розвиток галуззі садівництва (рис. 3).

З екологічної точки зору, ключову роль відіграє збереження та відновлення родючості ґрунтів, оскільки деградація земель через еро-

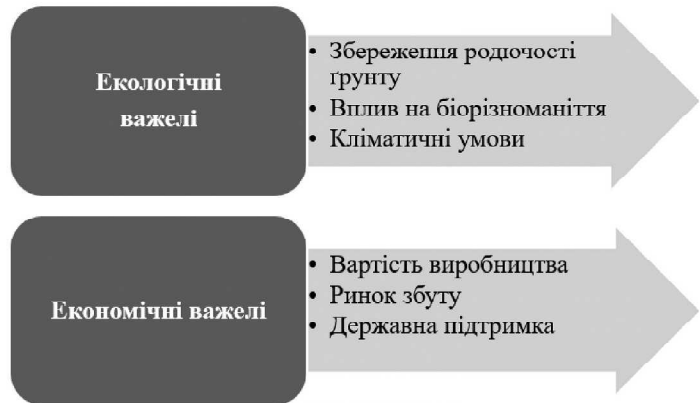

Рис. 3. Основні екологічні та економічні важелі, які впливають на сталий розвиток садівництва в Україні

зії, виснаження та надмірне використання хімічних добрив суттєво знижує продуктивність садівництва. Важливо заохочувати органічне землеробство, яке має великий попит на міжнародному ринку, і підтримувати підприємства, об'єднувати зусилля для спільного доступу до ринків і технічних ресурсів. Залучення міжнародної підтримки через гранти та програми також стане важливим кроком для розвитку цієї галузі.

Одним із головних аспектів сталого садівництва є підтримка та відновлення місцевих сортів плодово-ягідних культур та розширення асортименту плодово-ягідної продукції шляхом інтродукції нових культур (лохина, ожина, годжі, жимолость, актинідія), відродження вирощування рідкісних видів (айва, кизил, обліпиха, ірга) та створення нових стійких сортів шляхом селекції (наприклад, морозостійкі абрикоси та персики для північних регіонів) [6].

Зміни клімату суттєво впливають на плодово-ягідне виробництво, зокрема на терміни цвітіння, урожайність та поширення шкідників. У зв'язку з цим необхідно впроваджувати стратегії адаптації, серед яких важливе значення має вирощування посухостійких сортів та застосування нових методів зрошення. Відновлення агролісомеліорації, зокрема створення лісосмуг, сприяє зменшенню впливу спеки та вітру, що є критично важливим у регіонах із підвищеною температурою. Крім того, ефективною стратегією є перехід на багаторічні посадки, які передбачають комбінування деревних культур із чагарниками та трав'янистими рослинами, що дозволяє оптимізувати використання ресурсів і підвищити стійкість садівництва до змін клімату.

Вартість виробництва плодово-ягідних культур залежить від багатьох факторів, включаючи

тип культури, технологію вирощування, регіональні особливості, затрати на робочу силу, добрива, засоби захисту рослин, зрощення та переробку. Вирощування плодово-ягідних культур потребує значних початкових інвестицій, особливо для багаторічних насаджень (лохина, яблука, вишня). Проте сучасні технології та ефективний менеджмент дозволяють знизити собівартість та підвищити прибутковість бізнесу [2].

Незважаючи на зусилля щодо розвитку, інфраструктура зберігання та переробки залишається недостатньо розвиненою, що призводить до втрат продукції та зниження її якості. Військові дії та руйнування інфраструктури ускладнюють транспортування продукції, що впливає на своєчасність поставок та якість товару. Основними каналами збуту залишаються внутрішній ринок та експорт. Близько 70% продукції реалізується через посередників, що знижує ефективність ринкового ланцюга та зменшує доходи виробників.

Українські садові підприємства почали активно підвищувати ціни на якісні плодово-ягідні культури через збільшення попиту [8]. Наприклад якісне яблуко з українських господарств надходить у продаж у діапазоні 25—32 грн/кг (Станом на початок 2025 року). Ціни на яблука в Україні вже зросли на 61% порівняно з аналогічним періодом минулого року.

З початку 2024 року Уряд України надав грантову допомогу 111 агровиробникам на розвиток садівництва та теплиць. Загальна сума виділених грантів склала 477,2 млн грн. Із них 320,2 млн грн були спрямовані на підтримку 78 підприємств, що займаються садівництвом, ягідництвом та виноградарством [1].

В цілому, з моменту старту програми грантової допомоги вже було виплачено понад 1,18 млрд грн 249 сільгоспвиробникам. З них 857,4 млн грн отримали 177 господарств для розвитку садівництва, ягідництва та виноградарства, а 342,8 млн грн — 63 тепличних господарств, які також отримали кошти в повному обсязі. Державна підтримка також включає фінансування селекційних програм, закупівлю обладнання для переробки та створення холодильників для зберігання продукції. Програми грантів та інші ініціативи сприяють розвитку плодово-ягідних культур і допомагають аграріям адаптуватися до нових викликів [4].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Актуальною проблемою українського садівництва залишається збут плодів, що зумовле-

но недостатнім розвитком переробної промисловості та браком сучасних сховищ для зберігання продукції. Через слабку державну підтримку ринку садівництва вітчизняні кісточкові плоди поступаються імпортованим у конкурентоспроможності, особливо в ціновому аспекті. Це обмежує можливості вітчизняних виробників і знижує рівень самоокупності галузі.

Розвиток ринку кісточкових культур вимагає створення належної інфраструктури та вдосконалення законодавства щодо державної фінансової підтримки садівництва. Серед найближчих пріоритетів державної політики мають бути перегляд нормативно-правових актів, які регулюють фінансування галузі, запровадження прозорих механізмів розподілу коштів і сприяння стабілізації цінової політики для виробників і споживачів. Також важливим є стимулювання розвитку страхування врожаю багаторічних насаджень та розширення можливостей кредитування садівницьких підприємств для закладки нових садів і створення сучасної виробничої інфраструктури.

Перспективним напрямом є розробка довгострокової стратегії розвитку вітчизняного ринку кісточкових плодів з урахуванням потреб усіх учасників ринку. Це передбачає формування стабільного бізнес-середовища, подолання тіньових схем і впровадження ефективного законодавчого регулювання. Враховуючи ці фактори, доцільним є розширення виробництва кісточкових культур шляхом створення спільних садівницьких підприємств, зокрема із залученням іноземного капіталу.

Для досягнення сталого розвитку садівництва необхідно інвестувати в інновації, включаючи автоматизацію виробничих процесів, моніторинг стану ґрунту та оптимізацію використання ресурсів. Підвищення ефективності ринкових ланцюгів плодово-ягідних культур потребує вдосконалення інфраструктури зберігання та переробки, зменшення кількості посередницьких ланок, розширення експортних ринків і забезпечення відповідності продукції міжнародним стандартам.

Попри економічні труднощі та виклики, пов'язані з військовими діями, галузь плодово-ягідного виробництва в Україні демонструє адаптивність та високий потенціал розвитку. Ефективна державна підтримка, інноваційні технології та стратегічний підхід до розвитку ринку можуть забезпечити стабільне зростання галузі та її конкурентоспроможність на міжнародному рівні.

Література:

1. Про затвердження Порядку надання мікрогрантів на створення або розвиток власного бізнесу: Постанова Кабінету Міністрів України від 21.06.2022 р. № 738 (зі змінами) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text>.

2. Сало І. А. Розвиток ринку плодів в Україні. Економіка АПК. 2020. Вип. 3. С. 16—25.

3. П'ять основних проблем розвитку садівництва. Пропозиція. 2017. URL: <https://propozitsiya.com/ua/pyat-osnovnyh-problem-rozvytku-sadivnytva> (дата звернення: 01.02.2025).

4. Про затвердження галузевої Програми розвитку садівництва України на період до 2025 року і галузевої Програми розвитку виноградарства та виноробства на період до 2025 року: Наказ Міністерства аграрної політики України. Українська академія аграрних наук від 21.07.2008 р. № 444/74. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0443555-08> (дата звернення: 31.01.2025).

5. Котвицька Н.М. Продовольча безпека як фактор стабільного розвитку України// Науковий вісник Херсонського державного університету, 2015. Вип.10(3). Частина 3. 2015. С. 18—21.

6. Черевко О. В., Франів І. А., Кorpало І. Р. Інноваційно-інвестиційний розвиток плодово-ягідної галузі в регіонах України. Економіка та суспільство. 2021. Т. 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-55>

7. Bondarenko V. M., Shevchuk H. V. (2018) Problems, development and implementation of the rational marketing structure in enterprises in the fruit and vegetable industry. Economics and Finance. vol. 9. pp. 121—131.

8. Правдюк Н. А., Кожухар В. В. Аналітичне забезпечення управління процесом реалізації продукції галузі садівництва. Агросвіт. 2021. № 4. С. 9—16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.4.9>

9. Цілі сталого розвитку та Україна. URL: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>

10. Цілі сталого розвитку: Україна. Національна доповідь. 2017. 176 с.

11. Квятковська Л.А. Реалізація принципів концепції сталого розвитку в діяльності підприємства. Вісник соціально-економічних досліджень. 2013. Вип. 1. С. 85—89.

12. Офіційний сайт Державної служби статистики України. [Електронний ресурс]. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua>.

References:

1. Cabinet of Ministers of Ukraine (2022), Resolution "On approval of the Procedure for provi-

ding microgrants for the creation or development of one's own business", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/738-2022-%D0%BF#Text> (Accessed 20.01.2025).

2. Salo, I. A. (2020), "Development of the fruit market in Ukraine", Ekonomika APK, vol. 3, pp. 16—25.

3. Propozytsiia (2017), "Five main problems of horticulture development", available at: <https://propozitsiya.com/ua/pyat-osnovnyh-problem-rozvytku-sadivnytva> (Accessed 20.01.2025).

4. Ministry of Agrarian Policy of Ukraine (2008), Order "On the approval of the Sectoral Horticulture Development Program of Ukraine for the period until 2025 and the Sectoral Program for the Development of Viticulture and Wine-making for the period until 2025", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0443555-08>. (Accessed 20.01.2025).

5. Kotvytska N.M. (2015), "Food security as a factor in Ukraine's sustainable development", Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu, vol. 10 (3), pp. 18—21.

6. Cherevko, O. V., Franiv, I. A., and Korpalo, I. R. (2021), "Innovation and investment development of fruit and berry industry in the regions of Ukraine", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 28. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-28-55>.

7. Bondarenko, V. M., and Shevchuk, H. V. (2018), "Problems, development and implementation of the rational marketing structure in enterprises in the fruit and vegetable industry", Economics and Finance, vol. 9, pp. 121—132.

8. Pravdyuk, N. and Kozhukhar, V. (2021), "Analytical support of management of the process of sale of horticulture products", Agrosvit, vol. 4, pp. 9—16. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6792.2021.4.9>.

9. Government portal (2017), "Sustainable Development Goals: Ukraine", available at: <https://www.kmu.gov.ua/diyalnist/cili-stalogo-rozvitku-ta-ukrayina>. (Accessed 21.01.2025).

10. Sustainable Development Goals: Ukraine (2017), "National report "Goals of sustainable development: Ukraine. National report", available at: https://vlasnasprava.ua/wp-content/uploads/2017/08/2017SDGs_NationalReport-July_-2017_ukr.pdf (Accessed 31.01.2025).

11. Kviatkovs'ka, L.A. (2013), "Sustainable development conception principles realization into enterprise activity", Visnyk sotsial'no-ekonomichnykh doslidzhen', vol. 1, pp. 85—89.

12. State Statistics Service of Ukraine (2023), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 25 Jan 2025).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2025 р.

УДК 338.48:65.01[66.046.4]

І. В. Олійник,к. е. н, доцент, доцент кафедри менеджменту, маркетингу та інформаційних технологій,
Херсонський державний аграрно-економічний університетORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3823-7532>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.98

СТРАТЕГІЧНИЙ РОЗВИТОК І КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ ТУРИСТИЧНОГО БІЗНЕСУ В УМОВАХ ВІЙСЬКОВОГО СТАНУ: РИЗИКИ, ПРІОРИТЕТИ ТА ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ

I. Oliinyk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Management, Marketing
and Information Technologies Department, Kherson State Agrarian and Economic University

STRATEGIC DEVELOPMENT AND COMPETITIVENESS OF TOURISM BUSINESS UNDER MARTIAL LAW: RISKS, PRIORITIES AND INNOVATIVE APPROACHES

У статті досліджено сутність категорії стратегічного розвитку та конкурентоспроможності туристичних підприємств в умовах військового стану. Проаналізовано основні ризики та загрози, що впливають на ефективність діяльності туристичного бізнесу, зокрема геополітичну нестабільність, економічні коливання, соціальні виклики та екологічні фактори. Визначено ключові пріоритети стратегічного управління, спрямовані на забезпечення фінансової стійкості, адаптації до кризових умов та підтримки безпеки туристів. Особливу увагу приділено впровадженню інноваційних підходів, таких як цифровізація, використання VR- і AR-технологій, оптимізація логістичних процесів та залучення інвестицій у стійкий розвиток галузі. Окреслено роль соціальної відповідальності підприємств у зміцненні туристичної сфери, зокрема розвиток інклюзивного туризму, підтримка внутрішньо переміщених осіб та екологічні ініціативи. У результаті дослідження сформульовано висновки щодо необхідності адаптації туристичних компаній до кризових реалій через розробку комплексних стратегій, що поєднують інновації, ефективне управління ризиками та стає зростання галузі.

This article examines the essence of strategic development and competitiveness of tourism enterprises under martial law conditions. It analyzes the primary risks and threats affecting tourism business efficiency, including geopolitical instability, economic fluctuations, social challenges, and environmental factors. The study explores how these challenges fundamentally reshape traditional business models and force companies to adopt more resilient operational frameworks.

The research identifies key strategic management priorities aimed at ensuring financial sustainability, crisis adaptation, and tourist safety. The analysis extends to comprehensive risk assessment methodologies and the development of adaptive management systems that can respond to rapidly changing security situations. The paper emphasizes the critical role of data-driven decision-making in maintaining operational continuity during periods of heightened uncertainty.

Special attention is devoted to implementing innovative approaches, such as digitalization, VR and AR technologies, logistics process optimization, and attracting investments for sustainable industry development. The study details how these technological solutions not only enhance operational efficiency but also create new revenue streams and market opportunities, particularly in domestic tourism segments.

The paper examines the role of corporate social responsibility in strengthening the tourism sector, specifically addressing inclusive tourism development, support for internally displaced persons, and environmental initiatives. This includes analyzing successful case studies of tourism enterprises that have effectively balanced commercial viability with social impact during crisis periods.

The research concludes by emphasizing the necessity for tourism companies to adapt to crisis realities through developing comprehensive strategies that combine innovation, effective risk management, and sustainable industry growth. It provides practical recommendations for building resilient business models that can withstand future disruptions while maintaining competitive advantage in the transformed tourism landscape.

Ключові слова: підприємства, туристичний бізнес, стратегічний розвиток, конкурентоспроможність, пріоритети, ефективність, військовий стан, ризики та загрози, безпека, інновації, інвестиції, фінансова стійкість, соціальна відповідальність, інклюзії.

Key words: enterprises, tourism business, strategic development, competitiveness, priorities, efficiency, martial law, risks and threats, security, innovation, investment, financial sustainability, social responsibility, inclusion.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Туристичний бізнес є важливим сектором економіки, що сприяє створенню робочих місць, розвитку інфраструктури та зміцненню міжкультурних зв'язків. Однак в умовах військового стану ця галузь стикається зі значними викликами, які кардинально змінюють її функціонування. Підприємства змушені адаптуватися до економічної нестабільності, різкого падіння попиту, обмеженого доступу до туристичних локацій, руйнування інфраструктури та загроз безпеці. Крім того, міжнародні санкції, логістичні труднощі та фінансові ризики ще більше ускладнюють їхню діяльність.

Відсутність чітких механізмів кризового реагування та нестача фінансових ресурсів призводять до зниження конкурентоспроможності туристичних компаній. У таких умовах стратегічний розвиток галузі потребує нових підходів до управління підприємствами, що поєднуюватимуть оперативні антикризові заходи з довгостроковими стратегіями забезпечення фінансової стійкості та ефективного управління ризиками. Саме тому пріоритетними напрямками розвитку туристичного бізнесу в сучасних умовах є впровадження інноваційних рішень, цифровізація сервісів, адаптація бізнес-моделей до змін попиту та розвиток безпечного та інклюзивного туризму. Значну роль відіграють інвестиції у відновлення туристичної інфраструктури, розширення партнерських зв'язків, запровадження програм соціальної відповідальності та екологічно сталого розвитку.

З наукової точки зору актуальним є комплексний аналіз стратегічного управління в кризових умовах, визначення ефективних механізмів підтримки туристичного бізнесу, а також розробка адаптивних стратегій, що забезпечують баланс між безпекою, фінансовою стабільністю та конкурентоспроможністю галузі. Дослідження цих питань сприятиме відновленню вітчизняного ту-

ристичного бізнесу, посиленню його економічної ефективності, інтеграції інновацій та сталому розвитку в посткризовий період, що, у свою чергу, матиме позитивний вплив на соціально-економічну ситуацію загалом.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Останні наукові дослідження в галузі стратегічного розвитку та конкурентоспроможності туристичного бізнесу в умовах військового стану висвітлюють ключові аспекти забезпечення стійкості підприємств у кризових умовах. У працях Бабова К., Безверхнюк Т., Бабової І. [1]; Квасній Л. Г., Гонак І. М., Пецух А. О. [3] розглядаються стратегічні підходи до підвищення конкурентоспроможності туристичних підприємств через адаптацію бізнес-моделей, використання інновацій та цифрових технологій. Автори наголошують на необхідності врахування сучасних викликів, зокрема безпекових загроз і економічної нестабільності.

Дослідження Моргулець О. Б., Нищенко О. В. [9] присвячені аналізу ризиків і загроз, що постають перед туристичною галуззю у військовий період. Автори акцентують увагу на потребі розробки ефективних антикризових стратегій, спрямованих на зниження фінансових втрат, підвищення інвестиційної привабливості та збереження робочих місць. Особливу увагу вони приділяють питанням фінансової стійкості підприємств, ролі державної підтримки та соціальної відповідальності бізнесу. У працях Стойко І., Зарихти Д., Бажанової [4] розглядаються інноваційні підходи до розвитку туристичного бізнесу, включаючи цифровізацію послуг, використання штучного інтелекту та персоналізованих маркетингових стратегій. Автори підкреслюють важливість підвищення ефективності управлінських рішень, що сприяють адаптації підприємств до швидких змін ринку.

Значний інтерес викликають дослідження Миронова Ю. Б. [7]; Федоришина Л., Головчук Ю., Боднар Р. [12], які аналізують можливості розвит-

ку інклюзивного туризму в умовах воєнного стану. Автори акцентують увагу на необхідності створення безпечних туристичних маршрутів, забезпеченні доступності туристичних об'єктів для осіб з обмеженими можливостями та формуванні соціально відповідального підходу до розвитку галузі.

Разом з тим, окремі аспекти проблематики стратегічного розвитку туристичного бізнесу залишаються недостатньо вивченими та потребують подальших наукових пошуків. Зокрема, малодослідженими є питання адаптації бізнес-моделей туристичних підприємств до довготривалих кризових умов та розробки нових механізмів фінансової підтримки малого та середнього бізнесу у цій сфері. Також потребує глибшого аналізу вплив цифрових інновацій на забезпечення безпеки туристичних потоків та ефективності управління ризиками.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження стратегічного розвитку туристичного бізнесу в умовах воєнного стану, аналіз основних ризиків і загроз для підприємств галузі, а також обґрунтування пріоритетних напрямів підвищення конкурентоспроможності через впровадження інновацій, забезпечення фінансової стійкості та розширення соціальної відповідальності. Виходячи з цього, у дослідженні розглядаються ключові чинники, що впливають на діяльність туристичних підприємств у період воєнного стану, аналізуються основні ризики та загрози, які знижують ефективність функціонування галузі, та визначаються стратегічні підходи до підвищення її конкурентоспроможності у кризових умовах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Сучасний туристичний бізнес є однією з найбільш динамічних та перспективних галузей світової економіки, що відіграє ключову роль у формуванні валового внутрішнього продукту (ВВП), забезпеченні зайнятості населення, розвитку інфраструктури та міжкультурних зв'язків. За даними Всесвітньої ради з туризму та подорожей (WTTC), у 2022 році внесок туризму в економіку Парижа становив майже \$36 млрд, Пекіна — \$33 млрд, а Орlando — \$31 млрд. [10].

Проте функціонування туристичної галузі в умовах нестабільності супроводжується значними ризиками, які безпосередньо впливають на конкурентоспроможність туристичних підприємств та їхню здатність до адаптації. Військові конфлікти можуть призвести до значного зменшення туристичних доходів, що негативно впливає на місце-

ву економіку, збільшуючи безробіття та погіршуючи рівень життя населення. Зокрема, вплив військових конфліктів, економічних коливань, екологічних змін та технологічних трансформацій формує безпрецедентні виклики, що потребують стратегічного переосмислення підходів до управління галуззю. У 2022 році українська туристична галузь зазнала значних втрат через військові дії, що призвело до зупинки роботи підприємств, зниження туристичних потоків та зменшення міжнародної привабливості країни як туристичного напрямку [13].

В свою чергу, геополітична нестабільність та військові дії спричиняють руйнування інфраструктури, розрив логістичних ланцюгів, зниження купівельної спроможності населення та зростання рівня загроз для безпеки туристів. У такому контексті критичним аспектом є розробка ефективних механізмів кризового менеджменту, що включає всебічну оцінку ризиків, диверсифікацію напрямів діяльності та розробку адаптивних сценаріїв стратегічного розвитку. В умовах високої турбулентності зовнішнього середовища саме здатність туристичних підприємств до швидкої реакції та впровадження антикризових рішень визначає їхню стійкість.

Вагомим напрямом мінімізації ризиків та збереження конкурентних позицій є інтеграція інноваційних бізнес-моделей, зокрема цифровізація туристичних послуг, застосування технологій віртуальної та доповненої реальності, впровадження штучного інтелекту та аналізу великих даних. Ці інструменти не лише підвищують ефективність операційної діяльності підприємств, а й створюють можливості для персоналізації туристичного досвіду, що є критично важливим у контексті глобальної трансформації споживчих уподобань.

В умовах обмежень на міжнародні подорожі особливої актуальності набуває розвиток внутрішнього туризму, що може стати стратегічним драйвером відновлення галузі. Формування нових туристичних маршрутів, підтримка малого та середнього бізнесу в регіонах, розвиток екологічного та сільського туризму не лише сприяють економічній стабілізації, а й забезпечують збереження культурної та природної спадщини. Успішна реалізація таких ініціатив потребує активного залучення держави через створення сприятливих умов для інвестування, розробку механізмів податкового стимулювання та впровадження програм фінансової підтримки галузі [2].

Не менш важливим чинником конкурентоспроможності туристичних підприємств є соціальна відповідальність та забезпечення безпеки туристів. У сучасних умовах успішний туристичний

бізнес неможливий без реалізації стратегій стало-го розвитку, що включають підтримку внутрішньо переміщених осіб, інтеграцію інклюзивних туристичних програм та сприяння соціально-економічній стабільності регіонів.

Слід зазначити, що сучасний туристичний бізнес розвивається у динамічному середовищі, де технологічні інновації стають ключовим фактором успіху. Використання цифрових технологій дає змогу підприємствам адаптуватися до змінних умов ринку, підвищувати ефективність управління, знижувати операційні витрати та покращувати якість обслуговування клієнтів. Зокрема, впровадження передових інформаційних систем сприяє автоматизації бізнес-процесів, оптимізації маркетингових стратегій і формуванню персоналізованих пропозицій для споживачів.

Однією з найважливіших технологій, що змінює туристичний бізнес, є штучний інтелект (AI). Завдяки алгоритмам машинного навчання підприємства можуть аналізувати поведінку клієнтів, прогнозувати їхні потреби та створювати максимально релевантні пропозиції. Наприклад, туристичні платформи, оснащені штучним інтелектом, можуть рекомендувати подорожі, готелі та послуги на основі попередніх пошуків і бронювань користувачів. Крім того, AI застосовується для автоматизації процесів обробки заявок, управління ціноутворенням і аналізу ринкових тенденцій, що підвищує конкурентоспроможність підприємств.

Не менш важливу роль відіграють чат-боти та віртуальні асистенти, які забезпечують швидку та якісну комунікацію з клієнтами. Вони можуть відповідати на запити туристів у режимі 24/7, допомагати з вибором маршрутів, надавати інформацію про послуги, бронювання та ціни. Такий підхід значно зменшує навантаження на персонал і підвищує рівень задоволеності клієнтів. Окрім того, інтеграція чат-ботів з месенджерами та соціальними мережами дає можливість туристичним підприємствам ефективно взаємодіяти з аудиторією та покращувати рівень обслуговування.

Ще одним важливим напрямком є використання великих даних (Big Data). Аналітичні системи обробляють значні обсяги інформації про поведінку споживачів, їхні вподобання, фінансові можливості, сезонні тенденції та популярні туристичні напрямки. Це дозволяє компаніям приймати обґрунтовані рішення щодо розробки маркетингових кампаній, управління цінами та оптимізації бізнес-процесів [11].

Значний вплив на туристичний бізнес також має блокчейн-технологія, яка забезпечує прозорість та безпеку фінансових операцій. Використання блокчейну у сфері туризму дозволяє

мінімізувати ризики шахрайства, спростити процес бронювання та гарантувати клієнтам безпечні транзакції. Наприклад, децентралізовані системи можуть автоматично перевіряти автентичність бронювання готелів, авіаквитків та інших послуг, що значно підвищує довіру споживачів до туристичних підприємств.

Помітне значення у розвитку туристичного бізнесу сьогодні відіграють соціальні мережі, мобільні застосунки та інтерактивні платформи. Завдяки активній присутності у соціальних мережах туристичні компанії можуть ефективно комунікувати зі споживачами, рекламувати свої послуги та залучати нових клієнтів. Мобільні застосунки стали невід'ємною частиною туристичного сервісу. Завдяки ним клієнти можуть легко знаходити та бронювати готелі, купувати квитки, замовляти екскурсії та отримувати персоналізовані пропозиції у режимі реального часу. Додатково слід виокремити інтеграцію GPS-навігації, карт та голосових підказок у мобільні додатки, що сприяє зручному плануванню подорожей і підвищенню комфорту туристів.

Серед інноваційних технологій, які активно використовуються у туристичному бізнесі, інтерактивні віртуальні тури займають особливе місце. Застосування VR (віртуальної реальності) та AR (доповненої реальності) дозволяє потенційним туристам заздалегідь ознайомитися з готелями, культурними пам'ятками та екскурсійними маршрутами, що сприяє прийняттю зважених рішень перед бронюванням. За прогнозами, світовий ринок AR та VR у сфері подорожей та туризму зростатиме високими темпами, досягнувши \$304,4 млн до 2023 року.

Використання таких технологій підвищує рівень довіри до компанії та формує її інноваційний імідж. Дослідження показують, що гості, які можуть віртуально оглянути номери та загальні простори готелю, розвивають більшу довіру до рішення про бронювання, що зменшує ризик розчарування та збільшує ймовірність позитивного досвіду [14].

Додатково впровадження VR та AR технологій у туристичному бізнесі сприяє підвищенню конкурентоспроможності підприємств, дозволяючи їм пропонувати клієнтам унікальний досвід та покращувати якість обслуговування. З огляду на зростаючу популярність віртуальних мандрівок, туристичні компанії активно інвестують у ці технології для покращення взаємодії з клієнтами та задоволення їхніх потреб.

Окрім технологій, спрямованих на взаємодію з клієнтами, туристичні підприємства активно впроваджують автоматизовані платформи управління бізнес-процесами. Такі рішення дозволяють

ефективно контролювати фінансові потоки, керувати персоналом, оптимізувати логістику та підвищувати загальну продуктивність компанії. В умовах глобальної цифровізації туристичні підприємства повинні максимально використовувати потенціал онлайн-бронювання, систем лояльності та персоналізованих пропозицій. Зокрема, впровадження програм лояльності на основі AI та Big Data дозволяє створювати унікальні знижки та бонуси для постійних клієнтів, що мотивує їх повертатися до конкретного бренду.

У сучасних реаліях фінансова стійкість туристичних підприємств є ключовим фактором їхньої конкурентоспроможності, особливо в умовах безпрецедентних викликів. Військові конфлікти, економічні коливання та глобальні фінансові ризики створюють додатковий тиск на галузь, вимагаючи від підприємств адаптації та стратегічної далекоглядності. Військові дії призводять до значного зменшення туристичного потоку в постраждалих регіонах, оскільки туристи уникають відвідування таких місць через загрозу безпеки та страх військових дій. Це, своєю чергою, спричиняє втрати для туристичних підприємств, які залежать від стабільного потоку клієнтів [3].

Макроекономічні коливання мають значний вплив на туристичний сектор. За даними Міністерства фінансів України, оцінки щодо зміни ВВП у 2024 році коливаються від "мінус" 1,5% за негативним сценарієм до "плюс" 8% за максимальною оцінкою. Такі розбіжності у прогнозах створюють невизначеність для туристичних підприємств, ускладнюючи процес стратегічного планування [8].

Глобальні фінансові ризики, зокрема інфляція та можливі рецесії, також впливають на туристичний бізнес. Попри очікування, що у 2024 році внесок туристичної індустрії у світовий ВВП досягне рекордних \$11,1 трлн, що становить 10% глобального ВВП, підприємства повинні бути готові до можливих економічних спадів та змін у споживчих витратах. Таким чином, для забезпечення фінансової стійкості та конкурентоспроможності в умовах сучасних викликів туристичні підприємства повинні розробляти комплексні системи управління ризиками та впроваджувати інноваційні механізми захисту своїх активів.

В контексті стратегічного розвитку особливої ваги набуває питання залучення фінансових ресурсів, яке стає все більш комплексним та багатовимірним. Сучасні підприємства активно досліджують різноманітні можливості фінансування, прагнучи знайти оптимальний баланс між традиційними та інноваційними джерелами капіталу. Міжнародні грантові програми відіграють все більш значущу роль у цьому процесі, пропонуючи не лише фінансову підтримку, але й доступ до пе-

редових практик та експертизи. Європейський Союз, Світовий банк та інші глобальні організації розробляють спеціалізовані програми підтримки, орієнтовані на сталий розвиток туризму та соціальну відповідальність. Особлива увага приділяється проектам, що сприяють розвитку інклюзивного туризму та підвищенню екологічної безпеки, створюючи нові можливості для диверсифікації туристичного продукту та залучення додаткових сегментів споживачів.

Інноваційний вектор розвитку туристичного бізнесу яскраво відображається у стрімкому зростанні інтересу венчурних інвесторів до технологічних стартапів у сфері туризму. Цей тренд посилюється глобальною цифровізацією та зміною споживчих преференцій, де технологічні рішення стають невід'ємною частиною туристичного досвіду.

Підприємства, що пропонують інтегровані AI-рішення та інноваційні платформи для персоналізованих подорожей, демонструють вражаючі результати у залученні інвестицій та масштабуванні своєї діяльності. Такі компанії не лише підвищують ефективність операційних процесів, але й створюють нові стандарти якості обслуговування, що стає критично важливим фактором конкурентоспроможності в умовах зростаючої конкуренції.

Державна підтримка туристичного сектору в умовах військового стану набуває стратегічного значення для забезпечення економічної стійкості галузі. Уряд розробляє комплексні програми стимулювання, які враховують не лише поточні виклики, але й довгострокові пріоритети розвитку галузі. Особлива увага приділяється питанням національної безпеки та збереження робочих місць, що має критичне значення для соціальної стабільності. Партнерські проекти та міжнародна кооперація виступають потужними інструментами подолання існуючих ризиків та загроз, відкриваючи нові можливості для розвитку та зміцнення ринкових позицій підприємств. Така співпраця часто супроводжується передачею передового досвіду та технологій, що сприяє підвищенню загального рівня конкурентоспроможності вітчизняного туристичного бізнесу [12].

Франчайзингові моделі розвитку бізнесу демонструють виняткову адаптивність до кризових умов, пропонуючи туристичним підприємствам ефективні механізми оптимізації витрат при збереженні високих стандартів якості послуг. Цей підхід набуває особливої цінності в умовах обмежених інвестиційних можливостей, дозволяючи компаніям використовувати перевірені бізнес-моделі та методики управління. Крім того, франчайзинг створює додаткові можливості для диверси-

фікації ризиків та забезпечення стабільного розвитку, що стає критично важливим фактором підтримки фінансової стійкості в періоди економічної турбулентності.

Сьогодні вже не викликає сумнівів теза про те, що стратегічна гнучкість виступає визначальним фактором успіху сучасних туристичних підприємств, виявляючись у їхній здатності оперативно адаптувати бізнес-моделі відповідно до змін зовнішнього середовища. Вона проявляється не лише у швидкості реакції на ринкові зміни, але й у спроможності впроваджувати інновації та диверсифікувати послуги. Підприємства активно розширюють спектр своїх пропозицій, інтегруючи екологічний, медичний та освітній туризм у свої портфоліо. При цьому особлива увага приділяється дотриманню принципів соціальної відповідальності та інклюзії, що стає важливим фактором формування позитивного іміджу та зміцнення конкурентних позицій на ринку.

Вихід на міжнародні ринки та розширення цільової аудиторії стають стратегічними пріоритетами для туристичних підприємств, що прагнуть зміцнити свою фінансову стійкість. Такий підхід дозволяє не лише мінімізувати залежність від локальних економічних факторів, але й відкриває нові перспективи для розвитку бізнесу. Особлива увага приділяється розвитку преміальних сегментів, зокрема VIP-туризму та корпоративного сегменту, які демонструють вищу стабільність попиту та стійкість до економічних коливань. Крім того, міжнародна експансія сприяє обміну досвідом та впровадженню передових практик управління, що підвищує загальну ефективність бізнесу.

Ефективне управління фінансами в умовах військового стану також вимагає комплексного підходу до впровадження передових технологій та інноваційних методик оптимізації витрат. Підприємства активно інвестують у цифрову трансформацію, яка охоплює всі аспекти діяльності — від автоматизації операційних процесів до розвитку систем безпеки та управління ризиками. Формування стратегічних резервів набуває особливого значення як механізм забезпечення фінансової стабільності в умовах невизначеності [9].

Сьогодні, як ніколи раніше, проблематика безпеки в туристичній галузі сьогодні набуває безпрецедентного значення, оскільки глобальні виклики постійно змінюють динаміку ризиків та загроз. Військові конфлікти, терористичні акти, природні катастрофи, пандемії та зростаюча кіберзлочинність значною мірою впливають на безпеку туристів та туристичних компаній. Ці фактори вимагають системного підходу до управління безпекою в галузі, зокрема розробки комплексних стратегій захисту, що охоплюють фізичну безпеку ман-

дрівників, інформаційну безпеку компаній, фінансові ризики, а також психологічний комфорт клієнтів. Враховуючи зростаючі ризики, туристичні підприємства змушені адаптувати свої бізнес-моделі та розробляти ефективні механізми попередження загроз, щоб забезпечити стабільність своєї діяльності в умовах глобальної нестабільності.

Натомість сучасні геополітичні виклики змушують туристичні підприємства суттєво переосмислювати свої підходи до забезпечення безпеки. Це не лише підвищення рівня фізичного захисту туристів, але й активне використання аналітичних інструментів для моніторингу та прогнозування можливих загроз. Використання штучного інтелекту та великих даних дозволяє розробляти складні системи оцінки ризиків, що допомагають ідентифікувати потенційні загрози ще на ранніх стадіях.

У сучасних умовах страхування туристичних послуг трансформується з традиційного страхового покриття у комплексну систему управління ризиками. Страхові компанії розробляють нові продукти, які охоплюють широкий спектр загроз, включаючи ризики, пов'язані з військовими діями, терористичними актами, природними катаклізмами та кіберзлочинністю. Це передбачає створення більш гнучких механізмів компенсації збитків, персоналізацію страхових пакетів відповідно до регіональних особливостей та рівня ризиків, а також впровадження цифрових технологій для автоматизації страхових виплат та обробки страхових випадків. Такий підхід дозволяє туристам отримати максимальний рівень захисту та впевненість у своїй безпеці під час подорожей [6].

У цьому зв'язку цифрові платформи відіграють важливу роль у забезпеченні безпеки туристів, надаючи актуальну інформацію про безпечні маршрути, потенційні загрози та зміни в безпековій ситуації. Такі платформи інтегрують дані з різних джерел, включаючи державні органи, міжнародні організації, туристичні компанії та локальні служби безпеки. Використання алгоритмів штучного інтелекту дозволяє аналізувати потік даних у режимі реального часу, що допомагає туристичним операторам та мандрівникам оперативно коригувати маршрути та змінювати плани подорожей у разі виникнення загрозливих ситуацій. Завдяки таким інноваціям, туристи можуть приймати обґрунтовані рішення щодо своїх подорожей та уникати потенційно небезпечних ситуацій.

Кібербезпека стає одним з найважливіших викликів для туристичних підприємств, оскільки цифровізація послуг призводить до зростання вразливостей. Неавторизований доступ до конфіденційної інформації клієнтів, фінансові шахрайства

та хакерські атаки можуть завдати значних репутаційних та фінансових втрат туристичним компаніям. Щоб мінімізувати ці ризики, туристичні підприємства впроваджують багаторівневі системи аутентифікації, біометричні методи верифікації, складні алгоритми шифрування даних та технології штучного інтелекту для виявлення підозрілих дій. Крім того, важливим аспектом є дотримання міжнародних стандартів кібербезпеки та проведення регулярних аудитів інформаційних систем, що дозволяє своєчасно виявляти та усувати потенційні загрози [1].

Захист персональних даних туристів також є ключовим елементом забезпечення безпеки в галузі. Враховуючи жорсткі міжнародні регуляції, такі як GDPR, туристичні компанії змушені розробляти комплексні системи управління даними, що гарантують їхню конфіденційність. Це включає впровадження політик безпеки, навчання персоналу принципам кібергігієни, використання сучасних методів шифрування даних та здійснення регулярного моніторингу безпеки систем. Дотримання таких заходів не лише забезпечує захист клієнтських даних, а й зміцнює довіру туристів до компаній, які піклуються про їхню безпеку.

Ось чому розвиток міжнародного співробітництва у сфері безпеки туризму дозволяє ефективніше боротися із загрозами та впроваджувати кращі практики управління безпекою. Туристичні підприємства активно беруть участь у міжнародних ініціативах, обміні досвідом та впровадженні інноваційних рішень у сфері безпеки. Створення єдиних галузевих стандартів безпеки, сертифікаційних програм та механізмів контролю якості допомагає забезпечити високий рівень захищеності туристичних послуг та інфраструктури. Це також сприяє розвитку механізмів оперативного реагування на кризи та вдосконаленню стратегій захисту туристичних об'єктів.

Інвестиції в технологічну інфраструктуру безпеки стають стратегічним пріоритетом для туристичних компаній. Це включає використання сучасних систем відеоспостереження, біометричних методів ідентифікації, контролю доступу та автоматизованих систем раннього попередження про надзвичайні ситуації. Інтеграція таких систем у єдину платформу управління безпекою підвищує ефективність захисту туристичних об'єктів та мінімізує потенційні загрози. Таким чином, забезпечення безпеки в туристичній галузі стає багатогранним процесом, що потребує комплексного підходу, інноваційних рішень та активної взаємодії всіх зацікавлених сторін [4].

Важливо зазначити, що сталий розвиток туристичного бізнесу в умовах глобалізації та зростаючої екологічної свідомості суспільства набуває

особливого значення. Туризм, як одна з найбільш динамічних і масштабних галузей економіки, здійснює суттєвий вплив на природне середовище, соціально-економічний розвиток регіонів і культурну спадщину. У сучасному світі туристичні підприємства вже не можуть ігнорувати наслідки своєї діяльності для екології та місцевих громад, оскільки суспільні очікування щодо відповідального ведення бізнесу зростають. Інтеграція принципів сталого розвитку у функціонування туристичних компаній стає не лише етичним імперативом, а й важливим чинником конкурентоспроможності, що дозволяє підприємствам залучати нові сегменти споживачів, відповідати на виклики глобалізації та забезпечувати довгострокову життєздатність індустрії.

В свою чергу інвестиції в екологічний туризм є стратегічно важливим напрямом розвитку туристичного бізнесу, що забезпечує гармонійне співіснування економічних, соціальних та екологічних інтересів. Екологічний туризм, або екотуризм, передбачає відповідальне ставлення до використання природних ресурсів, збереження біорізноманіття, охорону культурної спадщини та підтримку місцевих громад. Розширення екотуристичних маршрутів, створення екологічних готелів, впровадження ресурсозберігаючих технологій, використання відновлюваних джерел енергії, мінімізація відходів та скорочення викидів CO₂ є необхідними заходами для розвитку сталого туризму. Крім того, зростаючий попит на подорожі, що сприяють збереженню довкілля, стимулює туристичні компанії адаптувати свої бізнес-моделі до сучасних викликів і впроваджувати інноваційні рішення.

Впровадження енергоефективних технологій є ще одним ключовим аспектом екологічної відповідальності туристичного бізнесу. Використання сучасного обладнання, що дозволяє мінімізувати споживання енергоресурсів, зменшити втрати тепла та води, а також оптимізувати управління матеріальними потоками, сприяє як зниженню експлуатаційних витрат, так і покращенню екологічного балансу. Застосування розумних систем енергозбереження, таких як автоматизоване управління освітленням, енергоефективні системи вентиляції та кондиціонування повітря, сприяє суттєвому скороченню впливу туристичних об'єктів на навколишнє середовище. Водночас підвищення енергоефективності об'єктів туристичної інфраструктури позитивно впливає на їхню економічну стійкість та створює додаткові переваги для залучення інвесторів.

Зменшення викидів CO₂ є глобальним завданням, у вирішенні якого туристична галузь відіграє значну роль. У 2019 році туризм спричинив близь-

ко 5,2 гігатонн CO₂, значна частина яких (1,8 Гт) припадає на транспорт, зокрема 52% від цієї кількості — на авіаперевезення, а 18% — на автомобільний транспорт [5].

Туристичний бізнес може зменшити свій вуглецевий слід шляхом впровадження екологічно чистого транспорту та оптимізації маршрутів по дорожжях. Наприклад, використання електромобілів, велосипедів та інших альтернативних видів транспорту сприяє зниженню викидів. Деякі готелі вже впроваджують енергозберігаючі заходи, такі як встановлення сонячних панелей та використання енергоефективних освітлювальних систем. Крім того, розвиток програм компенсації викидів через підтримку проектів з відновлення лісів та впровадження технологій поглинання вуглецю дозволяє мінімізувати негативний вплив туристичних потоків на клімат. Однак ефективність таких програм залежить від точності розрахунків викидів та реальної результативності обраних проектів.

Саме тому соціальна відповідальність туристичних підприємств охоплює широкий спектр ініціатив, спрямованих на покращення добробуту місцевих громад, підтримку соціальних програм, розвиток інклюзивного туризму та сприяння створенню безбар'єрного середовища. Важливим аспектом є залучення місцевих жителів до туристичного бізнесу, що дозволяє не лише забезпечити зайнятість, а й сприяти соціальній інтеграції та збереженню традиційної культури. Взаємодія туристичних компаній із місцевими громадами, підтримка місцевих ремісників, стимулювання розвитку малого підприємництва сприяють підвищенню рівня життя населення та зміцненню соціальної згуртованості регіонів [7].

Розвиток інклюзивного туризму є ще одним важливим компонентом соціальної відповідальності галузі. Туристичні підприємства мають забезпечити доступність інфраструктури, транспортних засобів, готельних номерів та культурних об'єктів для людей з обмеженими можливостями. Крім того, важливим завданням є навчання персоналу для якісного обслуговування туристів з особливими потребами. Впровадження подібних ініціатив не лише сприяє соціальній інтеграції осіб з інвалідністю, а й відкриває для бізнесу нові ринкові можливості, дозволяючи розширити клієнтську базу та підвищити лояльність туристів.

Підтримка місцевих громад є фундаментальною складовою сталого розвитку туристичної індустрії. Економічний ефект від туристичної діяльності має залишатися в регіоні, сприяючи його розвитку, модернізації інфраструктури, покращенню якості освіти, охорони здоров'я та інших соціально значущих сфер. Співпраця тури-

стичних підприємств із місцевими постачальниками, стимулювання виробництва екологічно чистої продукції, створення нових робочих місць та підтримка освітніх ініціатив сприяють зміцненню регіональної економіки та сталому розвитку територій.

Соціально відповідальний бізнес отримує не лише позитивний імідж, а й більше можливостей для залучення державної підтримки та грантового фінансування. Державні та міжнародні організації активно розробляють програми підтримки ініціатив, спрямованих на екологічну безпеку, соціальну інтеграцію та відповідальне ведення бізнесу. Участь у таких програмах дозволяє туристичним компаніям розширювати свою діяльність, підвищувати ефективність управління та забезпечувати фінансову стійкість.

У довгостроковій перспективі інтеграція принципів соціальної відповідальності та екологічної сталості є ключовим фактором успіху туристичного бізнесу. Компанії, що впроваджують ці стратегії, отримують значні конкурентні переваги, залучають екологічно свідомих туристів та інвесторів, сприяють збереженню природної та культурної спадщини. Таким чином, сталий розвиток туристичної галузі є не лише необхідною умовою для забезпечення екологічної рівноваги, а й потужним інструментом економічного зростання та підвищення якості життя суспільства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Дослідження стратегічного розвитку та конкурентоспроможності туристичного бізнесу в умовах військового стану дозволило визначити ключові виклики та перспективи, з якими стикаються підприємства галузі. Сучасна туріндустрія, що традиційно орієнтована на стабільність економічного середовища та сприятливі умови для розвитку, у період воєнних загроз потребує переосмислення підходів до управління, посилення адаптивності та впровадження новітніх механізмів стабілізації. У цьому контексті особливого значення набувають питання фінансової стійкості, підвищення ефективності управлінських процесів, посилення безпеки туристичних потоків і розвитку соціальної відповідальності бізнесу.

Аналіз основних ризиків та загроз, спричинених військовим станом, виявив, що туристичні підприємства повинні зосередитися на диверсифікації своїх стратегій, мінімізації залежності від міжнародних туристичних потоків та розвитку внутрішнього туризму. Особливої актуальності набувають ініціативи з розширення інвестиційних можливостей, що сприятимуть збереженню конкурентних позицій на ринку. У цьому контексті

держава відіграє важливу роль у створенні сприятливих умов для розвитку туристичного сектору шляхом запровадження стимулюючих механізмів, надання податкових пільг та сприяння фінансовій підтримці підприємств.

Важливим напрямом стратегічного розвитку туристичних підприємств є впровадження інновацій, зокрема цифрових технологій, що дозволяють забезпечити ефективність бізнес-процесів навіть у кризових умовах. Використання штучного інтелекту, великих даних (Big Data), віртуальної та доповненої реальності (VR/AR) відкриває нові можливості для формування персоналізованих туристичних продуктів, збереження зв'язку з клієнтами та підвищення якості туристичних послуг. Ці інструменти також сприяють розвитку інклюзивних туристичних програм, що дозволяють залучити ширші категорії населення, зокрема осіб із обмеженими можливостями та внутрішньо переміщених осіб.

Посилення соціальної відповідальності бізнесу, орієнтація на екологічні стандарти та сталий розвиток сприятимуть зміцненню довіри споживачів та збереженню позитивного іміджу підприємств навіть у складних умовах. Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі мають бути зосереджені на розробці нових моделей стратегічного управління, що забезпечують підприємствам високу гнучкість і здатність оперативного реагувати на динамічні зміни зовнішнього середовища. Особливу увагу також слід приділити удосконаленню механізмів залучення інвестицій у туристичний бізнес в умовах високих економічних ризиків, а також оцінці ефективності різних підходів до цифрової трансформації галузі.

Отже, стратегічний розвиток туристичного бізнесу в умовах військового стану потребує комплексного підходу, що базується на інноваціях, підвищенні ефективності управління, безпеці, соціальній відповідальності та розширенні інвестиційних можливостей. Подальші дослідження мають сприяти формуванню стійких і адаптивних моделей розвитку, здатних забезпечити конкурентоспроможність підприємств навіть у складних геополітичних умовах.

Література:

1. Бабов К., Безверхнюк Т., Бабова І. Сталий розвиток туризму: пріоритети для України. Актуальні проблеми державного управління. 2019. Т. 1. № 77. С. 23—29. DOI: <https://doi.org/10.35432/1993-8330arpa1772019170446> (дата звернення: 04.02.2025).
2. Грановська В. Г., Алещенко Л. О. Агротуризм як інструмент диверсифікації діяльності. Міжнародний науково-практичний журнал "Економіка АПК". 2019. № 12. С. 28—36. DOI:

<https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912028> (дата звернення: 04.02.2025).

3. Квасній А. Г., Гонак І. М., Пецух А. О. Вплив війни на підприємства рекреаційно-туристичної сфери в Україні: стратегії адаптації та відновлення. Трансформація практики управління інноваційним розвитком соціально-економічних систем: колективна монографія / під загальною редакцією Храпкіної В. В., Пічик К. В.; Національний університет "Києво-Могилянська академія". Київ, 2024. [Підрозділ] 4.3. С. 440—447. URL: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/29585> (дата звернення: 05.02.2025).

4. Коваленко Н. SWOT-аналіз потенціалу післявоєнного розвитку туристичного та готельно-ресторанного бізнесу в Україні. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 60. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-61> (дата звернення: 05.02.2025).

5. Компанець А. \$6 трильйонів чи здоров'я планети? Туризм визнали головним джерелом CO2 у світі. Unex Bank. 2024. 24 грудня. URL: <https://unexbank.ua/blog/6-triljoniv-chi-zdorovya-planeti-turizm-viznali-golovnim-dzherelom-co2-u-sviti?utm> (дата звернення: 04.02.2025).

6. Лебедєв І. В. Нормативно-правове регулювання діяльності туристичних підприємств в Європейському Союзі. Економіка та управління підприємствами. 2020. Вип. 45. С. 121—127. DOI: <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-20> (дата звернення: 05.02.2025).

7. Миронов Ю. Б. Регулювання та прогнозування туристичного попиту в контексті сталого розвитку туризму. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2024. № 10. С. 17—23. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-10-3> (дата звернення: 04.02.2025).

8. Міністерство фінансів України. Інформація про фіскальні ризики (включаючи умовні зобов'язання та квазіфіскальні операції) та їх вплив на показники державного бюджету у 2024 році. 2024. URL: https://mof.gov.ua/storage/files/FR__2024.pdf (дата звернення: 05.02.2025).

9. Моргулець О. Б., Нищенко О. В. Готельно-ресторанний бізнес України у довоєнний, воєнний та післявоєнний період. Індустрія туризму і гостинності в Центральній та Східній Європі. 2023. № 8. С. 88—96. DOI: <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-12> (дата звернення: 05.02.2025).

10. Прасад А. Доходи світової туристичної галузі сягнуть \$15,5 трлн до 2033 року — прогноз WTTC. Журнал Forbes Ukraine. 2023. 21 серпня. URL: <https://forbes.ua/news/dokhodi-svitovoi-turistichnoi-galuzi-syagnut-155-trln-do>

2033-roku-prognoz-wttc-21082023 (дата звернення: 05.02.2025).

11. Стойко І., Зарихта Д., Бажанова Н. Індустрія туризму: проблеми і перспективи відновлення та оновлення готельного бізнесу після пандемії коронавірусу. Соціально-економічні проблеми і держава. 2021. Вип. 2 (25). С. 221—233. URL: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21siippk.pdf> (дата звернення: 03.02.2025).

12. Федоришина А., Головчук Ю., Боднар Р. Туризм як об'єкт регіональних економічних досліджень. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 57. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-88> (дата звернення: 05.02.2025).

13. Ханенко А., Бобко Н. Туризм і російсько-українська війна: проблеми сьогодення та перспективи післявоєнного відновлення. Економічний аналіз. 2024. Том 34. № 3. С. 558—567. DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2024.03.558> (дата звернення: 04.02.2025).

14. Bajaal S. AR/VR in Travel & Tourism Market to Grow During the Forecast Period. January, 2023. URL: <https://www.techsciresearch.com/report/ar-vr-in-travel-and-tourism-market/14620.html?utm> (дата звернення: 05.02.2025).

References:

1. Babov, K., Bezverkhiuk, T. and Babova, I. (2019), "Sustainable Development of Tourism: Priorities for Ukraine", *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnya*, vol. 77 (1), pp. 23—29. <https://doi.org/10.35432/1993-8330appa1772019170446>.

2. Hranovska, V. H. and Alieshchenko, L. O. (2019), "Agritourism as a tool for diversification of activities", *Mizhnarodnyj naukovo-praktychnyj zhurnal "Ekonomika APK"*, vol. 12, pp. 28—36. <https://doi.org/10.32317/2221-1055.201912028>.

3. Kvasnii, L. H., Honak, I. M. and Petsukh, A. O. (2024), "The impact of war on recreational and tourism enterprises in Ukraine: strategies of adaptation and recovery", *Transformatsiia praktyky upravlinnia innovatsijnym rozvytkom sotsial'no-ekonomichnykh syst [Transformation of the practice, of managing the innovative development of socio-economic systems]*, *Natsionalnyi universytet "Kyievo-Mohylianska akademiia"*, Kyiv, Ukraine, pp. 440—447, available at: <https://ekmair.ukma.edu.ua/handle/123456789/29585> (Accessed 4 February 2025).

4. Kovalenko, N. (2024), "SWOT Analysis of the Potential of Post-War Development of Tourism and Hotel-Restaurant Business in Ukraine", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 60. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-60-61>.

5. Kompanets, A. (2024), "\$6 trillion or the health of the planet? Tourism has been recognized as the main source of CO₂ in the world", *Unex Bank*, available at:

<https://unexbank.ua/blog/6-triljoniv-chi-zdorov-ya-planeti-turizm-viznali-golovnim-dzherelom-co2-u-sviti?utm> (Accessed 4 February 2025).

6. Lebediev, I. V. (2020), "Regulatory and legal regulation of tourism enterprises in the European Union", *Ekonomika ta upravlinnia pidpriemstvam*, Vol. 45, pp. 121—127. <https://doi.org/10.32843/infrastruct45-20>.

7. Myronov, Yu. B. (2024), "Regulation and Forecasting of Tourist Demand in the Context of Sustainable Tourism Development", *Industriia turizmu i hospodarstva v Tsentralnii ta Skhidnii Ievropi*, vol. 10, pp. 17—23. <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-10-3>.

8. Ministry of Finance of Ukraine (2024), "Information on fiscal risks (including contingent liabilities and quasi-fiscal operations) and their impact on the state budget indicators in 2024", available at: https://mof.gov.ua/storage/files/FR_2024.pdf (Accessed 5 February 2025).

9. Morgulets, O. B. and Nyschenko, O. V. (2023), "Hotel and Restaurant Business of Ukraine in the Pre-War, War, and Post-War Period", *Industriia turizmu i hospodarstva v Tsentralnii ta Skhidnii Ievropi*, Vol. 8, pp. 88—96. <https://doi.org/10.32782/tourismhospcee-8-12>.

10. Prasad, A. (2023), "Revenues of the global tourism industry will reach \$15.5 trillion by 2033 — WTTC forecast", *Forbes Ukraine magazine*, available at: <https://forbes.ua/news/dokhodiv-svitovoi-turistichnoi-galuzi-syagnut-155-trln-do-2033-roku-prognoz-wttc-21082023> (Accessed 5 February 2025).

11. Stoyko, I., Zarykhta, D. and Bazhanova, N. (2021), *Tourism industry: problems and prospects of recovery and renewal of hotel business after the coronavirus pandemic*, *Sotsialno-ekonomichni problemy i derzhava*, Vol. 25, no. 2, pp. 221—233, available at: <http://sepd.tntu.edu.ua/images/stories/pdf/2021/21siippk.pdf> (Accessed 5 February 2025).

12. Fedoryshyna, L., Holovchuk, Y., & Bodnar, R. (2023), "Tourism as an Object of Regional Economic Research", *Ekonomika ta suspilstvo*, Vol. 57. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-57-88>.

13. Khanenko, A. and Bobko, N. (2024), "Tourism and the Russian-Ukrainian War: Current Problems and Prospects for Postwar Recovery", *Ekonomichniy analiz*, Vol. 34, No. 3, pp. 558—567. <https://doi.org/10.35774/econa2024.03.558>.

14. Bajaal, S. (2023), "AR/VR in Travel & Tourism Market to Grow During the Forecast Period", available at: <https://www.techsci-research.com/report/ar-vr-in-travel-and-tourism-market/14620.html?utm> (Accessed 5 February 2025) [in English].

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025 р.

УДК 336.02.33

А. В. Ватульов,

к. е. н., доцент, Державний торговельно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-1550-0966>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.108

БЮДЖЕТНА ПОЛІТИКА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНОЇ СТІЙКОСТІ КРАЇНИ

A. Vatulov,

PhD in Economics, Associate Professor, State University of Trade and Economics

BUDGETARY POLICY OF ENSURING THE FINANCIAL AND ECONOMIC STABILITY OF THE COUNTRY

У статті розкрито сутність бюджетної політики, яка є вагомим інструментом забезпечення стійкості в системі економічних відносин. Вагомими завданнями у процесі забезпечення фінансово-економічної стійкості є реалізація дієвої бюджетної політики, посилення ефективності бюджетно-податкових механізмів, сприяння резильєнтності державних фінансів та транспарентності бюджетного процесу. Метою дослідження є розкриття сутності та механізмів бюджетної політики забезпечення фінансово-економічної стійкості країни. У ході дослідження визначено механізм впливу бюджетної політики на формування фінансово-економічної стійкості. Відповідно до проведеного дослідження обґрунтовано необхідність посилення ефективності інструментів бюджетної політики задля реалізації дієвих фінансових механізмів бюджетної системи з метою забезпечення фінансово-економічної стійкості країни. Задля посилення дієвості бюджетної політики в системі фінансово-економічної стійкості необхідним є дотримання у бюджетному процесі принципів бюджетно-податкової збалансованості, фінансово-економічної обґрунтованості та соціальної справедливості.

The article reveals the essence of budget policy, which is a powerful tool for ensuring stability in the system of economic relations. The budgetary policy is a multi-part package of measures, including budget revenues and expenditures at all levels, budget deficits and public debt, intergovernmental relations, and the implementation mechanisms of the corresponding national fiscal control. To ensure fiscal stability is to implement effective budgetary policies and taxation mechanisms and improve the elasticity of public finances and the transparency of the budget system. The purpose of the study is to reveal the nature and mechanism of budgetary policy to ensure financial stability. The study identified the mechanism of influence of budgetary policy to ensure financial-economic stability. According to the conducted research, the necessity to increase the effectiveness of budgetary policy mechanisms of implementing effective financial mechanisms to ensure the financial-economic stability of the country is substantiated. To increase the effectiveness of budgetary policy for financial-economic stability, it is necessary to adhere to the principles of budget and tax balance, financial-economic soundness, and social justice in the budget process. To strengthen the influence of budgetary policy to ensure financial-economic stability, it is necessary to improve the mechanisms of planning and execution of budget revenues and expenditures, to streamline the mechanism of effective management of budget deficit and public debt. It is advisable to increase the level of budget balance, to strengthen the efficiency of budget formation and implementation as an effective tool for ensuring the socio-economic development of the country. An important component for ensure financial-economic stability is the regulation of financial and budgetary

relations and coordination of the activities of financial institutions, ensuring the transparency of the budget and tax systems. Budgetary policy to ensure financial and economic sustainability should be based on the synergistic relationship between the budget system's relevant institutional mechanisms and the macroeconomic environment, which in its implementation will contribute to the achievement of social development. It is important to form an adaptive budget mechanism aimed at maintaining optimal indicators of budget balance, and stability of financial and economic processes, which will consider the dynamics of socio-economic changes. Budgetary policy in its implementation should contribute to the effectiveness of socio-economic transformations.

Ключові слова: фінансово-бюджетна стійкість, бюджетна політика, фінансове забезпечення, доходи бюджету, видатки бюджету, соціально-економічний розвиток країни.

Key words: financial and budgetary sustainability, budgetary policy, financial security, budget revenues, budget expenditures, socio-economic development of the country.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Фінансово-економічна стійкість є основою забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Вагомими завданнями у процесі забезпечення фінансово-економічної стійкості є реалізація дієвої бюджетної політики, посилення ефективності бюджетно-податкових механізмів, сприяння резильєнтності державних фінансів та транспарентності бюджетного процесу. Фінансово-економічна стійкість значною мірою залежить від якісно сформованого інституційного середовища фінансово-економічної архітектури та результативності впливу бюджетно-податкових інструментів на соціально-економічний розвиток країни. Відповідно до цього, бюджетна політика є вагомим інструментом дотримання інтегрованого показника фінансової стійкості та спроможності фінансово-економічної системи, що зумовлює актуальність дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання формування та реалізації бюджетної політики в системі забезпечення фінансово-економічної стійкості країни є досить поширеним серед наукової спільноти. Вагомими науковими дослідженнями вчених щодо бюджетної політики в системі фінансово-економічної стійкості країни є праці Чугунова І.Я. [1—14],

Канєвої Т.В. [3, 8], Макогон В.Д. [5,13,14], Пасічного М.Д. [3, 8], Качули С.В. [2, 9] та інших. Незважаючи на значну кількість наукових праць вчених, дослідження відповідної теми є актуальним в частині обґрунтування дієвих бюджетних механізмів забезпечення фінансово-економічної стійкості країни.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Основним завданням дослідження є розкриття сутності та механізмів бюджетної політики забезпечення фінансово-економічної стійкості країни.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Бюджетна політика є вагомим інструментом забезпечення фінансово-економічної стійкості країни та здійснює відповідний вплив на досягнення економічного зростання на мікро— і макrorівнях. Бюджетна політика являє собою багатокomпонентну сукупність заходів та включає механізм формування, виконання та регулювання доходів та видатків бюджетів на усіх рівнях, дефіциту бюджету та державного боргу, міжбюджетних відносин та відповідного державного фінансового контролю. Від дієвості бюджетних механізмів залежить рівень суспільного розвитку, збалансованість, оптимальність та виваженість бюджетної політики визначають темпи соціально-економічного

розвитку країни. Сутність бюджетної політики в системі забезпечення фінансово-економічної стійкості країни полягає у застосуванні дієвого бюджетно-податкового механізму, що спрямовано на досягнення відповідних показників розвитку національної економіки та підвищення рівня добробуту населення. Бюджетна політика у системі фінансово-економічної стійкості країни сприяє дотриманню фінансово-бюджетної збалансованості та результативності соціально-економічних перетворень. Важливим є спрямування механізмів бюджетної політики на посилення економічної активності та підвищення рівня соціального забезпечення населення, що сприятиме досягненню належного рівня суспільного розвитку країни. Пріоритетним є формування дотримання транспарентності бюджетної системи відповідно до принципів бюджетного регулювання та контролю.

Бюджетна політика є вагомим складовим інструментом фінансово-економічної системи країни. Відповідно до цього, досягнення необхідних соціально-економічних показників визначає рівень бюджетної результативності, що спрямована на дотримання збалансованості бюджетної політики, дотримання оптимального показника дефіциту бюджету, ефективне управління державним боргом та забезпечення дієвості міжбюджетних відносин. В системі забезпечення фінансово-економічної стійкості країни важливим є формування та реалізація дієвого бюджетного механізму, що враховуватиме динамічні та адаптивні зміни соціально-економічного середовища. Вплив бюджетної політики на фінансово-економічну стійкість країни здійснюється через стан збалансованості бюджетів усіх рівнів, рівень дефіциту бюджетів, раціональність використання державних фінансових ресурсів, ефективність виконання бюджетних програм, дієвість державного фінансового контролю. Планування і виконання доходів та видатків бюджету є важливою складовою фінансово-економічної політики, що визначає темпи соціально-економічного розвитку. В умовах обмеженості фінансових ресурсів пріоритетним є упорядкування обсягу використання державних фінансових ресурсів задля забезпечення надання достатнього рівня суспільних послуг. Планування доходної та видаткової частин бюджету має здійснюватися відповідно до показників макроекономічного середовища країни, рівня дефіциту бюджету та боргового навантаження, пріоритетності розподілу фінансових ресурсів в межах бюджетних програм. Ефективність плану-

вання та виконання доходів та видатків бюджету визначає розвитку національної економіки та соціального забезпечення населення. Система планування та виконання доходів та видатків бюджетів повинна ґрунтуватися на принципах програмно-цільового методу, що спрямований на результативність використання державних фінансових ресурсів. У цьому контексті, бюджетні механізми мають бути направлені на забезпечення динамічної фінансово-бюджетної рівноваги та збалансованого бюджетного середовища, що сприятиме досягненню фінансово-економічної рівноваги [6, 8].

Формування дієвих механізмів бюджетної політики в системі фінансово-економічної стійкості має реалізовуватись відповідно до заходів, спрямованих на підвищення рівня бюджетно-податкової результативності та досягнення відповідних фінансового-бюджетних показників задля забезпечення суспільного розвитку країни. Вагомим є застосування програмно-цільового методу бюджетного планування та прогнозування, моніторингу ефективності виконання бюджетних програм з урахуванням основних засад державного фінансового контролю. Посилення ролі бюджетної політики у забезпеченні фінансово-економічної стійкості передбачає ефективне управління, планування та виконання доходів та видатків бюджету відповідно до принципів бюджетної результативності та пріоритетності, формування дієвого інструментарію управління державним боргом та дефіцитом бюджету, упорядкування системи міжбюджетних відносин. Забезпечення фінансово-економічної стійкості країни передбачає посилення рівня бюджетної збалансованості, ефективне та раціональне виконання бюджетних програм, посилення синергетичного взаємозв'язку між рівнями бюджетної системи. Задля посилення дієвої бюджетно-податкової політики важливим є використання фіскального регуляторного механізму, зокрема в частині удосконалення системи адміністрування податків. Пріоритетним є удосконалення інституційного середовища фінансово-бюджетної політики, посилення рівня відповідальності в частині виконання бюджетних програм головних розпорядників бюджетних коштів. Задля дотримання фінансово-економічної стійкості бюджетна політика повинна спрямовуватись на забезпечення дієвості реалізації бюджетних механізмів. У цьому контексті важливим є моніторинг та оцінка результативності бюджетних програм, визначення та обґрунтування напрямів посилення суспільного ефекту їх реалізації.

Механізми бюджетної політики мають бути направлені на забезпечення фінансово-економічної збалансованості та стійкості. Відповідно до цього, важливим є посилення рівня резильєнтності державних фінансів, формування дієвого інституційного середовища, удосконалення бюджетних інструментів і механізмів, що ґрунтуватимуться на принципах адаптивної бюджетної архітекτονіки задля забезпечення фінансової спроможності та економічної стійкості країни. Вагомим є посилення обґрунтованості бюджетних механізмів забезпечення фінансово-економічного розвитку із урахуванням адаптивних змін у соціально-економічних процесах. Адаптивний бюджетно-податковий механізм, що є основою для забезпечення фінансової стійкості країни, має формуватися на основі принципів синергетичної єдності фінансових, економічних та соціальних взаємовідносин з урахуванням основних засад бюджетної архітекτονіки із застосуванням дієвих фінансово-бюджетних інструментів економічного розвитку. Станом на тепер, бюджетна політика України спрямована на забезпечення фінансово-економічної стабільності та стійкості, забезпечення оптимальних бюджетно-податкових показників, посилення результативності використання бюджетних коштів, удосконалення системи управління дефіцитом бюджету та зниження рівня боргового навантаження у системі фінансового регулювання, упорядкування механізмів міжбюджетних трансфертів. Пріоритетним є удосконалення механізму формування власних доходів бюджету, знижуючи рівень залучення міжнародної допомоги, посилення ефективності планування та використання бюджетних видатків, дотримання балансу між процесами економічного зростання та достатнього соціального забезпечення населення. Вагомим фактором впливу бюджетної політики на фінансово-економічну стійкість країни є раціональне та дієве використання видатків державного бюджету. У цьому контексті, доцільним є посилення моніторингу та контролю за використанням видатків бюджету головними розпорядниками бюджетних коштів, упорядкування структури бюджетних видатків та дотримання принципу пріоритетності [6, 14].

Важливим є формування та реалізація виваженої, послідовної та дієвої бюджетної політики, спрямованої на відновлення та розвиток національної економіки. В умовах обмеженості державних фінансових ресурсів пріоритетним є раціональний розподіл бюджетних ресурсів між напрямками соціально-економічного роз-

витку країни. Доцільним є посилення дієвості механізмів бюджетної системи, підвищення рівня ефективності планування та виконання бюджету відповідно до структурних та інституціональних змін соціально-економічного середовища. Відповідно до цього, бюджетна політика має формуватися на основі науково обґрунтованої концепції розвитку фінансово-економічних відносин, спрямованих на створення відповідних умов суспільного розвитку країни. Механізми бюджетної політики мають реалізовуватись відповідно до інституціонального середовища бюджетної системи. Орієнтири бюджетної політики мають бути направлені на забезпечення фінансово-економічної збалансованості та стійкості.

Фінансово-економічна стійкість та спроможність, що досягається завдяки використанню сукупності бюджетно-податкових механізмів, основних засад адаптивної бюджетної архітекτονіки впливає на досягнення необхідних макроекономічних пропорцій та відповідних показників розвитку національної економіки. У цьому контексті доцільним є використання програмно-цільового методу планування та виконання бюджету, що сприятиме підвищенню результативності діяльності розпорядників бюджетних коштів, вирішення відповідних пріоритетних завдань суспільного розвитку. Фінансово-економічну стійкість країни можна досягти за рахунок дотримання рівноваги між бюджетно-податковими та соціально-економічними відносинами, відповідним співвідношенням запланованих та фактичних бюджетних показників. В системі посилення фінансово-економічної стійкості країни важливим є реалізація середньострокового бюджетного планування та прогнозування, що сприятиме сформуванню пріоритетів розвитку бюджетно-податкової політики з урахуванням напрямів соціально-економічного розвитку країни. Дієве середньострокове бюджетне планування та прогнозування сприятиме прийняттю обґрунтованих та виважених управлінських рішень щодо бюджетно-податкової політики. Перспективне бюджетне планування є вагомим інструментом реалізації результативної бюджетної політики та спрямоване на забезпечення фінансово-економічної стійкості та соціально-економічного розвитку країни. Бюджетне планування та прогнозування повинно ґрунтуватися на бюджетних можливостях та пріоритетах суспільного розвитку, забезпечуючи стійкість фінансово-економічних відносин.

Бюджетна політика забезпечення фінансово-економічної стійкості повинна ґрунтувати-

ся на синергетичному взаємозв'язку відповідних інституційних механізмів бюджетної системи та макроекономічного середовища, що у своїй реалізації сприятиме досягненню суспільного розвитку. Важливим є формування адаптивного бюджетного механізму спрямованого на дотримання оптимальних показників бюджетної збалансованості, стійкості фінансово-економічних процесів, що врахуватиме динаміку соціально-економічних змін. Пріоритетним є раціональний розподіл державних фінансових ресурсів між сферами суспільного розвитку. Задля забезпечення результативності фінансово-економічних відносин важливим є удосконалення механізму управління бюджетно-податковими відносинами, що сприятимуть дотриманню відповідного рівня соціальних стандартів для населення. Бюджетна політика у своїй реалізації має сприяти дієвості суспільно-економічних перетворень. Бюджетна політика є адаптивним інструментом фінансово-економічного регулювання, спрямованим на досягнення дієвості регулятивних заходів в частині бюджетно-податкових відносин. Посилення ефективності механізму формування дохідної частини бюджету можливе за рахунок підвищення рівня дієвості податкового регулювання та адміністрування. Упорядкованість податкового механізму сприяє нарощенню економічної активності в країні [3,6].

Динамічність фінансово-економічних перетворень обумовлює потребу у посиленні синергетичного взаємозв'язку інструментів бюджетно-податкового регулювання. Бюджетна політика в системі фінансово-економічної стійкості має бути спрямована стимулювання та розвитку людського капіталу задля підвищення економічної активності в країні. Важливим є координація діяльності фінансово-економічних інститутів задля забезпечення ефективності діяльності бюджетно-податкових та фінансово-економічних відносин. Вагомим є удосконалення фінансово-економічного механізму суспільного розвитку, посилення бюджетно-податкового потенціалу, дотримання синергетичного взаємозв'язку між видатками державного бюджету та пріоритетами соціально-економічного розвитку. Доцільним є формування сприятливих умов задля забезпечення дієвого впливу бюджетно-податкового інструментарію на розвиток національної економіки.

ВИСНОВКИ

Бюджетна політика є важливим компонентом забезпечення фінансово-економічної ста-

більності. Задля посилення впливу бюджетної політики на систему формування фінансово-економічної стабільності країни важливим є удосконалення механізмів планування та виконання доходів та видатків бюджету, упорядкування механізму дієвого управління дефіцитом бюджету та державним боргом. Доцільним є підвищенні рівня збалансованості бюджету, посилення ефективності формування та реалізації бюджету як дієвого інструменту забезпечення соціально-економічного розвитку країни. Важливим є удосконалення механізму міжбюджетних відносин, що надасть можливість підвищити рівень фінансово-бюджетної збалансованості. Доцільним є удосконалення інституційного середовища в системі фінансово-бюджетних відносин, що ґрунтуватиметься на основних засадах адаптивної бюджетної архітектури.

Бюджетно-податкова політика у своїй реалізації має бути спрямована на стимулювання розвитку людського капіталу та нарощення економічної активності задля посилення конкурентоспроможності національної економіки. Пріоритетним в системі фінансово-економічної стійкості є регулювання фінансово-бюджетних відносин та забезпечення транспарентності бюджетно-податкових відносин.

Література:

1. Чугунов І., Любчак І. Формування бюджету в умовах воєнного стану. *Scientia fructuosa*. № 5 (157), 2024. С. 4—14.
2. Чугунов І.Я., Качула С.В. Державна фінансова політика забезпечення соціального розвитку суспільства. *Вісник КНТЕУ*. 2020. № 2. С. 87—98.
3. Бюджетно-податкова політика у системі регулювання економіки: монографія / І.Я. Чугунов, Т.В. Канєва, М.Д. Пасічний та ін.; за заг. ред. І.Я. Чугунова. К.: Глобус-Пресс, 2018. 354 с.
4. Чугунов І., Кучер Г., Любчак І. (2024). Управління державним боргом у системі суспільно-економічних трансформацій. *Економіка та суспільство*, (68). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-56>
5. Чугунов І.Я., Макогон В.Д. (2023) Бюджетно-податкова політика в умовах невизначеності. *Scientia Fructuosa*. № 4. С. 19—31.
6. Chugunov IY. (2021) Budget strategy of social development. Kyiv: Kyiv. national trade-economy University. 532 p.
7. Chugunov IY. Budgetary mechanism of regulation of economic growth Kyiv: NIOS. 2003. 488 p.

8. Budget policy of social development. Chugunov I., Kaneva T., Pasichnyi M. and other. General editorship Chugunov I. Scientific Route. Tallinn, Estonia. 2018. 348 p.

9. Chugunov I., Kachula S. (2019) State financial policy as a component of social-economic development of society. The potential of modern science. volume 2. Science Publishing. London, United Kingdom. pp. 29—44.

10. Chugunov I. Y., Pasichnyi M. D. (2016) Financial policy of Ukraine in the conditions of globalization of economy. Visnyk KNTEU. № 5, pp. 5—18.

11. Finance of Ukraine: institutional transformations and directions of development. General editorship Chugunov IY. Kyiv: DNU AFU, 2009. 848 p.

12. Maksyuta A.A., Chugunov I.Y. (2012) The budget component of social development. Bulletin of KNTEU. № 3. pp. 45—54.

13. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk M., Krykun T. The budget policy of Ukraine under martial law. Public and Municipal Finance. 2023. № 12 (1), pp. 1—11.

14. Chugunov I., Makohon V., Titarchuk V., Nychyk V., Hrehul V. (2024) Financial support for the economy development of Ukraine. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 1 (54), 307—315. <https://doi.org/10.55643/fcftp.1.54.2024.4253>

References:

1. Chugunov, I. and Liubchak, I. (2024), "Budgeting under martial law", Scientia Fructuosa, vol. 5 (157), pp. 4—14. DOI: [https://doi.org/10.31617/1.2024\(157\)01](https://doi.org/10.31617/1.2024(157)01)

2. Chuhunov, I. Ya. and Kachula, S. V. (2020), "State financial policy for ensuring social development of society", Visnyk KNTEU, vol. 2, pp. 87—98.

3. Chuhunov, I. Ya. Kanieva, T. V. and Pasichnyi, M. D. (2018), Biudzhethno-podatкова polityka u systemi rehuliuвання ekonomiky [Budgetary and tax policy in the system of economic regulation], Hlobus-Press, Kyiv, Ukraine.

4. Chuhunov, I., Kucher, H. and Liubchak, I. (2024), "Management of public debt in the system of socio-economic transformations", Ekonomika ta suspilstvo, vol. (68). <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-56>

5. Chuhunov, I. Ya. and Makohon, V. D. (2023), "Budgetary and tax policy in conditions of uncertainty", Scientia Fructuosa, vol. 4, pp. 19—31.

6. Chugunov, I. Y. (2021), Budget strategy of social development, Kyiv national trade-economy University, Kyiv, Ukraine.

7. Chugunov, I. Y. (2003), Budgetary mechanism of regulation of economic growth, NIOS, Kyiv, Ukraine.

8. Chugunov, I., Kaneva, T. and Pasichnyi, M. (2018), Budget policy of social development, Scientific Route, Tallinn, Estonia.

9. Chugunov, I. and Kachula, S. (2019), "State financial policy as a component of social-economic development of society", The potential of modern science, vol. 2, Sciemcee Publishing, London, United Kingdom, pp. 29—44.

10. Chugunov, I. Y. and Pasichnyi, M. D. (2016), "Financial policy of Ukraine in the conditions of globalization of economy", Visnyk KNTEU, vol. 5, pp. 5—18.

11. Chugunov, I.Y. (2009), Finance of Ukraine: institutional transformations and directions of development, DNU AFU, Kyiv, Ukraine.

12. Maksyuta, A. A. and Chugunov, I. Y. (2012), "The budget component of social development", Bulletin of KNTEU, vol. 3. pp. 45—54.

13. Chugunov, I., Makohon, V., Titarchuk, M. and Krykun, T. (2023), "The budget policy of Ukraine under martial law", Public and Municipal Finance, vol. 12 (1), pp. 1—11.

14. Chugunov, I., Makohon, V., Titarchuk, V., Nychyk, V. and Hrehul, V. (2024), "Financial support for the economy development of Ukraine", Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, vol. 1 (54), pp. 307—315. <https://doi.org/10.55643/fcftp.1.54.2024.4253>

Стаття надійшла до редакції 05.02.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

ДЕРЖАВНЕ УПРАВЛІННЯ
удосконалення та розвиток

Виходить 12 разів на рік

включено до переліку наукових фахових видань України
з питань **ДЕРЖАВНОГО УПРАВЛІННЯ**
(Категорія «Б»)

Наказ Міністерства освіти і науки України
від 28.12.2019 №1643

Спеціальність 281

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657.37:502.1

Н. Г. Царук,

к. е. н., доцент, завідувач кафедри обліку і оподаткування,
Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів
і природокористування України "Ніжинський агротехнічний інститут"
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5426-1378>

Н. М. Жидовська,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку та оподаткування,
Львівський національний університет природокористування
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1883-5992>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.114

РОЗКРИТТЯ ІНФОРМАЦІЇ ПРО ВПЛИВ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОПІДПРИЄМСТВ НА ПРИРОДНЕ СЕРЕДОВИЩЕ В КОНТЕКСТІ РОЗВИТКУ ГАЛУЗЕВОГО ОБЛІКУ ТА ЗВІТУВАННЯ

N. Tsaruk,

PhD in Economics, Associate Professor, Head of the Department of Accounting and Taxation, Separated unit
of National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn agrotechnical institute"

N. Zhydovska,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting
and Taxation, Lviv National Environmental University

DISCLOSURE OF ENVIRONMENTAL INDICATORS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' ACTIVITY IN THE CONTEXT OF THE DEVELOPMENT OF INDUSTRY ACCOUNTING AND REPORTING

Концепція сталого розвитку, яка, очевидно, буде в основі політики повоєнного відновлення української економіки, вимагає від агропідприємств звітувати перед державою та суспільством про соціальні, екологічні та управлінські аспекти. Стаття присвячена оцінці Звіту зі сталого розвитку та інвестицій в аграрному секторі економіки України як форми галузевого звітування на основі порівняльного аналізу його екологічних показників та екологічних питань, що розкриваються в інших нефінансових звітах. Дані для аналізу взяті із Платформи сталого розвитку Центру професійних бухгалтерів, попередніх досліджень зарубіжних та українських вчених, в яких здійснено оцінку екологічних показників нефінансових звітів. Проведений огляд міжнародних законодавчих ініціатив свідчить про зміцнення акценту на необхідності розкриття екологічних показників у нефінансовій звітності та розвитку галузевого звітування. Натомість в Україні лише великі агрохолдинги оприлюднюють нефінансову звітність. Виявлено, що Звіт зі сталого розвитку та інвестицій як форма галузевого звітування може покращити інвестиційну привабливість малих та середніх агропідприємств, а у випадку централізованого збору його даних, може слугувати основою для розробки державної аграрної політики. Здійснено порівняльний аналіз показників Звіту зі сталого розвитку та інвестицій та визначено екологічні питання, якими він може бути потенційно доповнений.

The concept of sustainable development, which will obviously be the basis of the policy of post-war recovery of the Ukrainian economy, requires agricultural enterprises to report to the state and society on environmental, social and governance issues. The article is devoted to assessing the Report on Sustainable Development and Investments in the Agricultural Sector of the Economy of Ukraine as a tool of sectoral reporting based on a comparative analysis of its environmental indicators and environmental issues disclosed in other non-financial reports. The data for the analysis are taken from the Sustainability Reporting Platform of the Center for Professional Accountants and previous studies by foreign and Ukrainian scientists, which assessed the environmental indicators of non-financial reports. The review of international legislative initiatives indicates a strengthening emphasis on the need to disclose environmental indicators in non-financial reporting and the development of sectoral reporting. While farmers in European countries have long used specific accounting tools to disclose their impact on the natural environment, in Ukraine, only large agricultural holdings publish non-financial reporting. It was found that the Report on Sustainable Development and Investments, as a tool of industry reporting, can improve the attractiveness of investment for small and medium-sized agricultural enterprises and, in the case of centralized data collection, can serve as the basis for developing state agricultural policy. The report contains indicators that clearly reflect the realities faced by Ukrainian agricultural enterprises, particularly three groups of risks: material climate risks, environmental risks of the transition to sustainable technologies, and environmental risks from military actions. Visualization of the final indicators allows for the improvement of the perception of this report by a wide range of stakeholders who do not know the intricacies of accounting methodology. Based on a comparative analysis of environmental indicators, the article identifies environmental issues that can supplement the Report on Sustainable Development and Investments in perspective.

Ключові слова: нефінансова звітність, Звіт зі сталого розвитку та інвестицій, екологічний облік, екологічні показники, галузеве звітування, малі та середні агропідприємства, політика сталого розвитку.

Key words: non-financial reporting, Report on Sustainable Development and Investments, environmental accounting, environmental indicators, industry reporting, small and medium-sized agricultural enterprises, sustainable development policy.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Впровадження на глобальному рівні концепції нефінансової звітності, дані якої сфокусовані на екологічних, соціальних та управлінських аспектах (environmental, social, and governance issues, або коротко — ESG) діяльності підприємств, значно розширило коло споживачів інформації, що формується в системі бухгалтерського обліку. Тепер облікова інформація, що стосується ESG аспектів є об'єктом пильної уваги еко-активістів, неурядових організацій, профспілок, науковців та всього соціально орієнтованого та екологічно свідомого суспільства.

Очевидно, що попит на інформацію (інформаційні запити перелічених вище стейкхолдерів) є головним спонукальним чинником розвитку облікових технологій, що забезпечують її генерування. Справедливість такого висновку підтверджується стрімким поширенням не-

фінансової звітності в різних країнах світу, в той час як її підготовка і оприлюднення все ще носить добровільний характер. Більше того, активно розробляються різноманітні законодавчі ініціативи та системи міжнародних стандартів (CSRD, GRI, TCFD), що покликані упорядкувати цей сегмент звітування суб'єктів господарювання. Поряд з цим розширюється та удосконалюється обліковий інструментарій, що здатен продукувати інформацію, яка задовольнятиме інтереси широкого кола користувачів, зокрема в контексті інформаційної бази для аналізу впливу діяльності підприємства на природне середовище. Зокрема, щоб підвищити інвестиційну привабливість малих і середніх агропідприємств України, на розгляд науковців і практиків було представлено Звіт зі сталого розвитку та інвестицій, аналізу екологічних показників якого присвячене дане дослідження.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Концепція сталого розвитку, ставши найперспективнішою ідеологією 21 століття, призвела до позитивних змін в державній політиці багатьох країн, а також виникнення так званого екологічного обліку. "Екологічний облік на рівні підприємства виник як відповідь на потребу підготовки та надання необхідної інформації зовнішнім користувачам для прийняття ефективних рішень стосовно стійкого розвитку суб'єктів господарювання. Суспільні запити на інформаційний продукт екологічного обліку значно зросли із прийняттям Цілей сталого розвитку (далі — ЦСР) Генеральною Асамблеєю ООН 25 вересня 2015 року [1, с. 50]. Передача даних екологічного обліку підприємства до широкого кола користувачів була забезпечена шляхом підготовки і оприлюднення різноманітних форм звітності — інтегрованих звітів, звітів про сталий розвиток, які в сукупності далі будемо називати нефінансовою звітністю.

На наш погляд, нефінансову звітність можна розглядати як самостійний обліковий інструмент розкриття інформації про вплив діяльності агропідприємств на природне середовище, а також як складову більш ширшого механізму екологічного обліку. Як зазначають В.В. Жидкова та І.Р. Поліщук, "екологічні наслідки діяльності суб'єкта знаходять своє відображення у вигляді фінансових і нефінансових показників у різних видах зовнішньої звітності: фінансовій, статистичній, податковій, Звіті про управління, Звіті про обов'язкові платежі на користь державі. Індивідуальні екологічні показники можуть оприлюднюватися у Звіті про управління, однак, зважаючи на відсутність чіткого переліку показників та критеріїв їх критичної оцінки, зазвичай залишаються не розкритими для користувачів" [2].

Н.П. Сироїд зауважує, що три форми фінансової звітності — Баланс, Звіт про фінансові результати та Примітки до річної фінансової звітності, також містять інформацію про екологічні показники та їх зміну в процесі діяльності підприємств. Однак, існуючі на сьогодні форми фінансової звітності не можуть задовольнити потреби сучасних користувачів фінансово-екологічної інформації. Основним і вагомим недоліком форм фінансової звітності є відсутність окремих розділів, статей щодо екологічних показників діяльності підприємств. Натомість за рахунок представлення звітності за стандартами GRI (Global Reporting Initiative) можливо відобразити суттєві для підприємства показники, що стосуються еко-

логічної якості продукції і як результат, надати повну інформацію для користувачів [3].

Як свідчать результати численних вітчизняних і зарубіжних досліджень [2—7], нефінансова звітність є одним з найбільш ефективних інструментів розкриття інформації про вплив діяльності підприємств на природне середовище. Однак в контексті галузевого звітування дані нефінансової звітності все ж таки можуть бути надто загальними та недостатніми для розроблення виваженої державної аграрної політики. Аграрна галузь має найбільш тісний зв'язок з природним середовищем, адже її основним активом є землі сільськогосподарського призначення, біологічні активи рослинництва і тваринництва. Отже, і вплив діяльності агропідприємств на природне середовище, особливо на сільських територіях, буде визначальним для суспільного добробуту та екології.

Ще одна причина того, чому для аграрних підприємств потрібні специфічні галузеві облікові інструменти, полягає в специфіці інформаційних запитів — інвестуючи в сільське господарство, зовнішні стейкхолдери хочуть бачити не лише загальні економічні показники агропідприємств, а індикатори ресурсного потенціалу галузі. Попри численні наукові дискусії та запропоновані розробки [4; 8; 9], останні так і не були включені до існуючих форм фінансової та статистичної звітності.

В той час як українські агропідприємства (переважно великі агрохолдинги) повільно долучаються до підготовки і оприлюднення нефінансової звітності, аграрії в європейських країнах вже впевнено користуються специфічними обліковими інструментами для розкриття свого впливу на природне середовище. До таких належать RISE-метод, автоматизована платформа управління сталим розвитком Position Green та мережі даних FADN/FSDN.

Євроінтеграційний вектор розвитку України визначає для вітчизняних агропідприємств необхідність переймати європейський досвід, щоб залучати іноземні інвестиції і гранти, рішення про надання яких будуть прийматися з врахуванням інформаційної підзвітності підприємства. Повоєнне відновлення української економіки на засадах сталого розвитку вимагає від агропідприємств звітувати перед державою та суспільством про соціальні, екологічні та управлінські аспекти. Завдання науки — забезпечити інформаційну підтримку щодо впровадження нових облікових інструментів в управлінську практику агропідприємств, вирішенню якого сприяє дане дослідження.

Таблиця 1. Зміцнення акцентів на необхідності розкриття екологічних показників у нефінансовій звітності та розвитку галузевого звітування

Дата	Розробник систем нефінансової звітності	Здійснені заходи
жовтень 2021 року	Глобальна ініціатива звітності	Оновлення універсальних стандартів GRI. Мета змін – забезпечення найвищого рівня прозорості впливу підприємства на економіку, навколишнє середовище та людей
листопад 2021 року	Фонд Міжнародних стандартів фінансової звітності	Оголошення про створення Ради з міжнародних стандартів сталого розвитку (ISSB)
серпень 2022 року		Фонд погодився консолідувати Value Reporting Foundation та розвивати <i>галузеві стандарти щодо сталого розвитку</i> SASB
березень 2022 року	Рада з міжнародних стандартів сталого розвитку	Публікація загальних вимог щодо розкриття фінансової інформації, пов'язаної зі сталим розвитком, та інформації, пов'язаної з кліматом
червень 2023 року		Випущені стандарти фінансової звітності зі сталого розвитку МСФЗS1 та МСФЗS2
квітень 2021 року	Єврокомісія	Прийнято пропозицію щодо CSRD
грудень 2021 року		Опубліковано перший Делегований акт щодо сталих дій для перших двох екологічних ЦСР відповідно до чинної Таксономії ЄС
грудень 2022 року		Прийнято Директиву CSRD
липень 2023 року		Затверджено 12 стандартів звітності про сталий розвиток (ESRS)
квітень 2024 року	Європарламент	Прийнято Директиву ЄС про належну перевірку сталого розвитку підприємств (CSDDD)

Джерело: систематизовано авторами на основі [5].

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті — є оцінка Звіту зі сталого розвитку та інвестицій в аграрному секторі економіки України як форми галузевого звітування на основі порівняльного аналізу його екологічних показників та екологічних питань, що розкриваються в інших нефінансових звітах.

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

В цьому дослідженні використано метод контекстного аналізу екологічних показників, які розкриваються в різних нефінансових звітах, в поєднанні з іншими методами (аналіз і синтез, індукція і дедукція), щоб оцінити галузеву спрямованість Звіту зі сталого розвитку та інвестицій в аграрному секторі економіки України. Завдяки методам порівняння та узагальнення виявлено потенційні екологічні показники, якими може бути доповнений Звіт.

Дані для аналізу взяті із Платформи сталого розвитку Центру професійних бухгалтерів [10], попередніх досліджень зарубіжних та українських вчених, в яких здійснено оцінку екологічних показників нефінансових звітів. Теоретична частина даного дослідження опирається на фундаментальні публікації присвячені розвитку галузевої стандартизації та звітування в Україні.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розкриття екологічних показників діяльності суб'єктів господарювання усіх галузей економіки, і особливо агропідприємств, стає пріоритетом в розвитку нефінансового звітування на глобальному рівні. О.О. Солодовнік та Є.В. Гавриличенко виявили, що "до 2021 року найбільш поширені у світі системи нефінансової звітності не відображали всіх аспектів сталого розвитку у сучасному його розумінні, що ґрунтується на ідеї збалансованого розвитку у трьох аспектах (економічному, екологічному та соціальному), втіленій у сформульованих ООН Цілях Сталого Розвитку (ЦСР). Проте, протягом трьох останніх років, розробники систем нефінансової звітності активізували свою діяльність щодо опрацювання нових та вдосконалення існуючих систем звітності у відповідності до зазначеної рамки ООН" [5] (табл. 1).

Варто зазначити, що практика звітування про екологічні показники сталого розвитку серед європейських агропідприємств сформувалася значно раніше — ще задовго до прийняття законодавчих ініціатив, описаних у таблиці 1. На це вказують результати багатьох досліджень, проведених європейськими дослідниками. Зокрема, щоб оцінити кількісні параметри розкриття інформації про сталий розвиток у п'яти європейських країнах, які є лідерами за

рівнем агропромислового виробництва, іспанські дослідники здійснили контент-аналіз нефінансових звітів 100 агропродовольчих компаній, оприлюднених протягом 2018—2021 років. Виявлено, що найвищий рівень розкриття екологічних показників, в контексті обов'язкового оприлюднення нефінансової звітності, мають компанії Нідерландів і Німеччини, порівняно з компаніями в Італії та Іспанії. Натомість в контексті добровільного звітування, лідером за обсягом розкриття екологічних показників є компанії в Нідерландах та Італії. Загалом було зроблено висновок, що кожна країна мала різні підходи до розкриття інформації про сталий розвиток, що відображає неоднорідність їхніх пріоритетів і цінностей [6].

Порівняно з країнами ЄС, більшість суб'єктів господарювання в аграрній галузі України, поділяючи стурбованість про негативний вплив їх діяльності на природне середовище, сприймають його як виклик. Результати соціологічного дослідження проведеного Центром екологічних ініціатив "Екодія" серед представників малого та середнього сільськогосподарського підприємництва влітку 2023 року свідчать, що українські фермери ставлять перед собою довгострокові цілі, використовують комплексні підходи у обробі землі, щоб не виснажувати родючі землі. Однак, прогалина яку необхідно заповнити — це системний моніторинг довкілля та доступність даних про його стан у кожній окремій громаді, без якого неможливо відслідковувати тенденції до погіршення чи покращення, а відтак, і дієвості екологічних заходів в господарствах, громадах і загальнодержавному рівні [11, с. 14, 37].

Наразі в Україні нефінансова звітність готується і оприлюднюється переважно великими агрохолдингами, що пов'язано з використання ними первинного публічного розміщення акцій (Initial Public Offering) з метою залучення капіталу та підвищення впізнаваності бренду. Однак, і в цьому випадку існують проблеми з повноцінним розкриттям екологічних показників в інтересах стейкхолдерів національного рівня. Як зазначають І.В. Замула та А.О. Іщенко, "хоча аграрні підприємства України формують значний перелік різних форм статистичної та фінансової звітності, проте вони не надають можливості зробити висновки щодо відповідності їх діяльності положенням концепції сталого розвитку. Водночас підприємствам, що позиціонують себе як такі, що впроваджують положення концепції сталого розвитку у свою діяльність, досить важко охарактеризувати та сформулювати звітність щодо не-

фінансових показників своєї діяльності, оскільки не існує єдиних показників та критеріїв оцінки відповідності діяльності підприємства аграрного бізнесу положенням концепції сталого розвитку" [12, с. 58]. Дослідивши нефінансові звіти українських агрохолдингів, дослідники виявили, що у них "відсутні показники ефективності, які розкривають напрями діяльності підприємства відповідно до Цілей сталого розвитку" [12, с. 56].

Поряд з означеними вище чинниками низького рівня розкриття у нефінансовій звітності екологічних показників великими агрохолдингами, і загалом нерозвиненості такої практики серед середніх і малих аграрних підприємств, вагомим стимулом до розробки інструментів галузевого звітування українськими науковцями і практиками стали очікування щодо майбутньої політики повоєнного відновлення української економіки на засадах сталого розвитку. Мова йде про аргументоване на основі європейського досвіду твердження, що іноземні інвестиції передусім будуть доступні тим підприємствам, які впроваджують екологічні практики та публічно розкривають інформацію про свій вплив на навколишнє середовище.

Саме такі очікування мотивували фахівців Центру професійних бухгалтерів спільно з німецькими колегами розробити і запропонувати українським аграрним підприємствам адаптований до їхніх потреб інструмент галузевого звітування — Звіт зі сталого розвитку та інвестицій [13].

Звіт зі сталого розвитку та інвестицій (Report on Sustainable Development and Investments) (далі — Звіт) є одним із інструментів, які пропонує Платформа сталого розвитку [10], розроблена в рамках програми MSCA4Ukraine, що фінансується Європейським Союзом. Загалом, ціль цього проєкту — сприяти зеленій відбудові і реконструкції аграрної галузі України в післявоєнний період.

Підкреслимо, що ідея розвитку галузевого напрямку звітування в Україні виникла і теоретично розвивалася ще за довго до повномасштабного вторгнення. Вперше пропозиції щодо галузевих стандартів та форм звітності знаходимо в публікаціях В.М. Жука [9], С.М. Остапчука [14], В.М. Метелиці [15] — представників облікового напрямку Національного наукового центру "Інститут аграрної економіки". Натомість практичному втіленню ідеї галузевого звітування посприяли законодавчі ініціативи щодо "зеленого" переходу на рівні ЄС, які підштовхнули вітчизняних науковців і практиків

Таблиця 2. Загальноприйняті та галузеві екологічні показники, що розкриваються у нефінансових звітах

Сфери та екологічні питання, які розкриваються в нефінансовій звітності	Екологічні (галузеві) показники Звіту зі сталого розвитку та інвестицій
I. Матеріали та сировина: 1. Використана сировина за об'ємом і вагою, з поділом на відновлювану та невідновлювану 2. Відсоток використаних оброблених матеріалів	Матеріальні кліматичні ризики і можливості* (посуха, підвищення середньої температури та сезонні зміни опадів, посилення інтенсивності гострих погодних явищ (спеки, повені, лісові пожежі), збільшення інтенсивності опадів та зміни швидкості вітру, збільшення витрат на оплату праці через зміни у виробництві внаслідок сильної спеки, втрата основних засобів у результаті гострих погодних явищ, збільшення витрат на страхування)
II. Паливо та енергія: 1. Споживання енергії, включаючи тип невідновлюваної та відновлюваної енергії 2. Досягнуте скорочення споживання енергії	Екологічні ризики і можливості переходу** (підвищення податку на викиди вуглекислого газу, впровадження системи торгівлі викидами та регулювання кордонів викидів вуглецю, підвищення цін на енергоносії)
III. Вода: 1. Загальний об'єм спожитої води 2. Обсяг обробленої та повторно використаної води	Екологічні ризики військових дій (страждання тварин і птиці від бойових дій, забруднення землі вибухонебезпечними предметами та речовинами, масштабні викиди парникових газів, знищення лісів, забруднення поверхневих і підземних вод хімічними речовинами; знищення приміщень, техніки, врожаю; відключення електроенергії, блокада морських портів і ускладнення логістики, кібератаки)
IV. Біорізноманіття: 1. Позитивний і негативний вплив на біорізноманіття	Споживання енергії (дані про енергоспоживання та енергоемність)
V. Викиди в атмосферу: 1. Прямі викиди CO ₂ 2. Скорочення викидів 3. Викиди оксидів азоту, оксидів сірки та інші значні викиди в повітря	Використання води (дані про збір, витрачання води та водоемність)
VI. Стоки та відходи: 1. Об'єм стічних вод 2. Вага відходів	Використання землі та пестицидів (загальний обсяг внесених пестицидів, рівень контролю земельного банку через реєстрацію прав власності та користування земельними ділянками у Державному реєстрі речових прав на нерухоме майно)
VII. Інше: 1. Сума значних екологічних санкцій та загальна кількість нефінансових санкцій 2. Витрати на охорону навколишнього середовища	Біорізноманіття та перетворення екосистем (показники екологічного моніторингу: якість повітря, якість ґрунтових вод, якість ґрунту, шум та/або вібрація, площа земельних ділянок під сидератами, багаторічними культурами, ставками)
	Управління відходами і циклічна економіка (дані щодо утворення та переробки відходів)
	Викиди парникових газів

* Такі ризики обумовлюють і виникнення певних кліматичних можливостей. Наприклад, підвищення середньої температури, рівня опадів та концентрації CO₂, зменшення кількості морозних ночей може призвести збільшення виробництва озимих зернових культур, обсягів їх переробки та доходу.

** До екологічних можливостей переходу на сталі технології можна віднести підвищення ефективності виробництва, участь у добровільних ринках вуглецевих кредитів, розвиток органічного виробництва, збільшення масштабів переробки біомаси для зменшення витрат на енергію та ін.

Джерело: складено авторами на основі [7; 13; 17].

до вивчення та адаптації досвіду європейських фермерів. Останні вже тривалий час використовують такі інструменти як:

— RISE-метод — комп'ютерний метод комплексного аналізу діяльності сільськогосподарських господарств;

— автоматизовану платформу управління сталим розвитком Position Green;

— систему вимірювання сталого розвитку, пропонувану німецькою компанією Dinak.

На основі аналізу методології цих інструментів було розроблено орієнтирні показники Звіту в чотирьох розрізах: соціальний, людський, екологічний та управлінський капітал. Очікується, що сукупність показників Звіту дозволить оцінити рівень сталого розвитку аг-

ропідприємства інвесторами, рішення яких можуть бути визначальними щодо подальшої фінансової підтримки української аграрної галузі (передусім фермерів і невеликих агропідприємств) в період повоєнного відновлення. Адже як зазначають С. Сарті, Н. Дарнал та Ф. Теста, розкрита в нефінансових звітах інформація дає змогу зацікавленим сторонам проаналізувати зобов'язання підприємств щодо сталого розвитку, що зрештою вплине на їхні рішення щодо винагородження підприємств за ініціативи з вищим рівнем ESG [16].

Нижче зупинимось на більш детальному огляді екологічних показників, які є безпосередньо об'єктом нашого дослідження. Щоб краще оцінити чи є Звіт інструментом саме галузевого звітування порівняємо його екологічні показники з 14 екологічними питаннями, які розкриваються в нефінансовій звітності компаніями різних галузей економіки, акції яких котируються на Варшавській фондовій біржі (табл. 2).

Як видно з таблиці 2, нефінансова звітність та Звіт із Платформи сталого розвитку мають схожу структуру щодо екологічних показників, що можна пояснити відповідністю обох звітних концепцій Цілям сталого розвитку ООН, які є глобальним орієнтиром для розробки конкретних екологічних показників. В той же час Звіт містить показники, які чітко відображають реалії, з якими стикаються українські агропідприємства. Насамперед — це три групи ризиків: матеріальні кліматичні, екологічні ризики переходу на сталі технології господарювання та екологічні ризики від військових дій. З точки зору теорії управління ризиками, кожен ризик одночасно може відкривати нові можливості, якщо підприємство адекватно оцінює свої помилки та приймає управлінські рішення орієнтовані на стратегічну перспективу, а не на поточні індикатори господарської діяльності. В цьому аспекті розкриті у Звіті екологічні ризики і можливості будуть сигналом для потенційних інвесторів, що агропідприємство здійснює управління ризиками.

Особливо актуальним є розкриття у Звіті екологічних показників щодо використання земельного капіталу з точки зору не лише впливу на якісний стан (родючість) сільськогосподарських земель, але і їх правову захищеність. Земельне рейдерство знижує інвестиційну привабливість та ускладнює ведення агробізнесу в Україні тому розкриття рівня контролю земельного банку через реєстрацію прав власності та користування земельними ділянками у Державному реєстрі речових прав на нерухо-

ме майно дозволить краще оцінити ризики землекористування.

На нашу думку, порівняльний аналіз дозволяє також виділити потенційні екологічні питання, якими Звіт може бути розширений в перспективі. Зокрема, це екологічні санкції та витрати на охорону навколишнього середовища, дані щодо яких будуть відігравати важливу роль у формуванні репутації агропідприємства — наскільки воно віддане політиці сталого розвитку та захисту навколишнього середовища.

На основі вивчення практичного керівництва до Звіту [13] виявлено, що його представлення здійснюється у формі звітних таблиць, а також, що важливо, шляхом візуалізації підсумкових результатів за кожним розрізом Звіту. Використовуючи отримані дані щодо екологічного рівня сталого розвитку за базовий рік, можна побудувати кругову діаграму, яка чітко ідентифікує рівень сталого розвитку агропідприємства за кожним із показників [17] перелічених в табл. 2 (II колонка).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Враховуючи глобальні тенденції до посилення відповідальності бізнесу за використання природних ресурсів, пріоритетною ціллю повоєнного відновлення української економіки, і зокрема аграрної галузі, має бути перехід на сталі технології господарювання та розвиток галузевого екологічного обліку і звітування. Досягнення цього завдання вимагає об'єднання зусиль держави, як суб'єкта державної аграрної політики, наукової спільноти, як суб'єкта інформаційної підтримки, та агропідприємств. Запропонований Центром професійних бухгалтерів Звіт зі сталого розвитку та інвестицій може стати першим кроком у розвитку галузевого звітування серед фермерів, малих і середніх агропідприємств, які поки що не складають інших форм нефінансової звітності. Екологічні показники Звіту орієнтовані на інтереси інвесторів, а також у випадку їх централізованого збору можуть бути основою для розробки державної аграрної політики.

Виявлено, що Звіт може бути потенційно доповнений показниками щодо екологічних санкцій та витрат на охорону навколишнього середовища. Візуалізація підсумкових показників дозволяє покращити сприйняття Звіту широким колом стейкхолдерів, які не володіють тонкощами облікової методології.

Вважаємо, що проблемним питанням розвитку галузевого звітування залишається обґрунтування і побудова прикладних облікових

механізмів збору даних, тобто розширення методологічних та методичних засад екологічного обліку на підприємстві, дані якого необхідні для підготовки нефінансових звітів про сталий розвиток. Розробка таких облікових механізмів має бути одним із критично важливих напрямків подальших наукових пошуків українських вчених і практиків.

Література:

1. Остапчук С. М., Царук Н. Г., Воляк А. Р. Облік екосистем як складова управління відновленням України на засадах сталого розвитку. Проблеми теорії та методології бухгалтерського обліку, контролю і аналізу. 2024. № 2 (58). С. 50—57. [http://doi.org/10.26642/pbo-2024-2\(58\)-50-57](http://doi.org/10.26642/pbo-2024-2(58)-50-57)
2. Жидкова В. В., Поліщук І. Р. Розкриття інформації про екологічні аспекти діяльності видобувних підприємств у статистичній звітності та звіті про управління: порівняльний аспект. Економіка та суспільство. 2022. Вип. 44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-11>
3. Сироїд Н. П. Відображення інформації про екологічну якість продукції у звітності. Ефективна економіка. 2018. № 12. <https://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.208>
4. Остапчук С. М., Царук Н. Г. Облік водних, земельних та біологічних активів в контексті управління сталим розвитком: вибір пріоритетного вимірника. Облік і фінанси. 2019. № 2 (84). С. 36—47. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-36-47](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-36-47)
5. Солодовнік О. О., Гавриличенко Є. В. Нефінансова звітність підприємства: зміст, стандарти і світові тренди розвитку. Ефективна економіка. 2024. № 5. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.5.14>
6. Anguiano-Santos, C., Salazar-Ordóñez, M., Tornel-Vázquez, R., & Rodríguez-Entrena M. Sustainability reporting harmonisation? A utopian endeavour for European agri-food companies. Journal of Policy Modeling. 2024. Vol. 46, Iss. 2. pp. 354—368. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.-2024.01.008>
7. Czaja-Cieszyńska H. Environmental issues as a non-financial reporting area using the example of selected companies listed on the Warsaw Stock Exchange. Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu. 2020. Vol. 64, No. 9. pp. 45—56. <https://doi.org/10.15611/pn.2020.9.04>
8. Галузеві стандарти обліку та фінансової звітності: колективна монографія / [В. М. Жук, Ю. С. Бездушна, Б. В. Мельничук та ін.]; За ред. В. М. Жука. К.: Національний науковий центр "Інститут аграрної економіки", 2015. 368 с.
9. Жук В. М. Парадигма бухгалтерського обліку економіки гармонійного розвитку. Економічні науки. Серія: "Облік і фінанси". Збірник наукових праць. 2009. Вип. 6 (24). С. 171—182.
10. Платформа сталого розвитку. Центр професійних бухгалтерів, 2025. URL: <https://www.cpa.u.kiev.ua/services/platforma-zvitnosti-stalogo-rozvitku>
11. Даниляк А. О., Зверєва К. О., Белкіна М. А. Думки українських аграріїв про їх потреби та перешкоди для впровадження екопрактик та євроінтеграції. Результати соціологічного дослідження проведеного серед представників малого та середнього сільгосп підприємництва влітку 2023 року. Київ: ГО Центр екологічних ініціатив "Екодія", 2023. 36 с. URL: <https://ecoaction.org.ua/ua-ahararii-pro-vprovadzhenia-ekopraktyk.html>
12. Замула І. В., Іщенко А. О. Нефінансова звітність аграрних підприємств України. Економіка, управління та адміністрування. 2021. № 2 (96). С. 54—60. [https://doi.org/10.26642/jen-2021-2\(96\)-54-60](https://doi.org/10.26642/jen-2021-2(96)-54-60)
13. Metelytsia V. M. Report on sustainable development and investments in the agricultural sector of Ukraine (an illustration for grain and industrial crop production): a practical guide / ed. by T. V. Gagalyuk. Odesa: Publishing house "Helvetica", 2024. 194 p.
14. Остапчук С. М. Стандартизація бухгалтерського обліку земель сільськогосподарського призначення. Облік і фінанси АПК. 2012. № 3. С. 62—71.
15. Метелиця В. М. Запровадження стандарту обліку земель сільськогосподарського призначення як інституту бухгалтерської професії. Бухгалтерський облік і аудит. 2013. № 3. С. 27—33.
16. Sarti S., Darnall N., Testa F. Market segmentation of consumers based on their actual sustainability and health-related purchases. Journal of Cleaner Production. 2018. Vol. 192. pp. 270—280. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.-2018.04.188>
17. Метелиця В., Гагалюк Т., Колісник О. Звіт зі сталого розвитку та інвестицій в аграрному секторі економіки: екологічний капітал. Український економічний часопис. 2024. № 6. С. 59—68. <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2024-6-10>

References:

1. Ostapchuk, S. M., Tsaruk, N. H. and Voiliak, L. R. (2024), "Ecosystem accounting as a component of managing Ukraine's recovery on the basis of sustainable development", *Problemy teorii ta metodologii bukhgalterskoho obliku, kontroliu*

i analizu, vol. 2, no. 58, pp. 50—57. [http://doi.org/10.26642/pbo-2024-2\(58\)-50-57](http://doi.org/10.26642/pbo-2024-2(58)-50-57)

2. Zhydkova, V., Polishchuk, I. (2022), "Disclosure of information on environmental aspects of mining enterprises in statistical reporting and the management report: a comparative aspect", *Ekonomika ta suspilstvo*, vol. 44. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-44-11>

3. Syroid, N. P. (2018), "Disclosure of information on ecological quality of products in the reporting", *Efektivna ekonomika*, vol. 12. <http://doi.org/10.32702/2307-2105-2018.12.208>

4. Ostapchuk, S. M., Tsaruk, N. H. (2019), "Accounting for Water, Land and Biological Assets in the Context of Sustainable Development Management: The Choice of a Main Meter", *Oblik i finansi*, no. 2 (84), pp. 36—47. [https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2\(84\)-36-47](https://doi.org/10.33146/2307-9878-2019-2(84)-36-47)

5. Solodovnik, O., Gavrylychenko, I. (2024), "Non-Financial Reporting of the Enterprise: Content, Standards, and Global Development Trends", *Efektivna ekonomika*, vol. 5. <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.5.14>

6. Anguiano-Santos, C., Salazar-Ordóñez, M., Tornel-Vázquez, R. and Rodríguez-Entrena, M. (2024), "Sustainability reporting harmonisation? A utopian endeavour for European agri-food companies", *Journal of Policy Modeling*, vol. 46, no. 2, pp. 354—368. <https://doi.org/10.1016/j.jpolmod.2024.01.008>

7. Czaja-Cieszyńska, H. (2020), "Environmental issues as a non-financial reporting area using the example of selected companies listed on the Warsaw Stock Exchange", *Prace Naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu*, vol. 64, no. 9, pp. 45—56. <https://doi.org/10.15611/pn.2020.9.04>

8. Zhuk, V. M., Bezdushna, Yu. S., Melnychuk, B. V., Popko, Ye. Iu., Ostapchuk, S. M. and Naberukhin, V. A. (2015), *Haluzevi standarty obliku ta finansovoi zvitnosti [Industry standards for accounting and financial reporting]*, Natsionalnyi naukovyi tsentr "Instytut ahrarnoi ekonomiky", Kyiv, Ukraine.

9. Zhuk, V. M. (2009), "Accounting paradigm of the economy of harmonious development" *Ekonomichni nauky. Seriia: Oblik i finansi. Zbirnyk naukovykh prats*, vol. 6, no. 24, pp. 171—182.

10. Center for Professional Accountants (2025), "Sustainability Reporting Platform", available at: <https://www.cpau.kiev.ua/services/platforma-zvitnosti-stalogo-rozvitku> (Accessed 21 Jan 2025).

11. Danyliak, A. O., Zvierieva, K. O. and Bielkina, M. A. (2023), "Opinions of Ukrainian farmers about their needs and obstacles to the implementation of eco-practices and European integration. Results of a sociological survey

conducted among representatives of small and medium-sized agricultural businesses in the summer of 2023", *Ekodiia*, available at: <https://ecoaction.org.ua/ua-ahraryi-pro-vprovadzhennia-ekopraktyk.html> (Accessed 11 Jan 2025).

12. Zamula, I. V., Ishchenko, A. O. (2021), "Non-financial reporting of agricultural enterprises of Ukraine", *Ekonomika, upravlinnia ta administruvannia*, vol. 2, no. 96, pp. 54—60. [https://doi.org/10.26642/jen-2021-2\(96\)-54-60](https://doi.org/10.26642/jen-2021-2(96)-54-60)

13. Metelytsia, V. M. (2024), *Report on sustainable development and investments in the agricultural sector of Ukraine (an illustration for grain and industrial crop production)*, Publishing house "Helvetica", Odesa, Ukraine.

14. Ostapchuk, S. M. (2012), "Standardization of accounting for agricultural land", *Oblik i finansi APK*, no. 3, pp. 62—71.

15. Metelytsia, V. M. (2023), "Introduction of the accounting standard for agricultural land as an institution of the accounting profession", *Bukhalterskyi oblik i audyt*, no. 3, pp. 27—33.

16. Sarti, S., Darnall, N. and Testa, F. (2018), "Market segmentation of consumers based on their actual sustainability and health-related purchases", *Journal of Cleaner Production*, vol. 192, pp. 270—280. <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2018.04.188>

17. Metelytsia, V., Hahaliuk, T. and Kolisnyk, O. (2024), "The Report on Sustainable Development and Investments in the Agricultural Sector: the Environmental Capital Perspective", *Ukrainskyi ekonomichnyi chasopys*, no. 6, pp. 59—68. <https://doi.org/10.32782/2786-8273/2024-6-10>

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657

В. М. Андрусяк,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,

Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-3477-7515>**Л. І. Крачок,**

к. е. н., викладач-стажист кафедри обліку і оподаткування,

Уманський національний університет садівництва

ORCID: <https://orcid.org/0009-0006-2878-1357>**Н. В. Оляднічук,**

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку і оподаткування,

Уманський національний університет садівництва

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7900-2740>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.123

УДОСКОНАЛЕННЯ ОБЛІКОВО-АНАЛІТИЧНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ

V. Andrusyak,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of
of Accounting and Taxation, Uman National University of Horticulture

L. Krachok,

PhD in Economics, Lecturer of the Department of, of Accounting and Taxation,
Uman National University of Horticulture

N. Olyadnichuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of,
of Accounting and Taxation, Uman National University of Horticulture

IMPROVING ACCOUNTING AND ANALYTICAL SUPPORT FOR INTELLECTUAL PROPERTY OBJECTS

У статті досліджено теоретичні аспекти та практичні підходи щодо обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності. Встановлено, що використання суб'єктами господарювання сучасних продуктів інтелектуальної власності вимагає удосконалення теоретико-практичного підґрунтя та розширення методичних підходів щодо обліково-аналітичного відображення інтелектуального капіталу та забезпечення високоефективних результатів їх використання. Висвітлено методи оцінки результатів інтелектуальної діяльності за чітко встановленою процедурою на певну дату і для конкретних цілей. Наголошено на необхідності реєстрації винаходу та внесення до Реєстру прав об'єктів інтелектуальної власності. Охарактеризовано процес зарахування на баланс підприємства об'єкта інтелектуальної власності та його документальне відображення. Розроблено алгоритм обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності для задоволення потреб зацікавлених користувачів та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

The article explores theoretical aspects and practical approaches to accounting and analytical support for intellectual property objects in order to provide timely, unbiased information to interested users for making informed management decisions. It is established that the use of modern intellectual property products by business entities requires improving the theoretical and practical basis and expanding methodological approaches to accounting and analytical reflection of intellectual capital and ensuring highly effective results of their use. Synchronization of classification parameters of intellectual property objects in the international legislative, methodological and legal space will facilitate the simplification of the accounting process of such assets and improve their management in the process of economic activity. Methods for assessing the results of intellectual activity according to a clearly established procedure for a certain date and for specific

purposes are highlighted. The need for registration of an invention and entry in the Register of Rights to Intellectual Property Objects is emphasized. The process of recording an intellectual property object on the balance sheet of an enterprise and its documentary reflection is characterized. An algorithm for accounting and analytical support of intellectual property objects has been developed to meet the needs of interested users and make informed management decisions. At the same time, there is a need for further research and development of scientific-theoretical, organizational-economic and methodological provisions of accounting and analysis of intellectual property objects, taking into account advanced domestic and foreign experience for the formation of accounting and analytical support of intellectual property objects and their effective management. We see prospects for further research in this area in: substantiation of unified criteria and synchronization of classification parameters for the recognition of intellectual property objects in the international legislative, methodological and legal sphere; improvement of the organization of accounting procedures in order to reliably reflect information about intellectual property objects and the process of managing them.

Ключові слова: інтелектуальна власність, облік об'єктів інтелектуальної власності, аналітичне забезпечення.

Key words: intellectual property, accounting of intellectual property objects, analytical support.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Ефективність національної економіки, рівень виробничо-технічного забезпечення суб'єктів господарювання, соціально-культурна сфера значною мірою залежать від темпів розвитку та використання результатів творчої діяльності членів суспільства. Творча діяльність індивідуума — це інтелектуальний винахід, який характеризується своєю оригінальністю та унікальністю, і який не має аналогів. Набуття права інтелектуальної власності на винахід передбачає: особливі права на результати творчої праці, належний документальний супровід та захист нормами чинного законодавства. Нормативно-правова та законодавча база України щодо захисту прав інтелектуальної власності досить об'ємна і різноаспектна, яка регламентує правові, економічні й організаційно-виробничі засади інноваційної діяльності та використання інтелектуальної власності для забезпечення розвитку економіки України.

Використання суб'єктами підприємництва сучасних продуктів інтелектуальної власності вимагає удосконалення теоретико-практичного підґрунтя та розширення методичних підходів щодо обліково-аналітичного відображення інтелектуального капіталу та забезпечення високоефективних результативних показників в бізнесі та/або соціально-культурній сфері.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Організаційно-методологічні, правові й обліково-аналітичні аспекти відображення об'єктів права інтелектуальної власності та їх вико-

ристання завжди знаходяться в центрі уваги науковців. Значний внесок у розробку теоретичних та економіко-правових питань щодо визнання, оцінки, обліку й використання об'єктів інтелектуальної власності внесли вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких: Щокін Р.Г., Маслак М.В., Перерва П.Г., Уманців Г.В., Шушаківа І.К., Вірченко В.В., Панова, А.І., Мартинів І.К., Бутнік-Сіверський О.Б., Шелест В.С., Sveiby K.E., Gold R., Morin J.-F., Shadeed E., інші. Зважаючи на вагомий напруження науковців та враховуючи нагальні проблеми сьогодення, обліково-аналітичне забезпечення об'єктів інтелектуальної власності потребує удосконалення з метою надання розширеної інформації зацікавленим користувачам для прийняття управлінських рішень.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є поглиблення теоретичних підходів та удосконалення практичних рекомендацій щодо обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності для задоволення потреб зацікавлених користувачів та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Інтенсивне економічне зростання забезпечується ефективнішим використанням ресурсів на основі інноваційно-технічного виробництва та прогресивно-організаційного управління господарськими процесами. Обліково-аналітичне забезпечення об'єктів інтелектуальної власності інтегрує систему заходів, інструментів і методів бухгалтерського обліку, контролю й аналізу, результати послідовної та комплексної взаємодії яких сприяють фор-

муванню інформаційної бази, необхідної для високоєфективної господарської діяльності та отримання прибуткового фінансового результату.

Визнання, оцінка та використання об'єктів інтелектуальної власності (сукупність авторських прав на інтелектуальний продукт) регламентуються чинним законодавством України та нормативно-правовими актами. Об'єкт інтелектуальної власності, після відображення його в бухгалтерському обліку, визнається нематеріальним активом — "немонетарний актив, який не має матеріальної форми та може бути ідентифікований" [1, п. 4; 3, п. 1.2]. Стандартом 8 розмежовується оцінка нематеріального активу: придбаний або отриманий зі сторони актив відображається в балансі, "якщо існує ймовірність одержання майбутніх економічних вигод, пов'язаних з його використанням, та його вартість може бути достовірно визначена" [1, п. 6]; отриманий в результаті розробки, доречно відображати в балансі підприємства, якщо є "технічна можливість та ресурси для доведення нематеріального активу до стану, придатного для використання чи реалізації; можливість отримання майбутніх економічних вигод; інформація для достовірного визначення витрат, понесених на розробку нематеріального активу" [1, п. 7]. Відповідно до МСБО 38 "Нематеріальні активи": нематеріальний актив є "немонетарним активом, який не має фізичної субстанції та може бути ідентифікований", а суб'єктові господарювання "слід оцінювати ймовірність очікуваних майбутніх економічних вигід, використовуючи припущення (судження), які можна обґрунтувати і підтвердити" [2, п. 22]. Первісна оцінка нематеріального активу має здійснюватися за собівартістю [2, п. 24].

Інтелектуальна власність є результатом інноваційної діяльності людини чи групи людей і за своїм економічним змістом належить до нематеріальних активів. Об'єктами інноваційної діяльності є "інноваційні програми і проекти, нові знання та інтелектуальні продукти, виробниче обладнання і процеси, інфраструктура виробництва і підприємництво..." [4, ст. 4]. Інноваційна діяльність повсякчас супроводжується фінансовими чи капітальними інвестиціями у вигляді майнових та інтелектуальних цінностей, що вкладаються в об'єкти підприємницької та соціально-культурної діяльності з метою отримання прибутку та досягнення соціального ефекту. Тобто, об'єктами інвестиційної діяльності є "майно, в тому числі основні фонди і оборотні кошти в усіх галузях економіки, цінні папери (крім векселів), цільові грошові вклади, науково-технічна продукція, інтелектуальні цінності, інші об'єкти власності, а також майнові права" [5, ст. 4].

Аналізуючи природу цивільного та господарського законодавства, Щокін Р.Г. об'єкти інтелектуальної власності об'єднує в групи: "об'єкти авторського та суміжних прав; об'єкти патентних правовідносин; засоби індивідуалізації учасників господарської діяльності, товарів і послуг; ноу-хау" [6, с. 156]. Маслак М.В., Перерва П.Г. інтерпретують інтелектуальну власність як: "товар, який має свою вартість; сукупність виключних прав; об'єкт управління" [7, с. 48]. Авторський підхід до структури результатів інтелектуальної власності мають Г.В. Уманців, І.К. Шушакова: "інтелектуальний продукт є об'єктом інтелектуальної власності й активом балансу, а інтелектуальний капітал шляхом ринкової капіталізації формує додаткову вартість" [8, с. 16]. Колектив авторів стверджують, що "комерціалізація об'єктів інтелектуальної власності стимулює інноваційну модернізацію виробництва та прискорює темпи економічного зростання шляхом інтенсифікації та оптимізації процесів нагромадження інтелектуального капіталу" [9]. Для оцінки ефективності комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності І.К. Мартинів пропонує застосовувати інтегральний показник, який розраховується "відношенням сумарного економічного ефекту від комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності до чистого грошового потоку, отриманого підприємством від комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності" [10, с. 158]. Бутнік-Сіверський О.Б. рекомендує використовувати алгоритм процесу оцінки майнових прав інтелектуальної власності, який враховує систему обґрунтованих методичних підходів та методів оцінки [11, с. 248]. Аналізуючи інструментарії оцінки об'єктів інтелектуальної власності, К.Е. Свейбі наголошує на проблемі "неможливості виміряти соціальні явища з науковою точністю, оскільки всі вимірювальні системи, у тому числі бухгалтерський облік, покладаються на офіційні грошові вимірники, а це породжує невідповідність між результатом розробника та очікуваннями управлінців" [17]. На переконання зарубіжних дослідників "...інтелектуальна власність є запорукою інтенсивного розвитку технологій та сприяє підвищенню винахідницької діяльності" [18].

Підхід до оцінки об'єктів інтелектуальної власності дозволяє виокремити три основних методи: дохідний — "ґрунтується на застосуванні оціночних процедур переведення очікуваних доходів у вартість об'єкта оцінки" [12, п.9], витратний — "ґрунтується на визначенні вартості витрат, необхідних для відтворення або заміщення об'єкта оцінки" [12, п.18] та порівняльний — "застосовується при наявності достатнього обсягу достовірної інформації про ціни на ринку подібних об'єктів та умови дого-

ворів щодо розпорядження майновими правами на такі об'єкти" [12, п.22] (Рис. 1).

Дискусійним залишається питання класифікації об'єктів інтелектуальної власності з метою відображення їх в бухгалтерському обліку. Багатогранність класифікаційних груп об'єктів інтелектуальної власності та регламентування відповідно до нормативно-законодавчих національних і міжнародних актів є різними, що породжує виникнення проблем відображення їх у бухгалтерському обліку (Табл. 1).

Отже, синхронізація класифікаційних параметрів об'єктів інтелектуальної власності в міжнародному законодавчо-методологічному та правовому просторі сприятиме спрощенню процесу бухгалтерського обліку такого роду активів та покращенню управління ними в процесі господарської діяльності. Оцінка прав на об'єкти інтелектуальної власності відображає фактичну вартість результатів творчої діяльності за чітко встановленою процедурою на певну дату і для конкретних цілей:

- постановки на бухгалтерський облік об'єкта інтелектуальної власності (оновлення необоротних активів за рахунок амортизації);
- переоцінки права на об'єкт інтелектуальної власності (встановлення відповідності вартості активу до ринкової вартості);
- внесення об'єкта до статутного капіталу суб'єкта господарювання;
- розпорядження майновими правами об'єкта інтелектуальної власності (ліцензія, договір купівлі-продажу, франчайзинг тощо);
- визначення відсоткової ставки за користування об'єктом інтелектуальної власності (роялті);
- реорганізації, приватизації, ліквідації суб'єкта господарювання, яке володіє правом на об'єкт інтелектуальної власності.

У момент зарахування на баланс підприємства об'єкта інтелектуальної власності, визначається його первісна вартість, з урахуванням джерела надходження:

- створеного власними силами підприємства (за собівартістю, тобто сумою понесених витрат на створення об'єкта);
- придбаного за договором купівлі-продажу (ціна придбання активу та інші витрати, без-

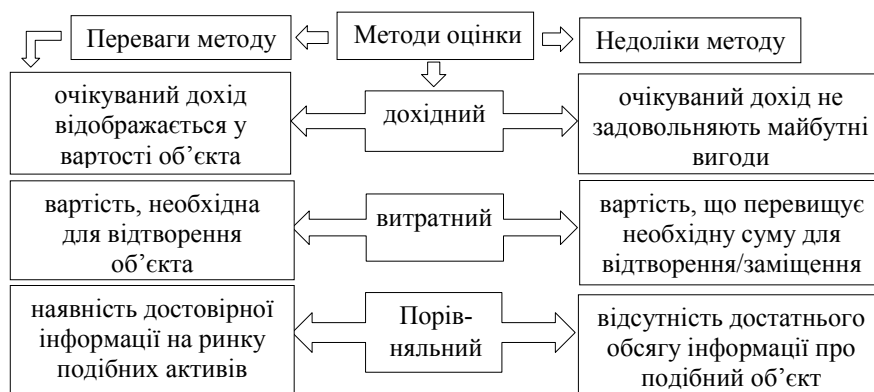

Рис. 1. Переваги та недоліки методів оцінки об'єкта інтелектуальної власності

Джерело: систематизовано за даними [12].

Таблиця 1. Класифікація об'єктів інтелектуальної власності

НП(С)БО 8 «Нематеріальні активи»	МСБО 38 «Нематеріальні активи»	US GAAP, SFAS 142 «Гудвіл та інші нематеріальні активи»
права користування природними ресурсами	назва бренду, заголовок та назва видання	нематеріальні активи, пов'язані з маркетингом
права користування майном	комп'ютерне програмне забезпечення	нематеріальні активи, пов'язані з клієнтами
права на комерційні позначення	ліцензії та привілеї, авторські права	нематеріальні активи, пов'язані з мистецтвом
права на об'єкти промислової власності	патенти та інші права на промислову власність	нематеріальні активи, засновані на договорах
авторське право та суміжні з ним права	права на обслуговування та експлуатацію	нематеріальні активи, засновані на технологіях
інші нематеріальні активи	нематеріальні активи на етапі розробки	

Джерело: сформовано на основі [1; 2; 13].

посередньо пов'язані з придбанням об'єкта інтелектуальної власності);

- придбаного в результаті обміну (залишкова вартість переданого подібного об'єкта, справедлива вартість переданого неподібного об'єкта, збільшена/зменшена на суму грошових коштів або їх еквівалентів, що була передана/отримана в процесі обміну);
- безоплатно отриманого (справедлива вартість на дату отримання з урахуванням витрат, пов'язаних з придбанням).

Необхідною і відповідальною процедурою при постановці на бухгалтерський облік об'єкта інтелектуальної власності є оформлення та отримання охоронних документів, що засвідчують авторство і визначають права на даний актив. Право на реєстрацію винаходу чи корисної моделі має винахідник чи колектив винахідників. Реєстрація винаходу (корисної моделі) здійснюється Національним органом інтелектуальної власності, за за-

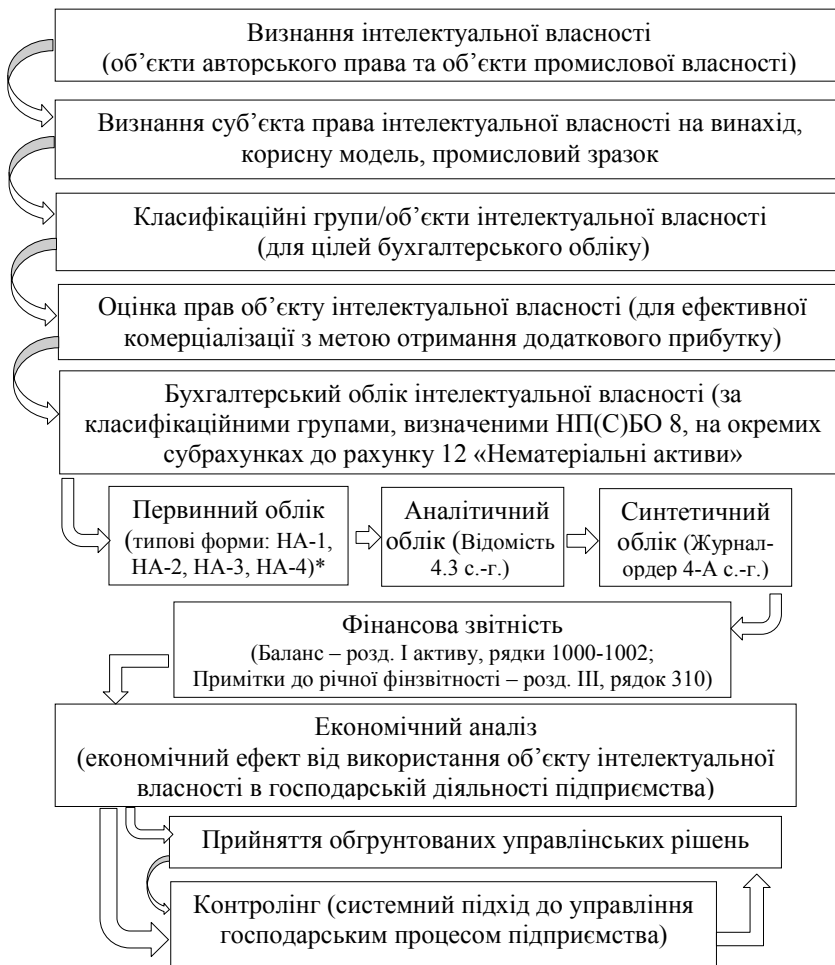

Рис. 2. Алгоритм обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності

* згідно [14]

Джерело: сформовано авторами.

явою автора/авторів і вноситься до Реєстру прав об'єктів інтелектуальної власності.

Сучасні системи бухгалтерського обліку та економічного аналізу надають недостатній обсяг повноцінної інформації в аналітичній площині, необхідної для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Метою документального відображення об'єктів інтелектуальної власності як нематеріальних активів у бухгалтерському обліку затверджено типові форми первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів та порядок їх застосування [14], проте вони також потребують удосконалення, оскільки змінюються соціально-економічні умови господарювання та підходи до визнання й оцінки об'єктів інтелектуальної власності. Недосконалість методики економічного аналізу ефективності використання об'єктів інтелектуальної власності потребує поглибленого дослідження, пошуку альтернативних методів й аналітичних процедур, застосування новітніх технологій, що сприятимуть підвищенню якості аналітичної

інформації про об'єкти інтелектуальної власності для прийняття управлінських рішень. Уманців Г.В. і Мартинів І.К. стверджують, що "метою обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності є генерування та надання управлінському персоналу інформації щодо процесу комерціалізації таких активів для прийняття управлінських рішень" [15, с. 57]. На переконання Шелест В.С. необхідністю є "здійснення економічного аналізу та розроблення заходів щодо ефективного використання об'єктів інтелектуальної власності на підприємстві" [16, с. 330].

З метою удосконалення теоретико-практичних підходів до своєчасного формування неупередженої економічної інформації про об'єкти інтелектуальної власності, використання їх в господарській діяльності, задоволення потреб зацікавлених користувачів та прийняття обґрунтованих управлінських рішень розроблено алгоритм обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності (Рис. 2).

Отже, кожен етап запропонованого алгоритму обліково-аналітичного забезпечення пе-

редбачає в частині обліку й аналізу диференціацію методів і процедур, актуальних для конкретного об'єкта інтелектуальної власності та суб'єкта господарювання, що забезпечить достовірність і своєчасність формування інформації для звітності та управлінських цілей.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Основними аспектами удосконалення обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності є: поглиблення теоретичних підходів до визнання об'єктів інтелектуальної власності, обґрунтування методів їх оцінки, достовірне віднесення до відповідної групи (підгрупи) нематеріальних активів, комерціалізація прав на інтелектуальний актив та неупереджене і своєчасне відображення на рахунках бухгалтерського обліку сприяють формуванню належного обліково-аналітичного забезпечення для задоволення потреб управління.

У науковій статті визначено переваги та недоліки методів оцінки об'єктів інтелектуальної власності. Проаналізовано склад класифікаційних груп об'єктів інтелектуальної власності, що регламентуються вітчизняними та міжнародними нормативними документами. Висвітлено методи оцінки результатів творчої діяльності за чітко встановленою процедурою на певну дату і для конкретних цілей (з урахуванням джерела надходження). Наголошено на необхідності реєстрації винаходу та внесення до Реєстру прав об'єктів інтелектуальної власності. Охарактеризовано процес зарахування на баланс підприємства об'єкта інтелектуальної власності та його документальне відображення. Розроблено алгоритм обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності для задоволення потреб зацікавлених користувачів та прийняття обґрунтованих управлінських рішень.

Наразі виникає необхідність подальшого дослідження та розвитку науково-теоретичних, організаційно-економічних і методичних положень бухгалтерського обліку й аналізу щодо об'єктів інтелектуальної власності з урахуванням передового вітчизняного та зарубіжного досвіду для формування обліково-аналітичного забезпечення об'єктів інтелектуальної власності та ефективного управління ними.

Перспективи подальших досліджень у цьому напрямі вбачаємо в: обґрунтуванні єдиних критеріїв визнання об'єктів інтелектуальної власності; синхронізації класифікаційних параметрів об'єктів інтелектуальної власності в міжнародному законодавчо-методологічному та правовому просторі; забезпеченні належної організації облікових процедур з метою достовірного та повного відображення інформації про об'єкти інтелектуальної власності; покращенні процесу управління об'єктами інтелектуальної власності; підвищенні значущості контролінгу, що забезпечить системний підхід до управління виробничо-фінансовими процесами підприємства.

Література:

1. Національне Положення (Стандарт) бухгалтерського обліку 8 "Нематеріальні активи": наказ Міністерства фінансів України від 18.10.1999р. № 242. Дата оновлення: 17.02.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Text> (дата звернення: 22.01.2025).
2. Міжнародний стандарт бухгалтерського обліку 38 "Нематеріальні активи". URL: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-38_ukr_2016.pdf (дата звернення: 22.01.2025).
3. Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку нематеріальних активів: наказ Мініс-

терства фінансів України від 16.11.2009 № 1327. Дата оновлення: 06.11.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1327201-09#Text> (дата звернення: 22.01.2025).

4. Про інноваційну діяльність: Закон України від 04.07.2002р. № 40-IV. Відомості Верховної Ради України. Дата оновлення: 03.03.2023. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Text> (дата звернення: 22.01.2025).

5. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991 р. № 1560-XII. Відомості Верховної Ради України. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 22.01.2025).

6. Щокін Р.Г. Об'єкти інтелектуальної власності у нормах цивільного та господарського законодавства України: порівняльно-правовий аналіз. Держава та регіони. Серія: Право. 2021. № 3 (73). С. 152—157. URL: http://www.law.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/29.pdf (дата звернення: 23.01.2025).

7. Маслак М.В., Перерва П.Г. Види та особливості використання інтелектуальної власності в промисловому виробництві. Економіка і організація управління. 2022. № 2 (46). С. 45—55.

8. Уманців Г.В., Шушакова І.К. Облік об'єктів інтелектуальної власності: монографія. Київ: Київ. Нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 432 с.

9. Вірченко, В.В., Вірченко, В.В., Панова, А.І. Інтелектуальна власність як каталізатор відновлення економіки України під час війни та у повоєнний період. Економіка та суспільство, 2024. № 61. URL: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-85> (дата звернення: 23.01.2025).

10. Мартинів І.К. Інтегральна оцінка ефективності процесу комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Облік і фінанси. 2018. № 1 (79). С. 154—160

11. Бутнік-Сіверський О.Б. Методологія оцінки вартості майнових прав інтелектуальної власності та практичні аспекти її застосування: монографія. НДІ ІВ НАПрН України. К.: Інтерсервіс, 2020. 344 с.

12. Оцінка майнових прав інтелектуальної власності: Національний стандарт № 4 від 03.10.2007 № 1185. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Text> (дата звернення: 24.01.2025).

13. US GAAP, SFAS 142 "Гудвіл та інші нематеріальні активи". URL: <https://www.fasb.org/page/PageContent?pageId=/reference-library/superseded-standards/summary-of-statement-no-142.html&bcpath=tff> (дата звернення: 25.01.2025).

14. Про затвердження типових форм первинного обліку об'єктів права інтелектуальної власності у складі нематеріальних активів: наказ

Міністерства фінансів України від 22.11.2004 № 732. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1580-04> (дата звернення: 25.01.2025).

15. Уманців Г.В., Мартинів І.К. Обліково-аналітичне забезпечення комерціалізації об'єктів інтелектуальної власності. Облік і фінанси. 2019. № 3 (85). С. 55—61.

16. Шелест В.С. Аналітичне забезпечення управління нематеріальними активами. Бізнесінформ. 2013. № 11. С. 329—334.

17. Sveiby K.E. Methods for Measuring Intangible Assets. Copyright Karl-Erik Sveiby Jan, updated 27 April 2010. URL: <https://www.sveiby.com/files/pdf/intangiblemethods.pdf> (дата звернення: 26.01.2025).

18. Gold, R., Morin, J.-F., Shadeed, E. Does intellectual property lead to economic growth? Insights from a novel IP dataset. Regulation and Governance, 2017, No 13 (1), P. 107—124. URL: <https://doi.org/10.1111/rego.12165> (дата звернення: 26.01.2025).

References:

1. Ministry of Finance of Ukraine (1999), "National Accounting Regulation (Standard) 8 "Intangible Assets"", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0750-99#Tekht> (Accessed 22 Jan 2025).

2. IAS (2016), "International Accounting Standard 38 "Intangible Assets", available at: https://mof.gov.ua/storage/files/IAS-38_ukr_2016.pdf (Accessed 22 Jan 2025).

3. Ministry of Finance of Ukraine (2009), "Methodological recommendations for accounting for intangible assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v1327201-09#Tekht> (Accessed 22 Jan 2025).

4. The Verkhovna Rada of Ukraine (2002), The Law of Ukraine "About innovation activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/40-15#Tekht> (Accessed 22 Jan 2025).

5. The Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "About investment activities", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Tekht> (Accessed 22 Jan 2025).

6. Shchokin, R.G. (2021), "Objects of intellectual property in the norms of civil and economic legislation of Ukraine: comparative legal analysis", State and Regions. Series: Law, [Online], vol. 3 (73), pp. 152—157, available at: http://vvv.lav.stateandregions.zp.ua/archive/3_2021/29.pdf (Accessed 23 Jan 2025).

7. Maslak, M.V. and Pererva, P.G. (2022), "Types and features of the use of intellectual property in industrial production", Economics and management organization, vol. 2 (46), pp. 45-55.

8. Umantsiv, H.V. and Shushakova, I.K. (2020), Oblik ob'ektiv intelektual'noi vlasnosti [Accounting for intellectual property objects], Kyiv. nats. torh.- ekon. un-t, Kyiv, Ukraine.

9. Virchenko, V.V. Virchenko, V.V. and Panova, L.I. (2024), "Intellectual property as a catalyst for the recovery of the economy of Ukraine during the war and in the post-war period", Economy and society, [Online], vol. 61. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-61-85>.

10. Martyniv, I.K. (2018), "Integral assessment of the effectiveness of the process of commercialization of intellectual property objects", Accounting and Finance, vol. 1 (79), pp. 154—160.

11. Butnik-Sivers'kyj, O.B. (2020), Metodolohiia otsinky vartosti majnovykh prav intelektual'noi vlasnosti ta praktychni aspekty ii zastosuvannya [Methodology for assessing the value of intellectual property rights and practical aspects of its application], NDI IV NAPrN Ukrainy, Interservis, Kyiv, Ukraine.

12. Ministry of Finance of Ukraine (2007), "Evaluation of intellectual property rights: National Standard 4", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1185-2007-%D0%BF#Tekht> (Accessed 24 Jan 2025).

13. US GAAP (2002), SFAS 142 "Goodwill and other intangible assets", available at: <https://vvv.fasb.org/page/PageTsonent?pageId=/referentse-library/superseded-standards/summary-of-statement-no-142.html&btspath=tff> (Accessed 25 Jan 2025).

14. Ministry of Finance of Ukraine (2004), Order "On approval of standard forms for initial accounting of intellectual property rights as part of intangible assets", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1580-04> (Accessed 25 Jan 2025).

15. Umantsiv, G.V. and Martyniv, I.K. (2019), "Accounting and analytical support for the commercialization of intellectual property objects", Accounting and Finance, vol. 3 (85), pp. 55—61.

16. Shelest, V.S. (2013), "Analytical support for the management of intangible assets", Businessinform, vol. 11, pp. 329—334.

17. Sveiby, K.E. (2010), "Methods for Measuring Intangible", [Online], available at: <https://vvv.sveiby.tsom/files/pdf/intangiblemethods.pdf> (Accessed 26 Jan 2025).

18. Gold, R. Morin, J.-F. and Shadeed, E. (2017). "Does intelletstual property lead to etsonomits growth? Insihts from a novel IP dataset", Regulation and Governantse, [Online], vol. 13 (1), pp. 107—124, available at: <https://doi.org/10.1111/rego.12165> (Accessed 26 Jan 2025).

Стаття надійшла до редакції 07.02.2025 р.

УДК 338.432:631.334.7

О. О. Олійник,

к. е. н., доцент кафедри фінансів, банківської справи та страхування,

Дніпровський державний аграрно-економічний університет

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5657-3105>

Є. О. Олійник,

к. е. н., докторант кафедри підприємництва та економіки підприємства,

Дніпровський університет митної справи та фінансів

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6512-7235>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.130

ФІНАНСОВО-ЕКОНОМІЧНИЙ МЕХАНІЗМ В УПРАВЛІННІ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЮ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ

О. Oliynyk,

PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Finance, Banking
and Insurance, Dnipro State Agrarian and Economic University

Ye. Oliynyk,

PhD in Economics, Doctoral candidate, Department of Entrepreneurship
and Enterprise Economics, Dnipro University of Customs and Finance

FINANCIAL AND ECONOMIC MECHANISM IN MANAGING THE COMPETITIVENESS OF AGRICULTURAL ENTERPRISES

У статті досліджено значення та теоретичну сутність фінансово-економічного механізму в управлінні конкурентними перевагами аграрних підприємств, що можна трактувати як характеристику підприємства, яка відображає рівень реалізації його фактичного та потенційного потенціалу щодо формування, підтримки та ефективного використання стійких конкурентних переваг для досягнення довгострокового успіху в умовах ринкової конкуренції. Встановлено внутрішні фактори розвитку підприємства і його здатність до гнучкої адаптації в змінюваному конкурентному середовищі, що є основою для ефективного функціонування аграрного бізнесу в сучасних умовах. Зазначено, що комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами, стратегічне планування, залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій, становлять основу для забезпечення стабільного розвитку підприємства в довгостроковій перспективі, а конкурентоспроможність аграрного підприємства є не тільки показником його ефективності, а й важливим чинником який регулює ринок.

The article provides an in-depth study of the significance and theoretical essence of the financial and economic mechanism in managing the competitive advantages of agricultural enterprises. This mechanism can be considered as a multifaceted characteristic of an enterprise, which reflects the level of realization of its actual and potential for creating, maintaining and effectively using sustainable competitive advantages. This allows ensuring long-term success in conditions of constantly changing market competition. Enterprises that are able to implement effective financial and economic strategies have the opportunity not only to function stably, but also to occupy leading positions in the market, even in conditions of economic instability.

The study identified the importance of internal factors that influence the development of the enterprise. Among them are the presence of highly qualified management personnel, the effectiveness of financial management, as well as the ability of the enterprise to flexibly adapt in a dynamic and competitive environment. These factors constitute the main basis for ensuring the effective functioning of agricultural business and its resilience to external challenges.

Particular attention is paid to a comprehensive approach to financial resource management, which includes strategic planning, investment attraction and implementation of innovative technologies. This allows creating the basis for sustainable development of the enterprise in the long term. In this context, it is important to note that the competitiveness of an agricultural enterprise is not only an indicator of its current efficiency, but also a key factor that regulates the market situation, affects the structure of the agri-food market and the ability of enterprises to adapt to new economic conditions.

The development of competitiveness requires constant improvement of production methods, reduction of production costs, improvement of product quality and introduction of modern agricultural technologies. These aspects create the prerequisites for sustainable growth of enterprises, reduce risks and contribute to increasing their competitiveness in the conditions of globalization and intense competition in the agricultural market.

Ключові слова: конкурентоспроможність, управління, фінансово-економічний механізм, аграрне підприємство, ринкові відносини, самофінансування, кредитування, інвестиції.

Key words: competitiveness, management, financial and economic mechanism, agricultural enterprise, market relations, self-financing, lending, investments.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Вітчизняна економіка нині орієнтована на підвищення рівня ефективності, що є важливим чинником забезпечення її стійкості в умовах глобалізації. Водночас економічно розвинуті країни зосереджуються на стратегічному напрямі інноваційного розвитку, де ключовим показником успішності виступає конкурентоспроможність. Даний параметр визначає здатність держави утримувати та покращувати свої позиції на міжнародному ринку, сприяючи сталому зростанню економіки.

В умовах ринкової економіки стабільність фінансово-економічного стану підприємств, зокрема аграрного сектору, визначається рівнем їх конкурентоспроможності — здатність виробляти та реалізовувати продукцію, яка за ціною, якістю, асортиментом та іншими споживчими характеристиками є привабливішою порівняно з товарами конкурентів.

Сучасна економічна ситуація вимагає від аграрних підприємств не лише підтримання конкурентних позицій, а й активного розвитку, адаптації до змін ринкового середовища та підвищення ефективності управління виробничими процесами. Зростаюча необхідність насичення внутрішнього ринку високоякісними продуктами сільського господарства вітчизняного виробництва, а також розширення експортних можливостей, визначає потребу у вдосконаленні фінансово-економічного механізму управління аграрними підприємствами. Він виступає інструментом забезпечення стабільного функціонування, регулювання фінансових потоків, оптимізації витрат і формування конкурентоспроможної бізнес-моделі. Запорукою успішності впровадження такого фінансового інструменту, наряду залежати від своєчасності прийняття управлінських рішень, ефективного аналізу ринкової кон'юнктури, застосування сучасних методів фінансово-го планування та прогнозування.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Незважаючи на проведені активні дослідження цілої плеяди вчених-економістів таких як П.Т. Саблук, В.Г. Андрійчук, Ю.Б. Іванов, Ю.Б. Рубін, І.А. Франів, Ю.О. Лупенко, І.І. Лукинов, А.О. Шепотько та багато інших, які на сьогодні є важливими для розуміння фінансово-економічного механізму та вдосконалення конкурентоспроможності аграрного сектору країни, залишається відкритим питання щодо практичної реалізації теоретичних напрацювань у сфері управління цим процесом. Зокрема недостатньо вивченими є аспекти застосування методів цінової конкуренції, що передбачає маніпулювання рівнем цін для досягнення конкурентних переваг. Виникає також необхідність розробки науково обґрунтованих рекомендацій щодо доцільності зниження або підвищення цін, з урахуванням поточного стану ринку, еластичності попиту, рівня витрат виробництва та стратегічних цілей аграрного підприємства.

МЕТА СТАТТІ

Формулювання цілей статті полягають у виявленні теоретико-практичних підходів до розробки та вдосконалення фінансово-економічного механізму управління конкурентоспроможністю аграрних підприємств, що забезпечить підвищення їх ефективності виробничих процесів, стабільності та здатності адаптуватися до змінюваних умов ринку.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Оскільки конкурентоспроможність країни формується на мікрорівні, тобто на рівні окремих підприємств і бізнес-структур, підвищення позицій України у світовому економічному просторі безпосередньо залежить від ефективності управління конкурентоспроможністю суб'єктів господарювання. Важливим завданням для вітчизняного бізнесу стає розробка дієвих механізмів забезпечення стійкої конку-

рентної позиції, що передбачає оптимізацію як внутрішніх процесів, так і ринкових стратегій.

Для підвищення конкурентоспроможності національної економіки необхідно розробити комплексні підходи до управління конкурентними перевагами підприємств, поєднуючи цінові та нецінові фактори конкуренції, інноваційні підходи, ефективні маркетингові стратегії та оптимізацію внутрішніх бізнес-процесів, що в умовах військового стану в Україні, завдало значних потрясінь національній економіці, і зокрема негативно вплинуло на розвиток аграрного сектору. Дестабілізація логістичних ланцюгів, руйнування інфраструктури, обмежений доступ до фінансових ресурсів та зниження купівельної спроможності населення створили додаткові загрози для конкурентоспроможності аграрних підприємств. В результаті вітчизняний аграрний бізнес стикається з проблемами не лише на внутрішньому ринку, але й у міжнародній торгівлі, де конкуренція загострюється через несприятливі зовнішні чинники [1].

В даному випадку це створює потребу у новітніх підходах до пошуку механізмів фінансування аграрних підприємств, що має враховувати галузеві особливості та вимоги до забезпечення конкурентоспроможності. Оптимальне поєднання внутрішніх і зовнішніх джерел фінансування, розвиток технологічної бази та вдосконалення фінансово-економічного механізму є ключовими факторами забезпечення стійкого розвитку аграрного сектору. Удосконалення методів управління фінансовими ресурсами сприятиме не лише підвищенню прибутковості підприємств, але й зміцненню конкурентних позицій вітчизняного сільського виробника на глобальному ринку.

Загалом якщо розглядати існуюче розмаїття теорій конкурентоспроможності, то вона пояснюється декількома чинниками. Насамперед відсутність єдиного універсального трактування цього явища зумовлена багатогранністю економічних, соціальних, технологічних та управлінських аспектів, що впливають на здатність підприємства конкурувати. Крім того, окремі підходи до визначення конкурентоспроможності можуть суперечити один одному, оскільки різні школи економічної думки акцентують увагу на різних факторах її формування. Наприклад одні дослідники розглядають конкурентоспроможність через призму ресурсного забезпечення підприємства, інші — через рівень його інноваційності, здатність до адаптації зовнішнього середовища, або ефективність ринкових стратегій [2—4].

У цьому контексті актуальним є багатовимірний підхід до інтерпретації конкурентоспро-

можності, який передбачає її розгляд як комплексного явища, що базується на системному підході до управління підприємством. Системна теорія дозволяє аналізувати конкурентоспроможність аграрного підприємства як результат взаємодії різних елементів — ресурсів, стратегій, ринкових умов та управлінських рішень. Такий підхід сприяє більш точному визначенню факторів, які забезпечують довготривалу конкурентну перевагу, та розробці ефективних управлінських рішень для її підтримки.

Найбільш поширеним є визначення конкурентоспроможності як здатності підприємства ефективно функціонувати в умовах ринкової конкуренції [5]. Водночас важливо уточнити, що сама по собі здатність є лише передумовою, а не гарантією конкурентоспроможності. У будь-якому процесі здатність завжди є первинною стосовно результату, який вона формує, відтак конкурентоспроможність аграрного підприємства є не просто його характеристикою, а кінцевим результатом господарської діяльності, який виникає в процесі ефективного використання наявного потенціалу та ресурсів.

З огляду на це можна зробити висновок, що конкурентоспроможність підприємства не є бінарною категорією ("є" або "немає"), оскільки вона визначається не лише наявністю певних ресурсів та можливостей, а й рівнем їх реалізації. Так підприємство може володіти сучасними технологіями виробництва, але якщо вони не використовуються ефективно, це не забезпечить йому конкурентної переваги. Водночас навіть обмежені ресурси можуть стати основою для високої конкурентоспроможності, якщо підприємство має ефективну систему управління, здатну знаходити оптимальні рішення у змінних ринкових умовах.

В цьому ракурсі оптимальне фінансове забезпечення буде сприяти підвищенню ефективності господарської діяльності, забезпечить конкурентоспроможність та фінансову стійкість підприємств аграрного сектору.

Фінансове забезпечення діяльності аграрних підприємств є ключовим елементом їх стабільного функціонування та розвитку. Воно включає формування, мобілізацію, розподіл та використання фінансових ресурсів для задоволення як поточних, так і стратегічних потреб підприємства. Важливим аспектом є дотримання чинних нормативно-правових актів, які регламентують порядок залучення та витрачання коштів в ході виробничої діяльності [6].

Фінансування аграрного виробництва може здійснюватися різними методами, серед яких:

1) самофінансування — використання власних фінансових ресурсів підприємства, отрима-

них за рахунок прибутку та амортизаційних відрахувань:

2) банківське кредитування — залучення позикових коштів у комерційних банках для фінансування виробничих процесів та капітальних вкладень;

3) бюджетне фінансування та державні субсидії — отримання фінансової підтримки від держави у вигляді грантів, дотацій або податкових пільг;

4) залучення інвестицій — розміщення корпоративних фінансових інструментів, залучення стратегічних інвесторів або співпраця з міжнародними фінансовими інституціями;

5) перерозподіл коштів та реінвестування — внутрішнє фінансування розвитку підприємства через перерозподіл прибутку між різними видами діяльності.

Звідси окреслюється нерозривний зв'язок між ефективним управлінням фінансовими ресурсами, яке передбачає визначення потреби у фінансуванні, оцінку доцільності використання різних джерел фінансування і розробку оптимальної структури капіталу аграрного підприємства, та забезпечення конкурентних переваг. На цьому фоні конкурентоспроможність аграрного підприємства стає ключовою умовою його стабільного функціонування та довготривалого розвитку в динамічному та невизначеному ринковому середовищі. Адже конкурентоспроможність визначається наявністю у підприємства конкурентних переваг, які у свою чергу формуються на основі якості, ефективності та раціональності використання ресурсів, і насамперед фінансових. В аграрному секторі ці переваги поділяються на дві основні групи: ті, що пов'язані безпосередньо з продукцією, яку виробляє підприємство, та ті, що виникають внаслідок синергії різних напрямків сільськогосподарського виробництва та переробки.

Перша група конкурентних переваг формується під впливом якісних, кількісних та вартісних характеристик ресурсного потенціалу підприємства. Це включає рівень технологічного оснащення, інноваційні підходи до виробництва, використання екологічно безпечних методів господарювання, забезпечення високих стандартів якості продукції, а також ефективну систему дистрибуції. Крім того, цінова політика та собівартість продукції відіграють важливу роль у визначенні конкурентної позиції підприємства, адже оптимальне співвідношення ціни та якості значно підвищує привабливість продукції на ринку.

Друга група конкурентних переваг базується на здатності підприємства ефективно поєднувати різні види діяльності, інтегруючи

сільськогосподарське виробництво з переробкою, збутом, логістикою та іншими суміжними сферами. Такий підхід дозволяє знизити залежність від коливань ринку сировини, підвищити додану вартість продукції та посилити стабільність фінансових потоків підприємства.

Досягнення сталих конкурентних позицій аграрного підприємства потребує постійного вдосконалення системи управління, розробки стратегічних напрямів розвитку, оптимізації фінансових потоків та інвестиційної діяльності. Конкурентоспроможність в цьому контексті є не просто показником ефективності, а стратегічним пріоритетом, який забезпечується завдяки застосуванню ефективного фінансово-економічного механізму.

Загалом фінансово-економічний механізм підприємств охоплює комплекс інструментів, методів і важелів, що спрямовані на управління фінансовими ресурсами, забезпечення самозабезпечення, підтримку ліквідності, рентабельності та фінансової стійкості, він передбачає такі ключові аспекти [7]:

1. Фінансове забезпечення — формування та ефективний розподіл фінансових ресурсів, необхідних для виробничої діяльності.

2. Фінансове регулювання — механізми оптимізації доходів і витрат, управління кредитними зобов'язаннями та податковим навантаженням.

3. Фінансовий контроль — моніторинг виконання фінансових планів, аналіз ефективності використання ресурсів.

4. Інвестиційна політика — пошук і залучення капіталовкладень для оновлення технологічної бази, розширення виробництва, розвитку інноваційних проектів.

На відміну цьому, фінансово-економічний механізм розвитку аграрних підприємств є багатокomпонентною системою, яка поєднує різні методи та інструменти управління фінансовими ресурсами. Його структура досліджується як у теоретичному аспекті, так і на рівні галузевої практики. Основним завданням цього механізму є забезпечення фінансової стабільності підприємств, мобілізація ресурсів та оптимізація їх використання, що дозволяє йому функціонувати у двох взаємопов'язаних напрямках:

1. Внутрішній механізм фінансування — передбачає використання власних, залучених та позикових коштів підприємства. Включає управління прибутком, реінвестування, кредитування, лізинг, страхування ризиків, застосування сучасних фінансових інструментів.

2. Зовнішній механізм фінансування — охоплює державну підтримку у формі дотацій, субсидій, пільгового кредитування, бюджетно-

го фінансування агропромислового сектору, а також залучення іноземних інвестицій та співпрацю з міжнародними фінансовими інституціями.

Комплексний підхід до формування фінансово-економічного механізму розвитку аграрного сектору, дозволяє ефективно використовувати доступні ресурси, підтримувати конкурентні переваги підприємств та створювати умови для їх довгострокового розвитку.

Із зазначених підходів, особливістю фінансово-економічного механізму аграрного сектору є його залежність від сезонності виробництва, потреба у значних оборотних коштах та специфічні ризики, пов'язані з погодними умовами, державним регулюванням та ринковою волатильністю. Саме тому розробка стратегій ризик-менеджменту, страхування виробничих активів, диверсифікація джерел доходу та використання сучасних фінансових інструментів, є ключовими факторами забезпечення стабільного розвитку.

На основі аналізу різних наукових підходів щодо визначення сутності фінансового механізму можна стверджувати, що фінансовий механізм аграрного підприємства є складовою частиною загального господарського механізму. Він являє собою сукупність методів, важелів, форм та інструментів, які використовуються для регулювання фінансових відносин та економічних процесів у межах підприємства, де основні функціональні його складові включають:

- фінансове забезпечення: формування та розподіл фінансових ресурсів для забезпечення діяльності підприємства;

- фінансове регулювання: встановлення пропорцій розподілу доходів, визначення структури витрат, управління податковими зобов'язаннями та кредитними ризиками;

- фінансовий контроль: моніторинг виконання фінансових планів, аналіз рентабельності та ліквідності, оцінка ефективності використання фінансових ресурсів;

- інвестиційне управління: залучення та розподіл капіталовкладень для модернізації виробничих потужностей, розширення бізнесу та впровадження інновацій.

При цьому фінансовий механізм аграрного підприємства доцільно розглядати у вигляді взаємопов'язаної системи, яка включає: функціональні підсистеми — механізми управління доходами, витратами, кредитними та інвестиційними ресурсами; підсистеми забезпечення — система бухгалтерського обліку, планування та прогнозування фінансових потоків; фінансові важелі — система оподаткування, кредитних

ставок, державних дотацій та субсидій, які впливають на фінансову стратегію підприємства.

Фінансовий механізм є невід'ємною складовою загального економічного механізму підприємства. Його ефективність безпосередньо впливає на конкурентоспроможність, рентабельність та стійкість аграрного бізнесу. Впровадження дієвого фінансового механізму в управління конкурентоспроможністю таких підприємств, вимагає практичного застосування теоретичних засад конкурентоспроможності, що дозволить створити дієві стратегії адаптації до сучасних викликів ринку. Однак розробка та впровадження таких систем управління ускладнюється існуванням широкого спектра теоретичних підходів до конкурентоспроможності, що часто мають розбіжності у визначенні змісту цього поняття [8].

З урахуванням вищенаведеного, у понятті "конкурентоспроможність аграрного підприємства" необхідно враховувати кілька ключових аспектів:

1. Власну характеристику підприємства, яка включає його внутрішній потенціал, рівень ресурсного забезпечення, ефективність управлінських рішень та стратегічні орієнтири.

2. Формування, утримання та використання стійких конкурентних переваг, що дає можливість підприємству не лише конкурувати, але й домінувати у певних ринкових сегментах.

3. Ступінь реалізації здатності ефективно конкурувати, що відображає можливість підприємства адаптуватися до змін ринкового середовища, оптимізувати свої процеси та забезпечувати сталість конкурентної позиції.

Зазначені аспекти враховують основні положення, висвітлені у різних теоретичних підходах до визначення конкурентоспроможності. Вони охоплюють такі фундаментальні поняття, як наявність конкурентних переваг, участь підприємства у конкурентній боротьбі, його здатність до стратегічного розвитку та задоволення потреб споживачів [9; 10].

Теж саме стосується і фінансового механізму, де в процесі еволюції агропромислового комплексу його структура зазнає змін, адаптуючись до нових економічних умов та викликів. Так на сьогодні фінансово-економічний механізм сільськогосподарських підприємств перебуває у стадії активного розвитку. І незважаючи на різні підходи до його визначення, науковці та практики сходяться на думці, що він повинен бути спрямований на забезпечення фінансової стабільності підприємств, підтримку інвестиційної привабливості та формування ефективної моделі управління фінансо-

вими ресурсами [11]. Крім того, фінансовий механізм аграрного підприємства виконує і стратегічну функцію в забезпеченні його життєздатності та конкурентоспроможності, визначаючи джерела фінансування, методи управління ресурсами та шляхи оптимізації фінансових потоків. А з розвитком сучасних фінансових інструментів, цифровізації обліку та планування, інтеграції інноваційних підходів до фінансування, дозволяє підвищити ефективність функціонування аграрних підприємств, зміцнити їх позиції на внутрішньому та зовнішньому ринках і сприяти довгостроковій стійкості галузі в умовах глобальних економічних змін.

Звичайно, фінансування діяльності сільськогосподарських підприємств має специфічні риси, що обумовлені особливостями функціонування аграрного сектору, зокрема його залежністю від природно-кліматичних умов, сезонності виробництва та значного періоду окупності інвестицій. Аграрні підприємства, маючи у своєму розпорядженні земельні ресурси, можуть використовувати їх як економічний актив, який у разі розвиненого ринку землі стає джерелом забезпечення довгострокових кредитів. Враховуючи це, одним із пріоритетних напрямів фінансування аграрного сектору є розширення доступу до довгострокового кредитування, що сприятиме розвитку технологічного оснащення, модернізації виробничих потужностей та впровадженню інновацій.

Сприймаючи основні завдання фінансування сільського господарства — забезпечення стабільного виробництва конкурентоспроможної продукції, яка відповідатиме сучасним вимогам якості та ефективності, висока конкуренція на внутрішньому та зовнішньому ринках вимагає системного підходу до фінансування галузі, що передбачає:

1. Оптимізацію фінансових потоків підприємств — ефективне управління власними, залученими та позиковими ресурсами.
2. Залучення інвестицій — стимулювання довгострокових капіталовкладень у розвиток агропромислового комплексу.
3. Розвиток фінансових інструментів — страхування ризиків, використання лізингу, форвардних контрактів, державних програм підтримки.
4. Підвищення ефективності використання ресурсів — скорочення витрат, оптимізація виробничих процесів, зниження собівартості продукції.

Під призвою фінансування постає необхідність організації конкурентоспроможної підприємницької діяльності аграрних підприємств для забезпечення сталого економічно-

го розвитку України, адже аграрний сектор відіграє провідну роль у національній економічній системі. Особливу роль у формуванні довготривалих конкурентних переваг відіграє система управління підприємством. Саме ефективне управління дає можливість не лише адаптуватися до викликів зовнішнього середовища, а й проактивно формувати власну стратегію розвитку, забезпечуючи стійкість до ризиків та кризових ситуацій. Використання сучасних підходів до менеджменту, цифровізація бізнес-процесів, оптимізація витрат, впровадження маркетингових інструментів, розвиток кооперації та партнерських відносин — усе це створює фундамент для сталого розвитку аграрного підприємства.

Конкурентоспроможність сільського господарства значною мірою залежить не лише від фінансових ресурсів, але й від технологічного рівня виробництва. Вдосконалення фінансово-економічних і технологічних умов діяльності аграрних підприємств сприяє підвищенню продуктивності та ефективності використання ресурсів. У цьому контексті важливу роль відіграють селекція та генетика — застосування сучасних досягнень у рослинництві та тваринництві для збільшення врожайності, продуктивності худоби та зниження виробничих витрат; технологічна модернізація — впровадження новітнього обладнання, автоматизація процесів, цифрові технології в агровиробництві; оптимізація витрат — скорочення трудових затрат, ефективне використання кормів, ресурсозбереження та зниження екологічного навантаження [12; 13].

За рахунок розвитку цих напрямів сільськогосподарські підприємства отримують змогу не лише зменшити собівартість продукції, але й підвищити її якість, що є важливим фактором конкурентоспроможності на міжнародному ринку. Забезпечення конкурентоспроможності аграрного підприємства на глобальних ринках, необхідним є не лише розвиток його потенціалу, а й впроваджувати механізми ефективного використання наявних ресурсів. Це передбачає стратегічне планування, підвищення рівня інноваційності, оптимізацію управлінських процесів та адаптацію до змін у зовнішньому середовищі. Лише комплексний підхід до управління конкурентними перевагами дозволить аграрним підприємствам не лише виживати в умовах жорсткої конкуренції, а й досягати довготривалого економічного успіху.

Стійкі конкурентні переваги аграрного підприємства є ключовим фактором його успішного функціонування в умовах сучасної економіки. Вони забезпечують підприємству можливість ефективно конкурувати на ринку, адап-

туватися до змін зовнішнього середовища та досягати довготривалих стратегічних цілей. Для того щоб підприємство володіло стійкими конкурентними перевагами, необхідно виконання кількох умов.

По-перше, підприємство має випереджати конкурентів за значущими для його діяльності параметрами, які можуть включати якість продукції, рівень технологічного розвитку, ефективність виробничих процесів, оптимізацію витрат, використання інновацій та ступінь інтеграції в глобальні ланцюги постачання. Важливо, щоб ці переваги мали стратегічний характер та формували довготривалу конкурентну позицію підприємства.

По-друге, для підтримання конкурентоспроможності підприємство має забезпечити неперервний процес оновлення своїх конкурентних переваг. Це досягається шляхом трансформації застарілих бізнес-моделей, модернізації виробничих процесів, розширення асортименту продукції, впровадження інновацій, розвитку нових напрямків діяльності та підвищення рівня менеджменту. Динамічне середовище аграрного бізнесу вимагає гнучкості та здатності до швидкої адаптації, що є критичним фактором виживання та розвитку підприємств у довгостроковій перспективі.

По-третє, стійкість конкурентних переваг залежить від здатності підприємства мінімізувати ризик імітації цих переваг з боку конкурентів. Це можливо завдяки застосуванню унікальних технологій виробництва, використанню рідкісних ресурсів, створенню захищених ринкових ніш, впровадженню спеціалізованих бізнес-моделей та розробці ефективних маркетингових стратегій. Важливим інструментом у цьому контексті є розвиток інтелектуального капіталу, зокрема знань, досвіду та компетенцій працівників, що робить підприємство менш вразливим до зовнішньої конкуренції.

Отже, сучасні умови нестабільності зумовлюють аграрні підприємства України орієнтуватися не лише на короткострокові заходи з подолання кризових явищ, а й на довгострокові стратегічні підходи до підвищення конкурентоспроможності. Це вимагає гнучкості в управлінні, адаптації до змін ринкового середовища та впровадження інноваційних технологій, що сприятиме забезпеченню сталого розвитку аграрного сектору України навіть в умовах невизначеності.

В цьому аспекті реалізація фінансово-економічного механізму при формуванні стратегії розвитку аграрних підприємств повинна ґрунтуватися на комплексному підході, що врахо-

вує як теоретико-методологічні основи фінансово-економічного управління, так і практичні аспекти ефективного використання ресурсів. Фінансово-економічний механізм є ключовим інструментом стратегічного планування, що забезпечує підприємству можливість адаптації до змін ринкового середовища, оптимізації виробничих процесів і підвищення рівня конкурентоспроможності.

Одним із визначальних аспектів формування стратегії є розуміння того, що конкурентоспроможність сільськогосподарської продукції є величиною динамічною, яка змінюється під впливом внутрішніх і зовнішніх факторів. Вона може зростати завдяки впровадженню інновацій, вдосконаленню виробничих технологій та державній підтримці або, навпаки, знижуватися через появу нових, більш ефективних технологій, посилення конкуренції та зміни в уподобаннях споживачів. Тут надзвичайно важливим є початковий рівень конкурентоспроможності продукції: чим вищий він на старті, тим довшим буде життєвий цикл товару на ринку, що безпосередньо впливатиме на обсяги його реалізації та фінансову стійкість підприємства. Водночас поступове зниження конкурентоспроможності продукції є неминучим процесом, що визначається рівнем науково-технічного прогресу, швидкістю морального зносу технологій та зміною споживчих трендів.

З огляду на зазначені фактори, стратегія формування конкурентоспроможності аграрного підприємства повинна базуватися на системному аналізі ринкового середовища, оцінці ключових факторів впливу та розробці адаптивних механізмів управління. Вона має охоплювати:

1. Технологічна модернізація виробництва — впровадження передових агротехнологій, автоматизація та цифровізація управлінських процесів.
2. Раціональне використання ресурсів — оптимізація витрат, підвищення продуктивності праці, зменшення залежності від зовнішніх факторів.
3. Диверсифікація продукції та ринків збуту — розширення асортименту продукції, розвиток експортних можливостей, створення доданої вартості через переробку сировини.
4. Фінансова стабільність та доступ до кредитування — ефективне управління власним і позиковим капіталом, залучення довгострокових інвестицій.
5. Державна підтримка та ефективна політика субсидування — використання податкових пільг, залучення дотацій та грантів для розвитку підприємства.

6. Інновації та розвиток науково-дослідницької діяльності — впровадження нових методів селекції та генетики у тваринництві, інвестиції в сучасні методи ведення сільського господарства.

Кожен із зазначених факторів має суттєвий вплив на діяльність аграрного підприємства, оскільки воно функціонує у складній економічній системі, що залежить не лише від внутрішніх процесів, але й від загальної державної політики, змін кон'юнктури ринку, рівня міжнародної конкуренції.

Фінансово-економічний механізм є основою для підтримки стійкості підприємства в умовах жорсткої конкуренції. Він виконує низку важливих функцій, зокрема:

1) фінансове забезпечення виробничого процесу — формування та ефективний розподіл фінансових ресурсів;

2) регулювання ринкових відносин — забезпечення оптимального співвідношення між доходами, витратами та інвестиціями;

3) підвищення ефективності господарської діяльності — зниження собівартості продукції, підвищення прибутковості, покращення фінансових показників;

4) стимулювання інновацій — використання нових фінансових інструментів, залучення венчурного капіталу, застосування сучасних методів управління.

З огляду на викладене, доцільним є створення нової системи управління аграрним підприємством, яка дозволить підприємству не лише ефективно використовувати наявні конкурентні переваги, а й формувати нові. Одним із перспективних підходів у цьому контексті є розширення внутрішнього середовища підприємства шляхом залучення потенційних суперників. Такий підхід передбачає перетворення зовнішніх факторів на внутрішні компоненти підприємства, що дає змогу мінімізувати негативний вплив зовнішнього середовища та трансформувати його у позитивні можливості для зростання.

Найяскравішим прикладом такої співпраці конкурентів є сільськогосподарська обслуговуюча кооперація. Кооперативи дозволяють агровиробникам об'єднувати зусилля у боротьбі з конкурентним тиском з боку великих агрохолдингів та міжнародних компаній, знижувати витрати на закупівлю ресурсів, транспортування та збут продукції, покращувати умови кредитування та розширювати ринки збуту. При цьому учасники кооперативів залишаються незалежними господарськими суб'єктами, що продовжують конкурувати між собою в

рамках ринку, але водночас отримують спільні переваги від кооперації.

Таким чином, фінансово-економічний механізм в управлінні конкурентоспроможністю аграрного підприємства можна визначити як характеристику підприємства, яка відображає ступінь реалізації його фактичної та потенційної здатності формувати, утримувати та використовувати стійкі конкурентні переваги для досягнення довгострокового успіху в умовах ринкової конкуренції. Це визначення враховує як внутрішні фактори розвитку підприємства, так і його здатність до адаптації в динамічному конкурентному середовищі, що є запорукою ефективного функціонування аграрного бізнесу в сучасних умовах.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Конкурентоспроможність підприємства є невід'ємним елементом фінансово-економічного механізму ринкового регулювання виробничих процесів в аграрному секторі. Вона відіграє роль природного ринкового регулятора, що стимулює підприємства до вдосконалення технологій, скорочення витрат, покращення якості продукції, а також до активного впровадження результатів науково-технічного прогресу, де у сучасних умовах особливу роль відіграють такі фактори як зниження витрат і підвищення продуктивності — автоматизація та цифровізація агровиробництва дозволяє суттєво оптимізувати використання ресурсів: державна політика підтримки аграрного сектору — надання пільгових кредитів, стимулювання експорту, інвестування у розвиток інфраструктури: міжнародна конкуренція та глобалізація ринку — розширення каналів збуту, вихід на зовнішні ринки через застосування міжнародних стандартів якості.

При цьому формування конкурентної стратегії аграрних підприємств на основі фінансово-економічного механізму, є необхідною умовою їх успішного розвитку та конкурентоспроможності. Комплексний підхід до управління фінансовими ресурсами, стратегічне планування, залучення інвестицій та впровадження інноваційних технологій, створить основу для стабільного функціонування підприємства у довгостроковій перспективі.

Конкурентоспроможність аграрного підприємства є не лише показником його ефективності, а й ключовим фактором регулювання ринку. Вона сприятиме розвитку агропромислового комплексу, стимулюватиме зниження

виробничих витрат, покращить якість продукції та зумовить впровадження сучасних агротехнологій. В умовах сучасної економіки здатність підприємств адаптуватися до змін, впроваджувати інновації та ефективно управляти фінансовими ресурсами визначає їх життєздатність і довгострокову перспективу розвитку.

Література:

1. Бурлака О.П., Бурлака О.А. Чинники формування конкурентоспроможності продукції аграрних підприємств. Технологічний аудит та резерви виробництва. 2022. № 2. С. 23—26.
2. Вакуленко Ю.В., Олійник А.С., Гевленко О.Є. Системна характеристика управління конкурентоспроможністю підприємства. Агросвіт. 2018. № 18. С. 10—15.
3. Березіна Л.М., Вараксіна О.В., Олійник А.С., Рак А.Г. Теоретико методологічні основи управління конкурентоспроможністю підприємства. Агросвіт. 2021. № 21—22. С. 35—42.
4. Герасимова В.О., Резанов Е.О. Конкурентоспроможність підприємства: сутність та фактори впливу в сучасних умовах. Економічний простір. 2020. № 154. С. 93—97.
5. Літвінова Ю.О. Проблеми забезпечення конкурентоспроможності підприємства в сучасних умовах. Управління розвитком. 2012. № 9. С. 35—37.
6. Єрмаков О.Ю., Ігнатенко М.М. Фінансово-інвестиційне забезпечення виробничих інновацій та соціальної відповідальності аграрних підприємств. Інвестиції: практика та досвід. 2015. № 18. С. 7—10.
7. Халімон Т.М. Стратегії фінансового забезпечення конкурентоспроможності підприємств. Облік і фінанси. Київ. 2016. № 4. С. 126—131.
8. Гудзь О.Є. Фінансові стратегії забезпечення конкурентоспроможності підприємства. Фінансовий простір. 2013. № 4. С. 97—103.
9. Васютіна І.О. Теоретичні аспекти конкурентоспроможності підприємств. Держава та регіони. 2011. № 5. С. 114—118.
10. Вініченко І.І. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: стан і перспективи. Агросвіт. 2013. № 21. С. 10—13.
11. Федуняк І.О., Габор В.С., Вплив фінансово-економічного механізму на підвищення конкурентоспроможності аграрних підприємств. Агросвіт, 2024. № 4. С. 67—71.
12. Аренкова І.А., Саліхова Я.Ю., Гаврилова М.А. Конкурентний потенціал підприємства: модель і стратегія. Проблеми сучасної економіки. 2021. № 4. С. 120—125.

13. Горбаль Н.І. Система управління конкурентоспроможністю підприємства. Науковий вісник НЛТУ України. 2019. № 20. С. 112—117.

References:

1. Burlaka, O.P. and Burlaka, O.A. (2022), "Factors shaping the competitiveness of agricultural enterprise products", *Tekhnologichnyj audit ta rezervy vyrobnytstva*, vol. 2, pp. 23—26.
2. Vakulenko, Y.V. Oliynyk, A.S. and Hevlenko, O.E. (2018), "System characteristics of enterprise competitiveness management", *Ahrosvit*, vol. 18, pp. 10—15.
3. Berezina, L.M. Varaksina, O.V. Oliynyk, A.S. and Rak, A.G. (2021), "Theoretical and methodological foundations of enterprise competitiveness management", *Ahrosvit*, vol. 21—22, pp. 35—42.
4. Gerasimova, V.O. and Rezanov, E.O. (2020), "Competitiveness of the enterprise: essence and factors of influence in modern conditions", *Ekonomichnyj prostir*, vol. 154, pp. 93—97.
5. Litvinova, Yu.O. (2012), "Problems of ensuring the competitiveness of an enterprise in modern conditions", *Upravlinnia rozvytkom*, vol. 9, pp. 35—37.
6. Yermakov, O.Yu. and Ignatenko, M.M. (2015), "Financial and investment support for production innovations and social responsibility of agricultural enterprises", *Investytsii: praktyka ta dosvid*, vol. 18, pp. 7—10.
7. Khalimon, T.M. (2016), "Strategies for financial support of the competitiveness of enterprises", *Oblik i finansy*, vol. 4, pp. 126—131.
8. Gudzy, O.E. (2013), "Financial strategies for ensuring the competitiveness of an enterprise", *Finansovyj prostir*, vol. 4, pp. 97—103.
9. Vasyutina, I.O. (2011), "Theoretical aspects of the competitiveness of enterprises", *Derzhava ta rehiony*, vol. 5, pp. 114—118.
10. Vinichenko, I.I. (2013), "Competitiveness of agricultural enterprises: status and prospects", *Ahrosvit*, vol. 21, pp. 10—13.
11. Fedunyak, I.O. and Gabor, V.S. (2024), "The impact of the financial and economic mechanism on increasing the competitiveness of agricultural enterprises", *Ahrosvit*, vol. 4, pp. 67—71.
12. Arenkova, I.A. and Salikhova, Ya.Yu. (2021), "Gavrilova M.A. Competitive potential of the enterprise: model and strategy", *Problemy suchasnoi ekonomiky*, vol. 4, pp. 120—125.
13. Horbal, N.I. (2019), "Enterprise competitiveness management system", *Naukovy visnyk NLTU Ukrainy*, vol. 20, pp. 112—117.

Стаття надійшла до редакції 10.02.2025 р.

УДК 336.77:658.15

Л. М. Яременко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-3138-3369>

І. М. Макаrchук,

к. е. н., доцент, доцент кафедри фінансів,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-8434-5660>

Л. І. Бурдонос,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1084-0826>

В. І. Біденко,

аспірант 2-го року навчання,

спеціальність 071 Облік і оподаткування кафедри обліку, оподаткування та бізнес-управління,

Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав

ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0003-8392-1007>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.139

АНАЛІЗ ТА УПРАВЛІННЯ АКТИВАМИ СУЧАСНОГО ПІДПРИЄМСТВА

L. Yaremenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Accounting,

Taxation and Business Management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

I. Makarchuk,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Finance,

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

L. Burdonos,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Management,

Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

V. Bidenko,

2nd year Postgraduate student, Specialty 071 Accounting and Taxation, Department of Accounting,

Taxation and Business Management, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav

ANALYSIS AND MANAGEMENT OF ASSETS OF A MODERN ENTERPRISE

У статті розглядаються актуальні питання аналізу та управління активами як одного з ключових аспектів ефективної діяльності сучасних підприємств. Особлива увага приділяється значенню активів у господарській діяльності, а також їхньому впливу на фінансову стійкість та конкурентоспроможність підприємства. Активи являються однією з найважливіших складових функціонування підприємства як відокремленого суб'єкта господарювання, запорукою максимізації прибутку підприємства. Доведено, що аналіз активів дозволяє визначити їхню ефективність, рентабельність та рівень використання, що сприяє ухваленню обґрунтованих управлінських рішень. Особливого значення аналіз активів набуває в умовах цифровізації економіки, коли підприємства все частіше інтегрують цифрові інструменти для бухгалтерського обліку та моніторингу активів. Згідно даних Державного комітету статистики України проаналізовано загальну вартість активів українських підприємств за період 2013—2021 років, акцентуючи увагу на тенденціях змін у структурі активів. Розкрито основні принципи та етапи системи управління активами, зокрема важливість планування, контролю та використання цифрових технологій. Окремо виділено заходи для підвищення ефективності управління активами, включаючи застосування автоматизованих систем і новітніх підходів до управління. Також розглянуто вплив цифрових технологій на оптимізацію бухгалтерського обліку, моніторингу та управління активами. Доведено, що у сучасних умовах аналіз та ефективне управління активами сучасного підприємства являється ключовим фактором для забезпечення конкурентоспроможності підприємства, оптимізації витрат та підвищення рентабельності. Цифрові технології, такі як автоматизація, інтернет речей, штучний інтелект, блокчейн, хмарні технології, цифрові платформи, аналітичні інструменти, цифрові рішення та автоматизація звітності дозволяють підприємствам не лише спростити процеси бухгалтерського обліку та моніторингу активів, але й приймати більш обґрунтовані рішення на основі аналізу великих даних.

The article deals with topical issues of analysis and management of assets as one of the key aspects of effective operation of modern enterprises. Particular attention is paid to the importance of assets in economic activity, as well as their impact on the financial stability and competitiveness of the enterprise. Assets are one of the most important components of an enterprise's functioning as a separate business entity and a key to maximizing the enterprise's profit. It is proved that analysis of assets allows determining their efficiency, profitability and level of utilization, which contributes to making informed management decisions. Asset analysis is of particular importance in the context of the digitalization of the economy, when enterprises are increasingly integrating digital tools for accounting and asset monitoring. Based on the data of the State Statistics Committee of Ukraine, the author analyzes the total value of assets of Ukrainian enterprises for the period 2013—2021, focusing on trends in the structure of assets. The basic principles and stages of the asset management system are revealed, in particular, the importance of planning, control and use of digital technologies. Measures to improve the efficiency of asset management, including the use of automated systems and the latest management approaches, are highlighted. The author also considers the impact of digital technologies on optimization of accounting, monitoring and management of assets. It is proved that in modern conditions, analysis and effective management of assets of a modern enterprise is a key factor for ensuring the competitiveness of the enterprise, optimizing costs and increasing profitability. Digital technologies, such as automation, the Internet of Things, artificial intelligence, blockchain, cloud technologies, digital platforms, analytical tools, digital solutions and reporting automation, allow enterprises not only to simplify the processes of accounting and monitoring of assets, but also to make more informed decisions based on big data analysis.

Ключові слова: цифрові технології, бізнес-процеси, бухгалтерський облік, фінансовий стан підприємства, фінансова звітність, прибуток.

Key words: digital technologies, business processes, accounting, financial condition of the enterprise, financial statements, profit.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Актуальність теми обумовлена стрімким розвитком цифровізації, яка впливає на всі аспекти бізнес-процесів. У сучасних умовах аналіз та ефективне управління активами сучасного підприємства є ключовим фактором для забезпечення конкурентоспроможності підприємства, оптимізації витрат та підвищення рентабельності. Цифрові технології, такі як автоматизація, інтернет речей (IoT), штучний інтелект (AI) та блокчейн, дозволяють підприємствам не лише спростити процеси бухгалтерського обліку та моніторингу активів, але й приймати більш обґрунтовані рішення на основі аналізу великих даних. Зростання обсягів інформації та необхідність оперативної роботи з нею вимагають впровадження сучасних ІТ-рішень для управління активами. Крім того, цифрові технології стають важливим інструментом для підвищення прозорості, зниження ризиків зношування обладнання та вдосконалення технічного обслуговування. Це особливо важливо в умовах глобальної конкуренції та нестабільного економічного середовища, коли кожен ресурс має бути використаний максимально ефективно.

Також важливість теми посилюється необхідністю інтеграції сучасних підприємств у цифрову економіку, де ключовими стають швидкість адаптації до змін і впровадження інноваційних рішень. Усе це робить досліджен-

ня ролі цифрових технологій в управлінні активами актуальним для розробки стратегій розвитку сучасних підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

В українській економічній літературі істотний внесок у дослідження процесу управління активами підприємства, теоретичних підходів до визначення сутності "активів", їх характеристики як об'єкта бухгалтерського обліку, аналізу та управління зробили вітчизняні науковці, фінансисти та практики, зокрема: А. Токач, Н.М. Урбан, Ф.Ф. Бутинець, М. Ормош, М.С. Пушкар, А. Вереш, А. Вишневська, Галасюк, А.А. Горецька, Е. Кором, А.М. Поддєрьогін, О.М. Петрук, Г.Г. Рудюк, І. Сокач, Т. Сюч, Е.В. Харченко та багато інших.

Надзвичайно важливим у розвитку економічної думки є розробка науково обґрунтованого категоріального апарату щодо сутності та класифікації активів з метою уникнення розбіжностей між такими сферами економічної науки як економічна теорія, економіка підприємств, економічна статистика, фінанси підприємств, фінансовий аналіз, фінансовий менеджмент, фінансовий та управлінський облік, господарське право.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Отже, основним завданням нашого дослідження є аналіз та управління активами сучасного підприємства.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В умовах трансформаційних змін в економіці України, які спричинили суспільні, політичні, економічні відносини в країні потребує раціонального визначення стратегія та тактика поведінки підприємств на ринку та ефективного управління їх фінансами, в тому числі за рахунок управління їх активами. Після прийняття Національного положення стандарту бухгалтерського обліку № 1 "Загальні вимоги до фінансової звітності" змінилася економічна сутність активів як ресурсів, які здатні приносити вигоду в майбутньому та дохід своєму власнику [6]. Активи в господарській діяльності підприємства відіграють важливу роль. Їх наявність, стан, оцінка та використання в процесі діяльності підприємства дають змогу керівництву приймати управлінські рішення, складати бізнес плани та отримувати інвестиції від вітчизняних та іноземних партнерів. За допомогою ефективного формування активів і їх використання підприємство покращує свою діяльність, підвищує свій економічний потенціал, набуває конкурентоспроможності порівняно з іншими підприємствами, що в результаті призводить до збільшення прибутку.

Вітчизняні науковці, фінансисти та практики у економічній, бухгалтерській, фінансовій літературі поняття "активи" часто ототожнюють з такими категоріями як "власність", "майнові права", "нерухомість", "економічні ресурси", "ресурси", "вартість", "майно", "фінансові ресурси", "господарські засоби", "виробничі засоби" і навіть "капітал". Більшість науковців (А. Токач, Н.М. Урбан, Ф.Ф. Бутинець, М.С. Пушкар, А. Вереш, А. Вишнеvsька, Галасюк, А.А. Горецька, Е. Кором, А.М. Поддєрьогін, О.М. Петрук, Г.Г. Рудюк, І. Сокач, Е.В. Харченко та багато інших) у своїх наукових працях, монографіях, дисертаціях велику роль відводять теоретичним підходам до визначення сутності активів, та характеризують їх як об'єкт обліку, аналізу та управління. Поняття "активи" вважається значно ширшим поняттям, по відношенню до понять "засоби", "майно", "нерухомість". Після реформування української системи бухгалтерського обліку (1999 р.) було введено поняття "активи" в українську термінологію і закріплено дане поняття у нормативно-правових документах [3].

З метою ефективного використання активів підприємства повинні виконувати функції. Лише в такому випадку вони є цінними економічними ресурсами для підприємства та можуть використовуватися в наступному періоді.

Уже давно доведено, що активи є однією з найважливіших компонентів діяльності підприємства як окремого суб'єкта господарювання. Активи є основою для отримання прибутку, є майновими цінностями, створеними за рахунок інвестованого капіталу, є основою для виготовлення готової продукції (у вигляді грошових коштів, сировини та обладнання), є об'єктом бухгалтерського обліку, аналізу та управління.

Суспільні, політичні та економічні відносини в Україні, а також пандемія COVID-2019, карантинні обмеження, воєнно-політична ситуація в країні, фінансово-економічна криза підвищили необхідність щодо впровадження ефективних механізмів управління активами на сучасних підприємствах. Розвиток процесів управління активами потребує посилення досліджень як теоретичних підходів, так і практичних заходів відпрацювання законодавства.

Згідно з національною обліковою теорією, право власності на активи, а також можливість отримати економічні вигоди від їх використання в майбутньому, є основним критерієм відображення активів в активі балансу в діяльності підприємства.

Значення активів в господарській діяльності підприємства неможливо перебільшити:

по-перше активи відображаються в активі балансу (звіту про фінансовий стан) та є складовою частиною результатів фінансової діяльності сучасного підприємства за певний період, так і фінансового стану суб'єкта на конкретну дату.

по-друге, активи являються однією з найважливіших складових функціонування підприємства як відокремленого суб'єкта господарювання.

по-третє активи являються запорукою максимізації прибутку підприємства, оскільки активи приймають участь у виробничому процесі та від їх ефективного використання залежить нормальне функціонування підприємства.

по-четверте, активи можна окреслити як майнові цінності, які формуються за рахунок інвестованого в них капіталу, в подальшому який, вкладається в підприємницьку діяльність та відображається у формі активів підприємства.

по-п'яте, активи виступають основою при виготовленні готової продукції, у вигляді сировини, обладнання, грошових коштів [4].

Важливість ефективного управління активами як одного з ключових чинників забезпечення стабільності, конкурентоспроможності та фінансового успіху сучасного підприємства залежить від аналізу. У сучасних умовах динамічного економічного середовища, постійних

змін у ринкових умовах та зростаючій конкуренції підприємства мають приділяти особливу увагу оптимізації структури своїх активів.

Аналіз активів дозволяє визначити їхню ефективність, рентабельність та рівень використання, що сприяє ухваленню обґрунтованих управлінських рішень. Особливого значення аналіз активів набуває в умовах цифровізації економіки, коли підприємства все частіше інтегрують цифрові інструменти для бухгалтерського обліку та моніторингу активів.

Крім того, актуальність аналізу активів посилюється зростанням потреби в забезпеченні прозорості фінансової діяльності, зменшенні ризиків та підвищенні ефективності інвестицій у розвиток підприємства. Аналіз допомагає виявити проблемні активи, які не приносять очікуваної вигоди, та визначити шляхи оптимізації їх використання [1].

Дослідження питань, пов'язаних із аналізом активів, є необхідним для створення ефективної стратегії управління ресурсами підприємства, підвищення його фінансової стійкості та досягнення довгострокових цілей.

Згідно даних Державного комітету статистики України, загальна вартість активів підприємств України за період 2013—2021 рр. відображена на рис. 1. Тобто у 2021 році вартість активів зросла на 8358213030,3 тисяч грн порівняно з 2013 роком (на 41% відносно 2013 року) [2].

У зв'язку з трансформаційними змінами в економіці України та зростанням конкуренції бізнесу необхідно чітко визначити свою стратегію та тактику поведінки на ринку, а також ефективно управляти своїми фінансами, включаючи управління активами. Фінансовий стан підприємства визначається розміщенням і використанням коштів, станом нормованих запасів товарно-матеріальних цінностей, забезпеченістю власних обігових коштів, станом і динамікою дебіторської та кредиторської заборгованості, оборотністю коштів, платоспроможністю та іншими результатами фінансово-господарської діяльності підприємства. Ці результати дають змогу оцінити досягнуті ре-

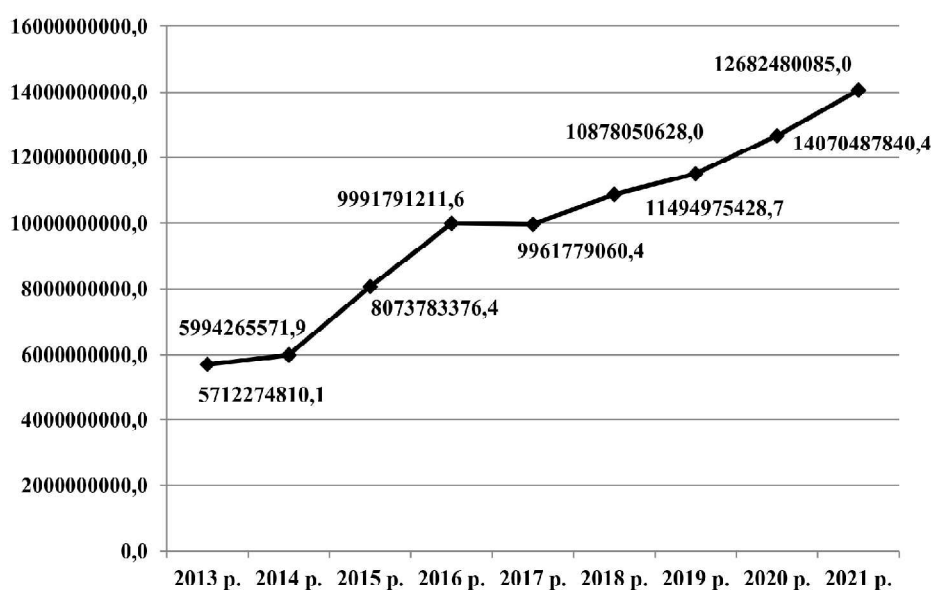

Рис. 1. Загальна вартість активів підприємств України, 2013—2021 рр.

Джерело: [2].

зультати, зробити висновки про фінансовий стан та наявність нерухомості [8].

Система управління активами сучасного підприємства — важливий елемент підвищення ефективності діяльності підприємства, оскільки розробка та впровадження раціональних підходів в управлінні активами забезпечують надійну фінансову стійкість, кредитоспроможність, інвестиційну привабливість підприємств. Процес управління активами підприємства складний, оскільки він включає розробку стратегії розвитку підприємства в цілому, включаючи виробничу, фінансову та інвестиційну. Незважаючи на це, існує низка проблем. Одним із них є те, що не існує єдиних стратегій або рекомендацій, які можуть допомогти компанії керувати розвитком активів, щоб покращити ефективність своєї діяльності, створити більш конкурентоспроможну продукцію високої якості, завоювати нові ринки та впроваджувати інновації.

В діяльності кожного підприємства істотною роль відіграє вирішення проблеми забезпечення його функціонування необхідним та достатнім обсягом коштів, що є запорукою ведення його ефективної господарської діяльності й отримання високого кінцевого фінансового результату.

Ресурси підприємства можуть бути як власними, так і позиковими. У більшості випадків власний капітал є основою та основою всього фінансового капіталу, але функціонування в ринковій економіці вимагає постійного залучення позикових коштів [5].

Таблиця 1. Принципи ефективного управління активами підприємства

№	Ознака	Характеристика принципів управління активами
1	Принцип взаємопов'язаності	Управління активами відбувається у межах загальної системи управління фінансами підприємств, оскільки будь-яке управлінське рішення впливає на ефективність діяльності підприємств
2	Принцип своєчасності	Кожне управлінське рішення щодо використання та формування складової активів має прийматися на основі отримання оперативної достовірної інформації та своєчасно.
3	Принцип координації	Спрямований на досягнення узгодженості управлінських рішень у сфері активів з рішеннями щодо поточних зобов'язань.
4	Принцип безперервності	Управління активами розглядається як постійний процес, який забезпечує прийняття ряду управлінських рішень, що впливають на ліквідність, конкурентоспроможність та платоспроможність підприємства.
5	Принцип оптимальності	Управлінське рішення направляється на знаходження оптимального розміру обсягів активів та усіх їхніх складових
6	Принцип раціональності	Усі складові активів повинні бути раціонально розміщені між стадіями відтворювального процесу підприємства.

Перш за все, підприємство повинно ефективно управляти своїми активами, щоб воно могло працювати належним чином і в майбутньому. У господарській діяльності підприємства активи відіграють важливу роль, оскільки вони дозволяють підприємству покращувати свою діяльність, підвищувати свій економічний потенціал і, як наслідок, отримувати дохід.

Активи — це грошові ресурси підприємства, які використовуються в процесі ведення бізнесу. Вони створені для досягнення конкретних цілей цієї діяльності відповідно до місії та стратегії економічного розвитку підприємства, а сукупні майнові цінності характеризують основу економічного потенціалу підприємства.

Активи підприємства повинні відповідати цілям і масштабам діяльності. Вони є цінними для компанії лише в такій відповідності, оскільки вони є її фінансовими ресурсами, які необхідно ефективно використовувати в поточних і майбутніх періодах роботи.

Активи являються майновими цінностями підприємства, що формуються за рахунок інвестованого в них капіталу, який, вкладений в підприємницьку діяльність, матеріалізується у формі активів підприємства.

У звичайних ринкових умовах існує висока конкуренція. Загальновідомо, що хороші показники фінансової стійкості та платоспроможності відіграють важливу роль у збереженні конкурентоздатності бізнесу. Це значною мірою залежить від того, наскільки добре управляє активами підприємство. Для ефективного управління активами та пасивами компанія повинна зберігати та посилювати свою позицію на ринку та отримувати стабільний

фінансовий результат. Тим не менш, у сучасній фінансовій науці відсутні практичні теоретичні та практичні підходи до управління активами підприємств.

На нашу думку, ефективне управління активами сучасного підприємства має здійснюватися з дотриманням таких принципів (таблиця 1).

Процес управління активами є ключовим по важливості етапом на шляху до забезпечення ефективної господарської діяльності будь-якого підприємства. Політика управління активами являється невід'ємною частиною загальної фінансової стратегії підприємства. Вона полягає у формуванні необхідного обсягу і складу оборотних та необоротних активів, раціоналізації та оптимізації структури джерел їх фінансування.

Оскільки матеріальною базою для діяльності підприємства є необоротні активи, то їх стан та своєчасне оновлення значною мірою впливають на ефективність їх роботи, що своєю чергою забезпечує господарський потенціал підприємства, конкурентоспроможність продукції та рівень прибутку [7].

Необоротні активи підприємства є важливими, оскільки саме вони керують процесом виробництва. Обсяг і якість процесу виробництва залежать від необоротних активів, що впливає на загальний фінансовий стан компанії. Аналіз необоротних активів зазвичай проводиться за попередній звітний період. Це допомагає вивчити динаміку обсягу та структури необоротних активів, їх стан, їх оновлення та ефективність використання. При управлінні необоротними активами важливо стежити за тим, як вони використовуються, щоб збільшити рентабельність, зберегти гроші та запобігти зносу [7]. Також потрібно визначати джерела фінансування необоротних активів, їх оновлення, що може здійснюватися в розрізі власних і позикових коштів.

Основними уніфікованими заходами з підвищення ефективності управління активами сучасних підприємств є:

— здійснення щодо поліпшення освітньо-кваліфікаційного рівня працівників, їх навичок — як робітників, так і управлінського персоналу;

— мотиваційні заходи щодо заохочення працівників у різних формах (фінансова, соціальна, страхова);

— збільшення внутрішнього контролю та відповідальності посадових осіб за обліком та аналізом необоротних активів;

— процес вдосконалення або реструктуризація технології виробництва продукції підприємства;

— регулярне здійснення технічного огляду стану основних засобів;

— удосконалення автоматизації управління необоротними активами підприємства з використанням комп'ютерної техніки та сучасного програмного забезпечення [8].

Цифрові технології є ключовим інструментом для оптимізації управління активами підприємства в умовах динамічного ринкового середовища. Так наприклад, використання спеціалізованих програмних рішень дозволяє автоматизувати процеси обліку, моніторингу та аналізу активів, що суттєво знижує ризик помилок.

Системи управління активами (Enterprise Asset Management, EAM) забезпечують централизоване зберігання даних про всі активи підприємства. Завдяки цифровим технологіям можлива оперативна оцінка стану активів у реальному часі, що сприяє своєчасному прийняттю та ухваленню управлінських рішень.

Інтернет речей (IoT) як цифрова технологія дозволяє відстежувати роботу обладнання та його технічний стан за допомогою датчиків, що підключені до мережі.

Використання великих даних (Big Data) сприяє глибшому аналізу інформації про активи, прогнозуванню їх зношування та визначенню оптимальних термінів заміни чи модернізації.

Штучний інтелект (AI) дозволяє автоматизувати складні процеси, такі як аналіз ризиків, визначення неефективно використовуваних активів та оптимізація інвестицій у їхній розвиток. Хмарні технології забезпечують доступ до даних про активи з будь-якої точки світу, що сприяє підвищенню гнучкості управління. Цифрові платформи спрощують комунікацію між різними підрозділами підприємства, забезпечуючи єдину інформаційну базу.

Аналітичні інструменти допомагають оцінити рентабельність активів та визначити шляхи їх ефективнішого використання. Блокчейн-технології забезпечують прозорість і надійність операцій з активами, особливо при обліку та передачі прав власності.

Системи управління технічним обслуговуванням (CMMS) допомагають планувати ремонтні роботи та уникати аварійних ситуацій. Цифрові рішення сприяють зниженню витрат на утримання активів завдяки оптимізації процесів їх експлуатації. Автоматизація звітності значно знижує адміністративне навантаження та покращує точність фінансової інформації.

Використання цифрових технологій сприяє підвищенню екологічності підприємства через контроль за енергоспоживанням активів. Інтегровані системи дозволяють ефективніше управляти матеріально-технічними ресурсами, оптимізуючи їх використання. Мобільні додатки забезпечують швидкий доступ до інформації про активи для співробітників на місцях.

Автоматизовані системи інвентаризації прискорюють процес ідентифікації активів і знижують витрати часу. Цифровізація управління активами забезпечує підприємству конкурентні переваги на ринку через підвищення продуктивності [9].

Загалом, цифрові технології змінюють підхід до управління активами, роблячи його більш точним, ефективним і прозорим, що позитивно впливає на фінансові результати підприємства.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Управління активами підприємства є складним процесом, що охоплює формування та ефективне використання активів з урахуванням їх обсягу, складу, структури та впливу численних факторів внутрішнього і зовнішнього середовища. Це тісно пов'язано з ухваленням управлінських рішень, оскільки розмір і динаміка активів виступають ключовими критеріями їх оптимальності. Активи завжди є невід'ємним елементом господарської діяльності підприємства — від його заснування до реорганізації або ліквідації. Управління активами передбачає регулювання їх обсягу, структури та джерел фінансування з метою підвищення ефективності їх використання. Для формування оптимальної структури активів необхідно розробити індивідуальну стратегію управління, яка базуватиметься на принципах раціоналізації та підвищення ефективності. Раціональне управління активами з урахуванням факторів зовнішнього і внутрішнього середовища є одним із ключових чинників стабільності економіки країни та підвищення ефективності діяльності підприємств. Ключовими цифровими технологіями, які використовуються в управлінні активами підприємства є: системи управління активами підприємства (Інтегровані платформи для обліку, моніторингу та управління фізичними активами протягом їх життєвого циклу), системи управління технічним обслуговуванням (автоматизують планування та контроль технічного обслуговування обладнання, що знижує ризик простоїв і аварій), інтернет речей (використання датчиків для моніторингу ста-

ну обладнання в реальному часі, що дозволяє прогнозувати поломки та оптимізувати обслуговування), аналітика великих даних (обробка великих обсягів даних для аналізу ефективності активів, прогнозування ризиків та прийняття обґрунтованих рішень), штучний інтелект (автоматизація складних процесів, таких як аналіз ефективності активів, оптимізація витрат і оцінка ризиків), хмарні технології (забезпечують доступ до даних і систем управління активами з будь-якої точки світу та підвищують гнучкість управління), блокчейн-технології (гарантують прозорість та надійність операцій з активами, наприклад, при передачі прав власності чи обліку), кібербезпека (забезпечує захист даних і систем управління активами від несанкціонованого доступу). Ці технології допомагають підвищити ефективність використання активів, знизити витрати та покращити загальну продуктивність підприємства.

Перспективи подальших розвідок у напрямі аналізу та управління активами сучасного підприємства будуть спрямовані на вивчення ролі сучасних цифрових платформ, таких як ERP-системи (SAP, Oracle), штучного інтелекту (AI) та блокчейн-технологій у забезпеченні ефективного управління активами. Це дозволить сучасним підприємствам підвищити свою конкурентоспроможність і фінансову стійкість у сучасних умовах.

Література:

1. Давиденко Н.М. Ліквідність та платоспроможність як показники ефективності фінансового менеджменту підприємства. Актуальні проблеми економіки. 2015. № 2 (44). С. 36—40.
2. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua>
3. Закон України "Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні" від 16 липня 1999 р. № 291. Бухгалтерський облік і аудит. № 9. 1999.
4. Кононова О.Є. Організація бухгалтерського обліку: Навч. посібник. / О.Є. Кононова. Дніпро: ДВНЗ ПДАБА, Вена: Premier Publishing s.r.o. Vienna, 2018. 102 с.
5. Лисевич С.Г. Оцінка стану активів підприємства та управління ними. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/206.pdf>
6. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 01 "Загальні вимоги до фінансової звітності": затв. наказом МФУ від 07.02.13 р. № 73. URL: www.zakon.rada.gov.ua
7. Олійник А.В. Сучасні підходи до ефективного управління ресурсами та активами під-

приємства. Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки. 2012. № 4. Т. 2. С. 206—209.

8. Liudmyla Yaremenko, Anna Hevchuk, Tetiana Vuzh, Elena Vashchilina, Maryna Yermolaieva. Information Technologies of Accounting and Analysis in Modern Companies. International Journal of Computer Science and Network Security(IJCSNS), VOL. 21 No. 5, May 2021. S. 151—159.

9. Яременко А., Макачук І., Гавриленко А., Івлєв І. Внутрішня звітність та її використання для аналізу і контролю. Агросвіт. 2024. № 3. С. 68—74.

References:

1. Davydenko, N.M. (2015), "Liquidity and solvency as indicators of the effectiveness of the financial management of the enterprise", Aktual'ni problemy ekonomiky, vol. 2 (44), pp. 36—40.

2. State Statistics Service of Ukraine (2025), available at: <http://www.ukrstat.gov.ua/> (Accessed 10 Jan 2025).

3. Verkhovna Rada of Ukraine (1999), The Law of Ukraine "On Accounting and Financial Reporting in Ukraine", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996-14#Text> (Accessed 10 Jan 2025).

4. Kononova, O.Ye. (2018), Orhanizatsiia bukhghalters'koho obliku [Organization of accounting], DVNZ PDABA, Dnipro, Ukraine.

5. Lysevych, S.H. (2013), "Assessment of the state of the enterprise's assets and their management", available at: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/6.2/206.pdf> (Accessed 10 Jan 2025).

6. Ministry of Finance of Ukraine (2013), Order "National accounting regulation (standard) 01 "General requirements for financial reporting"", available at: www.zakon.rada.gov.ua (Accessed 05 Jan 2025).

7. Oliynyk, L.V. (2012), "Modern approaches to effective management of resources and assets of the enterprise", Visnyk Khmel'nyts'koho natsional'noho universytetu. Ekonomichni nauky, vol. 4, no. 2, pp. 206—209.

8. Yaremenko, L. Hevchuk, A. Vuzh, T. Vashchilina, E. and Yermolaieva, M. (2021), "Information Technologies of Accounting and Analysis in Modern Companies. International", Journal of Computer Science and Network Security (IJCSNS), vol. 21, no. 5, pp. 151—159.

9. Yaremenko, L. Makarchuk, I. Havrylenko, A. and Ivliev, I. (2024), "Internal reporting and its use for analysis and control", Ahrosvit, vol. 3, pp. 68—74.

Стаття надійшла до редакції 23.01.2025 р.

УДК 339.1

М. Ю. Антонченко,
к. е. н., доцент, доцент кафедри маркетингу ім. А. Ф. Павленка,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-9770-4906>
Л. С. Шишигіна,
старший викладач кафедри маркетингу ім. А. Ф. Павленка,
Київський національний економічний університет ім. В. Гетьмана
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0002-6213-3012>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.146

ДИЗАЙН УПАКОВКИ ТА ЙОГО ВПЛИВ НА ВИБІР СПОЖИВАЧА

М. Antonchenko,
PhD in Economics, Associate Professor,
Associate Professor of the Department of Marketing named after A.F. Pavlenko,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman
L. Shyshyina,
Senior Lecturer of the Department of Marketing named after A. F. Pavlenko,
Kyiv National Economic University named after Vadym Hetman

PACKAGING DESIGN AND ITS IMPACT ON CONSUMER CHOICE

У статті розглядається вплив упаковки (її дизайну) на імідж товару (послуги), вибір споживачів; важливість упаковки, як частини товару (послуги) в маркетинговій товарній політиці для збільшення продажів та впізнаваності бренду, підвищення лояльності до бренду. Стратегія розвитку бренду включає опрацювання ідеї, концепції, визначення цільової аудиторії та знаходження шляхів взаємодії з нею, а також безліч інших факторів, що дозволяють компанії зайняти місце на ринку та підвищити впізнаваність. Задача маркетологів з'ясувати потреби споживачів, їх вподобання, визначити цільову аудиторію та на основі цього розробити товар, а це потребує нових технологій, форм, нового мислення, які повинні орієнтуватись на потреби споживача; відмінність значення упаковки в сегменті люкс та мас-маркет, як упаковка сприяє збільшенню рівня продажів, оскільки майже третина споживачів при купівлі керуються саме привабливістю зовнішнього вигляду товарів.

The article examines the impact of packaging (its design) on the image of the product (service), consumer choice; the importance of packaging as part of the product (service) in the marketing product policy to increase sales and brand recognition, increase brand loyalty. Brand development strategy includes working out the idea, concept, defining the target audience and finding ways to interact with it, as well as many other factors that allow the company to take a place in the market and increase recognition. The task of marketers is to find out the needs of consumers, their preferences, to determine the target audience and, based on this, to develop a product, and this requires new technologies, forms, new thinking, which must be oriented to the needs of the consumer; the difference in the value of packaging in the luxury segment and the mass market, how packaging helps to increase the level of sales, since almost a third of consumers are guided by the attractiveness of the appearance of goods when buying. Packaging design is one of the most important directions in visual communication design. Today we can conclude that packaging performs not only its original function (protection, storage and transportation of goods). Communication with a consumer is also an extremely important aspect, because it is the key point when choosing a packaging design strategy for a particular product group. It is extremely important to form an exact message and convey it to the target audience. Communicative function of packaging is also directly related to aesthetic perception and advertising of the product. Designers must be aware of the latest world trends because they are the ones who contribute to the introduction of the latest creative ideas in this area. All these

innovations make it possible to fully reveal the key image of packaging design. New trends in the field of consumer packaging design put forward by the society and market have brought changes in functional features of packaging. Now much attention is paid to communication packaging, as packaging often appears the factor that stimulates the purchase of goods. It is able to promote brands and products depicted on it and to convey certain ideas about their properties.

Ключові слова: товар, упаковка, маркетингова товарна політика, бренд, сприйняття товару, споживча поведінка, впізнаваність бренду.

Key words: product, packaging, marketing product policy, product perception, consumer behavior, brand recognition.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Дизайн упаковки є однією з найбільш важливих галузей у дизайні візуальних комунікацій. Упаковка виконує не тільки свою первинну функцію (захист, зберігання та транспортування товарів), надзвичайно важливим аспектом є комунікація зі споживачем, адже саме вона є ключовим моментом при виборі стратегії проектування упаковки для певної групи товарів. Саме упаковка є певною ланкою між виробником продукту та споживачем, вона не тільки надає інформацію про продукт, а й викликає бажання придбати певний товар. Роль впливу дизайну упаковки в маркетинговій товарній політиці як частини товару (послуги) на сприйняття споживачами є важливою для виробників, які прагнуть створити ефективний товар. Беручи до уваги такі фактори, як впізнаваність бренду, цінність товару (послуги), психологію, виробники можуть розробити упаковку, яка знаходить відгук у споживачів, підвищує лояльність, збільшує ймовірність покупки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання ролі сприйняття (вибору) товару (послуги) споживачем в маркетинговій товарній політиці займалися багато фахівців, вчених та практиків маркетингологів, серед них Ф. Котлер, Д. Аакер, В. Кардаш, О. Шафалюк та ін. Авторами О.А. Біловодською і Д.А. Михайленко було проведено дослідження впливу упаковки товару на свідомість покупців. О. Ганюцька дослідила основні прийоми та засоби у створенні дизайну споживчої упаковки в Україні. Колектив авторів А.І. Рубанка, Г.В. Омельченко, І.О. Приходько-Кононенко у науковій праці здійснили вдалу характеристику дизайну пакувальної продукції для виробів різного призначення. Ю.О. Лібіховська, І.О. Дейнега наголошували на важливості дизайну та фірмового стилю для успішного про-

сування товару та розглядали упаковку як інструмент для розвитку бренду.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Мета статті полягає у визначенні впливу дизайну упаковки на вибір споживача, відмінності дизайну упаковки у преміум сегменті та мас-маркеті. Відповідно до мети було визначено такі основні завдання роботи: розкрити роль і значення упаковки як основного активу та чинника успішної маркетингової діяльності підприємства; виявити складові елементи упаковки товару та оцінити ступінь її впливу на ефективність маркетингової діяльності; визначити специфічні чинники формування споживацького сприйняття та оцінити їх роль з позицій упаковки; виявити особливі риси сприйняття і поведінки вітчизняного споживача.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Багато фахівців з маркетингу називають упаковку п'ятим важливим інструментом маркетингу (чи п'ятою політикою підприємства на додаток до товару, ціни, розміщення і комунікації). Але вважається, що це хоча й важливий, але все-таки елемент товарної політики. Вона може відігравати головну роль (цукерки, косметика), чи другорядну (наприклад, обладнання) та повинна бути динамічною і переконливою, адже часто упаковка сприймається як продовження самого продукту.

Дизайн упаковки та фірмовий стиль формують позитивний імідж товару у свідомості споживачів, значно впливають на психологію споживачів, що проявляється в мотивації купувати знайомий товар (послугу), бажання обирати презентабельний товар, довіряти брендам зі статусом. Це може зробити товар таким, що запам'ятовується, легким для пошуку та привабливим для нових і постійних клієнтів. Упаковка товару та інформація на ній, це певною мірою інтерпретація німого продавця, "довга рука" виробника, послуги, які є неминучими за

умов постійного збільшення найменувань товарів і розповсюдження нових форм торгівлі.

Дизайн упаковки є важливим у сучасному маркетингу. Деякі нові форми упаковки взагалі невіддільні від товару, як говорять сучасні маркетологи, цієї "послуги в упаковці". Продукти, що надходять на ринок, мають бути цікаво упаковані. Розширення асортименту шляхом включення товарів класу "преміум" і збільшення попиту на них — помітна тенденція останніх років. Тенденції до зростання продукції преміум-класу можна зустріти практично в будь-якому товарному сегменті, в деяких же товарних категоріях зростаюча доля преміума виправдала всі очікування. Для таких товарів упаковка посилює преміальне позиціонування продукту та збільшує рівень споживачького досвіду. Упаковка преміум класу знаходить застосування у різних галузях, в кожній з яких свої унікальні вимоги.

Наприклад, в індустрії моди та косметичній галузі упаковка є продовженням іміджу бренда та найчастіше не менш важлива, ніж сам продукт. У харчовій галузі та виробництві напоїв преміальна упаковка не тільки зберігає продукт, але й відіграє вирішальну роль у привабленні споживачів. Варто зазначити, що в умовах сучасного ринку, де інформація про товар (послугу) доступна у декілька кліків, роль упаковки стає менш однозначною, покупці все частіше використовують для порівняння цифрові платформи, щоб знайти оптимальний варіант. Проте, навіть у такому середовищі ефект упаковки зберігає свою значимість, особливо у випадках, коли бренд має сильну репутацію. Бажаність товарів також залежить від їх категорій, адже деякі товари купують не тільки заради їх функціональності, а й для підкреслення статусу. Споживачі часто асоціюють гарну упаковку з якіснішим товаром.

В деяких випадках модифікація форми товару чи дизайну сприймається як випуск нового товару, а упаковка є невід'ємною частиною планування нової продукції. Насамперед, маркетологи повинні з'ясувати, чи зміна упаковки (її дизайну) сумісна з усією стратегією маркетингу. Зростання рівня життя споживачів викликає необхідність покращення упаковки. Іноді може здатися, що уявлення про якість товару знижується через спрощення упаковки.

Вплив упаковки на сприйняття споживачами є важливим для виробників, які прагнуть створити ефективний дизайн продукції, адже вона впливає на споживача на підсвідомому рівні, асоціюючись із безпосередніми якостями товару і виділяючи її на тлі товарів конкурентів.

Першою зустріччю споживача з товаром (послугою), можливо навіть з брендом в цілому, стає

упаковка, це чудова можливість представити споживачеві свій бренд. В умовах високої конкуренції на ринку схожі продукти від різних брендів неминуче мають спільний мотив або вигляд.

Залежно від цільової аудиторії, приналежності товару до певного сегменту (преміум, мас-маркет) зовнішній вигляд упаковки може відрізнятися. Упаковка є складним поєднанням естетики, емоційних стимулів, психології (дизайн упаковки товару впливає на психологію споживачів, т.я. активує різні сенсорні канали: слух, зір, робить товар впізнаваним, збуджує емоції, створює перше враження, може змусити споживачів думати, що продукт того вартий).

Роль упаковки на різних стадіях взаємодії споживача з брендом складно переоцінити. Упаковка часто є основним елементом реклами й дозволяє потенційному покупцеві отримати перше уявлення про товар, безпосередньо в момент вибору в магазині вона стає "продавцем", привертаючи увагу відвідувачів до товару і створюючи в їх свідомості позитивний імідж бренду. На завершальній стадії, в процесі використання продукту, упаковка має бути підтвердженням правильності зробленого вибору і виправдовувати очікування покупця.

Дизайн упаковки (її колір, матеріал) впливає на споживача на підсвідомому рівні, асоціюючись із безпосередніми властивостями товарів, вирізняє їх на фоні товарів конкурентів. Зовнішній вигляд (дизайн) упаковки має велике значення, адже має привертати увагу людини та викликати довіру, тому що підсвідомо споживач сприймає виріб у гарній упаковці як більш якісне, смачне, корисне, ніж аналог у звичайній коробці. Виходячи з цього можна сказати, якщо виробник хоче, щоб продукт був популярним та добре продавався, необхідно робити акцент на зовнішньому вигляді так званої "оболонки" товару (послуги). При створенні упаковки товарів необхідно зрозуміти свою цільову аудиторію, її вподобання та купівельні звички, приналежність до певної культури, психологічні фактори (наприклад, психологія кольору). Проведені дослідження, дозволили поєднати такі поняття, як упаковка та психологія, і зробити висновок про цілісність упаковки та продукту, який в ній знаходиться, в свідомості споживача. Якщо упаковка вашого товару позитивно впливає на навколишнє середовище, може бути повторно використана або перероблена, вона сподобається екологічному покупцеві та може стати конкурентною перевагою. Наприклад, в преміальному сегменті упаковка дозволяє підвищити рівень продажів, оскільки близько 30 % покупців товарів преміум-класу реагують при купівлі саме на її привабливість.

Дизайн упаковки преміального продукту сам по собі має бути дуже презентабельним також і тому, що часто товари преміум-класу купують як подарунок, наприклад, алкоголь, парфумерія, шоколад, тоді упаковка стає цінною сама по собі. По суті, належність бренду до класу "преміум" складається з двох основних частин: з одного боку, сам продукт має відповідати споживчим очікуванням та ідеям, присутність якогось іншого компонента (оригінальна рецептура, технологія виготовлення, лімітована партія товару), з іншого зовнішній вигляд продукту має бути ексклюзивним і дорогим. Саме такий набір властивостей дає користувачеві реальну відмінність преміального продукту та переконання, що придбання такого продукту має винятковий характер.

Якісна упаковка може переконати споживачів довіряти самому продукту та виправдати вартість продукту, особливо товарів преміум сегменту. Бренд преміум-класу та упаковка можуть вплинути на поведінку споживачів, оскільки більшість покупців з більшою ймовірністю знову придбають розкішний продукт, якщо він поставляється в преміальній упаковці.

Особливість дизайну упаковки класу преміум в тому, що, окрім відображення ідеї продукту, вона має бути чітко орієнтована на цільову аудиторію, перш за все, на заможних людей, створювати враження статусності, солідності і, як наслідок, не повинна виглядати дешево. Якщо мас-маркет в упаковці переважно використовує більш економічні матеріали і намагається компенсувати банальність матеріалу, складність оформлення, яскравість, оригінальною конструкцією, то в дизайні преміальної упаковки все починається з вибору дорогого матеріалу.

Для преміум товарів важлива не тільки практичність та функціональність, а й естетична складова. Найчастіше виробники створюють преміум упаковки для формування та підтримки іміджу компанії, представлення нового товару, впізнаваності бренду. Для виробника упаковка товарів це один з маркетингових інструментів, який допоможе виділитися серед конкурентів, привернути увагу покупців, подарувати відчуття, сприяє підвищенню лояльності до бренду.

Виробники мають іти на значні витрати, щоб зовнішній вигляд товару відповідав заявленій ціні. У середньому, в собівартості преміальних продуктів доля упаковки доходить до 50%, у деяких випадках може досягати престижної ціни і 100% собівартості продукту.

Майже у всіх товарних категоріях історія найцікавіших, найсвіжіших, найконцептуальніших дизайнерських рішень — це завжди історія преміум-класу. Дизайн преміального класу

є законодавцем моди для інших класів. Саме цей дизайн починають наслідувати більш низькі цінові сегменти.

Дизайн преміум-упаковки повинен контрастувати з упаковкою мас-маркет, він може бути супермодним, розкішно-консервативним, це багато в чому залежить від продукту та цільової аудиторії, важливо, щоб він суттєво відрізнявся від "сірої середини". Коли з'являється нова марка в преміум-класі, вона не має споживчої історії, але заявляє себе як висококласний товар і коштує відповідно. Тут важливо знайти рішення упаковки з чіткою, в першу чергу, візуальною підказкою, доступною для пізнання користувача.

Конкуренція в упаковці зараз значно більше і для ідей упаковок, і для технологій виготовлення. Тому упаковка преміального сегмента має ускладнюватися і пропонувати революційні рішення, хоча б для того, щоб було зрозуміло, що всередині міститься дійсно дорогий продукт. Інновації в упаковці дозволяють створити нову потребу, не змінюючи самого продукту. Хоча продукт залишається тим самим за складом і якістю, виробник диференціює його, займаючись, таким чином, нову нишу. У кожній віковій і соціальній групах свої уявлення та поняття про преміальність в упаковці, які важливо враховувати.

Чи можна говорити про "правильний" дизайн упаковки? При розробці упаковки товарів важливо розуміти, що вірне використання й застосування основних правил дизайну дозволяє уникнути безліч неприємних моментів і розчарувань. Проте є багато вдалих дизайнерських рішень, у яких ці правила демонстративно порушуються. Ці "порушення" заздалегідь передбачені досвідченими маркетологами, щоб виділити свій товар на фоні інших. Реакція споживачів на них добре прорахована. Цільова аудиторія таких рішень це люди, що прагнуть виділитися із загальної маси. Перш, ніж зважитись на порушення правил, варто зрозуміти, кому більше призначений товар (послуга). В цілому, завдання дизайну мають співпадати із загальною стратегією планування упаковки, обраної для цього товару.

У висновку скажемо, що "преміальність" — це в більшій мірі гра з розумом наявного покупця, ніж відображення яких-то особистих властивостей. Упаковка — один із діючих інструментів маніпулювання покупцем, який задає вектор оцінки відносно товару та є основою довіри до бренду.

Якщо розуміти, як покупці обирають товар, можна через дизайн упаковки вплинути на їх рішення. Товар в оригінальній, не схожій з ін-

шими упаковками оберуть серед багатьох аналогічних. Оригінальна упаковка може зацікавити аудиторію й збільшити продажі. Люди купують товар дорожче, якщо знаходять в ньому додаткову цінність.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Отже, упаковка товару все більше впливає на споживачів, тому маркетологи повинні впливати на процес створення упаковки. Упаковка є завершальним процесом створення конкурентоспроможного товару в системі розподілу та ефективним інструментом впливу на споживачів. Знання про лояльність людини до інформації від різних органів чуття можна активно використовувати в дизайні упаковки, вдосконалюючи комунікативну функцію. Для створення більш ефективного повідомлення потрібно використовувати різні канали комунікації. Що важливіша буде інформація, отримувана на рівні первісних інстинктів, то більше людина буде їй довіряти.

Література:

1. Біловодська О.А. Теоретико-методичні засади оцінки упаковки інноваційної продукції / О.А. Біловодська // Проблеми і перспективи ринково-орієнтованого управління інноваційним розвитком: монографія / за ред. д-ра екон. наук, проф. С.М. Ілляшенка Суми: ТОВ "ТД "Папірус", 2011. С. 516—534.
2. Біловодська, О.А. Вплив зовнішнього вигляду упаковки товару на вибір споживачів / О.А. Біловодська, М.А. Молибог // Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої пам'яті проф. Балацького О.Ф., м. Суми, 6—8 травня 2014 р.: у 2-х т. / За заг. ред.: О.В. Прокопенко, О.В. Люльова. Суми: СумДУ, 2014. Т.2. С. 226—227.
3. Особливості упаковки товару [Електронний ресурс]. URL: <http://bukvar.su/marketing/page,2,137344-Osobennosti-upakovkitovara.html>
4. Вплив упаковки на споживачів продукції URL: <http://upakovka-v.dp.ua/upakovka/preimushchestva-upakovochnyemateriary/vliyanie-upakovki-napotrebitilei-produkcii>
5. Собчак А.П. Роль упаковки в підвищенні ефективності маркетингової діяльності підприємств / А.П. Собчак, С.В. Коваленко // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Харків: ХНПУ, 2013. Вип. 13. С. 219—222.

6. Упаковка як фактор збереження і конкурентоспроможності [Електронний ресурс]. URL: <http://ukrbukva.net/page,4,24823-Upakovka-kak-faktor-sohrannosti-i-konkurentosposobnosti.html>.

7. Яремчук Ю.В. Упаковка як елемент маркетингової діяльності / Ю.В. Яремчук, О.М. Ковінько // Вісник Вінницького торговельно-економічного інституту КНТЕУ. Вінниця: ВТЕІ КНТЕУ, 2012. Вип. 6. С. 4—9.

References:

1. Bilovodska, O.A. (2011), "Theoretical and methodological principles of packaging innovative product's assessment", Problemy i perspektivy rynkovo-orientovanoho upravlinnia innovatsynym rozvytkom [Problems and prospects of market-oriented innovative development], TOV "TD "Papirus", Sumy, Ukraine.
 2. Bilovodska, O.A. and Molyboh, M.A. (2014), "The influence of the appearance of product packaging on consumer choice", Ekonomichni problemy staloho rozvytku: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii, prysviachenoi pamiati prof. Balatskoho O.F. [Economic problems of sustainable development: materials of the International scientific and practical conference dedicated to the memory of Professor Balatsky O.F.], SumDU, Sumy, Ukraine, vol. 2, pp. 226—227.
 3. bukvar.su (2024), "Product packaging features", available at: <http://bukvar.su/marketing/page,2,137344-Osobennosti-upakovkitovara.html> (Accessed 25 Jan 2025).
 4. upakovka-v.dp.ua (2024), "The influence of packaging on consumers of products", available at: <http://upakovka-v.dp.ua/upakovka/preimushchestva-upakovochnyemateriary/vliyanie-upakovki-napotrebitilei-produkcii> (Accessed 25 Jan 2025).
 5. Sobchak, S.V. and Kovalenko, A.P. (2013), "The role of packaging in improving the effectiveness of enterprises's marketing activities", Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H.S. Skovorody, vol. 13, pp. 219—222.
 6. ukrbukva.net (2024), "Packaging as a factor in saving and competitiveness", available at: from <http://ukrbukva.net/page,4,24823-Upakovka-kak-faktor-sohrannosti-i-konkurentosposobnosti.html> (Accessed 25 Jan 2025).
 7. Yaremchuk, Yu.V. and Kovinko, O.M. (2012), "Packaging as part of marketing activities", Visnyk Vinnytskoho torhovelno-ekonomichnoho instytutu KNTEU, vol. 6, pp. 4—9.
- Стаття надійшла до редакції 08.02.2025 р.*

УДК 658.589

Т. В. Полішко,

к. е. н., доцент, Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5773-4927>

М. М. Марценюк,

здобувач ступеня магістра,

Український державний університет науки і технологій, м. Дніпро, Україна

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7212-7615>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.151

ІННОВАЦІЙНІ РІШЕННЯ МЕНЕДЖМЕНТУ ПРОМИСЛОВИХ ПІДПРИЄМСТВ АВТОМАТИЗАЦІЇ СКЛАДІВ: ПЕРСПЕКТИВИ ТА ЗАГРОЗИ

T. Polishko,

PhD in Economics, Associate Professor, Ukrainian State University of Science and Technologies

M. Martseniuk,

Student, Ukrainian State University of Science and Technologies

INNOVATIVE SOLUTIONS FOR THE MANAGEMENT OF INDUSTRIAL ENTERPRISES AND WAREHOUSE AUTOMATION: PROSPECTS AND THREATS

Узагальнено актуальні питання впровадження інноваційних технологій у складське господарство промислових підприємств. Основна увага зосереджена на визначенні ключових технологічних рішень, їх переваг, ризиків та впливу на ефективність управління запасами, логістичні процеси та загальну продуктивність підприємств. Проаналізовано останні наукові дослідження щодо автоматизації складських процесів, у тому числі використання роботизованих систем (AGV, AMR), автоматизованих систем зберігання та пошуку (AS/RS), технологій ідентифікації та відстеження (RFID, IoT), систем голосового набору (Pick by Voice), штучного інтелекту (AI), дронів для інвентаризації та екологічних технологій. Виявлено, що застосування цих технологій сприяє зниженню помилок, прискоренню обробки замовлень та покращенню точності інвентаризації.

Також у статті представлено основні загрози автоматизації складів, серед яких: високі капітальні витрати на впровадження, потреба в адаптації персоналу до нових умов роботи, ризики звільнення працівників через скорочення робочих місць, можливі технічні збої та залежність від технологічних провайдерів. Висвітлено рекомендації щодо підготовки колективу до змін, включаючи навчання персоналу, поступове впровадження інновацій та створення системи підтримки для співробітників. Результати дослідження свідчать, що незважаючи на певні виклики, автоматизація складів є перспективним напрямом розвитку промислових підприємств.

The current issues of implementing innovative technologies in the warehousing of industrial enterprises are summarized. The main attention is focused on identifying key technological solutions, their advantages, risks and impact on the efficiency of inventory management, logistics processes and overall productivity of enterprises.

The article considers the need for warehouse automation as one of the leading areas of logistics improvement aimed at reducing costs, optimizing order processing processes and minimizing the human factor. The latest scientific research on the automation of warehouse processes is analyzed, including the use of robotic systems (AGV, AMR), automated storage and retrieval systems (AS/RS), identification and tracking technologies (RFID, IoT), voice dialing systems (Pick by Voice), artificial intelligence (AI), drones for inventory and environmental technologies. It was found that the use of these technologies helps reduce errors, accelerate order processing and improve inventory accuracy.

The article also presents the main threats to warehouse automation, including: high capital costs for implementation, the need to adapt personnel to new working conditions, the risks of employee layoffs due to job cuts, possible technical failures and dependence on technology providers. Recommendations are highlighted for preparing the team for change, including staff training, the gradual introduction of innovations and the creation of a support system for employees.

The results of the study show that despite certain challenges, warehouse automation is a promising direction for the development of industrial enterprises. It allows to increase productivity, reduce operating costs and improve the competitiveness of enterprises. The article emphasizes the need for a balanced approach to automation, which involves taking into account economic, social and technological aspects to achieve the maximum effect from the introduction of innovations. If possible, if it is necessary to reduce staff from warehouse-related jobs, managers should avoid high staff turnover and offer employees retraining.

Ключові слова: Інновації, складське господарство, логістика, автоматизація складів, переваги автоматизації складів, недоліки автоматизації складів.

Key words: Innovations, warehousing, logistics, warehouse automation, advantages of warehouse automation, disadvantages of warehouse automation.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Сучасні менеджери задля підвищення конкурентоспроможності власного підприємства (чи підприємства, на якому вони працюють) намагаються застосовувати інноваційні рішення, які допомогли б досягти різних цілей — від зниження витрат до приваблення нових споживачів. Зазвичай сучасне підприємство має склад. Він може бути різних розмірів, різних типів та мати різні характеристики, але в сучасному світі найшвидших рішень дуже важливо приділити увагу кожному ланцюгу, який зв'язує ресурси, з яких буде виготовлено той чи інший продукт до отримання споживачем цього продукту. Від створення товару до його споживання відбувається певний період. В цьому дослідженні ми не будемо приділяти уваги виробленню, транспортуванню та іншим важливим процесам підприємства, з якими воно стикається повсякденно. В цьому дослідженні ми хотіли б приділити увагу складам, а саме важливості автоматизації складів, а також розглянути можливі внаслідок цього позитивні та негативні тенденції на підприємстві. В першу чергу хочемо підкреслити, що автоматизація складів на промислових підприємствах є ключовим напрямом інновацій, спрямованих на підвищення ефективності логістичних процесів, зниження витрат та мінімізацію людського фактора. Сучасні технології дозволяють оптимізувати управління запасами, прискорити обробку замовлень та покращити точність запланованих операцій.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питаннями інноваційних рішень в сфері логістики, в тому числі й в напрямі ефективної організації роботи складського господарства, займалися чимало науковців. Серед досліджень були напрями щодо переобладнання сучасною технікою, щодо організації складського господарства в цілому, щодо проблем, які можуть виникати при зміні існуючих умов роботи тощо. Наприклад, науковці С. Крюковська та І. Жарська у дослідженні [1] слушно зауважують про необхідність прискорення логістичних процесів у логістиці. У дослідженні інших науковців приділено увагу пошуку резервів, які б допомогли більше ефективно організувати роботу складів [2]. Дослідник С. Леонтович зосереджує увагу на необхідності автоматизації процесів, що відбуваються у складському господарстві та слушно підкреслює, що запровадження сучасних технологій може значно полегшити роботу працівників, що працювали на складах та виконували певні операції вручну [3]. Про можливі ризики у разі будь-яких організаційних та пов'язаних з цим змін узагальнили науковці у дослідженні [4]. Вважаємо, що в разі введення нововведень на підприємстві задля позитивного сприйняття колективом цих змін, колектив потрібно готувати заздалегідь, акцентуючи увагу на перевагах інновацій [5]. Адже в деяких випадках колектив може проявляти незгоду із керівництвом в очікуванні введення інновацій, адже можуть побоюватися звільнення (якщо всіх працівників замінять роботи), або побоюватися, що вони не зможуть впоратися із новою технікою чи тех-

нологіями. В такому випадку менеджерам потрібно заспокоїти колектив та запевнити, що їх право на працю буде збережено [6] і в разі необхідності персонал підвищить свою кваліфікацію та успішно працюватиме з новими технологіями. Разом з тим, незважаючи на корисність вищезгаданих публікацій для практичного використання, потрібно сказати, що інновації розвиваються і з кожним роком винахідники пропонують нові продукти, які можна застосувати, в контексті нашого дослідження, на складах, наприклад, дрони, тож ми узагальнимо в цьому дослідженні вже існуючі напрацювання деяких науковців та окреслимо перспективи застосування новітніх технологій в складському господарстві промислових підприємств.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є окреслення перспектив та загроз автоматизації складів на промислових підприємствах.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Підприємства автоматизують свої склади, в першу чергу, в залежності від своїх фінансових можливостей та від завдань, які повинні бути вирішені при автоматизації складів. Серед основних технологій, які варто взяти до уваги сучасним менеджерам, можуть бути наступні:

1) Роботизовані системи (AGV та AMR). AGV (Automated Guided Vehicles) — автоматизовані керовані транспортні засоби (з розумними інтелектуальними системами керування), які рухаються за заздалегідь визначеними маршрутами, використовуючи сенсори або магнітні стрічки. AMR (Autonomous Mobile Robots) — автономні мобільні роботи, які самостійно навчаються та адаптуються до складського середовища, можуть уникати перешкод та оптимізувати маршрути (звичайно, важливо аби вони були запрограмовані належним чином аби уникати помилок при пересуванні та інших операціях). Наприклад, компанія Amazon використовує тисячі роботів Kiva, які самостійно доставляють товари до працівників, скорочуючи час обробки замовлень. В результаті клієнти задоволені, а компанія може обробити більше замовлень за короткий період;

2) Системи автоматизованого зберігання та пошуку (AS/RS). Так, AS/RS — це високотехнологічні системи для автоматичного розміщення та видачі товарів, що включають: Вертикальні ліфти (товари розміщуються на спеціальних полицях), Автоматизовані каруселі (го-

ризонтальні або вертикальні механізми, що обертаються), Роботизовані стелажі (товари самостійно подаються в зону пакування). При цьому важливо провести інвентаризацію, коректно ввести ці дані у цифровий формат аби уникнути помилок при пошуку. Наприклад, Coca-Cola використовує такі технології у своїх розподільчих центрах, що дозволяє зменшити площу складу та підвищити продуктивність;

3) Технології ідентифікації та відстеження. Так, RFID (Radio Frequency Identification) — безконтактне зчитування міток, що значно пришвидшує інвентаризацію та пошук товарів. (Internet of Things) — підключення всіх складських пристроїв до єдиної системи для відстеження товарів у реальному часі. Для відстеження в реальному часі повинні працювати системи, що забезпечуються безперебійне живлення автоматизованої системи;

4) Наприклад, у Walmart використовують RFID-теги для моніторингу запасів, що скоротило втрати товарів втричі (для менеджерів дуже важливо володіти інформацією про кількість та асортимент запасів аби вчасно закуповувати ті, що вже майже не залишилися та щоб уникнути зайвих витрат на закупівлю запасів, яких є достатньо на складі і яких вистачить на довготривалий період роботи підприємства);

5) Системи голосового набору (Pick by Voice). Працівники отримують голосові інструкції через гарнітури, що дозволяє їм працювати швидше і без потреби дивитися на екран чи паперові списки (при цьому голосові команди повинні бути чіткі, зрозумілі та з можливістю функції уточнення працівником, якщо йому щось незрозуміло). Наприклад, компанія DHL впровадила технологію Pick by Voice, що призвело до значного зменшення помилок та підвищення продуктивності;

6) Використання штучного інтелекту (AI) та машинного навчання. AI-алгоритми аналізують попередні замовлення та прогнозують попит, що дозволяє складам працювати ефективніше. Наприклад, AI-аналіз у FedEx допомагає передбачати затримки та оптимізувати маршрути доставки (разом з тим, попит повинні враховувати і менеджери, аналізуючи зовнішнє середовище, адже у штучного інтелекту може не вистачати даних для супер точних розрахунків прогнозування попиту);

7) Дрони для інвентаризації. Дрони з камерами та RFID-сканерами можуть проводити інвентаризацію складу за лічені години замість днів (тут потрібно зауважити на високу вартість дронів та на необхідності персоналу ро-

боти з ними, що викличе додаткові витрати як фінансів, так і часу). Наприклад, Maersk тестує дрони для перевірки контейнерів на своїх логістичних хабах;

8) Повністю автоматизовані склади. У світі з'являються склади, де майже немає людей — усі процеси виконують роботи! Наприклад, у JD.com (Китай) працює склад із 400 роботами, які виконують 100% завдань. У DHL (Німеччина) тестують автономні візки для розвозки товарів. Разом з тим, тотальне скорочення персоналу є доволі небезпечним явищем для загального стану безробіття в країні, при автоматизації складів бажано перенавчати працівників іншим професіям та пропонувати їм інші посади, аби вони відчували себе захищеними та не опинилися на вулиці без роботи);

9) Використання екологічних технологій. Цю тенденцію диктує всесвітній рух за сталий розвиток планети та втілення на практиці гармонії економічних, економічних та соціальних процесів. Менеджери, за умови наявності фінансування, переводять склади на зелені рішення, наприклад, встановлюють сонячні панелі, автоматичне led-освітлення, енергоефективне охолодження, мінімізацію паперової документації.

Безумовно, це не повний перелік доступних технологій менеджменту підприємств для втілення на складах, цей перелік можна розширити суттєво як на даний момент, так і ми впевнені, що технології удосконалюватимуться, а відповідно, і оптимізація роботи складів буде все доганою. В таблиці 1 ми узагальнили описані вище технології та описали перспективи їх розвитку.

Таблиця 1. Основні технології автоматизації складів та перспективи їх розвитку

№	Технологія	Опис	Перспективи
1	Роботизовані системи (AGV та AMR)	Автоматизовані транспортні засоби для переміщення товарів без участі людини. Можуть бути різних габаритів та вантажопідйомності.	Покращення навігації та швидкості роботи, використання AI для самонавчання.
2	Системи AS/RS (автоматизованого зберігання та пошуку)	Роботизовані стелажі, вертикальні ліфти та каруселі для зберігання товарів. Передбачають встановлення додаткових механізмів для динамічного переміщення стелажів з товарами.	Розширення можливостей зберігання, підвищення швидкості пошуку товарів.
3	RFID та IoT	Технології безконтактної ідентифікації та відстеження товарів у реальному часі. Потребують додаткового обладнання, яке забезпечить безперебійне електричне живлення конструкції.	Покращення точності інвентаризації, можливість інтеграції з AI для прогнозування попиту.
4	Pick by Voice (голосові системи набору)	Працівники отримують голосові інструкції через гарнітури для швидшої роботи. Команди повинні бути записані чітко та зрозуміло, в разі несприйняття працівниками тієї чи іншої команди, пристрій повинен перефразувати команду таким чином, щоб працівник виконав вказану голосовим помічником дію.	Впровадження багатомовних голосових асистентів, зниження рівня помилок.
5	Штучний інтелект та машинне навчання	Аналіз даних, прогнозування попиту, автоматизація логістики. Інформаційне поле для подальшого аналізу штучним інтелектом повинні постійно поповнювати менеджери підприємства, заносючи актуальні дані про внутрішнє та зовнішнє середовище роботи підприємства.	Використання AI для повної автоматизації управління складом.
6	Дрони для інвентаризації	Літаючі пристрої для швидкого сканування товарів на складі. Для таких пристроїв потрібні відповідні приміщення, де ці апарати зможуть безперешкодно літати.	Покращення автономності, можливість транспортування малих вантажів.
7	Повністю автоматизовані склади	Логістичні центри, де майже всі процеси виконують роботи. Щоб роботи виконували все ефективно, вони повинні бути вірно запрограмовані на конкретний період роботи конкретного підприємства, самі роботи можуть доволі дорого коштувати при закупівлі та при подальшій експлуатації.	Подальше зменшення людського втручання, зростання ефективності.
8	Екологічні технології	Сонячні панелі, LED-освітлення, енергоефективне охолодження. Доволі вартісне обладнання, потребує значних коштів, але з часом може окупитися та навіть приносити дохід власнику складів та відповідні енергозберігаючих технологій, що на ньому використовуватимуться.	Перехід на повністю «зелені» склади з мінімальним впливом на довкілля.

Джерело: узагальнено авторами на підставі джерел [4–8].

Серед переваг автоматизації складів, на наш погляд, можна виділити наступні.

1) Підвищення продуктивності та швидкості, а саме:

— швидше оброблення замовлень — роботи та автоматизовані системи працюють швидше за людей;

— зменшення часу на переміщення товарів — автоматизовані візки (agv) та дрони скорочують маршрути доставки всередині складу;

— цілодобова робота — роботи можуть працювати 24/7 без відпочинку та перерв;

— оптимізація логістичних процесів — системи аі аналізують дані та автоматично оптимізують розташування товарів;

— менше ручної праці — знижується навантаження на персонал, що робить роботу менш виснажливою [7].

2) Покращення точності та зменшення помилок, а саме:

— менше людських помилок — автоматизовані системи виключають фактор людського недбальства;

— точний контроль запасів — RFID та IoT дозволяють відстежувати кожну одиницю товару в режимі реального часу;

— прогнозування попиту — AI аналізує тренди продажів і допомагає закуповувати лише потрібні товари;

— зменшення втрат та крадіжок — розумні камери та сенсори запобігають нестачам і несанкціонованому доступу;

— автоматизована документація — всі дані про товар автоматично записуються в систему, зменшуючи ризик помилок у паперовій роботі.

3) Зниження витрат, а саме:

— менші витрати на персонал — автоматизація дозволяє скоротити кількість працівників та підвищити ефективність;

— оптимізація складських площ — AS/RS-системи дозволяють зберігати більше товарів на меншій площі;

— зменшення витрат на енергоспоживання — сучасні автоматизовані склади використовують LED-освітлення та енергоефективні механізми;

— мінімізація витрат на утилізацію бракованих товарів — точний контроль якості знижує рівень повернень.

4) Підвищення безпеки, а саме:

— менше травм на виробництві — роботи виконують небезпечні завдання, зменшуючи ризик для людей;

— розумний моніторинг безпеки — системи відеонагляду з AI виявляють потенційно небезпечні ситуації;

— автоматизоване пожежогасіння — новітні склади оснащуються автоматичними системами виявлення загроз.

5) Гнучкість та адаптивність, а саме:

— швидке масштабування — автоматизовані склади можна легко розширювати або перепрофілювати під нові завдання;

— легша інтеграція з e-commerce — автоматизація дозволяє швидше обробляти замовлення для інтернет-магазинів;

— можливість роботи в будь-яких умовах — автоматизовані системи можуть працювати в

екстремальних температурах, на висоті або в небезпечних середовищах [7].

Автоматизація складів має багато переваг, але також супроводжується певними недоліками, серед яких, основні, на наш погляд:

1. Високі початкові витрати: впровадження автоматизованих систем потребує значних фінансових інвестицій у обладнання та програмне забезпечення. Але можна спробувати залучити інвестиції інвесторів на вигідних умовах для обох сторін.

2. Складність інтеграції: інтеграція нових автоматизованих систем із вже існуючими процесами може бути складною та вимагати додаткових ресурсів.

3. Залежність від технологій: проблеми з обладнанням або програмним забезпеченням можуть призвести до зупинки всього складського процесу.

4. Витрати на обслуговування: автоматизовані системи потребують регулярного технічного обслуговування та оновлення, що може бути дорогим.

5. Скорочення робочих місць: автоматизація може призвести до зменшення потреби в ручній праці, що може викликати соціальні та економічні проблеми.

6. Обмежена гнучкість: деякі автоматизовані системи можуть бути менш адаптивними до змін у процесах або продуктах.

7. Проблеми з налаштуванням: неправильне налаштування системи може призвести до неефективності або помилок у роботі.

8. Високі вимоги до енергоспоживання: деякі автоматизовані системи споживають багато енергії, що збільшує операційні витрати.

9. Проблеми з безпекою: автоматизовані системи можуть бути вразливими до кібератак або збоїв, що може поставити під загрозу безпеку даних.

10. Відсутність людського контролю: у деяких ситуаціях відсутність людського втручання може призвести до пропуску важливих деталей або помилок.

11. Складність у навчанні персоналу: працівники можуть потребувати додаткового навчання для роботи з новими системами, що потребує часу та ресурсів. В науковій літературі можна знайти багато наукових публікацій стосовно необхідності та доцільності, а також алгоритмів проведення постійного підвищення кваліфікації працівників, наприклад, у дослідженні [8] автори узагальнили основні підходи, які рекомендовано використовувати менеджерам задля формування колективу, здатного вирішувати виробничі питання та досягати

стратегічних цілей підприємства з урахуванням інновацій, які вже є або можливо повинні ось-ось з'явитися у тій галузі, в якій працює конкретне підприємство.

12. Можливість технічних збоїв: як і будь-яка техніка, автоматизовані системи можуть виходити з ладу, що призводить до простоїв.

13. Високі витрати на оновлення: з часом технології застарівають, і їх оновлення може бути дорогим.

14. Проблеми з сумісністю: нові автоматизовані системи можуть бути несумісними з існуючим обладнанням або програмним забезпеченням.

15. Залежність від постачальників: компанія може стати залежною від конкретних постачальників обладнання або програмного забезпечення.

16. Проблеми з масштабованістю: деякі автоматизовані системи можуть бути складними для масштабування відповідно до зростання бізнесу.

17. Відсутність індивідуального підходу: автоматизовані системи можуть не враховувати специфічні потреби окремих клієнтів або замовлень.

18. Проблеми з адаптацією до нових продуктів: впровадження нових продуктів може вимагати переналаштування або модернізації систем.

19. Можливість втрати даних: збої в системі можуть призвести до втрати важливої інформації про запаси або замовлення.

20. Етичні питання: скорочення робочих місць та інші соціальні наслідки автоматизації можуть викликати етичні дилеми для компанії. Про важливість розвитку трудового потенціалу, якомога ефективного використання трудових кадрів на підприємстві, знаходимо поради у дослідженні [9], разом з тим, повинні зауважити, що безумовно, розвиток автоматизації та діджиталізації, на жаль, впливає на скорочення кадрів і як зберегти трудовий колектив, то вже повинен планувати менеджмент разом із власниками підприємства (можливо, це може бути відкриття нових напрямів роботи підприємства або збільшення обсягів виробництва або ще щось дієве, що допоможе не звільняти кадри, які вже отримали достатньо досвіду на конкретному підприємстві та можуть бути корисні саме цьому підприємству).

Більшість із цих недоліків можна значно зменшити або повністю усунути завдяки продуманому плануванню, своєчасному технічному обслуговуванню та постійному навчанню персоналу. Автоматизація складів має багато

переваг, але водночас створює і певні виклики [10]. Головним серед них є висока початкова вартість — впровадження роботизованих систем потребує значних фінансових вкладень. Окрім цього, інтеграція нових технологій у вже існуючу інфраструктуру може бути складною і займати багато часу, вимагаючи залучення кваліфікованих спеціалістів та додаткових ресурсів. Автоматизовані склади також стають більш залежними від технологій, тому технічні збої можуть повністю зупинити їхню роботу. Для запобігання таким проблемам необхідне регулярне технічне обслуговування та оновлення програмного забезпечення, що тягне за собою додаткові витрати. Одним із найбільш спірних питань є скорочення робочих місць, оскільки автоматизовані системи замінюють багатьох працівників. Водночас зростає попит на фахівців, які зможуть керувати та обслуговувати ці технології, але не всі працівники готові або мають можливість швидко адаптуватися до нових умов.

Незважаючи на всі технічні переваги, автоматизовані склади погано реагують на нестандартні ситуації. Якщо необхідно терміново змінити маршрут доставки чи швидко обробити незвичне замовлення, роботизовані системи можуть виявитися недостатньо гнучкими. Людина може миттєво прийняти рішення, а ось алгоритму може знадобитися додаткове налаштування або навіть перепрограмування.

Окремий ризик — загроза кібератак. Оскільки всі дані про запаси, замовлення та клієнтів зберігаються в цифровому форматі, існує небезпека їх втрати або крадіжки. Крім того, технічні збої можуть призвести до порушень у роботі складу.

Ще один важливий недолік — високе енергоспоживання. Автоматизовані системи потребують значних ресурсів, що підвищує операційні витрати. Крім того, у разі перебоїв з електропостачанням склад може повністю зупинитися.

Технології швидко застарівають, тому через кілька років обладнання, на яке компанія витратила значні кошти, може втратити актуальність. Це означає необхідність модернізації або повної заміни систем, що спричиняє додаткові витрати.

Автоматизовані склади також можуть створювати труднощі при розширенні бізнесу. Якщо компанія планує збільшити свої складські потужності, впровадження додаткових роботизованих систем може вимагати значних фінансових вкладень і часу на інтеграцію. При впровадженні цифрових технологій у бізнес-процеси

вкрай необхідно застосовувати заходи, які сприятимуть економічній безпеці ведення ризиків та мінімізації будь-яких ризиків — економічних, юридичних, соціальних та будь-яких інших [11].

Обмежена гнучкість у зміні асортименту — ще один нюанс. Якщо складська система розрахована на певний тип продукції, навіть незначна зміна товарного ряду може потребувати дорогих і складних модифікацій у її роботі.

Також не варто ігнорувати соціальні та етичні аспекти автоматизації [12]. Масове впровадження роботизованих систем може призвести до скорочення робочих місць і соціальної напруги. Деякі компанії намагаються знайти компроміс, запроваджуючи гібридні моделі, у яких автоматизація поєднується з людським контролем, щоб поступово адаптувати працівників до нових умов, в тому числі є сенс перевести, якщо можливо, деякі процеси у дистанційний режим та дозволити працівникам працювати дистанційно [13].

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Автоматизація складів на промислових підприємствах має величезний потенціал для підвищення продуктивності, зниження витрат та мінімізації людських помилок. Вона дозволяє оптимізувати простір, прискорювати обробку замовлень, покращувати контроль за запасами та підвищувати рівень безпеки. Проте цей процес супроводжується значними викликами: високою вартістю впровадження, складністю інтеграції з наявними системами, ризиком технічних збоїв і кібератак, а також скороченням робочих місць. Крім того, автоматизовані рішення можуть втрачати ефективність у нестандартних ситуаціях, вимагають постійного технічного обслуговування й оновлення, що створює додаткові витрати. Тому, попри очевидні переваги, автоматизацію варто впроваджувати обдуманно, поєднуючи її із гнучкими рішеннями, що дозволять мінімізувати ризики та забезпечити її ефективність у довгостроковій перспективі. Менеджерам важливо не втратити інтелектуальний капітал підприємства, а максимально розвивати його, паралельно із розвитком цифрових технологій [14]. Сучасний управлінець повинен володіти ефективними інструментами реагування на зміни в зовнішньому та внутрішньому середовищі, аби підприємство, на якому він працює, було конкурентоспроможним та максимально ефектив-

ним для стейкхолдерів [15]. Таким чином, автоматизація будь-яких процесів на підприємстві, в тому числі й складського господарства може принести як великі переваги, так і певні ризики в роботу підприємства, тож менеджерам потрібно вміти заздалегідь їх передбачити (хоча б частково) та запровадити антикризові заходи.

Література:

1. Крюковська, С., Жарська, І. Проблеми та перспективи автоматизації складів у транспортній логістиці. Економіка та суспільство. 2024. № 68. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-99>
2. Репіч Т. А., Подрез Н. Г. Удосконалення логістичних процесів на складі. Молодий вчений. 2020. № 1 (77). С. 22—26. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1032/993>
3. Леонтович С. П. Завдання з автоматизації основних процесів логістики на різних рівнях управління. Збірник наукових праць Центру воєнно-стратегічних досліджень Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського. 2020. № 1 (68). С. 92—97.
4. Марценюк А.В., Корольов Д.С. Управління ризиками та можливостями у процесі організаційних змін на підприємствах. Ефективна економіка. 2024. № 12. <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5327/5380>. DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.-12.12>
5. Бобиль, В., Марценюк, А., Матусевич, О., & Лебедева, В. Забезпечення збереження та розвитку інтелектуального капіталу соціально-економічних систем в процесі цифровізації. Наука і техніка сьогодні. 2024. № 3 (31). <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/10170>
6. Nalyvaiko, L., & Martseniuk, L. Constitutional right to work: comparative legal characteristics. Baltic Journal of Legal and Social Sciences. 2022. № 1. С. 142—150. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-17>
7. Тюленєва Ю. В., Майстренко Н. В. Удосконалення складської системи з метою підвищення ефективності управління логістичними процесами підприємства. Наукові праці Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського". 2018. № 1. С. 89—94. URL: http://rev.kpu.zp.ua/journals/2018/1_06_uk/1_06_2018.pdf#page=89
8. Марценюк А.В., Махінко І.В. Напрями підвищення кваліфікації працівників: аналіз та

рекомендації. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 22. С. 38—41. DOI: 10.32702/2306-6814.2024.22.38

9. Марценюк Л. В. Розвиток трудового потенціалу як основний елемент підвищення ресурсного потенціалу підприємства. Економ. журн. Одес. політехн. ун-ту. 2020. № 2. С. 102—107. DOI: 10.15276/EJ.02.2020.14, 10.5281/zenodo.4266841.

10. Рішення для автоматизації складу: зарубіжний досвід. <https://sbrobotics.ua/stati/rishennya-dlya-avtomatizaczii-skladu/>

11. Міщенко М. І., Марценюк Л. В., Чернова Н. С., Грінченко М. О. Теоретичні підходи до управління економічною безпекою транспортних підприємств у сучасних умовах. Економіка та держава. 2020. № 11. С. 35—40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35

12. Марценюк Л. В., Остапенко Д. В. Модернізація підприємств на засадах цифровізації бізнес-процесів. Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика: матеріали двадцятої наук.-практ. міжнар. конф. (6—7 червня 2024 р. м. Харків). Харків: УкрДУЗТ, 2024. С. 252—254.

13. Hrebenuk H., Martseniuk L. Remote work as a new reality of labor relations. Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav. 2021. Т. 3. С. 136—141.

14. Марценюк Л., Матусевич О., & Лебедева В. К. (2024). Інтелектуальний капітал: теоретико-прикладний аспект застосування в умовах діджиталізації економічних процесів. Review of transport economics and management, (10(26), 39—45. <https://doi.org/10.15802/rtem2023/300141>

15. Марценюк Л. В., Файфер С. М. Портрет сучасного управлінця: виклики сьогодення. Міжнародна транспортна інфраструктура, індустріальні центри та корпоративна логістика: матеріали дев'ятнадцятої наук.-практ. міжнар. конф. (1—2 червня 2023 р. м. Харків). Харків: УкрДУЗТ, 2023. С. 245—247.

References:

1. Kryukovska, S., and Zharska, I. (2024), "Problems and prospects of warehouse automation in transport logistics", Economy and Society, vol. 68. <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-68-99>

2. Repich, T. A., and Podrez, N. H. (2020), "Improvement of logistic processes in warehouses", Young Scientist, vol. 1(77), pp. 22—26, available at: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/1032/993> (Accessed 25 Jan 2025).

3. Leontovych, S. P. (2020), "Tasks of automating key logistics processes at different management levels", Collected Scientific Works of the Center for Military-Strategic Studies of the National Defense University of Ukraine named after Ivan Chernyakhovsky, vol. 1 (68), pp. 92—97.

4. Martseniuk, L. V., and Korolyov, D. S. (2024), "Risk and opportunity management in the process of organizational change in enterprises", Effective Economy, vol. 12, available at: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/5327/5380> (Accessed 25 Jan 2025). DOI: <http://doi.org/10.32702/2307-2105.2024.12.12>

5. Bobyl, V., Martseniuk, L., Matusievych, O., and Lebedieva, V. (2024), "Ensuring the preservation and development of intellectual capital of socio-economic systems in the process of digitalization", Science and Technology Today, vol. 3 (31), available at: <http://perspectives.pp.ua/index.php/nts/article/view/10170> (Accessed 25 Jan 2025).

6. Nalyvaiko, L., and Martseniuk, L. (2022), "Constitutional right to work: Comparative legal characteristics", Baltic Journal of Legal and Social Sciences, vol. 1, pp. 142—150. <https://doi.org/10.30525/2592-8813-2022-1-17>

7. Tiuleneva, Y. V., and Maistrenko, N. V. (2018), "Improvement of warehouse systems to enhance the efficiency of enterprise logistics management". Scientific Works of the National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", vol. 1, pp. 89—94, available at: http://pev.kpu.zp.ua/journals/2018/1_06_uk/1_06_2018.pdf#page=89 (Accessed 25 Jan 2025).

8. Martseniuk, L. V., and Makhinko, I. V. (2024), "Directions for improving employee qualifications: Analysis and recommendations", Investments: Practice and Experience, vol. 22, pp. 38—41. <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.22.38>

9. Martseniuk, L. V. (2020), "Development of labor potential as a key element of increasing the resource potential of an enterprise", Economic Journal of Odessa Polytechnic University, vol. 2, pp. 102—107. <https://doi.org/10.15276/EJ.02.-2020.14>, <https://doi.org/10.5281/zenodo.4266841>

10. SBRobotics (2023), "Solutions for warehouse automation: Foreign experience", available at: <https://sbrobotics.ua/stati/rishennya-dlya-avtomatizaczii-skladu/> (Accessed 25 Jan 2025).

11. Mishchenko, M., Martseniuk, L., Chernova, N. and Grinenko, M. (2020), "Theoretical approaches to economic security management of transport enterprises in modern conditions", Ekonomika ta derzhava, vol. 11, pp. 35—40. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.11.35

Стаття надійшла до редакції 06.02.2025 р.

УДК 338.43:633.1(477)

С. Ю. Кулакова,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7149-0356>

І. В. Мінняйленко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри економіки, підприємництва та маркетингу,
Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-0388-6199>

Н. С. Яцкова,

магістрант, Національний університет "Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка"

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9291-531X>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.159

ОЦІНКА ТА ДІАГНОСТИКА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ Й ЯКОСТІ ПРОДУКЦІЇ АГРАРНИХ ПІДПРИЄМСТВ В УМОВАХ ВОЄННИХ ВИКЛИКІВ

S. Kulakova,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Marketing, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

I. Miniailenko,

PhD in Economics, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Economics,
Entrepreneurship and Marketing, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

N. Yatskova,

Master's student, National University "Yuri Kondratyuk Poltava Polytechnic"

ASSESSMENT AND DIAGNOSIS OF COMPETITIVENESS AND QUALITY OF AGRICULTURAL ENTERPRISES' PRODUCTS IN THE CONTEXT OF WARTIME CHALLENGES

У статті аналізується забезпечення конкурентоспроможності та якості продукції українських аграрних підприємств в умовах воєнних викликів. Розглянуто ключові чинники, що впливають на ринкові позиції агробізнесу, зокрема економічна нестабільність, порушення логістичних ланцюгів, подорожчання ресурсів і руйнування інфраструктури. Автори акцентують увагу на необхідності перегляду управлінських підходів, орієнтованих на оптимізацію виробничих процесів, впровадження інноваційних технологій і дотримання міжнародних стандартів якості. Основну увагу приділено стратегічним напрямкам адаптації аграрного сектора. Зокрема, розглядаються диверсифікація ринків збуту, інтеграція цифрових рішень і перехід до екологічно сталих методів господарювання. Окремо підкреслюється важливість державної та міжнародної підтримки, спрямованої на посилення стійкості галузі, а також заходів для підвищення стабільності підприємств у кризових умовах. Якість продукції висвітлено як визначальний фактор формування конкурентних переваг, що дозволяє не лише зберігати позиції на ринку, але й вносити вагомий внесок у забезпечення продовольчої безпеки країни.

The article examines the problem of ensuring the competitiveness and quality of agricultural enterprises' products in Ukraine under wartime challenges. The authors analyze key factors influencing the competitive positions of agribusinesses, including economic instability, disruptions in logistics chains, rising resource costs, and the destruction of production infrastructure. The necessity of revising management approaches with a focus on optimizing production processes, implementing innovations, and adhering to international quality standards is substantiated. Strategic directions for the adaptation of the agricultural sector are identified, including market diversification, the development of digital technologies, and the integration of environmentally oriented farming methods. Special attention is paid to state and international regulatory measures aimed at supporting the industry, as well as measures to enhance the resilience of enterprises under crisis conditions. The study emphasizes that product quality

serves as a decisive factor in shaping competitive advantages, contributing to the strengthening of market positions and ensuring the country's food security. In the context of military aggression, Ukrainian agricultural enterprises are compelled to implement anti-crisis strategies that ensure production continuity and economic stability. The necessity of employing innovative approaches to production management and cost optimization is highlighted as a prerequisite for increasing competitiveness in the international market. The research also explores the role of certification systems and compliance with global trade standards in expanding export opportunities and strengthening the positions of Ukrainian agribusiness in global value chains. The authors argue that overcoming the challenges posed by war requires a combination of technological modernization, financial support mechanisms, and effective regulatory policies that facilitate the adaptation of enterprises to new economic realities. The study concludes that ensuring the quality and competitiveness of agricultural products is not only a strategic necessity for the sector's survival but also a key driver for post-war economic recovery and sustainable development.

Ключові слова: Конкурентоспроможність, якість продукції, аграрні підприємства, воєнні виклики, економічна стійкість, інноваційні технології, міжнародні стандарти, продовольча безпека.

Key words: Competitiveness, product quality, agricultural enterprises, wartime challenges, economic resilience, innovative technologies, international standards, food security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Конкурентоспроможність і якість продукції аграрного сектора залишаються ключовими чинниками, що визначають його ефективність і перспективи розвитку в умовах економічної нестабільності. Нинішні обставини, поглиблені військовими діями, порушенням логістичних ланцюгів, зростанням вартості ресурсів та загрозам для виробничої інфраструктури, створюють значні виклики для галузі. У таких умовах пріоритетним завданням стає збереження високих стандартів якості продукції та утримання конкурентних переваг, що є життєво необхідним для стабільного функціонування сектора. Економічна нестабільність, зменшення купівельної спроможності громадян, обмежений доступ до фінансування й кардинальні зміни в глобальній торгівлі значно ускладнюють діяльність аграрних підприємств. У відповідь на ці виклики вони вимушені адаптуватися до нових умов і розробляти дієві моделі конкурентної поведінки.

Сучасна ситуація вимагає перегляду управлінських підходів із акцентом на підвищення конкурентоспроможності. Це передбачає масштабну оптимізацію виробничих процесів, використання новітніх технологій і розкриття інноваційного потенціалу. Особливо актуальним є впровадження міжнародних стандартів якості у виробництво, що сприятиме не лише зміцненню позицій на внутрішньому ринку, але й розширенню експортного потенціалу галузі.

Реалії воєнного часу обумовлюють необхідність перегляду традиційних бізнес-моделей, впровадження нових стратегій управління витратами, ефективнішого використання ресурсів та розробки гнучких управлінських механізмів.

Дослідження основних чинників підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції в контексті воєнної агресії стає надзвичайно актуальним, адже саме сільське господарство виконує ключову роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Розробка й активне застосування адаптаційних механізмів допоможе не лише зберегти поточні виробничі ресурси, але й створити підґрунтя для поступового відновлення та сталого розвитку галузі після завершення бойових дій. Раціональні підходи до посилення конкурентоспроможності дозволять напрацювати практичні рекомендації для підприємств, спрямовані на зміцнення їхніх ринкових позицій і забезпечення стійкості економічної діяльності в довгостроковій перспективі.

У нинішніх умовах глобальних змін, спричинених воєнними викликами, необхідно акцентувати увагу на розвитку міжнародного співробітництва, організації альтернативних логістичних шляхів та освоєнні нових ринків продажу. Інтеграція світових тенденцій у сфері аграрного виробництва й торгівлі, широкое впровадження цифрових технологій та використання екологічно орієнтованих підходів до виробництва можуть стати ключовими складовими у формуванні конкурентних переваг українських агропідприємств. У цьому контексті дослідження методологічних за-

сад оцінювання конкурентоспроможності продукції набуває визначального значення як пріоритетний напрям наукової роботи. Успішне вирішення цього завдання сприятиме стабілізації сектору та створить базу для його подальшого розвитку в умовах нинішніх і майбутніх викликів.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Наукове співтовариство продовжує активно досліджувати питання, пов'язані з якістю аграрної продукції та її впливом на конкурентоспроможність підприємств, що підкреслює важливість цієї проблематики в умовах сучасної економіки. Актуальність теми зростає як у межах України, так і на міжнародному рівні, оскільки якість продукції є одним із ключових чинників забезпечення успіху на конкурентному ринку. Дослідницькі зусилля здебільшого спрямовуються на розроблення інноваційних підходів та прикладних інструментів, орієнтованих на підвищення ефективності цієї сфери. Серед українських учених варто відзначити таких авторів, як І. Абрамович, І. Ажаман, І. Бабець, М. Бальзан, Н. Волкова, Д. Гасюк, О. Жабинець, Л. Земляна, О. Кучерява, Ж. Крючкова, О. Мельничук, Р. Мехтієв, В. Мишин, М. Левіна-Костюк, М. Негрей, Б. Омельчук, Г. Павлова, О. Павлова, К. Павлов, Є. Попадін, Н. Телічко, О. Трофімцева та В. Русан. Їхні дослідження підтверджують центральну роль високої якості продукції у створенні стійкої конкурентної переваги для аграрних підприємств.

Значний внесок у вивчення взаємозв'язку між якістю сільськогосподарської продукції та конкурентоспроможністю компаній здійснили також зарубіжні науковці. Зокрема, роботи С. Джорджа, А. Ваймерскірха, А. Фейгенбаума та Дж. Х. Харрінгтона зосереджуються на розробці стратегій покращення якості продукції відповідно до потреб світових ринків. Їхній інтерес також охоплює аналіз впливу цих стратегій на зміцнення позицій підприємств у конкурентному середовищі.

Огляд сучасних наукових публікацій свідчить про зростаючий інтерес до даної теми серед дослідників. Вони пропонують численні ініціативи, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору в умовах динамічних ринкових змін і викликів глобалізації. Це переконливо демонструє постійні зусилля наукової спільноти в пошуку практичних і теоретичних рішень для забезпечення сталого розвитку галузі.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Стаття спрямована на дослідження та аналіз основних факторів, що впливають на конкурентоспроможність і забезпечують високу якість сільськогосподарської продукції українських аграрних підприємств в умовах російської воєнної агресії, а також на визначення ефективних заходів адаптації та стійкого розвитку галузі.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Успіх будь-якого бізнесу в умовах ринкової економіки визначається його здатністю зберігати конкурентоспроможність. Це поняття набуває особливого значення виключно в умовах конкуренції, адже саме розвинене конкурентне середовище формує підґрунтя для його виникнення, посилення та постійного вдосконалення серед гравців ринку. Основою конкурентоспроможності слугує наявність конкретних конкурентних переваг, які стають рушієм її зміцнення та визначають загальний рівень успіху.

Попри актуальність цього терміна, сучасна економічна наука не має єдиного підходу до його визначення. Науковці акцентують увагу на різних аспектах поняття залежно від того, на що саме спрямований їхній аналіз. У зв'язку з цим важливим є глибоке дослідження та систематизація основних елементів конкурентоспроможності разом із факторами, які суттєво впливають на формування її переваг.

До ключових складових відносять два аспекти: об'єкт конкуренції та суб'єктів ринку. Об'єктами можуть виступати ресурси, товари, послуги або інвестиції, які стають предметом змагання. Суб'єкти ж — це учасники ринку, включаючи окремі компанії, корпоративні структури чи навіть держави в масштабах глобального суперництва. Головною метою кожного суб'єкта є найкраще задоволення потреб клієнтів або споживачів. Для проведення аналітики важливо порівнювати бізнес-одиниці однакових масштабів і подібного рівня діяльності. Це дозволяє сформулювати загальний підхід до поняття конкурентоспроможності: її можна визначити як здатність суб'єктів однакового рівня ефективно конкурувати між собою за певний об'єкт у заданий проміжок часу на конкретному ринку, орієнтуючись на високий рівень задоволення потреб споживачів. Такий критерій відповідає ключовим принципам теорії конкуренції [11].

Таблиця 1. Показники якості та їх вплив на конкурентоспроможність продукції аграрних підприємств

Тип показника якості	Показник якості	Характеристика показника	Вплив показника на конкурентоспроможність
Органо-лептичні	Смакові характеристики	Відповідність очікуванням споживачів за смаком, ароматом, кольором, текстурою	Висока якість смакових характеристик сприяє лояльності покупців і формуванню позитивного іміджу продукції
	Колір і зовнішній вигляд	Однорідність, яскравість, відповідність сортовим характеристикам	Покращує візуальну привабливість продукції, що впливає на вибір споживача
Фізико-хімічні	Вміст корисних речовин	Вміст вітамінів, білків, жирів, вуглеводів, мінералів	Покращує привабливість продукції на ринку здорового харчування, підвищує її додану вартість
	Вологість	Оптимальна вологість продукції для довготривалого зберігання	Впливає на стійкість продукції до псування та продовжує термін її придатності
	Кислотність	Відповідність нормам кислотності для збереження смакових якостей	Забезпечує стабільну якість продукції та відповідність стандартам безпеки
Біологічні	Натуральність і безпека	Відсутність шкідливих домішок, пестицидів, антибіотиків, ГМО	Підвищує довіру споживачів та забезпечує відповідність міжнародним стандартам якості
	Мікробіологічні показники	Відсутність шкідливих бактерій, плісняви, грибків	Гарантує безпеку продукції, сприяє відповідності санітарним вимогам ринку
Технологічні	Лежкість і транспортабельність	Стійкість продукції до зберігання та транспортування без втрати якості	Зменшує втрати при перевезенні, розширює ринки збуту, збільшує термін реалізації продукції
	Вологопоглинання	Здатність продукції утримувати вологу або відштовхувати її	Впливає на тривалість зберігання та якість кінцевого продукту
	Здатність до переробки	Відповідність продукції технологічним вимогам харчової промисловості	Покращує конкурентні переваги на ринку переробки та виробництва готових продуктів
Економічні	Собівартість продукції	Співвідношення витрат на виробництво та кінцевої вартості продукції	Оптимальна собівартість забезпечує конкурентну ціну, що сприяє зростанню ринкової частки підприємства
	Рентабельність виробництва	Відношення прибутку до витрат на виробництво	Дозволяє підприємству інвестувати у розвиток, модернізацію та маркетинг
Екологічні	Відповідність стандартам екологічності	Виробництво без шкоди для навколишнього середовища	Підвищує довіру з боку екологічно свідомих споживачів та сприяє виходу на міжнародні ринки
	Вуглецевий слід	Кількість викидів CO ₂ , пов'язаних із виробництвом продукції	Впливає на можливість сертифікації та виходу на екологічно чутливі ринки
	Споживання ресурсів	Витрати води, енергії, добрив на одиницю продукції	Ефективне використання ресурсів знижує собівартість і підвищує екологічну відповідність продукції
Соціальні	Впізнаваність бренду	Наявність сертифікатів якості, популярність торгової марки	Зміцнює позиції підприємства на ринку та сприяє залученню нових покупців
	Етичне виробництво	Використання справедливої праці, добросовісні відносини з постачальниками	Підвищує репутацію підприємства та формує довіру серед споживачів
	Доступність для споживачів	Доступність продукції за ціною, географією продажів	Розширює ринок збуту, підвищує лояльність споживачів

Джерело: узагальнено авторами на основі джерел.

Серед багатьох спроб визначити суть конкурентоспроможності є й такі підходи, які розглядають її як взаємозв'язок між якістю продукту чи послуги та їх вартістю для споживача. Інша точка зору наголошує на балансі між сприйнятою цінністю пропозицій бізнесу та очікуванням клієнта щодо ціни. У кожному випадку увага зосереджується на досягненні гармонії між економічною ефективністю, споживчою привабливістю та цінністю для кінцевого користувача [9].

Якість продукції є одним із головних чинників, що визначає її конкурентоспроможність у сучасних ринкових умовах. Особливо це актуально для аграрного сектора, де споживачі дедалі частіше звертають увагу на безпечність, природність і відповідність суворим стандартам (табл. 1). У глобалізованому світі з інтенсивною конкуренцією якість стає не лише засобом задоволення клієнтських потреб, але й стратегічним ресурсом, здатним суттєво впливати на ринкові позиції компанії, її фінансову ефективність і довгострокову стабільність. Підприємства, що забезпечують високий рівень якості, мають переваги у формуванні довірчих відносин зі споживачами, зміцненні репутації бренду та створенні основи для тривалої лояльності до своєї продукції.

Ключовим елементом успіху є дотримання міжнародних і національних стандартів якості. Продукція, яка відповідає цим високим вимогам і проходить сертифікацію, відкриває перед виробниками нові перспективи, у тому числі доступ до міжнародних ринків. Це особливо важливо для аграрної галузі, де дотримання екологічних, санітарних і фітосанітарних норм є обов'язковою умовою для експорту. Наприклад, товари із сертифікацією органічності чи маркуванням екологічної безпеки мають підвищений попит серед споживачів, що дозволяє підприємствам встановлювати вищу ринкову ціну. В результаті компанії отримують стабільні доходи та посилюють свої позиції на конкурентному полі.

Якість продукції є ключовим фактором у формуванні споживчих уподобань і визначенні попиту на ринку. Споживачі зазвичай надають перевагу товарам, які характеризуються привабливими органолептичними властивостями, функціональним і зручним пакуванням, тривалим терміном зберігання й гарантованою безпекою. Ця тенденція набуває особливого значення у сфері харчової промисловості, адже навіть незначні відхилення від нормативних стандартів можуть не лише негативно вплинути на репутацію підприємства, але й призвести

до втрати конкурентних позицій на ринку. Водночас компанії, що орієнтуються на вдосконалення технологічних процесів, використання якісної сировини та впровадження інноваційних рішень, демонструють здатність своєчасно адаптуватися до змін у споживчих уподобаннях і ефективно реагувати на ринкові виклики.

Економічний аспект конкурентоспроможності підприємства нерозривно пов'язаний із рівнем якості виготовлюваної продукції. Забезпечення високих стандартів якості дозволяє знизити рівень дефектності продукції, уникнути втрат під час зберігання та транспортування, а також мінімізувати кількість рекламаций і повернень. У результаті це сприяє не лише скороченню виробничих витрат, але й підвищенню рентабельності. До того ж продукція з високими якісними характеристиками створює додаткову цінність для кінцевих споживачів. Це відкриває можливість для впровадження преміальних цінових стратегій і розширення асортиментної пропозиції з метою задоволення потреб різноманітних цільових аудиторій.

Соціальний аспект якості продукції становить невід'ємну складову у формуванні її конкурентоспроможності. Сучасні споживачі дедалі більше надають перевагу товарам, у процесі виробництва яких дотримуються етичних принципів, екологічної безпеки, належних умов праці та відповідального використання природних ресурсів. Виконання цих суспільних вимог сприяє формуванню позитивного іміджу компаній, що, своєю чергою, забезпечує їм додаткові конкурентні переваги. Такий підхід набуває особливої актуальності в умовах зростання інтересу до принципів сталого розвитку та усвідомленого споживання. Унаслідок цього якість продукції стає ключовим елементом довготривалої бізнес-стратегії, яка виходить за межі простого задоволення основних потреб споживачів.

У цьому контексті якість продукції трактується як багатовимірний показник, що визначає рівень її конкурентоздатності на національному та міжнародному рівнях. Високий стандарт якості сприяє створенню позитивного сприйняття товару потенційними споживачами, полегшує вихід на нові ринкові сегменти, оптимізує виробничі процеси та підтримує реалізацію цілей сталого розвитку підприємства. За умов жорсткої конкуренції дотримання високих стандартів якості стає не лише базовою вимогою для успішного функціонування бізнесу, але й стратегічним інструментом, що забезпечує стабільний розвиток і поступове зростання аграрних підприємств у перспективі довгострокового планування.

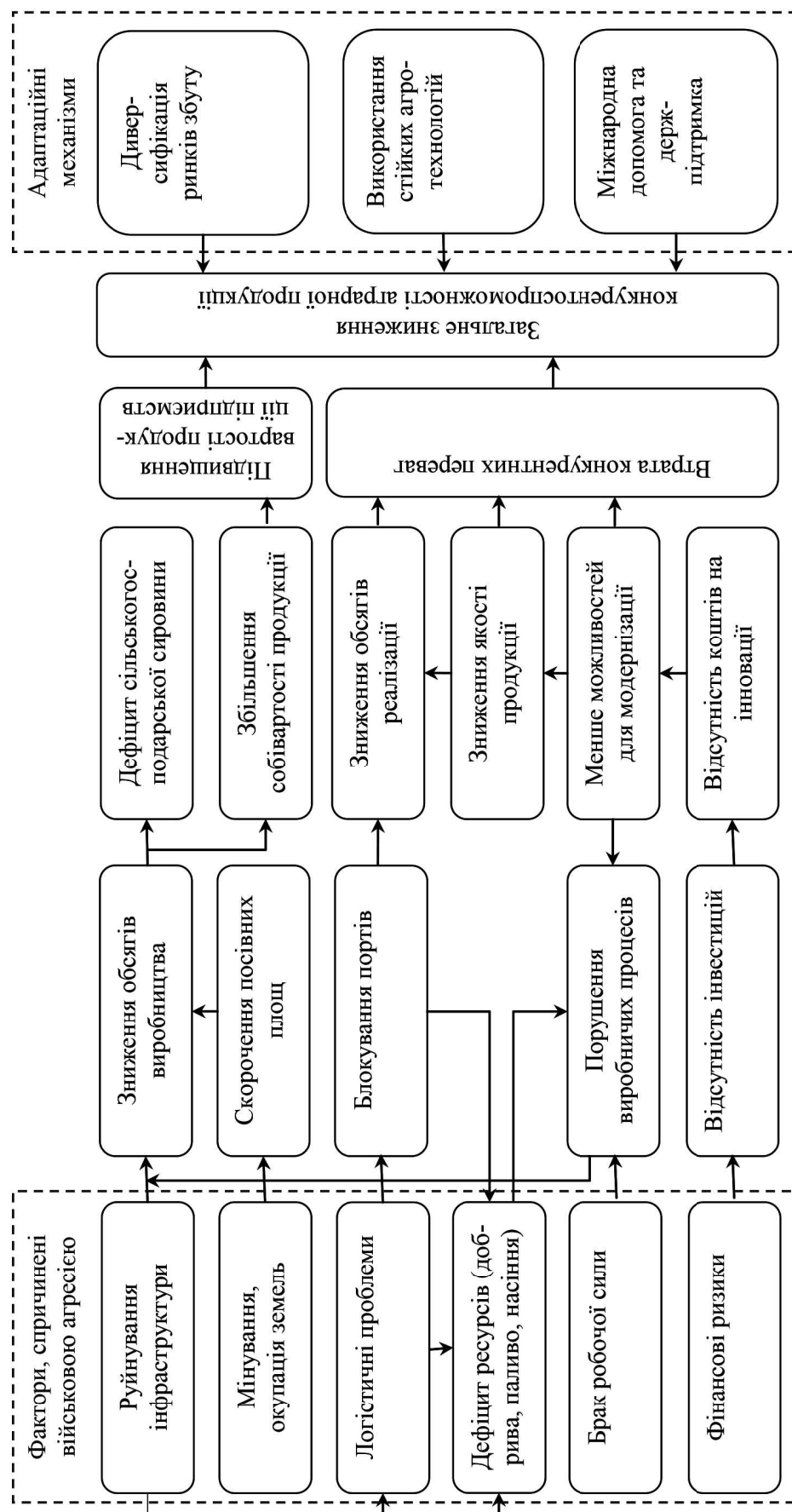

Рис. 1. Вплив військової агресії на конкурентоспроможність продукції аграрних підприємств

Джерело: розроблено авторами самостійно.

Таблиця 2. Ключові чинники та заходи підвищення конкурентоспроможності аграрної продукції в умовах воєнних викликів

Фактори забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції	Значення для аграрного сектору	Заходи
Інноваційні агротехнології	Підвищення врожайності, якості продукції, ефективності виробництва	Впровадження точного землеробства, використання дронів, адаптивних сортів культур
Диверсифікація ринків збуту	Зниження залежності від традиційних каналів експорту, розширення географії продажів	Орієнтація на нові міжнародні ринки, розширення внутрішнього попиту
Логістична гнучкість	Мінімізація ризиків через руйнування інфраструктури, забезпечення стабільності постачання	Використання альтернативних транспортних маршрутів, збільшення обсягів залізничних перевезень
Фінансова підтримка та інвестиції	Забезпечення ліквідності, можливості відновлення та модернізації виробництва	Отримання грантів, пільгових кредитів, страхування ризиків
Державне та міжнародне регулювання	Підтримка агросектору через спеціальні програми допомоги та спрощення умов експорту	Субсидії, податкові пільги, спрощення сертифікації, дипломатична робота щодо відкриття ринків
Стійкість та адаптація виробництва	Здатність підприємств працювати в умовах нестабільності	Оптимізація витрат, зменшення залежності від імпортованих ресурсів, локалізація виробництва
Контроль якості та безпека продукції	Відповідність міжнародним стандартам, зміцнення довіри споживачів	Сертифікація за стандартами HACCP, ISO, GlobalG.A.P., лабораторний контроль
Автоматизація та цифровізація	Підвищення ефективності, зниження втрат, зменшення залежності від людського фактора	Використання ERP-систем, онлайн-моніторинг стану полів, цифрові платформи для торгівлі

Джерело: розроблено авторами самостійно.

Військова агресія спричиняє масштабні та багатогранні руйнування, які значно ускладнюють діяльність аграрних підприємств і підривають їхню здатність до стабільного розвитку. Передусім це проявляється у різкому зниженні якості сільськогосподарської продукції, що істотно послаблює їхню конкурентоспроможність як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Постійний тиск економічних, логістичних та технологічних проблем змушує аграріїв працювати в умовах, що далекі від сприятливих. Це у свою чергу істотно підвищує ризики існування підприємств у сучасному турбулентному середовищі.

Одним із найсерйозніших чинників цієї кризи є суттєве пошкодження або повне знищення виробничої інфраструктури. Руйнування складських приміщень, обладнання та транспортної логістики унеможливує належне виконання ключових етапів діяльності — від обробки ґрунту до доставки продукції кінцевому споживачеві. Додатково ситуацію ускладнює скорочення оброблюваних площ через тимча-

сову окупацію або загрозу замінування територій. Це завдає прямого удару по виробничих потужностях, обмежуючи фінансові можливості фермерів і підриваючи продовольчу безпеку регіону.

Криза посилюється хронічним браком критично важливих ресурсів, таких як паливе для сільськогосподарської техніки, високоякісне насіння та добрива для поліпшення родючості ґрунтів. Аграрії змушені використовувати менш ефективні альтернативи або скорочувати витрати, що негативно позначається на кінцевій якості продукції. Як результат, зменшуються не лише обсяги виробництва, але й характеристики готової продукції, що ще більше загострює кризову ситуацію у всьому сільськогосподарському секторі.

Фінансові ризики залишаються одним із ключових чинників, що впливають на складну динаміку процесів, викликаних військовими діями. Збройний конфлікт значно зменшує масштаби інвестиційних потоків, що в свою чергу підриває економічну стабільність і обмежує перспективи розвитку національної економіки. Недоступність кредитних ресурсів ускладнює модерніза-

цію виробничих потужностей, інтеграцію інноваційних технологій і адаптацію до міжнародних стандартів якості. Усе це створює додаткові перешкоди для бізнесу, знижуючи конкурентоспроможність певних секторів на світовому ринку. Водночас негативні наслідки можна частково компенсувати завдяки державним програмам та міжнародним ініціативам підтримки, метою яких є стимулювання економічної активності й пом'якшення кризових явищ. Ці заходи мають потенціал стати основою для відновлення економіки країни у середньостроковій перспективі.

У цьому контексті варто наголосити, що військова агресія суттєво підірвала якість сільськогосподарської продукції та її конкурентоспроможність на світових ринках (рис. 1). Економічні, технологічні та соціальні труднощі стали ще гострішими, вимагаючи невідкладних рішень і скоординованої стратегічної взаємодії. Водночас існують адаптаційні механізми, які можуть зменшити руйнівні наслідки цих викликів. Основними напрямками є розширен-

ня ринків збуту, активне впровадження стійких і високопродуктивних агротехнологій, а також залучення міжнародної фінансової й технічної допомоги. Такий підхід не лише сприятиме поступовій стабілізації аграрного сектора, але й зміцнить його здатність протистояти майбутнім системним кризам.

Забезпечення конкурентоспроможності аграрної продукції в умовах військового конфлікту є надзвичайно складним і багатограним завданням, яке потребує інтегрованого підходу та здатності оперативно реагувати на динамічні й непередбачувані виклики. Воєнні дії суттєво руйнують усталені механізми аграрного виробництва, порушуючи ключові етапи — від вирощування сільськогосподарських культур до обробки сировини та збуту готової продукції. Такі деструктивні процеси генерують масштабні труднощі для стабільного функціонування галузі, зокрема ускладнюючи доступ до ресурсів, порушуючи ланцюги постачання і унеможливаючи ефективне економічне планування.

Попри глибину поточних криз, ця надзвичайна ситуація також відкриває перспективи пошуку ефективних рішень. Трансформація технологічних і логістичних процесів через призму інноваційного підходу може не лише підтримати адаптацію до нових умов, але й закласти основу для створення довготривалих конкурентних переваг. Реалізувати цей потенціал вдасться за умови впровадження комплексних антикризових заходів, які включають застосування сучасних управлінських методів, інвестування в передові технології та розбудову гнучкої й стійкої галузевої інфраструктури (табл. 2).

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Якість продукції виступає невід'ємним чинником успішності сільськогосподарських підприємств, оскільки визначає їхню конкурентоспроможність у сучасній ринковій економіці. Висока якість не тільки підвищує сприйману цінність продукції в очах споживачів, але й сприяє формуванню позитивного іміджу підприємства як надійного, відповідального та стабільного учасника економічного середовища. Така перевага дозволяє більш ефективно задовольняти потреби клієнтів, закладаючи основи для сталого розвитку бізнесу та підвищення його фінансової ефективності.

Однак сучасні виклики, зокрема військовий конфлікт, справили суттєвий вплив на аграрний

сектор, виявившись значним випробуванням для галузі. Водночас криза відкрила перспективи для вдосконалення виробничих технологій, модернізації процесів та підвищення стандартів якості продукції. В умовах постійних змін, що характеризують сучасне середовище, аграрні підприємства змушені проявляти гнучкість, інноваційність і стратегічне мислення. Їхня діяльність спрямована не лише на додання поточних труднощів, але й на пошук шляхів оптимізації виробництва з довгостроковим фокусом на забезпечення стабільності та подальшого зростання, де якість виступає основним інструментом конкурентної боротьби.

Запровадження високих стандартів якості виходить за межі короткострокових бізнес-цілей і набуває стратегічного значення. Якісна продукція не тільки сприяє розвитку окремих підприємств, але й відіграє важливу роль у загальному економічному зростанні. Вона стимулює внутрішній споживчий попит, розширює експортні можливості, забезпечує доступ до нових ринків і приваблює іноземні інвестиції. У періоди економічної нестабільності та воєнних потрясінь якість стає ключовим фактором забезпечення економічної стійкості й конкурентоспроможності країни. Таким чином, орієнтація на забезпечення високої якості продукції є не лише інструментом подолання поточних кризових викликів, але й стратегічною основою для трансформації агробізнесу та його розвитку у посткризовий період. Це сприяє не тільки підвищенню конкурентоспроможності окремих підприємств, але й вагомо впливає на відновлення економіки держави загалом. У цьому процесі вирішальна роль належить науковим дослідженням та прикладним розробкам, які можуть забезпечити аграрний сектор інноваційними рішеннями й адаптаційними інструментами для стабільного довгострокового зростання в умовах сучасних викликів.

Література:

1. Бабець І. Г., Жабинець О. Й. Підвищення конкурентоспроможності вітчизняних товаровиробників в умовах глобальних викликів: регіональний аспект. Бізнес Інформ. 2022. № 7. С. 4—10.
2. Волкова Н.В., Мехтієв Р.Е., Попадін Є.В. Ключові аспекти конкурентоспроможності та якості продукції аграрних підприємств в умовах воєнної агресії. Економіка та суспільство. 2023. № 54. URL: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2729>
3. Земляна А. С. Формування системи управління якістю як чинника конкурентоспромож-

ності продукції підприємств аграрної галузі. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. С. 207—214.

4. Крючкова Ж. В. Сутність конкуренції і конкурентоспроможності аграрних підприємств як економічних категорій. Інвестиції: практика та досвід. 2016. № 12. С. 49—53.

5. Мельничук О. І., Левіна-Костюк М. О., Телічко Н. А., Ажаман І. А. Управління якістю як фактор забезпечення конкурентоспроможності агропродовольчої продукції на зовнішньому ринку. *Агросвіт*. 2023. № 12. С. 29—36. URL: <https://nauka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/1656>

6. Неррей М. В., Трофімцева О. В. Аналіз функціонування аграрного сектору України в умовах війни. Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна серія "Економічна". 2022. № 102. С. 49—56.

7. Павлова Г., Абрамович І., Бальзан М. Стратегічні заходи підвищення конкурентоспроможності аграрного сектору України на міжнародному ринку. Вісник Хмельницького національного університету. 2022. № 4. С. 62—67.

8. Павлова О., Павлов К., Омельчук Б., Кучерява О. Формування системи управління якістю як чинника конкурентоспроможності продукції підприємств аграрної галузі. *Innovation and Sustainability*. 2022. № 4. С. 193—201.

9. Пуцентайло П.Р. Конкурентоспроможність підприємства: методологія аналізу дефініції. Інноваційна економіка. 2015. № 4. С. 80—86.

10. Русан В. М. Функціонування аграрного сектору в умовах війни. *Інтелект XXI*. 2022. № 2. С. 13—16.

11. Тульчинська С. О., Салоїд С. В., Кирилюк М. Д. Напрями підвищення конкурентоспроможності продукції підприємства в умовах загроз та ризиків. *Ефективна економіка*. 2023. № 5. URL: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1564> (дата звернення: 09.01.2025).

12. Фісуненко П.А. Підходи до визначення конкурентоспроможності підприємства: сутність та еволюція поняття. Науково-виробничий журнал "Бізнес-навігатор". 2020. № 2 (58). С. 152—161.

References:

1. Babets, I. H. and Zhabynets, O. Y. (2022), "Improving the Competitiveness of Domestic Producers in the Context of Global Challenges: Regional Aspect", *Business Inform*, vol. 7, pp. 4—10.

2. Volkova, N.V., Mekhtiev, R.E. and Popadin, Y.V. (2023), "Key Aspects of Competitiveness and Quality of Agricultural Enterprises' Products in the Context of Military Aggression", *Economics and Society*, vol. 54, available at: <https://economyandsociety.in.ua/index.php/journal/article/view/2729> (Accessed 9 February 2025).

3. Zemlyana, L. S. (2022), "Formation of a Quality Management System as a Factor of Competitiveness of Agricultural Enterprises' Products", *Innovation and Sustainability*. vol. 4, pp. 207—214.

4. Kryuchkova, Zh. V. (2016), "The Essence of Competition and Competitiveness of Agricultural Enterprises as Economic Categories", *Investments: Practice and Experience*, vol. 12, pp. 49—53.

5. Melnychuk, O. I., Levina-Kostiuk, M. O., Telichko, N. A. and Azhaman, I. A. (2023), "Quality Management as a Factor in Ensuring Competitiveness of Agro-food Products on the Foreign Market", *Agrosvit*, vol. 12, pp. 29—36, available at: <https://nauka.com.ua/index.php/agrosvit/article/view/1656> (Accessed 9 February 2025).

6. Negrey, M. V. and Trofimceva, O. V. (2022), "Analysis of the Functioning of the Agricultural Sector of Ukraine in the Context of War", *Bulletin V. N. Karazin Kharkiv National University, series "Economics"*, vol. 102, pp. 49—56.

7. Pavlova, H., Abramovich, I. and Balzan, M. (2022), "Strategic Measures to Improve the Competitiveness of Ukraine's Agricultural Sector in the International Market", *Bulletin of Khmelnytsky National University*, vol. 4, pp. 62—67.

8. Pavlova, O., Pavlov, K., Omelchuk, B. and Kucherava, O. (2022), "Formation of a Quality Management System as a Factor of Competitiveness of Agricultural Enterprises' Products", *Innovation and Sustainability*, vol. 4, pp. 193—201.

9. Putsentylo, P. R. (2015), "Competitiveness of an Enterprise: Methodology of Definition Analysis", *Innovative Economics*, vol. 4, pp. 80—86.

10. Rusan, V. M. (2022), "Functioning of the Agricultural Sector in the Context of War", *Intellect XXI*, vol. 2, pp. 13—16.

11. Tulchynska, S. O., Saloyid, S. V. and Kyryliuk, M. D. (2023), "Directions for Improving the Competitiveness of Enterprise Products in the Face of Threats and Risks", *Efektivna ekonomika*, [Online] vol. 5, available at: <https://www.nauka.com.ua/index.php/ee/article/view/1564> (Accessed 9 February 2025).

12. Fisunenko, P.A. (2020), "Approaches to Determining the Competitiveness of an Enterprise: Essence and Evolution of the Concept", *Scientific and Production Journal "Business Navigator"*, vol. 2 (58), pp. 152—161.

Стаття надійшла до редакції 09.02.2025 р.

УДК 332.1:330.322.54

Б. Т. Роголя,
аспірант, Львівський національний університет природокористування
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-2896-4589>

В. М. Солтис,
аспірант, Львівський національний університет природокористування
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0004-9978-1261>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.168

СТВОРЕННЯ СПРИЯТЛИВОГО ІНВЕСТИЦІЙНОГО БІЗНЕС-КЛІМАТУ ЯК ІНСТРУМЕНТ ЕФЕКТИВНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД

B. Rogalia,
Postgraduate student, Lviv National Environmental University
V. Soltys,
Postgraduate student, Lviv National Environmental University

CREATION OF A FAVOURABLE INVESTMENT BUSINESS CLIMATE AS A TOOL FOR EFFECTIVE DEVELOPMENT OF TERRITORIAL COMMUNITIES

У статті розглянуто питання створення сприятливого інвестиційного клімату як важливого інструменту ефективного розвитку територіальних громад. Акцент зроблено на ключових складових інвестиційного клімату, таких як інфраструктура, регуляторна політика, доступ до ресурсів та інноваційний потенціал. Наведено ґрунтовний аналіз взаємозв'язку між інвестиційним кліматом, бізнес-середовищем і ефективністю розвитку громад. Розглянуто практичні інструменти, які сприяють залученню інвестицій, зокрема розвиток державно-приватного партнерства, податкові стимули, інформаційна підтримка та вдосконалення інфраструктури. У статті наведено приклади успішних ініціатив у територіальних громадах Західної України, які демонструють незаперечні можливості для залучення інвестицій та забезпечення сталого розвитку територій. Зроблено обґрунтовані висновки про значення системного підходу до формування інвестиційної привабливості бізнесу для підвищення конкурентоспроможності громад.

The article examines the issue of creating a favourable investment climate as a critical tool for the effective development of territorial communities. The focus is placed on key components of the investment climate, such as infrastructure, regulatory policy, access to resources, and innovation potential. The interrelationship between the investment climate, the business environment, and the effectiveness of community development is analyzed. Practical tools contributing to investment attraction are explored, including the development of public-private partnerships, tax incentives, informational support, and infrastructure improvement. The paper provides examples of successful initiatives in territorial communities of Western Ukraine, illustrating the potential for investment attraction and sustainable development. The research emphasizes the importance of a systematic approach to forming investment attractiveness as a means of enhancing the competitiveness of communities.

As is well known, some territorial communities (TC) demonstrate significant success, having substantial financial revenues that create favourable conditions for their development, improving the living standards of residents, and ensuring stability even amid the ongoing Russian-Ukrainian war. At the same time, many communities lack such opportunities, and some barely cope with basic needs, relying on state support.

It is evident that one of the key tasks of territorial communities is planning economic growth within their territories. The successful implementation of these plans promotes business development, which, in turn, enables the community to receive new tax revenues and opens up new opportunities for economic and social progress.

Key findings suggest that a well-structured investment climate fosters economic growth, improves the quality of life for residents, and supports the long-term sustainability of territorial communities. Special attention is given to integrating innovative technologies and enhancing transparency in local governance to create an appealing environment for investors. By analyzing current practices and providing practical recommendations, the article contributes to the understanding of how to effectively manage resources and implement strategies to maximize the socio-economic potential of communities.

Ключові слова: інвестиції, бізнес-клімат, територіальні громади, розвиток, ефективність, ресурси, інфраструктура.

Key words: investments, business climate, territorial communities, development, efficiency, resources, infrastructure.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

В умовах децентралізації в Україні питання створення сприятливого інвестиційного клімату для територіальних громад стає надзвичайно актуальним. Розвиток громад напряму залежить від їхньої здатності залучати зовнішні та внутрішні інвестиції, що сприяють економічному зростанню, покращенню інфраструктури та підвищенню рівня життя населення. Проте багато громад стикаються з низкою проблем, зокрема недостатньо розвинутою інфраструктурою, обмеженим доступом до фінансових ресурсів, низьким рівнем прозорості управління та відсутністю стратегічного планування.

Ці виклики потребують розробки ефективних інструментів управління, які дозволять громадам створювати сприятливі умови для залучення інвесторів, використовуючи місцеві ресурси та можливості. Відсутність системного підходу до вирішення цих питань знижує інвестиційну привабливість громад та гальмує їхній розвиток.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Проблематика створення сприятливого інвестиційного клімату в територіальних громадах активно обговорюється в науковій літературі. Дослідження економічної природи інвестиційного клімату, його факторів і механізмів управління представлені в роботах таких українських та зарубіжних науковців, як Жаліло Я., Романової В. [2], О. Шевченко, Круглашова А., Буреги В. [3]. У їхніх працях значну увагу приділено теоретичним аспектам інвестиційної діяльності та економічного розвитку територій.

Джерела фінансування ОТГ в Україні в умовах децентралізації досліджують О.В. Марценюк, О.І. Гуменна та Т.В. Дендобра. Вони

стверджують, що умовами ефективності фінансування територіальних громад є використання сильних сторін конкретних територій, використання різних джерел фінансових ресурсів, їх накопичення, ефективного використання та розподілу, створення сприятливих умов для успішної реалізації інвестиційних проєктів та соціальних програм [7].

Зокрема, Пронько А.М., Затайдух К.Ю., Чорний Я.І. підкреслюють важливість створення прозорих механізмів управління інвестиційними проєктами як ключового фактора залучення інвесторів [9]. Пальчук В. акцентує увагу на ролі інфраструктури як базового елемента інвестиційної привабливості [8]. У свою чергу, дослідження К. МакМаллін зосереджуються на значенні стратегічного планування та державно-приватного партнерства для успішного розвитку територій [6].

Цілий ряд умов для сприятливого середовища залучення інвестиційних ресурсів пропонують Н.В. Саінчук, Н.Д. Собкова та Ю.О. Шум: залучення державно-приватного партнерства, покращання системи інформаційного забезпечення інвестиційної діяльності, поліпшення інвестиційного іміджу створення сприятливого інвестиційного середовища, оприлюднення успішних практик тощо [11].

За умови залучення міжнародних інвестицій А.В. Руснак в своєму дослідженні розглядає організаційні аспекти розвитку територіальних громад. З основних висновків його дослідження: автором узагальнено систему координації інвестицій на рівні держави, запропоновано включити до переліку підходів залучення міжнародних інвестицій пільги; кредитування розвитку компанії; пільги на навчання персоналу; програми розвитку високих технологій тощо [10]. Також варто розглянути дослідження загроз та перспектив залучення іноземних інвестицій в діяльність ОТГ України, виконаного Г.В. Єфімовою та М.Д. Павловою. З основ-

них загроз зазначимо корупцію, нестабільне політичне та економічне середовище, воєнні дії, проблеми з правовою та нормативною базами іноземного інвестування в Україну [13]. Автори підкреслюють, що ефективність залучення іноземних інвестицій у розвиток територіальних громад залежить від спільних зусиль уряду та ОТГ на подолання загроз цій діяльності.

Разом з тим, у сучасних умовах спостерігається недостатність досліджень, які б комплексно аналізували проблеми інвестиційного клімату на рівні територіальних громад, враховуючи нові виклики, пов'язані з децентралізацією, змінами законодавства та розвитком цифрових технологій [12]. Це створює необхідність подальшого вивчення інструментів, які забезпечують ефективне управління ресурсами громад та їхню інвестиційну привабливість.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою дослідження є визначення ключових аспектів створення сприятливого інвестиційного клімату в територіальних громадах України, аналіз чинників, що впливають на їхню інвестиційну привабливість, а також розробка практичних рекомендацій для забезпечення ефективного розвитку громад через залучення інвестицій.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Розвиток територіальних громад є важливим завданням у контексті децентралізації та реформування економічної системи України. Одним із найважливіших інструментів забезпечення економічного зростання громад є створення сприятливого інвестиційного бізнес-клімату, що дає змогу залучати зовнішні та внутрішні ресурси для модернізації інфраструктури, розвитку підприємництва та підвищення рівня життя населення.

Як відомо, частина територіальних громад (ТГ) демонструє значний успіх, маючи суттєві фінансові надходження, що створює сприятливі умови для їхнього розвитку, покращення рівня життя мешканців і забезпечення стійкості навіть в умовах триваючої російсько-української війни. У той самий час чимало громад позбавлені таких можливостей, а деякі ледве справляються з основними потребами, залежачи від державної підтримки. Тож логічно постає питання: що є причиною таких відмінностей?

Очевидно, що одним із ключових завдань територіальних громад є планування економі-

чного зростання на їхніх територіях. Успішне впровадження цих планів сприяє розвитку бізнесу, що, своєю чергою, дозволяє громаді отримувати нові податкові надходження та відкриває нові перспективи для економічного й соціального прогресу. Більша частина власних доходів громад формується саме завдяки діяльності бізнесу, адже бізнес забезпечує приблизно 90% загальної суми доходів місцевих бюджетів. До цієї частки входять податкові надходження, зокрема, частини загальнодержавних податків і зборів (наприклад, податок на доходи фізичних осіб, податок на прибуток підприємств, рентні платежі за використання природних ресурсів, акцизи на пальне тощо), а також місцеві податки й збори (податок на майно, єдиний податок, туристичний збір тощо).

Там, де громади приділяють увагу розвитку й підтримці бізнесу, формуються сприятливі економічні умови. Це стимулює створення нових робочих місць, підвищує конкурентоспроможність місцевого виробництва, сприяє розширенню експортного потенціалу, зростанню бюджетних надходжень та розвитку соціальної інфраструктури. У таких громадах також покращується добробут населення. Додатково успішні компанії нерідко реалізують ініціативи в рамках корпоративної соціальної відповідальності, що сприяє вирішенню соціальних проблем.

Розвинена економіка сприяє активізації ділової діяльності, залученню інвестицій і створенню якісних нових робочих місць. Інвестиції, у свою чергу, стимулюють зростання податкових надходжень, що дає змогу місцевій владі спрямовувати більше ресурсів на розвиток людського капіталу, соціальної сфери та інші важливі напрями. У результаті це відкриває можливості для покращення якості освіти, медичних послуг, розвитку соціальної інфраструктури, а також удосконалення комунальних послуг (водопостачання, водовідведення, транспортна система, управління відходами, освітлення та інші аспекти міського благоустрою).

Інвестиційний бізнес-клімат територіальної громади визначається сукупністю економічних, соціальних, правових і екологічних умов, які створюють передумови для залучення інвестицій. Основні складові (рис. 1):

— Економічна стабільність: доступ до ресурсів, податкові стимули, розвинена інфраструктура.

— Прозорість управління: наявність стратегічних планів розвитку, відкритість даних про громаду.

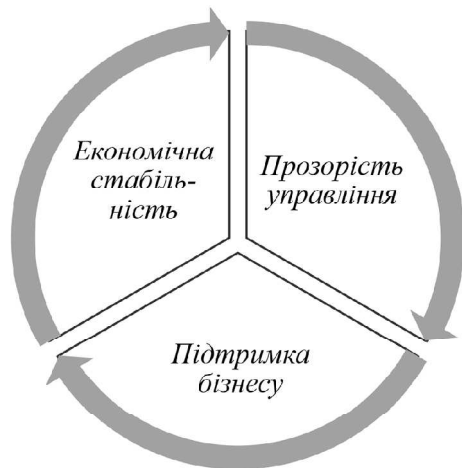

Рис. 1. Складові інвестиційного бізнес-клімату територіальної громади

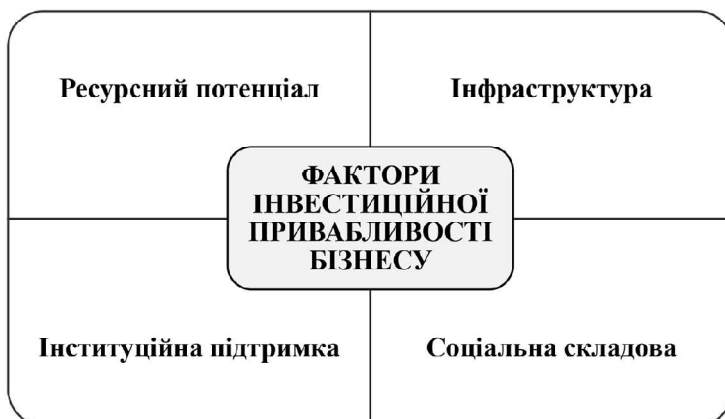

Рис. 2. Фактори, що впливають на інвестиційну привабливість бізнесу у територіальних громадах

Рис. 3. Практичні інструменти формування інвестиційного клімату

— Підтримка бізнесу: консультаційні послуги, спрощені дозвільні процедури.

Інвестиційна привабливість бізнесу у територіальних громадах залежить від багатьох взаємопов'язаних факторів, які формують умови для залучення інвестицій. Серед них ключову роль відіграють рівень розвитку інфраструктури, доступ до ресурсів, сприятливе законодавче середовище, кваліфіковані трудові ресурси, а також відкритість громади до інновацій.

На рис. 2 представлено основні фактори, які впливають на формування інвестиційної привабливості бізнесу, та їх значення для створення сприятливого середовища для інвесторів.

— Ресурсний потенціал: природні ресурси, земельні ділянки для інвесторів, трудові ресурси.

— Інфраструктура: транспортна доступність, енергоефективність, наявність комунікацій.

— Інституційна підтримка: наявність інституцій, що займаються залученням інвестицій, наприклад, офісів розвитку громад.

— Соціальна складова: рівень освіченості населення, рівень зайнятості, культурні та туристичні об'єкти.

Для забезпечення сталого розвитку територіальних громад важливо створити сприятливий інвестиційний клімат, який стимулює підприємницьку активність та залучення капіталу. Серед ключових інструментів — розвиток інфраструктури, запровадження

Таблиця 1. Системний підхід до взаємозв'язку інвестиційного клімату, бізнесу та розвитку громад

Показник	Інвестиційний клімат	Бізнес-середовище	Ефективність розвитку територіальної громади
<i>Інфраструктура</i>	Наявність сучасних доріг, транспортної доступності, мереж водо-, електропостачання.	Забезпечує зручність для ведення бізнесу та зниження логістичних витрат.	Створює передумови для залучення інвесторів і підвищення рівня життя населення.
<i>Регуляторна політика</i>	Прозорість адміністративних процедур, податкові стимули, сприятливе законодавство.	Зниження бар'єрів для створення бізнесу та розширення існуючих підприємств.	Зростання доходів місцевого бюджету за рахунок податкових надходжень.
<i>Трудові ресурси</i>	Наявність кваліфікованої робочої сили, можливості для навчання та перекваліфікації.	Забезпечує бізнес достатньою кількістю кадрів для ефективної роботи.	Зниження рівня безробіття, підвищення доходів населення.
<i>Інновації та технології</i>	Можливість впровадження інноваційних проектів, підтримка стартапів, наявність технологічних парків.	Доступ до сучасних технологій і нових ідей, які сприяють підвищенню конкурентоспроможності бізнесу.	Прискорений економічний розвиток громади та її конкурентоспроможність на ринку.
<i>Соціальна інфраструктура</i>	Розвинена система охорони здоров'я, освіти, культури та спорту.	Створює привабливі умови для проживання підприємців і працівників.	Поліпшення якості життя та зростання задоволеності мешканців.
<i>Державно-приватне партнерство (ДПП)</i>	Створення умов для співпраці громади та приватних інвесторів у реалізації спільних проектів (інфраструктурних, соціальних).	Можливість розвивати проекти, що вимагають великих інвестицій, через розподіл ризиків і вигод.	Реалізація масштабних проектів, які покращують інфраструктуру та економічну активність громади.
<i>Екологічна складова</i>	Виконання стандартів екологічної безпеки, розвиток «зелених» проектів, енергоефективних технологій.	Сприяє створенню екологічно чистих виробництв, зростанню їхньої привабливості для інвесторів та суспільства.	Забезпечення сталого розвитку громади та підвищення її екологічної безпеки.
<i>Інформаційна відкритість</i>	Доступність інформації про громаду, інвестиційні можливості, земельні ресурси та місцеві проекти через цифрові платформи або відкриті джерела.	Покращує доступ бізнесу до необхідної інформації для ухвалення рішень.	Підвищення довіри інвесторів та створення позитивного іміджу громади.

прозорих адміністративних процедур, інформаційна підтримка інвесторів, податкові стимули та впровадження державно-приватного партнерства.

Нижче на рис. 3 представлено основні практичні інструменти, які громади можуть використовувати для покращення інвестиційної привабливості та досягнення стратегічних цілей.

1. Розробка стратегії розвитку громади передбачає наявність чітко сформульованого стратегічного плану розвитку ТГ з визначенням

перспективних галузей для інвестування є важливим сигналом для потенційних інвесторів.

2. Податкові та адміністративні стимули включають запровадження місцевих податкових пільг для інвесторів, спрощення адміністративних процедур, забезпечення прозорості у виділенні землі та ресурсів сприяють створенню сприятливих умов для інвестиційної діяльності.

3. Інформаційна підтримка інвесторів. Важливим інструментом є створення веб-платформ, які надають інвесторам доступ до інфор-

мації про громаду, її ресурси, земельні ділянки, статистичні дані, можливості співпраці.

4. Розвиток інфраструктури — будівництво доріг, модернізація мереж водопостачання, електроенергії та зв'язку створюють умови для залучення інвесторів у громаду.

5. Розвиток державно-приватного партнерства має на меті співпрацю між громадою та приватними компаніями у формі концесій, спільного фінансування проектів чи контрактів дозволяє реалізовувати масштабні інфраструктурні проекти.

У Західній Україні громади демонструють успішний досвід у створенні сприятливого інвестиційного бізнес-клімату. Наприклад:

— Славська громада активно розвиває туристичну галузь через залучення інвестицій у готельну інфраструктуру та гірськолижні комплекси.

— Дрогобицька громада створила "розумний" туристичний маршрут із використанням цифрових технологій, що приваблює іноземні інвестиції у сферу туризму.

— Трускавецька громада завдяки розвитку курортної інфраструктури стала однією з найпривабливіших громад для інвесторів у галузі оздоровлення та рекреації.

Ефективний розвиток територіальних громад значною мірою залежить від створення сприятливого інвестиційного клімату, який стимулює активність бізнесу та забезпечує сталий економічний, соціальний і екологічний розвиток. Інвестиційний клімат відображає сукупність умов, які сприяють або, навпаки, стримують залучення внутрішніх і зовнішніх інвестицій.

Бізнес-середовище формується під впливом інвестиційного клімату та охоплює можливості для розвитку підприємництва, прозорість процедур, доступ до ресурсів і якість наявної інфраструктури. Зміни в бізнес-середовищі прямо впливають на результати діяльності територіальної громади, такі як зростання доходів місцевого бюджету, створення робочих місць, поліпшення якості життя мешканців і забезпечення сталого розвитку.

У табл. 1 показано, як різні складові інвестиційного клімату впливають на бізнес-середовище та ефективність розвитку територіальної громади. Ця структура дає змогу систематизувати взаємозв'язки між ключовими факторами та виявити напрями для покращення управління громадою.

Як працює таблиця 1:

— Інвестиційний клімат — це умови, які формує громада для залучення інвестицій.

— Бізнес-середовище — це результат впливу інвестиційного клімату на підприємства, які працюють у громаді.

— Ефективність розвитку громади — це кінцевий результат у вигляді покращення економічних, соціальних та екологічних показників.

Така структура допомагає побачити, як окремі аспекти інвестиційного клімату впливають на бізнес і загальний розвиток територіальної громади.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Створення сприятливого інвестиційного клімату є невід'ємним елементом ефективного розвитку територіальних громад. Інструменти, які враховують розвиток інфраструктури, підтримку бізнесу, прозорість управління та інформаційну підтримку інвесторів, дозволяють громадам залучати додаткові ресурси для свого зростання.

Досвід успішних громад України свідчить, що акцент на інноваційних підходах, державно-приватному партнерстві та стратегічному плануванні забезпечує не лише економічний розвиток, але й покращення якості життя мешканців. Для подальшого зростання важливо продовжувати впроваджувати передові практики та створювати умови для співпраці з потенційними інвесторами.

Література:

1. Про інвестиційну діяльність: Закон України від 18.09.1991р. № 1560-XII. Дата оновлення: 10.10.2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (дата звернення: 02.01.2025).

2. Жаліло Я. А., Шевченко О. В., Романова В. В. Децентралізація влади: порядок денний на середньострокову перспективу: аналітична доповідь. Київ: Національний інститут стратегічних досліджень, 2019. 115 с.

3. Круглашов А., Бурега В. Здобутки і труднощі в реалізації децентралізації влади в Україні. Аспекти публічного управління. 2021. № 9 (2).

4. Лелеченко А. П. Зарубіжний досвід організації функціонування місцевого самоврядування: імплементація в Україні. URL: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=266>

5. Лубенець С. А., Троян О. А. Тенденції децентралізації публічної влади в Україні.

Юридичний науковий електронний журнал. 2020. № 2. С. 86—89.

6. МакМаллін К. Місцевий економічний розвиток — це постійна синергія дій бізнес-спільноти, влади, громадянського суспільства та наукових кіл. URL: <http://pleddg.org.ua/ua/2016/kent-makmallin/> (дата звернення: 06.01.2025).

7. Марценюк О.В., Гуменна О.І., Деньдобра Т.В. Перспективи зміцнення фінансової самодостатності територіальних громад в умовах децентралізації. Економіка та суспільство. 2023. Вип. 51. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>

8. Пальчук В. Розвиток економічного потенціалу громад у рамках реформи з децентралізації. Україна: події, факти, коментарі. 2018. № 11. С. 38—50.

9. Пронько Л.М., Затайдух К.Ю., Чорний Я.І. Економічний розвиток територіальних громад: сутність, особливості та стратегічні перспективи. Економіка та суспільство Вип. 59. 2024. С. 48—57.

10. Руснак А.В. Розвиток територіальних громад через залучення міжнародних інвестицій: організаційні аспекти. Інвестиції: практика та досвід. 2024. № 15/202. С. 7—12. DOI: <https://doi.org/10.32702/2306—6814.2024.15.7>

11. Саїнчук Н.В., Собкова Н.Д., Шум Ю.О. Інвестиційні ресурси територіальної одиниці. Економіка та суспільство. 2024. Вип. 59. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-89>

12. Європейський досвід адміністративно-територіального реформування: політичний аспект. Аналітична записка. Національний інститут стратегічних досліджень. 2018. URL: <http://www.niss.gov.ua/articles/844>

13. Iefimova G.V., Pavlova M.D. Threats and Prospects for Attracting Foreign Investment in the Ukrainian Territorial Communities' Activities. Проблеми економіки, 2023. № 1 (55). С. 74-85. DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-74-85>

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine (1991), The Law of Ukraine "On Investment Activity", available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1560-12#Text> (Accessed 2 Jan 2025).

2. Zhalilo, Y. A., Shevchenko, O. V. and Romanova, V. V. (2019), Detsentralizatsiia vlady: poriadok denniy na seredn'ostrokovu perspektyvu: analitychna dopovid' [Decentralization of power: medium-term agenda], National Institute for Strategic Studies, Kyiv, Ukraine.

3. Kruglashov, A. and Bureha, V. (2021), "Achievements and difficulties in the implementation of

power decentralization in Ukraine", Aspects of Public Administration, vol. 9 (2).

4. Lelechenko, A. P. (2011), "Foreign experience in the organization of local self-government: implementation in Ukraine", Derzhavne upravlinnia: udoskonalennia ta rozvytok, vol. 3, available at: <http://www.dy.nayka.com.ua/?op=1&z=266> (Accessed 10 Jan 2025).

5. Lubenets, S. A. and Troyan, O. A. (2020), "Trends in the decentralization of public authority in Ukraine", Legal Scientific Electronic Journal, vol. 2, pp. 86—89.

6. McMullin, K. (2016), "Local economic development is a constant synergy of business, government, civil society and academia", available at: <http://pleddg.org.ua/ua/2016/kent-makmallin/> (Accessed 6 Jan 2025).

7. Martsenyuk, O. V., Gumenna, O. I. and Den'dobra, T. V. (2023), "Prospects for strengthening the financial self-sufficiency of territorial communities in the context of decentralization", Economics and Society, vol. 51, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-51-50>.

8. Palchuk, V. (2018), "Development of the economic potential of communities within the framework of decentralization reform", Ukraine: Events, Facts, Comments, vol. 11, pp. 38—50.

9. Pronko, L. M., Zataidukh, K. Yu. and Chorny, Ya. I. (2024), "Economic development of territorial communities: essence, features, and strategic perspectives", Economics and Society, vol. 59, pp. 48—57.

10. Rusnak, A. V. (2024), "Development of territorial communities through attracting international investment: organizational aspects", Investments: Practice and Experience, vol. 15/202, pp. 7—12, DOI: <https://doi.org/10.32702/2306-6814.2024.15.7>.

11. Sainchuk, N. V., Sobkova, N. D. and Shum, Yu. O. (2024), "Investment resources of a territorial unit", Economics and Society, vol. 59, DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2024-59-89>.

12. National Institute for Strategic Studies (2018), "European experience of administrative-territorial reform: political aspect", available at: <http://www.niss.gov.ua/articles/844> (Accessed 10 Jan 2025).

13. Iefimova, G. V. and Pavlova, M. D. (2023), "Threats and prospects for attracting foreign investment in the Ukrainian territorial communities' activities", Problems of Economy, vol. 1 (55), pp. 74—85, DOI: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2023-1-74-85>.

Стаття надійшла до редакції 29.01.2025 р.

УДК 316.334.23

В. В. Пшибельський,
аспірант, Волинський національний університет імені Лесі Українки
ORCID ID: <https://orcid.org/0009-0006-9113-9690>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.175

ЗЕЛЕНА ЕКОНОМІКА НА ЗАСАДАХ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ: ЕКСТЕРНАЛІЇ ТА ДЕТЕРМІНАНТИ РОЗВИТКУ

V. Pshybelskyi,
Postgraduate student, Lesya Ukrainka Volyn National University

GREEN ECONOMY BASED ON SOCIAL RESPONSIBILITY: EXTERNALITIES AND DETERMINANTS OF DEVELOPMENT

У статті розглянуто концептуальні засади зеленої економіки, яка базується на принципах соціальної відповідальності в контексті аналізу детермінант її розвитку. Визначено, що зелена економіка виступає як інтегративна модель, що дозволяє поєднувати економічну ефективність з екологічною стійкістю та соціальною відповідальністю. Проаналізовано як позитивні, так і негативні екстерналії, які виникають у процесі виробництва та споживання, а також розглянуто механізми їх внутрішнього врахування за допомогою ринкових стимулів та корпоративної соціальної відповідальності. Досліджено роль екстерналій у формуванні довгострокової економічної політики, яка враховує не лише короткострокові фінансові показники, а й довгострокові соціальні та екологічні фактори. Визначено регуляторні механізми, які сприяють зниженню негативного впливу економічної діяльності на навколишнє середовище. Доведено, що успішна інтеграція принципів зеленої економіки в систему державного управління вимагає комплексного підходу на основі поєднання інституційних та ринкових інструментів.

The article examines the conceptual foundations of a green economy based on the principles of social responsibility in the context of analyzing the determinants of its development. It is determined that the green economy acts as an integrative model that allows combining economic efficiency with environmental and social sustainability. Both positive and negative externalities that arise in the process of production and consumption are analyzed, and mechanisms for their internal consideration using market incentives and corporate social responsibility are also considered. The role of externalities in the formation of long-term economic policy is investigated, which takes into account not only short-term financial indicators, but also long-term social and environmental factors. Regulatory mechanisms that contribute to reducing the negative impact of economic activity on the environment are identified. It is proven that the successful integration of the principles of a green economy into the system of public administration requires a comprehensive approach based on a combination of institutional and market instruments. The main determinants of the development of the green economy are highlighted, which include innovative technologies, environmental regulation, the level of education of the population, social responsibility of business and international cooperation in the field of environmental policy. It is proven that innovations aimed at energy efficiency and the use of renewable energy sources are key factors in changing traditional models of production and consumption. It is determined that the social responsibility of the company acts not only as an additional image resource, but also as a strategic tool for increasing competitiveness. The issue of the influence of state policy on the formation of market conditions that stimulate the transition to sustainable development is considered. The importance of synergy between state structures, business and the public sector is proven for achieving high efficiency of environmental

initiatives and ensuring sustainable economic development. It is argued that the concept of a green economy, built on the principles of social responsibility, can become a powerful tool for solving modern environmental and social problems.

Ключові слова: зелена економіка, зелена трансформація економіки, соціальні ініціативи бізнесу, екологізація бізнесу, соціальна відповідальність, екстерналії, детермінанти розвитку.

Key words: green economy, green transformation of the economy, social initiatives of business, greening of business, social responsibility, externalities, determinants of development.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

Традиційна економічна модель, зосереджена на максимізації прибутку та короткостроковій ефективності, виявила свою обмеженість у контексті проблем сьогодення. Основна з них полягає в тому, що екстерналії — як позитивні, так і негативні — залишаються недостатньо врахованими в механізмах ціноутворення та прийняття управлінських рішень. Зелена економіка, що базується на засадах соціальної відповідальності, передбачає не просто мінімізацію шкідливого впливу господарської діяльності, але й інтеграцію зовнішніх ефектів у внутрішні економічні розрахунки підприємств. Однак, з точки зору фінансової аналітики та корпоративного управління існує необхідність пошуку методів, якими можна виміряти та ефективно монетизувати екстерналії, а також детермінантів, які визначають стійкість такої моделі в довгостроковій перспективі.

Критичним аспектом даної проблематики є визначення детермінантів розвитку зеленої економіки. Зокрема, виникає питання достатності стимулювання інновацій та екологічного регулювання для формування сталого економічного середовища. Досвід різних країн демонструє, що без ефективної синергії між державним управлінням, бізнесом та суспільством впровадження зеленої економіки є фрагментарним і не дає очікуваних результатів. Тому виникає необхідність ефективного розподілу відповідальності між державним сектором, бізнесом і споживачами для досягнення оптимальної структури ринку.

В Україні вданий час одним невирішеним питанням залишається оцінка фінансової стійкості екологічно орієнтованих підприємств.

Незважаючи на зростання ESG-інвестування, критики стверджують, що екологічні компанії можуть демонструвати нижчу короткострокову рентабельність через високі початкові інвестиції. В даному контексті необхідно з'ясувати, яким чином фінансові ринки реагують на зелені ініціативи, і чи можлива корекція моделей оцінки ризику, що дозволить більш точно прогнозувати економічну вигоду від соціально відповідального ведення бізнесу.

Отже, зазначені проблеми визначають необхідність дослідження механізмів інтеграції екстерналій у фінансово-економічну модель, ідентифікації детермінантів розвитку зеленої економіки та оцінці їхнього впливу на фінансову стійкість суб'єктів господарювання.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Дослідження зеленої економіки як моделі стійкого розвитку охоплюють широкий спектр наукових підходів в контексті формування стійкої економічної системи. У сучасній науковій дискусії зелена економіка розглядається як ключовий механізм адаптації економічних систем до екологічних викликів і трансформації традиційних ринкових механізмів.

А.М. Колосок та В. В. Пшибельського у своїх роботах наголошують на необхідності інтеграції екологічних аспектів у процеси прийняття економічних рішень. Вони зазначають, що традиційні моделі економічного зростання ігнорують витрати, пов'язані із вичерпанням природних ресурсів та негативними екстерналіями. Водночас обґрунтовується необхідність переходу до циркулярних економічних моделей [3; 4; 5].

Разом з тим, дискусійною залишається проблема оцінювання екстерналій. Зокрема, у працях Т.О. Шматковської наголошується на не-

визначеності екологічних ризиків та труднощях у їхній капіталізації в межах фінансового аналізу. Авторка пропонує використання економічних моделей динамічної загальної рівноваги (DICE), які дозволяють прогнозувати вплив екологічних змін на економічні показники [9; 10; 12]. Водночас підкреслюється, що правильні стимули та політика субсидування зелених технологій можуть пришвидшити структурний перехід до екологічно стійкої економіки.

Важливим напрямом наукових досліджень в даний час є також соціальна відповідальність бізнесу в контексті зеленої економіки. Так, у роботах Ю.О. Чалюк досліджено концепцію зацікавлених сторін, яка виступає основою для сучасного розуміння корпоративної соціальної відповідальності. Авторка доводить, що соціальна відповідальність є багаторівневою структурою, яка включає в себе економічні, юридичні та етичні компоненти. При цьому акцентується увага на концепції формування спільної цінності, яка підкреслює, що бізнес може одночасно забезпечувати соціальні та економічні вигоди через інноваційні підходи до сталого виробництва [6; 7; 8]. Окрім того, в даному аспекті у дослідженні М. Живко акцентується увага на концепції формування спільної цінності, яка підкреслює, що бізнес може одночасно забезпечувати соціальні та економічні вигоди через інноваційні підходи до сталого виробництва [1].

Натомість в дослідженнях Т.Т. Лі приділено увагу детермінантам розвитку зеленої економіки та трансформаційній моделі сучасної економічної системи. При цьому автор виділяє ключові фактори, що впливають на перехід до стійкої моделі розвитку, серед яких екологічне регулювання, рівень технологічних інновацій, фінансові стимули та соціальна свідомість [11]. Водночас, Н.С. Орлова у своїй праці наголошує на важливості екологічного підприємництва як драйвера трансформації ринку [2].

Таким чином, сучасна наукова література свідчить про багатовимірність проблем формування та розвитку зеленої економіки, її тісний взаємозв'язок із соціальною відповідальністю. При цьому актуальною є потреба у поглибленні існуючих напрацювань для вдосконалення методів оцінювання екологічних ефектів та розвитку інституційних механізмів підтримки стійкого бізнесу.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Метою статті є дослідження концепції зеленої економіки, заснованої на принципах со-

ціальної відповідальності, з акцентуванням на оцінюванні екстерналій та визначенні детермінантів її розвитку для підвищення ефективності та результативності діяльності бізнес-структур.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

В сучасних умовах зелена економіка виступає у якості інтегративної моделі, яка враховує складні взаємозв'язки між економічною ефективністю, екологічною стійкістю та соціальною відповідальністю, що ігнорують традиційні підходи до проблем сталого розвитку. Її ключова особливість — здатність перетворювати екстерналії на внутрішні фактори оцінки економічної діяльності. При цьому зелена економіка змінює цей підхід через інтеграцію екологічних витрат у процеси капіталізації та інвестиційного планування. Вона стимулює перехід від моделі максимізації прибутку до концепції створення довгострокової вартості, де сталість ресурсів стає ключовим елементом фінансової оцінки. Відповідно, розвиток технологій і зміна регуляторної політики сприяють адаптації бізнесу до нових вимог, забезпечуючи зростання конкурентоспроможності через впровадження інноваційних, соціально відповідальних стратегій.

Екстерналії у виробництві та споживанні мають двоїтий характер, створюючи як додаткову вартість, так і економічні дисбаланси. Позитивні екстерналії проявляються через технологічні інновації, що сприяють зниженню екологічного навантаження, розвиток відновлюваної енергетики та підвищення якості життя. Зокрема, доведено, що інвестиції у чисті технології не лише зменшують забруднення, але й створюють нові ринки, стимулюючи економічне зростання. Водночас негативні екстерналії, такі як забруднення, деградація природних ресурсів і зростання соціальної нерівності, призводять до довгострокових фінансових втрат, які традиційні ринкові механізми не враховують. В таких умовах ринкові стимули, що базуються на екологічному оподаткуванні та системах торгівлі квотами, сприяють внутрішньому врахуванню зовнішніх ефектів, коригуючи поведінку підприємств через економічні сигнали.

Водночас зазначимо, що корпоративна соціальна відповідальність відіграє ключову роль у балансуванні екстерналій, змінюючи структуру прийняття рішень. Впровадження стійких принципів ведення господарювання і добровільних екологічних стандартів формує довго-

Рис. 1. Регуляторний механізм щодо зниження негативного впливу економічної діяльності на навколишнє середовище

Джерело: власна розробка автора.

строкову цінність для суб'єктів господарювання, знижуючи ризики регуляторного тиску та підвищуючи їх репутаційний капітал.

Екстерналії відіграють ключову роль у формуванні довгострокової економічної політики, оскільки вони змінюють традиційні підходи до оцінки ефективності рішень, виходячи за межі короткострокових фінансових показників. У класичних економічних моделях витрати та вигоди оцінюються на основі безпосередніх грошових потоків, ігноруючи соціальні та екологічні наслідки. Негативні ж екстерналії, пов'язані із деградацією природних ресурсів, забрудненням та соціальною нерівністю, у довгостроковій перспективі формують приховані ризики, які знижують стійкість економічних систем і викликають регуляторні зміни.

В даному аспекті державна регуляторна політика, яка враховує екстерналії, створює стимули для інтеграції екологічних і соціальних факторів у корпоративні стратегії, зменшуючи інформаційну асиметрію між бізнесом, інвесторами та споживачами. Так, запровадження "зелених" податків і механізмів внутрішнього ціноутворення на вуглецеві викиди, що практикується у Європейському Союзі, дозволяє переорієнтувати капітал у більш стійкі сфери, формуючи нові ринкові можливості [2]. Тому у довгостроковій перспективі екстерналії стають не лише викликом, але й каталізатором структурних змін, сприяючи переосмисленню моделей економічного розвитку та формуванню нового типу ринкової конкурентоспромож-

ності, заснованого на соціальній відповідальності та екологічній ефективності.

Отже, можна стверджувати, що регуляторні механізми відіграють вирішальну роль у мінімізації негативного впливу економічної діяльності на довкілля, трансформуючи екстерналії в економічні фактори, що впливають на стратегічні рішення бізнесу. При цьому такий поширений підхід, як цільове екологічне оподаткування господарської діяльності дозволяє внутрішньо враховувати витрати на забруднення, створюючи фінансові стимули для скорочення викидів і ресурсоспоживання. А підхід, що базується на торгівлі квотами на викиди, впроваджує ринкові принципи, що дають змогу підприємствам адаптуватися до екологічних вимог через механізм економічної ефективності.

Таким чином стандартизація та екологічні нормативи змушують підприємства змінювати технологічні процеси, що сприяє поширенню інновацій у сфері чистих технологій. В той же час, регуляторний тиск на фінансові ринки через вимоги до екологічної звітності уже зараз змінює пріоритети інвесторів, сприяючи перерозподілу капіталу в сектори з високою екологічною відповідальністю [1]. Практично усі ці механізми не лише обмежують екологічні ризики, але й формують нові ринкові можливості, змушуючи підприємства інтегрувати сталий розвиток у свої бізнес-моделі (рис. 1).

Як бачимо, функціональна ефективність регуляторного механізму зниження негативно-

го впливу економічної діяльності на довкілля залежить від його здатності інтегрувати екологічні екстерналії у фінансові та управлінські рішення бізнесу. При цьому економічне регулювання забезпечує стимулювання екологічних інвестицій, проте його ефективність залежить від точності податкової та субсидійної політики. Водночас нормативно-правове регулювання формує обов'язкові екологічні вимоги, проте його практична реалізація потребує чіткого контролю та наявності механізмів відповідальності суб'єктів господарювання. Ринкове ж регулювання сприяє розвитку екологічних стандартів і добровільних ініціатив, однак ефективність ESG-інструментів залежить від прозорості екологічної звітності. Тому лише комплексне поєднання усіх зазначених механізмів здатне забезпечити підвищення їхньої ефективності, але водночас воно потребує функціональної адаптивності до змін ринкового та регуляторного середовища.

Отже, успішна інтеграція принципів зеленої економіки у систему державного управління потребує застосування комплексного підходу, який поєднує інституційні та ринкові інструменти, оскільки ефективність кожного з них окремо є обмеженою. Зокрема, інституційне регулювання хоча й створює нормативну базу та визначає загальні рамки функціонування економіки, однак без ринкових механізмів воно не здатне забезпечити належну гнучкість і адаптивність системи до економічних змін. Водночас ринкові інструменти формують дієві стимули для сталого розвитку, проте без належного регуляторного контролю вони не гарантують врахування екологічних і соціальних аспектів, що важливо для держави та суспільства в цілому. Тому лише взаємодія обох зазначених підходів дозволяє належним чином коригувати економічну діяльність у напрямку забезпечення екологічної стійкості, а також дозволяє забезпечити ефективність управлінських рішень. Відповідно, таке комплексне застосування регуляторного інструментарію створює умови для збалансованого розвитку і підприємств і національної економіки в цілому на засадах врахування як соціо-еколого-економічних факторів.

ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ДАНОМУ НАПРЯМІ

Таким чином, приходимо до висновку, що зелена економіка, заснована на принципах соціальної відповідальності, виступає ключовим напрямом трансформації сучасної економічної

системи, оскільки враховує взаємозв'язок між екологічною стійкістю, економічною ефективністю та соціальними аспектами. Вона потребує механізму інтеграції зовнішніх ефектів у процес прийняття управлінських рішень, що вимагає поєднання регуляторних та ринкових інструментів. При цьому ефективне управління екстерналіями є необхідною умовою формування стійких економічних стратегій, які передбачають врахування довгострокових соціально-екологічних ризиків.

В сучасних умовах лише визначення детермінантів розвитку зеленої економіки дозволяє сформувати умови для її масштабного впровадження, що передбачає відповідну інституційну підтримку та фінансові стимули. Практика підтверджує необхідність забезпечення гармонізації економічних процесів із принципами сталого розвитку. Тому збалансоване поєднання державного регулювання, ринкових механізмів та корпоративної соціальної відповідальності є критичним фактором для формування ефективної системи управління, що сприяє сталому економічному зростанню. При цьому довгострокова ефективність зеленої економіки залежить від її здатності адаптувати економічні моделі до змін у структурі виробництва, споживання та фінансування.

Література:

1. Живко М. Корпоративна соціальна відповідальність у контексті зеленої економіки. Економічний аналіз. 2024. № 34 (1). С. 292—304.
2. Орлова Н. С. Зелена економіка в умовах сталого розвитку України. Менеджер. 2015. № 1. С. 45—50.
3. Пшибельський В. В., Колосок А. М., Шматковська, Т. О. Соціальна відповідальність бізнесу в умовах зеленої економіки. Економіка та суспільство. 2024. № 69.
4. Пшибельський В. В., Шматковська Т. О., Колосок А. М. Засади формування зеленої економіки на основі розвитку соціальної відповідальності бізнес-структур. Агросвіт. 2025. № 2. С. 75—80.
5. Пшибельський В. В., Шматковська Т. О., Колосок А. М. Розвиток зеленої економіки на засадах соціальної відповідальності. Економічний часопис Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2024. № 4. С. 55—62.
6. Чалюк Ю. О. Вплив COVID-19 на соціально-економічну стабільність середнього класу. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2021. № 8 (52). Том 1. С. 68—78.

7. Чалюк Ю. О. Середній клас у глобальному вимірі. Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2021. № 1 (45). Том 2. С. 57—69.

8. Чалюк Ю. О. PEST-аналіз причин міграції населення України до країн Євросоюзу. Інфраструктура ринку. 2020. № 49. С. 61—67.

9. Шматковська Т. О., Дзямулич М. І. Стратегічний управлінський облік в умовах цифрової економіки. Галицький економічний вісник. 2022. Том 74. № 1. С. 61—67.

10. Шматковська Т. О., Коробчук Т. І., Борисюк О. В. Сучасні інформаційно— комунікаційні технології в системі обліково-аналітичного забезпечення щодо моделювання бізнес-процесів. Економіка та суспільство. 2023. № 53.

11. Le T. T. How do corporate social responsibility and green innovation transform corporate green strategy into sustainable firm performance? Journal of Cleaner Production. 2022. Vol. 362. 132228.

12. Shmatkovska T., Dziamulych M., Yakubiv V., Myshko O., Stryzheus L., Yakubiv R. Economic efficiency of land use by agricultural producers in the system of their non-current assets analysis: a case study of the agricultural sector of Ukraine. Scientific Papers Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development". 2020. Vol. 20 (3). Pp. 543—554.

References:

1. Zhivko, M. (2024), "Corporate social responsibility in the context of a green economy", Ekonomichnyi analiz, vol. 34 (1), pp. 292—304.

2. Orlova, N. S. (2015), "Green economy in the context of sustainable development of Ukraine", Menedzher, vol. 1, pp. 45—50.

3. Pshybelskyi, V. V., Kolosok, A. M. and Shmatkovska, T. O. (2024), "Business social responsibility in a green economy", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 69.

4. Pshybelskyi, V. V., Shmatkovska, T. O. and Kolosok, A. M. (2025), "Principles of forming a green economy based on the development of social responsibility of business structures", Agrosvit, vol. 2, pp. 75—80.

5. Pshybelskyi, V. V., Shmatkovska, T. O. and Kolosok, A. M. (2024), "Development of a green economy on the basis of social responsibility", Ekonomichnyi chasopys Volynskogo Natsionalnogo Universytetu imeni Lesi Ukrainky, vol. 40 (4), pp. 55—62.

6. Chaliuk, Yu. O. (2021), "The impact of COVID-19 on the socio-economic stability of the middle class". Internauka. Seria: "Ekonomichni nauky", vol. 8 (32), part 1, pp. 68—78.

7. Chaliuk, Yu. O. (2021), "The middle class in the global dimension", Internauka. Seria: "Ekonomichni nauky", vol. 1 (45), part 2, pp. 57—69.

8. Chaliuk, Yu. O. (2020), "PEST-analysis of the reasons for migration of the population of Ukraine to the European Union", Infrastruktura rynku, vol. 49, pp. 61—67.

9. Shmatkovska, T. O. and Dziamulych, M. I. (2022), "Strategic management accounting in the digital economy", Galytskyi ekonomichnyi visnyk, vol. 74 (1), pp. 61—67.

10. Shmatkovska, T. O., Korobchuk, T. I. and Borysiuk, O. V. (2023), "Modern information and communication technologies in the system of accounting and analytical support for modeling business processes", Ekonomika ta suspilstvo, vol. 53.

11. Le, T. T. (2022), "How do corporate social responsibility and green innovation transform corporate green strategy into sustainable firm performance?", Journal of Cleaner Production, vol. 362, 132228.

12. Shmatkovska, T., Dziamulych, M., Yakubiv, V., Myshko, O., Stryzheus, L., and Yakubiv, R. (2020), "Economic efficiency of land use by agricultural producers in the system of their non-current assets analysis: a case study of the agricultural sector of Ukraine", Scientific Papers Series "Management, Economic Engineering in Agriculture and Rural Development", vol. 20 (3), pp. 543—554.

Стаття надійшла до редакції 02.02.2025 р.

<https://nayka.com.ua>

Електронне фахове видання

**Ефективна
ЕКОНОМІКА**

Виходить 12 разів на рік

Журнал включено до переліку наукових фахових видань України з ЕКОНОМІЧНИХ НАУК (Категорія «Б»)

Спеціальності – 051, 071, 072, 073, 075, 076, 292

e-mail: economy_2008@ukr.net

 viber: +38 050 3820663

УДК 657

М. Ю. Татенко,
аспірант кафедри фінансового аналізу та аудиту,
Державний торговельно-економічний університет
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-2456-0240>

DOI: 10.32702/2306-6792.2025.4.181

АНАЛІТИЧНІ ПРОЦЕДУРИ АУДИТУ ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ АГРОХОЛДИНГІВ

М. Tatenko,
PhD student of the Department of Financial Analysis and Audit, State University of Trade and Economics

ANALYTICAL PROCEDURES FOR AUDITING FOREIGN ECONOMIC ACTIVITY OF AGRICULTURAL HOLDINGS

У статті розглянуто ключові складові аналітичних процедур при здійсненні аудиту зовнішньоекономічної діяльності (далі — ЗЕД) агрохолдингів. Доведено, що ЗЕД, особливо експорт, займає значну частку у функціонуванні провідних підприємств даного напрямку діяльності. Досліджено частку експортної виручки у загальному доході провідних агрохолдингів за останні доступні періоди. Виділено співвідношення обсягу експортної виручки до загального обсягу продажів на зовнішні ринки компаній групи Кернел, які є провідними виробниками та постачальниками сільськогосподарської продукції світового масштабу. На основі графічних та фактографічних даних зроблено висновки про те, що при проведенні аудиту агрохолдингів, як провідних об'єднань підприємств, що функціонують у сфері агробізнесу, аудиторам необхідно акцентувати увагу на зовнішньоекономічних операціях таких суб'єктів господарювання, особливо на експортних операціях, оскільки їх частка в загальному обсязі діяльності вищезазначених підприємств зазвичай є значною. Наголошено, що наявність значного обсягу експортних операцій у таких підприємств варто враховувати як при плануванні аудиту ЗЕД агрохолдингів, так і на етапі проведення аналітичних процедур. Визначено аналітичні процедури відповідно до положень Міжнародних стандартів контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг (далі — МСА)[2]. Виявлено відсутність у МСА 520 "Аналітичні процедури"[2, с. 397—403] опису аналітичних процедур для підприємств галузі агробізнесу, до яких належать, зокрема, агрохолдинги. Запропоновано та описано типові аналітичні процедури, які можуть бути застосовані при аудиті ЗЕД агрохолдингів. На прикладі групи провідних компаній МХП представлено аналітичні процедури, що сприяють дослідженню динаміки експортної виручки агрохолдингу впродовж останніх доступних для аналізу періодів. Наголошено, що в процесі розробки аналітичних процедур при аудиті ЗЕД агрохолдингів варто враховувати усі можливі особливості діяльності та ведення обліку, притаманні підприємствам напряму діяльності.

The article examines the key components of analytical procedures in conducting audits of foreign economic activity (hereinafter referred to as FEA) of agricultural holdings. It has been proven that FEA, especially exports, occupies a significant share in the operations of leading enterprises in this field of activity. The share of export revenue in the total income of leading agricultural holdings for the most recent available periods has been investigated. The ratio of export revenue to the total volume of sales in foreign markets of the Kernel group companies, which are leading producers and suppliers of agricultural products on a global scale, has been highlighted. Based on graphical and factual data, conclusions have been drawn that when auditing agricultural holdings, as leading associations of enterprises operating in the agribusiness sector, auditors need to focus on the foreign economic operations of such business entities, especially export operations, as their share in the total volume of activities of such business entities is usually significant. It is emphasized that the presence of a significant volume of export operations in such enterprises should be considered both when planning the audit of FEA of agricultural holdings and at the stage of conducting analytical procedures. Analytical procedures have been defined in accordance with the provisions of the International Auditing and Assurance Standards Board (hereinafter referred to as IAS)[2]. The absence of a description of analytical procedures for agribusiness enterprises, including agricultural holdings, in IAS 520 "Analytical Procedures" [2, p. 397—403] has been identified. Typical analytical

procedures that can be applied in the audit of FEA of agricultural holding have been proposed and described. Using the example of the leading companies of the MHP group, analytical procedures that contribute to the study of the dynamics of export revenue of the agricultural holding over the most recent periods available for analysis have been presented. It is emphasized that in the process of developing analytical procedures for auditing FEA of agricultural holding, all possible features of the activities and accounting practices inherent to enterprises in this field of activity should be considered.

Ключові слова: аудит, агробізнес, агрохолдинг, аналітичні процедури, зовнішньоекономічна діяльність, зовнішньоекономічні операції, підприємство агробізнесу, експорт, виручка.

Key words: audit, agribusiness, agricultural holding, analytical procedures, foreign economic activity, foreign economic operations, agribusiness enterprise, export, revenue.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

На сьогодні агрохолдинги, як підприємства агробізнесу, що здійснюють ЗЕД, відіграють значну роль у економічному потенціалі України. При цьому, для забезпечення гармонійного розвитку таких підприємств необхідні інвестиційні надходження, особливо зі сторони європейських та американських інвесторів. В свою чергу потік таких інвестицій неможливий без наявності прозорості та неупередженої фінансової звітності, в якій будуть чітко та достовірно відображені фінансові результати підприємств даної галузі. З огляду на це, роль аудиторів, які, по суті, можуть підтвердити чи спростувати відповідність облікових та звітних даних, є провідною в своєму значенні. В процесі ефективного аудиту роль аналітичних процедур має ключове значення, адже вдало виконані такі процедури є одним із факторів високоякісного аудиту ЗЕД агрохолдингу. Проте на сьогодні не сформовано та не охарактеризовано аналітичних процедур, які найбільше сприятимуть отриманню точних та неупереджених результатів при проведенні такого типу аудиторської перевірки. Звичайно, положення МСА та значний практичний досвід фахівців з аудиту сприятимуть отриманню точних результатів та дозволять сформувати фахівцям з аудиту правильні висновки, проте виділення аналітичних процедур, які будуть найбільш доречними при проведенні аудиту ЗЕД агрохолдингів значно спростить та удосконалив проведення такого типу аудиторської перевірки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДЖЕРЕЛ ТА ПУБЛІКАЦІЙ

Питання аналітичних процедур в аудиті розглянуто в працях багатьох провідних науковців, зокрема, Парасій-Вергуненко І., Безвер-

хого К., Григоревської О., Матюхи М., Юрченко О., Грищенко Н. [3], Федоренко О. [5], Баширової Г. [1] та багато інших. Проте, незважаючи на суттєвий внесок науковців у дослідження проблем аналітичних процедур в аудиті, залишаються недостатньо досліджені питання адаптації аналітичних процедур для проведення аудиту зовнішньоекономічних операцій агрохолдингів, як одних із основних об'єднань підприємств, що здійснюють свою діяльність у галузі агробізнесу.

ФОРМУВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ

Метою статті є визначення основних аналітичних процедур для аудиту ЗЕД агрохолдингів з урахуванням особливостей, характерних для галузі агробізнесу.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

В сучасних економічних умовах ЗЕД, яка в переважній більшості представлена експортно-імпоротною діяльністю, є одним із ключових напрямів діяльності багатьох провідних агрохолдингів. Особливо чітко це відслідковується при дослідженні експортного потенціалу таких суб'єктів господарювання. Для прикладу, експортна виручка компаній групи МХП впродовж п'яти останніх доступних аналізованих періодів коливається на рівні 53% — 61% від загальної виручки, а частка експортної виручки групи компаній ІМК за аналогічний період складала від 68% до 80 % усієї виручки групи (рис. 1).

Додатково варто зазначити, що у 2024 році експортна виручка групи компаній Кернел, провідного виробника та постачальника аграрної продукції, яка разом з компаніями групи МХП та ІМК входить до 15 найбільших агрохолдингів України у 2024 році [4], складала 94% усієї виручки [11, с. 9], а компанії групи Кернел експортували значні обсяги соняшникової

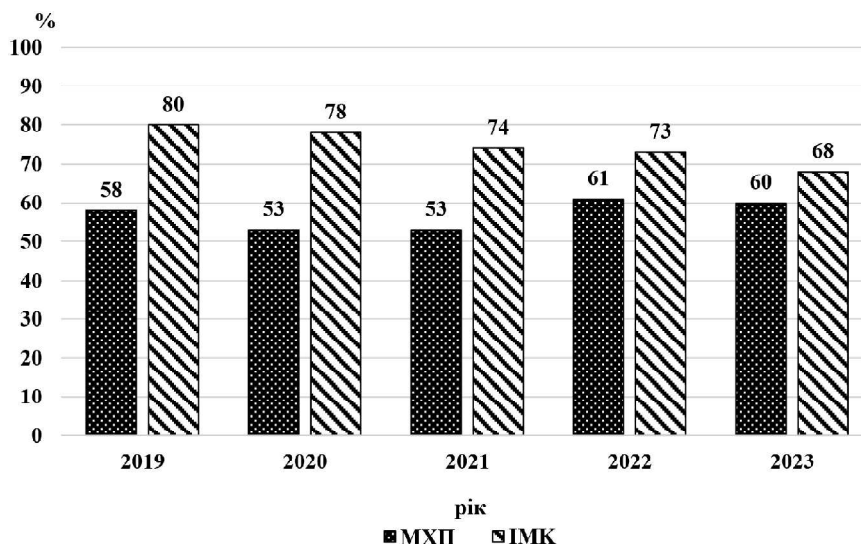

Рис. 1. Відсоткова частка експортної виручки групи компаній МХП та ІМК за 2019 — 2023 роки Джерело: складено на основі [6, с. 5; 12, с. 5; 13, с. 7; 14, с. 7; 15, с. 4]

Джерело: складено на основі [6, с. 5; 12, с. 5; 13, с. 7; 14, с. 7; 15, с. 4].

олії та зерна, частка яких у відсотковому співвідношенні складала 9% світового експорту соняшникової олії та 10% усього українського експорту зерна відповідно [11, с.6]. Крім цього, частка реалізації продукції в режимі експорту компаній групи Кернел впродовж останніх років перевищує 90% усіх продажів на зовнішні ринки (рис. 2).

Наявні фактографічні та статистичні дані свідчать про те, що при проведенні аудиту провідних агрохолдингів фахівцям з аудиту необхідно в першу чергу звернути увагу на зовнішньоекономічні операції таких суб'єктів господарювання, особливо на експортні операції, оскільки їх частка в загальному обсязі діяльності таких суб'єктів господарювання зазвичай є значною. Це варто врахувати як при розробці загального плану такого типу аудиторської перевірки, так і на етапі проведення аналітичних процедур.

МСА 520 "Аналітичні процедури" [2, с. 397—403] передбачено, що аналітичні процедури — це розгляд і порівняння фінансової інформації суб'єкта господарювання з:

— порівняльною інформацією за попередні періоди;

— очікуваними результатами суб'єкта господарювання, зокрема бюджетом або прогнозами чи попередніми розрахунками аудитора;

— аналогічною інформацією для галузі, наприклад порівняння відношення продажів і дебіторської заборгованості суб'єкта господарювання із середніми показниками у цій галузі або в інших суб'єктів господарювання порівнянного розміру, що працюють у такій самій галузі [2, с. 399].

Крім цього, МСА 520 наголошує, що аналітичні процедури також включають у себе розгляд зв'язків:

— між елементами фінансової інформації, які б, як очікується, відповідали передбачуваній картині, що ґрунтується на попередньому досвіді суб'єкта господарювання, наприклад відсотки валового прибутку;

— між фінансовою та відповідною нефінансовою інформацією, наприклад витратами на заробітну плату та кількістю найманих працівників [2, с. 399]

При цьому, варто врахувати, що аналітичні процедури при аудиті ЗЕД підприємств агробізнесу, до яких належать і агрохолдинги, мають певні особливості, які не виділено МСА 520.

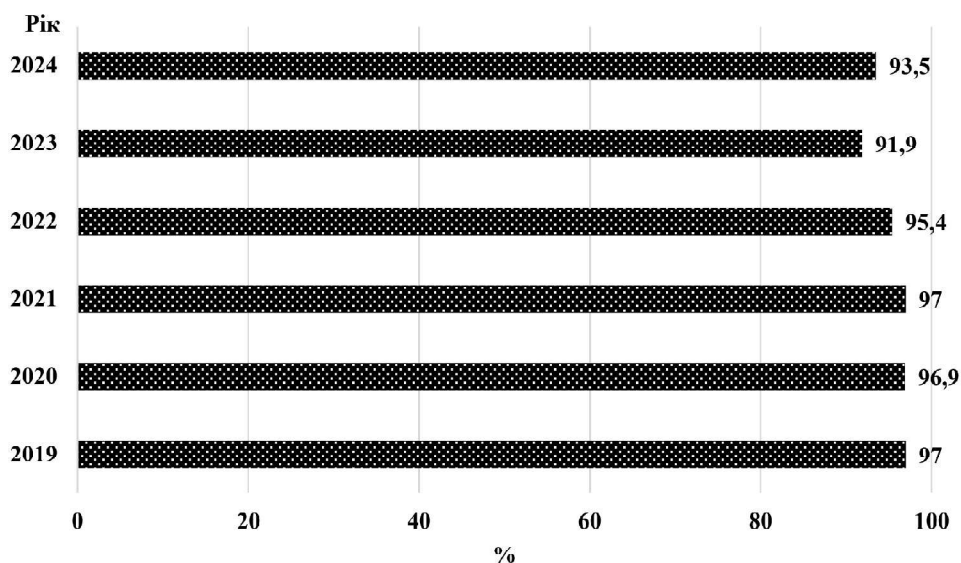

Рис. 2. Частка експортної реалізації продукції групи Кернел впродовж 2019—2024 років

Джерело: складено на основі [7, с. 119; 8, с. 125; 9, с. 118; 10, с. 122; 11, с. 115].

Тому автором запропоновано наступні типові аналітичні процедури при аудиті ЗЕД агрохолдингів (табл. 1).

При цьому, аналітичні процедури при аудиті ЗЕД агрохолдингу можуть також містити елементи факторного економічного аналізу, який дозволяє виявити вплив певних чинників на загальну зміну тих чи інших показників діяльності такого холдингу. Для прикладу, фахівець з аудиту може дослідити вплив збільшення або скорочення кількості працівників на зміну експортної виручки агрохолдингу за звітний період.

На прикладі компаній групи МХП наведено можливі результати аналітичних процедур, які може провести аудитор в процесі аналізу експортної виручки при аудиті ЗЕД агрохолдингу (рис. 3).

Наведений графічний та фактографічний матеріал свідчить, що впродовж 2021—2022 років обсяг експортної виручки у компаній групи МХП значно зріс, проте у 2023 році приріст даного показника дещо сповільнився (рис. 3). На основі такого аналізу та інших аналітичних процедур аудиторі можуть дійти певних висновків щодо виручки компаній групи МХП в наступному періоді, а також зробити низку інших висновків, в тому числі і щодо правильного відображення в фінансовій звітності обсягів виручки компаній групи МХП.

Разом з тим, варто зазначити, що при здійсненні аудиту ЗЕД агрохолдингу аудиторській команді в процесі розробки аналітичних процедур варто враховувати усі можливі особливості діяльності та ведення обліку, притаманні такому холдингу, і уже на основі цього розробляти такі аналітичні процедури, які разом з іншими елементами аудиторської перевірки сприятимуть формуванню неупереджених та точних висновків

Таблиця 1. Основні аналітичні процедури при здійсненні аудиту ЗЕД агрохолдингів

Аналітичні процедури	Опис
Порівняння з інформацією за попередні періоди	Порівняння наступних показників з попередніми періодами: 1) Обсяг експортної та експортної виручки від реалізації сільськогосподарської продукції. 2) Обсяг імпорту продукції агрохолдингу. 3) Обсяг земельного банку агрохолдингу. 4) Частка експорту та імпорту від усієї діяльності агрохолдингу. 5) Кількість активів, які використовуються агрохолдингом для забезпечення здійснення своєї діяльності та отримання економічних вигід.
Порівняння з очікуваними показниками	1) Порівняння планового та фактичного обсягу урожаю, отриманого агрохолдингом впродовж звітнього періоду. 2) Порівняння очікуваної та фактичної експортної виручки за звітний період (якщо розрахунок даного показника передбачений планами або програмами). 3) Порівняння очікуваної плинності кадрів з фактичною плинністю персоналу за звітний період (якщо розрахунок даного показника передбачений планами або програмами). 4) Порівняння прогнозованих та фактичних експортних цін на сільськогосподарську продукцію, яку реалізовує агрохолдинг протягом звітнього періоду. 5) Порівняння прогнозованих та фактичних закупівельних цін на основні сільськогосподарські культури, які агрохолдинг може закуповувати або імпортувати для власних потреб.
Порівняння з аналогічною інформацією для галузі	1) Порівняння закупівельних цін та цін реалізації сільськогосподарської продукції з ринковими. Дана опція є особливо актуальною, якщо компанія здійснює операції, які відповідно до українського податкового законодавства підпадають під правила трансфертного ціноутворення. 2) Порівняння виручки та прибутку компаній агрохолдингу з середньою виручкою компаній, що функціонують у галузі агробізнесу. Дане порівняння допоможе уникнути підвищеної уваги зі сторони податкових органів, які можуть розглядати занижений показник прибутку як спосіб часткового ухилення від сплати податку на прибуток в повному обсязі. 3) Порівняння обсягів експортної та імпортової діяльності компаній агрохолдингу з іншими підприємствами галузі агробізнесу, які здійснюють експортно-імпорту діяльність, мають подібні обсяги діяльності та мають подібну структуру товарообороту. 4) Порівняння співвідношення обсягу продажів сільськогосподарської продукції і дебіторської заборгованості суб'єктів господарювання, що входять у агрохолдинг, із середніми співвідношенням даних показників у підприємств, що здійснюють діяльність у галузі агробізнесу.
Аналіз основних елементів фінансової звітності	1) Аналіз чистого доходу від реалізації продукції, товарів робіт та послуг, а також, якщо це можливо, у розрізі: - реалізованих видів сільськогосподарських культур; - наданих послуг, пов'язаних з агробізнесом. 2) Аналіз обсягу дебіторської та кредиторської заборгованості. 3) Балансова вартість активів, які задіяні для здійснення діяльності у сфері агробізнесу, суми амортизаційних відрахувань таких активів. 4) Аналіз витрат, пов'язаних зі збутом сільськогосподарської продукції. 5) Аналіз собівартості реалізованої протягом року сільськогосподарської продукції. 6) Аналіз валового прибутку. 7) Аналіз чистої рентабельності. 8) Аналіз формування витрат на заробітну плату працівників.
Аналіз зв'язків між фінансовою та відповідною нефінансовою інформацією	1) Аналіз зв'язків між витратами на заробітну плату та кількістю працівників підприємств, що входять до агрохолдингу. 2) Аналіз зв'язків витрат на вирощування різних видів продукції агробізнесу та обсягу отриманого урожаю. 3) Аналіз зв'язків між витратами на ремонт та обслуговування сільськогосподарської техніки та ефективністю її експлуатації в процесі здійснення господарської діяльності.

Джерело: удосконалено за джерелом [2, с. 399].

стосовно відповідності облікових даних наведений у фінансовій звітності інформації щодо ЗЕД агрохолдингу.

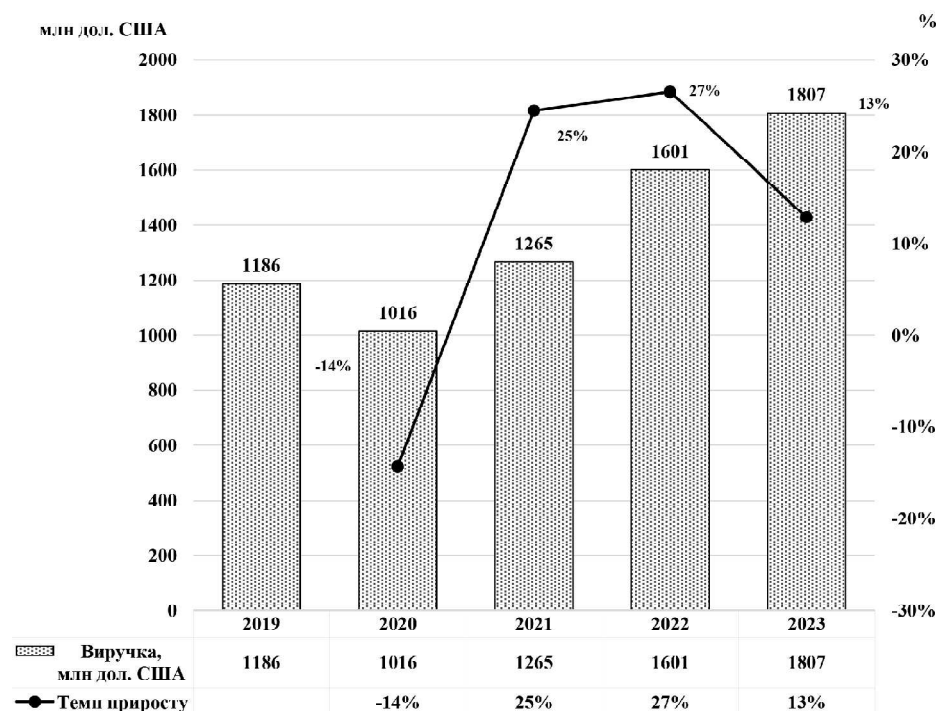

Рис. 3. Результати аналітичних процедур при аналізі експортної виручки агрохолдингу (на прикладі компаній групи МХП)

Джерело: удосконалено за джерелом [15, с. 28].

ВИСНОВКИ І ПРОПОЗИЦІЇ

На сьогодні ЗЕД, особливо в частині експортних операцій, є одним із основних напрямів діяльності сучасних провідних підприємств агробізнесу, до яких належать і агрохолдинги. Тому при здійсненні аудиторської перевірки ЗЕД агрохолдингу фахівцям з аудиту варто враховувати цей фактор. Крім цього, це слід враховувати при безпосередній розробці аналітичних процедур.

На сьогодні МСА 520 "Аналітичні процедури" [2, с. 397—403] передбачено типовий перелік аналітичних процедур при проведенні аудиторської перевірки. Разом з тим, МСА 520 не виділено аналітичних процедур, які можуть бути найбільш підходящими в процесі проведення аудиту ЗЕД агрохолдингу. Тому автором представлено типові аналітичні процедури, проведення яких сприятиме ефективному проведенню такого типу аудиторської перевірки.

Окрім цього, при проведенні аналітичних процедур в процесі аудиту ЗЕД агрохолдингу є доцільним використання факторного економічного аналізу, що дозволяє виявити вплив кожного досліджуваного фактора на загальну зміну низки показників, які можуть вплинути на формування висновків аудитора. На прикладі компаній групи МХП представлено можливі результати аналітичних процедур стосовно аналізу їх експортної виручки.

Також необхідно акцентувати увагу на тому, що в процесі здійсненні аудиту ЗЕД агро-

холдингу фахівцям з аудиту при розробці аналітичних процедур слід враховувати усі галузеві та обліково — аналітичні особливості, притаманні такому об'єднанню підприємств.

Література:

1. Баширова Г. Аналітичні процедури в аудиті податку на прибуток. Економіка та держава. 2020. № 12. С. 139—144. DOI: 10.32702/2306-6806.2020.12.139 (дата звернення: 29.12.2024).
2. Міжнародні стандарти контролю якості, аудиту, огляду, іншого надання впевненості та супутніх послуг. Ч. 1. Вид. 2020 р. URL: <http://surl.li/fsdkup> (дата звернення: 29.12.2024).
3. Парасій-Вергуненко, І., Безверхий, К., Григоревська, О., Матюха, М., Юрченко, О., & Грищенко, Н. (2024). Аналітичні процедури в системі антикорупційного аудиту для забезпечення економічної безпеки підприємства. Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice, 4 (57). С. 82—97. DOI: <https://doi.org/10.55643/fcaptr.4.57.2024.4376> (дата звернення: 29.12.2024).
4. Топ-15 агрохолдингу України 2024. UBA. URL: <https://uba.top/agricultural-holdings-of-ukraine/> (дата звернення: 29.12.2024).
5. Федоренко О. П. Аналітичні процедури аудиту ефективності діяльності мережеских ритейлерів // Міжнародний науковий журнал "Інтернаука". Серія: "Економічні науки". 2023. № 11 (79). DOI: <https://doi.org/10.25313/2520->

2294-2023-11-9341(дата звернення: 29.12.2024).

6. IMC Annual report for the year ended 31 December 2023. [imcagro.com.ua](https://imcagro.com.ua/images/docs/Financial_REPORTS/zal01_FS_IMC_2023.pdf). URL: https://imcagro.com.ua/images/docs/Financial_REPORTS/zal01_FS_IMC_2023.pdf (дата звернення: 29.12.2024).

7. Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2020. www.kernel.ua. URL: [FY2020_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2020_kernel_annual_report.pdf) (дата звернення: 29.12.2024).

8. Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2021. www.kernel.ua. URL: [FY2021_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2021_kernel_annual_report.pdf) (дата звернення: 29.12.2024).

9. Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2022. www.kernel.ua. URL: [FY2022_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2022_kernel_annual_report.pdf) (дата звернення: 29.12.2024).

10. Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2023. www.kernel.ua. URL: [FY2023_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2023_kernel_annual_report.pdf) (дата звернення: 29.12.2024).

11. Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2024. www.kernel.ua. URL: [FY2024_Kernel_Annual_Report_.pdf](https://www.kernel.ua/fy2024_kernel_annual_report_.pdf) (дата звернення: 29.12.2024).

12. MHP Group Annual report and accounts 2020. MHP. URL: <https://api.next.mhp.com.ua/images/45ee7/4173c/af9366a92bf9.pdf> (дата звернення: 29.12.2024).

13. MHP Group Annual report and accounts 2021. MHP. URL: <https://api.next.mhp.com.ua/images/aeac4/7693c/ee66ef92c37520.pdf> (дата звернення: 29.12.2024).

14. MHP Group Annual report and accounts 2022. MHP. URL: <https://api.next.mhp.com.ua/images/20ad4/aeac4/1cd6903755.pdf> (дата звернення: 29.12.2024).

15. MHP Group Annual report and accounts 2023. MHP. URL: <https://api.next.mhp.com.ua/images/51d31/2ef40/3472df60ca4e.pdf> (дата звернення: 29.12.2024).

References:

1. Bashirova, H. (2020). "Analytical Procedures in the Audit of Income Tax". *Economy and State*, [Online], vol. 12. pp. 139—144. available at: http://www.economy.in.ua/pdf/12_2020/26.pdf (Accessed 29 December 2024).

2. IAASB (2020), "Handbook of International Quality Control, Auditing, Review, Other Assurance, and Related Services Pronouncements", vol. I, available at: <http://surl.li/fsdkup> (Accessed 29 December 2024).

3. Parasii-Vergunenko, I., Bezverkhyi, K., Hryhorevska, O., Matiukha, M., Yurchenko, O., and Hryshchenko, N. (2024). "Analytical Procedures

in the System of Anti-Corruption Audit to Ensure Economic Security of the Enterprise", *Financial and Credit Activity Problems of Theory and Practice*, [Online], vol. 4 (57), pp. 82—97, available at: <https://fkd.net.ua/index.php/fkd/article/view/4376/4148> (Accessed 29 December 2024).

4. UBA (2024), "Top 15 Agroholdings of Ukraine 2024", available at: <https://uba.top/agricultural-holdings-of-ukraine/> (Accessed 29 December 2024).

5. Fedorenko, O. (2023), "Analytical procedures of the audit of the efficiency of network retailers", *Internauka. Series: "Economic Sciences"* [Online], vol. 11, available at: <https://www.internauka.com/uploads/public/16995983328293.pdf> (Accessed 29 December 2024).

6. Imcagro (2024), "Annual report for the year ended 31 December 2023", available at: https://imcagro.com.ua/images/docs/Financial_REPORTS/zal01_FS_IMC_2023.pdf (Accessed 29 December 2024).

7. Kernel (2020), "Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2020", available at: [FY2020_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2020_kernel_annual_report.pdf) (Accessed 29 December 2024).

8. Kernel (2021), "Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2021", available at: [FY2021_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2021_kernel_annual_report.pdf) (Accessed 29 December 2024).

9. Kernel (2022), "Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2022", available at: [FY2022_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2022_kernel_annual_report.pdf) (Accessed 29 December 2024).

10. Kernel (2023), "Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2023", available at: [FY2023_Kernel_Annual_Report.pdf](https://www.kernel.ua/fy2023_kernel_annual_report.pdf) (Accessed 29 December 2024).

11. Kernel (2024), "Kernel Holding S.A. Annual report for the year ended 30 June 2024", available at: [FY2024_Kernel_Annual_Report_.pdf](https://www.kernel.ua/fy2024_kernel_annual_report_.pdf) (Accessed 29 December 2024).

12. MHP (2020), "MHP Group Annual report and accounts 2020", available at: <https://api.next.mhp.com.ua/images/45ee7/4173c/af9366a92bf9.pdf> (Accessed 29 December 2024).

13. MHP (2021), "MHP Group Annual report and accounts 2021", available at: <https://api.next.mhp.com.ua/images/aeac4/7693c/ee66ef92c37520.pdf> (Accessed 29 December 2024).

14. MHP (2022), "MHP Group Annual report and accounts 2022", available at: <https://api.next.mhp.com.ua/images/20ad4/aeac4/1cd6903755.pdf> (Accessed 29 December 2024).

15. MHP (2023), "MHP Group Annual report and accounts 2023", available at: <https://api.next.mhp.com.ua/images/51d31/2ef40/3472df60ca4e.pdf> (Accessed 29 December 2024).

Стаття надійшла до редакції 03.02.2025 р.